

2011

ARCHITEKTURA V PERSPEKTIVĚ

ARCHITEKTURA V PERSPEKTIVĚ

Minulost
Místo
Každodennost

Martina Peřinková, Eva Špačková (eds.)

Vydala
Stavební fakulta,
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava
v nakladatelství Gasset
2011

ISBN: 978–80–87079–17–8

ARCHITEKTURA V PERSPEKTIVĚ

Minulost

Místo

Každodennost

Vědecká ediční rada:

doc. Ing.arch. Petr Hrůša

doc. Ing. Josef Chybík, CSc.

prof. Ing.arch. Mojmír Kyselka, CSc.

prof. Ing.arch. Ladislav Lábus

prof. Ing. Petr Martinec, CSc.

doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.

doc. Ing.arch. Iva Poslušná, Ph.D.

prof. Ing.arch. Ivan Ruller

doc. Ing. Jiří Ščučka, Ph.D.

doc. PhDr. Oldřich Ševčík, CSc.

prof. Ing.arch. Hana Urbášková, Ph.D.

Editoři:

doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.

Ing.arch. Eva Špačková

Recenzenti:

prof. Ing.arch. Ivan Ruller

PhDr. Martin Jemelka, PhD.

Jazyková úprava:

Mgr. Lucie Jemelková, Bc. Vilma Manová

Texty v jazyce slovenském, polském a anglickém

neprošly jazykovou úpravou.

Grafická úprava a návrh obálky:

Jana Bednářová

Tisk:

X-MEDIA servis s.r.o.

Vydavatel:

Stavební fakulta,

Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava

Nakladatel:

Gasset, Mlýnská 60/2, 160 00 Praha 6

Ostrava 2011

Vydání první, 236 stran

ISBN: 978-80-87079-17-8

ÚVOD	6
TENDENCE V SOUČASNÉ ARCHITEKTUŘE: DEVADESÁTÁ LÉTA A PRVNÍ DESÍTLETÍ XXI. STOLETÍ Oldřich Ševčík, Ondřej Beneš	8
PROPAGANDA V ARCHITEKTUŘE – TOTALITNÍ REŽIMY 20. STOLETÍ Petr Hušek, Marie Wolfová	19
THE MOTIF AND THE CONTENT. THE MODERN POLYCENTRISM OF IMPRESSION Grzegorz Nawrot	25
ŘEC ARCHITEKTURY (VZORCE A DOJMY VNÍMÁNÍ) Josef Šamánek	30
RÓZNICE KULTUROWE EUROPY I AMERYKI. PROBLEM ZERA W ARCHITEKTURZE I URBANISTYCIE Rafał Blazy	40
KAPITOLA 1. DĚDICTVÍ Z MINULOSTI PRO BUDOUCNOST	45
ASANACE BÝVALÉHO ŽIDOVSKÉHO GHETTA V PROSTĚJOVĚ A PROBLÉM NOVÉ ZÁSTAVBY TÉTO LOKALITY Daniel Zádrapa, Vlastimil Rudolf	46
CHANDIGARH TODAY – CONTEXT OF PLACE Aleksandra Witeczek	53
PROVOLÁN & UTOPIE Vendula Šafářová	58
HISTORICKÁ ZELEŇ V BRATISLAVE, JEJ VÝVOJ A POSTAVENIE V URBANISTICKEJ ŠTRUKTúRE MESTA Tamara Reháčková	64
PREZENTÁCIA HODNÔT PRIEMYSELNÉHO DEDIČSTVA – INŠPIRAČNÉ ZDROJE ZO ZAHRANIČIA Beáta Molnárová	69
(BÝVALÉ) TEXTILNÉ TOVÁRNE SLOVENSKA A PERSPEKTÍVA Využitia UVOLNENÝCH FABRIK Petra Ambrušová	75
STOPY PRIEMYSELNEJ ARCHITEKTúRY V BRATISLAVE A ICH PERSPEKTÍVNA BUDÚCNOSŤ Veronika Kvardová	81
ZEMĚDĚLSKÉ BROWNFIELDS Mojmír Kyselka	88
SANACE ZÁMKU V HRÁDKU U SUŠICE Martina Peřinková	92
PRAMENY K ZANIKLÉMU ZÁMKU V ODRÁCH Lucie Augustinková	97
KAPITOLA 2. ARCHITEKTURA PRO VEŘEJNÝ PROSTOR.....	103
CONTEXT, PRE-TEXT, TRADITION IN PERSPECTIVE OF CRITICAL REGIONALISM – DILEMMAS OF POSTINDUSTRIAL CITY Tomasz Wagner	104
THE ROLE OF PUBLIC SPACE IN CITY'S ENVIRONMENT Marcin Spyra	110
SQUARES OF KATOWICE ACCORDING TO THE PPS METHODS OF PUBLIC SPACE EVALUATION Joanna Serdyńska, Anna Kossak-Jagodzińska	114
ZNACZENIE JAKOŚCI PRZESTRZENI RYNKU DLA ATRAKCYJNOŚCI MAŁEGO MIASTA Anna Pawlak	118
ECONOMICS STANDATISATION AND SOCIAL DIVERSITY Grzegorz Nawrot, Magdalena Preisner	121
ARCHITECTURAL PROBLEMS INVOLVED IN URBAN SPACE RENEVAL – CASE STUDY OF "ZANDEK" WORKERS' HOUSING COMPLEX IN ZABRZE Paweł Maryńczuk	125
JUMP ACROSS THE ELBE – EUROPEAN 8. Damian Radwański	130

OPAVA ???	
Tomáš Bindr, Jan Zelinka	133
NÁPRAVNÉ ZÁSAHY PROGRAMU OBNOVY VENKOVA Jan Kovář	137
WORKSHOP BROUMOVSKO 2010 Martin Nedvěd, Martin Náhlovský, Jan Hrnčárek	140
ÚZEMNÝ SYSTém EKOLOGICKEj STABILITY A JEHO REGULÁCIA V ÚZEMNOM PLÁNE BRATISLAVY Katarína Kristiánová	145
THE NEW SPATIAL TYPOLOGY OF CONTEMPORARY EUROPEAN TRADE FAIR CENTRES Piotr Średniawa	151
AIRPORT CITY – A NEW URBAN DEVELOPMENT PHENOMENON AND POTENTIAL PERSPECTIVES FOR SILESIA Michał Stangel	157
KAPITOLA 3. ARCHITEKTURA JAKO MÍSTO PRO ČLOVĚKA	161
PROSTOROVÉ UTVÁŘENÍ SOUDOBÉHO ŘÍMSKO-KATOLICKÉHO KOSTELA Jiří Pometlo	162
OBIEKTY SAKRALNE NOWEJ HUTY – ZAPLANOWANA, A FAKTYCZNA ICH ROLA W PRZESTRZENI MIEJSKIEJ Urszula Nowacka-Rejzner	169
HLÍNA V ARCHITEKTUŘE Hana Urbášková	174
QUALITY OF ARCHITECTURE IN THE AFFORDABLE HOUSING Jan Pallado	177
A CREATIVE TRANSFORMATION OF BLOCK OF FLATS – CHANGEABILITY BASED ON CONSISTANCY Jerzy Wojewódka	181
STRUCTURAL HOUSING SETTLEMENTS IN STUDIES OF ARCHITECTURE SILESIAN TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS Jakub Czarnecki	185
REDEFINITION OF A RESIDENTIAL BLOCK Adam Myczkowski, Jerzy Wojewódka	191
NON-STANDARD ARCHITECTURE – TECHNICAL AND MATERIAL POSSIBILITIES AND LIMITATIONS IN IMPLEMENTATION OF ARCHITECTURAL OBJECTS Krzysztof Zalewski, Adam Gil	194
LOW – COST KONCEPTY V BÝVANÍ Dagmar Mikušková	200
KONVERZIA ADMINISTRATÍVNYCH BUDOV NA ŠPECIFICKÉ FORMY BÝVANIA Peter Lovich	203
KONVERZIA PANELOVÉHO BYTU NA INTELIGENTNÝ Branislav Puškár	207
VPLYV NEMOCNÍCNEJ IZBY NA LIEČBU Stanislav Majcher	212
PREFERENCIE VNÍMANIA FARBY NA OBJEKTOCH PRECHODNÉHO UBYTOVANIA Edita Vráblová	215
GLASS PARTITIONS IN ARCHITECTURE – SELECTED ISSUES. Beata Majerska-Pałubicka	219
THE COLOUR OF POOL WATER, Zbyszko Bujniewicz	223
ZÁVĚR	228
REJSTRÍK JMENNÝ A VĚCNÝ	230
JMENNÝ SEZNAM AUTORŮ	232

PROLOGUE

doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.

Northern Moravia has been characterized for a long time by its heavy industry and therefore the general public thought that it was not possible to have cultural development in the same way as in regions with more historical value. The fact is, of course, that culture and sophistication are present in every society. It may be that in other places there are other themes and understandably they also reach a different level. Certainly refined presentations of artistic achievements and activities related to them are very important for understanding less common ways of thinking. In order for artists and other people to have a desire to work in such a field, they must enjoy it and identify with it. At the same time, they need to have the opportunity to study the necessary disciplines, preferably at the university level, where extension beyond the region is ensured. These are some of the reasons why quality university facilities are essential for the development of the region.

With the establishment of the Department of Architecture at the Faculty of Civil Engineering at the VŠB – Technical University of Ostrava it is possible to offer and guarantee a quality education in architecture. A necessary component of the work that happens at the university goes beyond the education of future science and research professionals. The department creates opportunities to process local cultural outputs at a high level, and at the same time, makes possible the presentation of the work of specialists from different regions in order to compare and facilitate cooperation leading to an improvement in the quality of research work. There is also space for interdisciplinary cooperation enhancing the complexity of the process of solving questions.

For the development of science and research, there are usually important encounters with colleagues and it seems

that defined thematic expansion and linking of activities between close disciplines is highly beneficial. Quality scientific products, properly utilized, can contribute to growth, regeneration, and prosperity in a particular area.

In April 2011, the third annual international conference, *Architecture in Perspective*, was held in Ostrava and organized by the Department of Architecture at the Faculty of Civil Engineering. This event was so successful from the perspective of the level of scientific research that it appears beneficial to issue the most valuable material in the form of a scientific monograph.

The publication content was divided into three sections based on a logical structure. Articles that through their theoretical content encompass the whole discipline are inserted before each chapter as introductions, making them appropriate entry points into the chapters.

Architecture may seem to the uninitiated to be a very specific and narrow field, but the opposite is true. The theme of the conference, *Architecture in Perspective*, proved to be so inspiring for its participants that overlaps were found with many areas. A summary of the materials proved that the most logical chapter divisions are as follows: From the Past to the Future, Architecture for Public Space, and Architecture as a Place for People. Fundamentally the publication deals with historical, urban, and building design questions.

ÚVOD

doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.

Sever Moravy byl po celá léta charakterizován těžkým průmyslem, a tím byl v široké veřejnosti vnímán jako místo, kde zřejmě není možný kulturní rozvoj tak, jak je chápán v historicky cenných regionech. Faktem ovšem je, že kultura a kulturnost je přítomna v každé společnosti, jen se týká jiných oblastí, má jiná téma a pochopitelně také různou úroveň. Právě kultivovanost prezentací uměleckých počinů a tomu blízkých aktivit je velmi důležitá pro porozumění méně obvyklým směrům. Aby měli umělci a lidé chuť pracovat v dané oblasti, musí ji mít rádi a být s ní identifikováni. Současně však potřebují mít možnost studia potřebných oborů nejlépe na vysokoškolské úrovni, kde je nutně zajištěn jeho nadregionální přesah. To jsou jedny z důvodů, proč je pro rozvoj kraje nezbytné kvalitní univerzitní zázemí.

Po založení Katedry architektury na Fakultě stavební Vysoké školy bářské – Technické univerzity Ostrava je možné uskutečňovat a garantovat kvalitní výuku v oboru architektura. Nutnou součástí výsledků úkolů univerzitního pracoviště je kromě výchovy budoucích odborníků věda a výzkum. Právě tady se vytváří podmínky pro vysokou úroveň zpracování lokálních kulturních výstupů současně s možností prezentací práce odborníků z jiných regionů za účelem vzájemného srovnání a spolupráce vedoucí k rostoucí kvalitě výzkumné činnosti. Rovněž je zde prostor pro mezioborovou spolupráci přinášející přínos ke komplexnosti zpracování řešených otázek.

Pro rozvoj vědy a výzkumu obecně jsou důležitá setkávání kolegů a zdá se, že jisté tématické rozšíření a provázání takových aktivit mezi blízkými obory je značně přínosné. Kvalitní vědecké produkty mohou při správném využití přispět k růstu, obnově a rozkvětu v dané oblasti.

V dubnu 2011 proběhl v Ostravě již 3. ročník mezinárodní konference *Architektura v perspektivě* pořádaný Katedrou architektury na Fakultě stavební. Tato akce byla natolik úspěšná z pohledu vědecko-výzkumné úrovně, že se jeví jako přínosné nejhodnotnější materiál vydat formou vědecké monografie.

Obsah publikace byl členěn od tří oddílů, a to z důvodu logické struktury. V rámci úvodu jsou ještě před jednotlivými kapitolami zařazeny články, které jsou svým teoretickým obsahem natolik všeobjímající v rámci oboru, že jsou vhodné právě jako vstup ke kapitolám.

Architektura se může pro nezasvěcené jevit jako obor velmi specifický a úzký, ale opak je pravdou. Téma konference *Architektura v perspektivě* se ukázalo natolik inspirativní pro její účastníky, že jeho přesah našli v mnoha oblastech. Sumarizace materiálu ukázala jako nejlogičtější členění do kapitol stěmitonázy: Z minulosti do budoucnosti, Architektura pro veřejný prostor a Architektura jako místo pro člověka. V podstatě se zde tedy řeší otázky historické, urbanistické a navrhování budov.

TENDENCE V SOUČASNÉ ARCHITEKTUŘE: DEVADESÁTÁ LÉTA A PRVNÍ DESÍTLETÍ XXI. STOLETÍ

Oldřich Ševčík
Ondřej Beneš

ABSTRAKT

Stav světa a architektury v době „velmi pozdní moderny“; drama současné architektury mezi architekturou, která by již vůbec nevznikla bez počítání, a architekturou, při jejímž projektování se počítáče samozřejmě používají, ale sám vznik těchto staveb je možný i bez jejich použití; fenomén emblematických a hybridních staveb na přelomu XX. a XXI. století; krása v době „velmi, velmi pozdní moderny“ – „ultradesign“; architektura se vyrovnává se dvěma výzvami: 1. výzvou digitalizace a globalizace a 2. výzvou zachování vlastního podstatného fundamentu architektury, který je spojen s ontologií, s tématem bytí člověka, kulturně-civilizační identity.

1. Místo úvodu: poznámka ke „stavu světa“ a architektury v době velmi pozdní moderny

Motta:

„Architektura dneška je poháněna počítací nebo touhou zdokonalit představy, které mají původ v moderní době.“

2002, historik současné architektury Philip Jodidio

„Zdrženlivá uvolněnost k věcem a otevřenosť pro tajemství patří k sobě. Poskytuje nám možnost postavit se do světa docela jiným způsobem. Slibují nám nový základ a půdu, na které můžeme stát a být uvnitř technického světa, a jeho nebezpečí na nás nebude působit.“

1955, „filosof pro XXI. století“ Martin Heidegger

Filozofové a sociologové skloňují termíny *konec moderny, postmoderna, pozdní moderna, doba velmi pozdní, doba pozdější* atd. Doslova *inflace takovéto příruční terminologie* naznačuje pozoruhodný sociologický jev, který bychom neměli přehlížet: narůstající očekávání, až přivlávání zásadní změny, obratu. Něco končí a něco začíná. Odkážeme-li na tezi „každá doba má takovou architekturu, jakou si zaslouží, nebo – což je hlubší vyjádření téhož: každá epocha má takovou architekturu, jaká sama jest“ (Karel Kosík v tzv. pařížských přednáškách), pak se můžeme zeptat: Je architektura nadále „tvorbou rádu“? Má nadále, hovořeno s klasikem moderny Miesem van der Rohe, ona dlouhá cesta od materiálu přes účely jediný cíl – „zavést řád do zoufalého chaosu našich dní“? Co se děje s architekturou ve třech desíti letech na přelomu XX. a XXI. století? Jaká je současná architektura? V posledních letech závrtně narůstá počet příruček i reprezentativně vypravených publikací o architektuře, v jejichž titulech upoutá klíčové slovo NOW nebo TODAY.¹⁾ Dějiny architektury jsou neustále „horlivě a horečnatě“ doplnovány, aktualizovány. Takzvaný poslední vývoj architektury doslova propadá do historie, nic není bezpečně a již vůbec poklidně „Today“. Jako by před námi vrcholila a byla v publikacích ilustrována teze Maxe Webera charakterizu-

jící modernu jako „útek do budoucnosti“, přítomnost má jen tu hodnotu, v níž se stává funkcí budoucnosti. Jak dlouho dnes trvá „přítomnost“? Ve vydávaných architektonických publikacích je to zpravidla posledních 5–6 let. To, co musíme „vytknout před závorku“ při deskripci současného stavu architektury, je především *nesmírné zrychlení vývoje techniky a promítnutí důsledků tohoto jevu do kultury a architektury*. Architektura si v průběhu dějin osvojovala a asimilovala výsledky a představy z filosofie, umění, vědy, politiky a pod tlakem těchto oborů se proměňovala – reagovala zvýšeným sklonem k experimentům, přikláněla se k novým metodám, vytvářela nové formy, typologie budov atd., ale zároveň vždy chránila jádro své disciplíny (generování prostoru).

Dnes je situace v interakci architektury s kontextem kultury nepoměrně složitější. V soudobé kultuře pozdně moderní doby můžeme identifikovat dva protichůdné vektory vývoje – stále jednoznačnější až dominantní směrování k technologickým inovacím a současně protikladnou pozici směřující k jeho zpomalení, hledání klidnějších alternativ – směrování k ochraně člověka a života.

Architekt pozdní moderny by měl vyhledávat pozici, ve které nepropadne do fatalismu vykonavatelů, funkcionářů techniky, nebo, což vede podle M. Heideggera²⁾ k témuž, do pozice bezmocných vzbouřenců proti technice. Otázka, co se děje v současné architektuře, nabývá na naléhavosti. Kam směřuje současná architektura? Jaké jsou její současné aspirace? Jakými prostředky a s jakým úspěchem je naplňuje? Stejně nabývá na naléhavosti i druhý rozměr téhož. Kdo si klade, respektive kdo „má čas“ položit si tyto otázky? A kdo má možnost ve světě, kde se architektura stává zbožím, vývoj reálně ovlivňovat?

Odpověď na výše položené otázky a téma vyžaduje mít pevný referativní bod, který nám umožní vidět architekturu jako živý organizmus, jak v kontextu její vlastní dynamiky, v její svébytnosti vůči ostatním oborům, tak v kontextu vývoje filosofie, vědy – v kontextu kultury a civilizace. Architektura šla zpravidla „rukou v ruce“ s poznáním světa, v architektuře si člověk osvojoval a přivlastňoval svět, petrifikoval do ní hodnoty a aspirace.

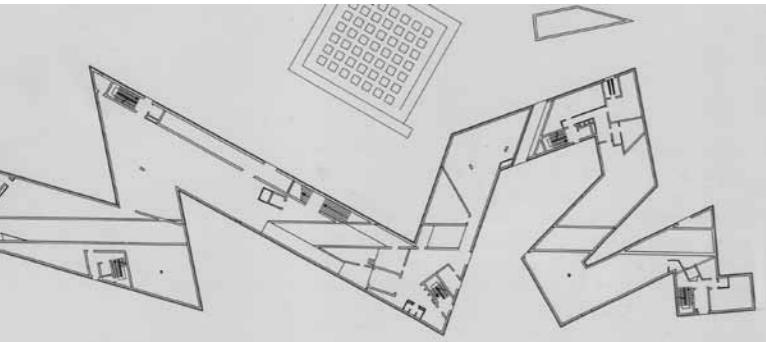
1) Koncentrovanou informaci přináší The World of architecture (autor F. A. Cerver, editor P. Asensio; Könemann 2000); J. Steele: Architecture Today. London, New York, Phaidon Press Limited 1997, 2001; P. Jodidio: Současná architekti. Taschen/Slovart 2003; A. Sánchez Vidiella: Současná architektura. Praha, Slovart 2007; Macarena San Martin (ed.): Contemporary Architecture. Barcelona, Kolon 2008; M. Galindová: Collection. Evropská architektura. Moskva, Praha; Braun Publishing, Magma, Slovart 2009; průběžnou vysoce kvalitní, tematicky strukturovanou a informacemi nasycenou klasikou jsou monografie – svažky řady „Architecture now!“ pravidelně vydávané nakladatelstvím Taschen, jejichž editorem je Philip Jodidio

Stručné evoluční schéma, které je v základu naší úvahy, můžeme shrnout do následujících tezí:

1. *Architektura moderny se postupně stala klasikou XX. století*. Moderní architektura – s aspirací distance vůči historii, petrifikaná do estetiky univerzálně platných čistých geometrických forem, posléze dospěla do „internacionálního stylu“, což byla svým způsobem, hovořeno dnešním jazykem, „globalizující idea“ (sr. Mies van der Rohe, „internacionální styl“ atd.). Nelze přehlédnout, že architektonický modernismus sice oponoval architektonické klasice předindustriálního období a tradici, nicméně v době nástupu moderního umění, v době kubismu, futurismu, surrealismu, dadaismu s jejich relativizací karteziánské rationality, zůstával nadále srostlý s karteziánskou rationalitou – architektura nezměnila vektor svého vývoje, zůstala „poslední pevností metafyziky“ (P. Eisenman).

2. *Raný architektonický postmodernismus 70. let XX. století* – s oporou v postklasických filozofiích (zejména J. Derridy, M. Foucaulta, R. Bartha a dalších) se stal první programatickou alternativou vůči architektonické moderně. Byl to pokus o naprostý, totální obrat od estetiky geometrie k „přirozenému světu“, k obnově komunikace s historií, k obnovení architektonické práce s fantazií, fiktícií, hravostí, barevností – tedy k tomu, co bylo radikálně odvrženo ve 20. a 30. letech XX. století ve jménu „vědecké architektury“ (sr. ideová ortodoxie moderny zakotvená v Bauhausu). Současně dochází k rozdelení funkce a formy. Postmodernismus a dekonstruktivismus představují dvě strategie odvratu od stereotypů moderny. Nad touto etapou raného postmodernismu se již před koncem osmdesátých let zavírala voda. Protagonisté architektonické postmoderny (Robert Venturi, Mother's House, Filadelfie, 1964; Philip Johnson, budovala AT&T, New York, 1983; Charles Moore, Piazza d' Italia, New Orleans, 1975) nedokázali naplnit deklarované cíle – nedokázali obnovit komunikaci s historií, nezdářil se návrat k „přirozenému světu“, postmoderní estetika propadala na úroveň kulis, ne-li přímo kýče. („Dvě desítky leporelových vystřihovánek,“ uvede na adresu

2) M. Heidegger: Věda, technika a zamyšlení. Praha, Oikomene 2004, k otázce věku „planetární techniky“, sr. též M. Heidegger: Galassenheit – Zdrženlivá uvolněnost. Filosofický časopis, r. 49, 2001, č. 1, str. 71–79.

Obr. 1. D. Libeskind, Židovské muzeum v Berlíně, symbolická architektura – z půdorysu vyčteme zámerné porušení harmonie s jasným poselstvím

postmoderny J. Glancey.)³⁾ Čím víc rostlo zklamání nad výsledky postmodernismu (příliš jsme spěchali při vyhlášování konce moderny, uvede ex post Ch. Jencks), o to více v 80. letech narůstal mezi architekty zájem o teorii chaosu, o nelineární fraktální geometrii – a odtud byl již jen krok k novým, dynamickým způsobům uchopování formy. Na místo autority Foucaulta a Derridy nastupuje autorita Gilles Deleuze.⁴⁾

3. Digitální, „technogenní“ architektura nastupuje na scénu v 90. letech a s počátkem XXI. století; představuje pokus jít za hranice eukleidovské geometrie; poklesá role sémantiky. Architekt tentokrát neusiluje ani o návrat, o dialog s historií, jak po tom volali postmodernisté (jakkoli to učinili pouze deklarativně a v praxi fatálně na tomto úkolu selhávali), neusiluje ani o „přepsání“ modernismu, tato nelineární, digitální architektura gravituje (přes jistou spízněnost s dekonstruktivismem) v důsledku zakotvení v počítačových technologiích (až „spoluautorství“) spíše (ale nikoli výlučně) k organické architektuře a je doma rovněž v high-tech realizacích. První vlnu představují realizace v 90. letech XX. století; respektovanými autory na mezinárodní scéně se stávají Peter Eisenman (Aronof Center, Cincinnati, USA), Frank Gehry (Guggenheimovo muzeum v Bilbau, 1997), Daniel Libeskind (Židovské muzeum v Berlíně, 1989–1999 – sv. obr 1, půdorys objektu) atd. Co tyto – tak rozdílné – architekty a realizace spojuje? Především technika modelování architektonické formy – digitální

Obr. 2. Ilustrativní fotografie inzerce propagující počítače ze 60. let XX. století (repro z: Business Weekly 29.11.1969)

počítačové modelování (srov. obr. 2. ilustrativní fotografie reklamního letáku ze 60. let XX. století propagujícího nástup počítačů). Co je nespojuje? Nemají společnou žádnou doktrínu, žádnou filosofii, nespojuje je žádný styl atd. Co je rozděluje? Rozsah použití počítačových technologií na sám proces projektování a bud' spojení, anebo vyloučení práce s „rukodělnými“ maketami projektovaného objektu – Libeskind vše bez zbytku svěřil počítači a odevzdal výsledek své práce na „elektronických nosičích“; žádné rysy, nic na papíře. Gehry, jak je jeho zvykem a zavedeným pracovním postupem, využil při projektování pro vzájemnou korekci konfrontaci počítačem vygenerovaného projektu s jeho rukodělnou maketou. Co je pro ně příznačné? Odklon od eukleidovské geometrie, který se manifestuje jak sklonem k fraktálním krystalům, drúzám, tak sklonem k organičnosti. Co bychom z hlediska často vyslovovaných obav neměli přehlédnout? Digitální počítačové modelování nebránilo těmto architektům ve vytvoření „individuálního autorského jazyka“ své tvorby. V čem vidíme největší riziko tohoto směrování v architektuře? V ohrožení „architektoničnosti“, což je téma, ke kterému se opakovaně vracíme v tomto příspěvku.

Výše zmíněný odklon od sémantiky probíhající rovněž v 90. letech XX. století zosobňuje Peter Zumthor, který je současně antipod architektů, jejichž tvorba se stala součástí rozptylující kultury společnosti masové spotřeby (tedy tzv. Unterhaltungsarchitekten). V Zumthorově švý-

Obr. 3. Peter Zumthor, Thermy ve Vals, foto J. Sládeček

carském pavilonu EXPO 2000 v Hannoveru, v kapli sv. Benedikta, a především v Thermách, lázních ve Valsu (obr. 3–4), našla pregnantní vyjádření tendenze, která nastupovala na konci 90. let XX. století: odklon od přetížení stavby významy, odklon od na odiv orientovaného zakotvení ve společenských tendencích. Na pořad dne se tehdy dostávala strategie označovaná jako „odsémantizování“. U stavby nemá jít prioritně o „čitelnost“ („Lesbarkeit“; srov. Jencks, Venturi ad.), ale o její viditelnost („Sichtbarkeit“). Architektura se v realizacích Petera Zumthora vymáruje z požadavku něco vyjadřovat – do popředí vystupují jevové, smyslové vlastnosti „mlčícího“ materiálu a forma v „bezprostředním vnímání“. Zumthor vyvíjí architekturu, jak sám uvádí, která vychází z věcí a k věcem se navrací, Zumthor v architektuře realizuje zásady „partnerství s přírodou“ a „dialogu s kontextem“. Tento obrat k materiálnosti a formě v „bezprostředním vnímání“ naplňuje Zumthor explicitně (výslovně tento obrat formuluje a neméně zřetelně realizuje ve svých stavbách, všeobecný obdiv získaly Zumthorovy Thermy ve Vals, 1996) a architektonické

Obr. 4. Peter Zumthor, Thermy ve Vals, foto J. Sládeček

studio Herzog&deMeuron spíše implicitně. Zumthora, ateliér Herzog&deMeuron, Eisenmana, tedy architekty různých pozic, spojuje odpor proti stírání hranic mezi realitou a simulací, je jim vlastní důraz na předmětnou skutečnost a (vědomě přehnaně řečeno) na „terapeutický impuls záchrany >bytí< a >skutečnosti< v architektuře a jejím prostřednictvím“.⁵⁾ Toto zdůraznění předmětnosti a materiálnosti ale „reaguje nejen na dnešní inflaci mediálního zdání a všeobecné dějinně-filosofické oněmění, nýbrž odvrací se zřetelným způsobem od vládnoucího paradigmatu klasické architektonické moderny, totiž od hledání podstaty za jevy, mohlo by se hovořit o vývoji od esence k prezenci“.⁶⁾ V tvorbě Petera Zumthora je obsažena „zdrženlivá uvolněnost“.

Resumé k výše uvedenému evolučnímu schématu: Moderní architektura, dále postmoderní a dekonstruktivistická architektura a dravě nastupující technogenní – digitální architektura představují tři strategie. Tři strategie, v nichž si architektura jako disciplína asimilovala proměny vědy, techniky (srov. jak rozdílně se s tímto tématem vyrovnávali již dva klasici Wright a Mies van der Rohe uvnitř moderny) a kultury. A zde se dostáváme k tématu předeslanému na začátku našeho vystoupení: nouzový stav, „stav ohrožení“ architektury. Proč? Proto-

3) J. Glancey: Moderní architektura. Nejvýznamnější stavby 20. století. Praha, Albatros plus 2004, str. 280

4) Srv. české vydání G. Deleuze a F. Guattari: Tisíc plošin., Herrmann&synové 2010, fr. vydání v roce 1980

5) U. Schwarz: Jenseits der Zeichen?. In: Werk, Bauen+Wohnen, 1999.Mai, č. 5, str. 22–23

6) U. Schwarz: Jenseits der Zeichen?. In: Werk, Bauen+Wohnen, 1999.Mai, č. 5, str. 23

že z naznačené deskripce vývoje architektury plyne nejdůležitější otázka: Nepřibývá na počátku třetího tisíciletí příznaků toho, že je ve hře sám fundament architektury, architektoničnost, pevnost, stabilita architektury, její schopnost reprodukovat se jako systém, schopnost zachovat si stabilitu – rovnováhu? Není snad mnohonásobně ohroženo její propojení s kulturně-civilizačním kontextem? „Prozatím ovšem – nevíme na jak dlouho – se člověk nachází na této Zemi v nebezpečném postavení.“ „Proč?“ tázá se M. Heidegger a odpovídá, že toto nebezpečí „platí do té míry, do jaké může revoluce techniky rozvíjející se v atomovém věku člověka spoutávat, očarovavat, oslnovat a zaslepovat tak, že jednoho dne zůstane kalkulující myšlení jedině platným a jediným, které bude užíváno.“⁷⁾ Architektura se jako obor vyrovávala a vyrovává jak s výsledky techniky, tak i kultury – ta je však stále více v pozdně moderní době rovněž prosycena kalkulujícím myšlením. A právě to je ten „parametr“, o který to má „dnes“ architekt těžší.

2. Drama současné architektury

Drama současné architektury se popisuje jako dění mezi dvěma póly⁸⁾: Za prvé mezi architekturou (zpravidla s velkou dynamickou potencí), která by již vůbec nevznikla bez počítačů – s tím je spojen i zvláštní pohled na přírodu promítnutý do architektury – „Digital tools and organic forms“. Hovoří se o nové avantgardě, o „genetické architektuře“, o metaracionalismu, o technogenní architektuře, o digitálním organismu. Pod těmito šírami se skrývá téma vztahu efektivity a rychlosti navrhování díky počítačům – „optimizace“ tradičního procesu projektování – to je ostatně to nejlepší z dědictví moderny. A dále téma, zda nedochází spolu s proměnou struktury projektování k tomu, že je ve hře oslabení vedoucí role architekta, aspoň v té mře, v níž roste role programátora, který se ve své autorské práci snáze identifikuje – lehce srůstá s novým projekčním instrumentáriem a s „poetikou čísel“? Není software povýšen na stavební materiál architektury? Teprve v postmoderně, v pozd-

ní moderně dosahuje zenitu výchozí aspirace moderny, tj. úsilí „převést neprůhledné architektovo tvoření na intelektuálně transparentní, vědecky podloženou činnost“. A to je tendence, která se prosazuje. V jejím základu byla „ocista ve jménu redukce reality na měřitelné a vypočitatelné aspekty reality a zaznamenala ohromující úspěch“. ⁹⁾ Na prahu XXI. století jsme již ve velmi, velmi pozdní moderně, kdy se před námi ona v moderně nastoupená systematická intelektualizace tvůrčího procesu přes možnosti otevírané počítači radikalizuje a univerzalizuje. V dialektickém napětí mezi formou a funkcí – v jejich nejasném, složitém a měnícím se vztahu – spočívá většina z potenciální bohatosti architektury. A tím se dostaváme k „jádru pudla“, k situaci architektonické tvorby v pozdní moderně: právě do tohoto jádra – to jest do této relace formy a funkce – vstupují, zasahují počítače a prosazují určitý, specifický způsob osvojování a přivlastňování skutečnosti, tedy typ myšlení a tím i vidění světa. Jedním z markantních výsledků tohoto směřování, nikoli jediným, je výše uváděný narůstající nástup biomorfních, organických tvarů, forem. Tato biotechnická tendence je provázena voláním po tzv. „objektivním navrhování“ generovaném počítačem. Za druhé se na protilehlém pomyslném pólu setkáváme s architekturou, při jejímž projektování se počítače samozřejmě používají, ale sám vznik těchto staveb je možný i bez jejich použití.

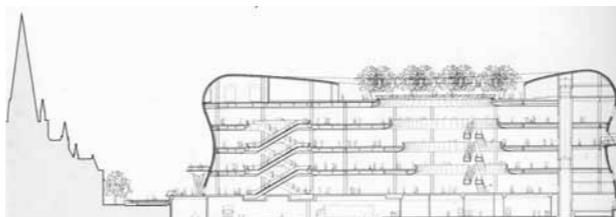
To, co se odehrává mezi těmito dvěma póly, můžeme popsat slovy plnými sarkasmu, která mluví postmoderny a architekt Charles Jencks použil již na neméně bouřlivý vývoj architektury mezi dvěma světovými válkami: Jde o příliš široké bohatství architektonických aspirací, než aby se dalo převést beze zbytku na trendy, účinkuje pluralita tradic, které se ovlivňují, popírají, prolínají. „Je to prostě tak, že myšlenky a podoby/obrazy se mohou nekonečně a rozmanitě oplodňovat, zatímco například želvy se nemohou úspěšně družit se žirafami.“ (Ch. Jencks.)

Co je jisté? Co vůbec může být jisté v povodní změn a technologických inovacích? Nad extrémy a podivnostmi raného postmodernismu, stejně tak jako nad nudnými stav-

7) M. Heidegger: Galassenheit – Zdrženlivá uvolněnost. Filosofický časopis, r. 49, 2001, č. 1, str. 78–79

8) Srv. A. T. Estévez: Předmluva, str. 9–13; in: A. Sánchez Vidiella: Současná architektura. Praha, Slovart 2007

9) Georg Franck, Dorothea Franck: Architektonische Qualität. München, Edition Akzente Hanser Verlag 2008, str. 242

Obr. 5. Instruktivní řez objektem obchodního domu Selfridges v Birminghamu (včetně zachycení přiléhajícího novogotického kostela)

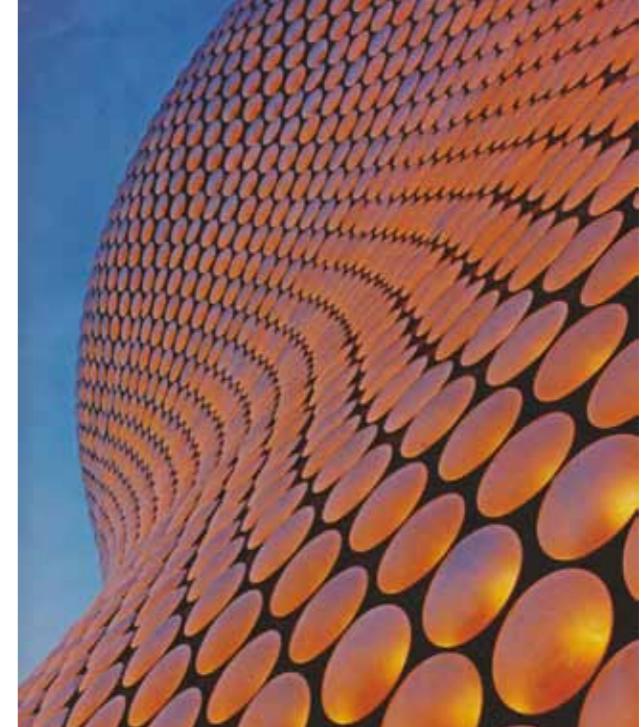
bami minimalismu, se zavřela voda. Ale kredit architektury, měreno stavbami financovanými veřejným sektorem i velkými korporacemi v 90. letech a prvním desítletí XXI. století, vzrostl. Vzrostl tedy odpovídajícím způsobem i kredit architektů? Anebo vzrostl především význam obchodních, bankovních a dalších institucí, které kontaktují nebo využívají, „architektonické hvězdy“ k svému zviditelnění a petrifikaci do mimořádných staveb?

3. Fenomén nových vizitek měst – emblematických a hybridních staveb na přelomu XX. a XXI. století

a. Nové vizitky měst – emblematické stavby

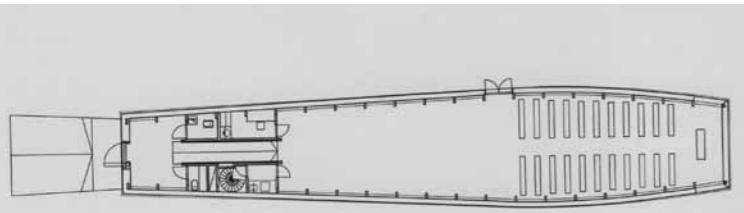
Institut galérií, muzeí a knihoven, parlamentů, stejně tak sídel mocných podnikatelských společností prožíval na konci XX. století znovuzrození a „boom“ pokračuje na počátku XXI. století. Velkorysost a finanční náročnost, uplatnění technických inovací a originalita architektonických řešení jako by byla v souladu s prognózami o narůstající váze umění v nastupující informační společnosti.

Tyto objekty jsou samy kulturními – a často zcela mimořádným – artefaktům, navíc spolu s dalšími typologicky vhodnými objekty, mezi které patří nejen národní knihovny, muzea, ale i nové parlamenty, nová divadla, ale konec konců i velkoobchodní centra, banky, letiště a vlakové terminály. V pozdně moderně společnosti XXI. století tyto objekty sehrávají požadovanou roli nových „vizitek“ – emblematických staveb metropolí. Představují nepřehlédnutelný, pozdněmoderně architektonický „upgrade“ identity příslušných metropolí. Je to jeden ze signálů, že „ve vnímání architektury veřejnosti došlo v posledních dvou desítiletích k obrovským změnám“. (J. Glancey.)

Obr. 6. detail „segmentace“ exteriéru obchodního domu Selfridges v Birminghamu, architekt Kaplický a Future systems

Příkladem takových staveb je Guggenheimovo muzeum v Bilbau, které svým způsobem stojí na počátku tohoto trendu, nebo neméně reprezentativní objekt švýcarské pojíšovny tyčící se nad londýnskou City architekta Fostera. Pro další příklad se podívejme k našemu severnímu sousedu – polská architektonická produkce je vůči nám v pozici velmoci jak rozsahem investic, tak i ochotou a schopností velkoryse experimentovat. Nová Varšavská univerzitní knihovna (architekti: M. Budzyński a Z. Bałowski) doslova ohromí a my na základě osobní zkušenosti tvrdíme, že na Varšavskou univerzitní knihovnu žádný student a žádný návštěvník nezapomene. V něčem nám „usedlým“ Čechům vyhýbajícím se extrémům možná připomene kýč, ale kolik architektonických motivů – technofuturismus, demonstrace enormní konstrukce, ekologický motiv – bylo vtěleno a přitom dokonale skloubeno do jednoho celku v této realizaci! Stavba se stala ikonou varšavského univerzitního komplexu a současně další novou vizitkou, emblematická stavba, pro polskou metropoli. Nákupní centrum Selfridges (2003; svr. obr. 5–6, půdorys stavby a detail z organického exteriéru) z dílny českého architekta Kaplického se stalo emblémem Birminghamu. Tento inovativní obchodní dům s restauracemi a bary přerůstá v institut spotřeby volného času. Podívej-

Obr. 7. Kaple sv. Jindřicha ve finském Turku, Sanaksenaho architects, půdorys objektu odkrývá prostorovou kontinuitu integrované „věže“ (prosklená vertikální část), rozsáhlé galerie a vlastní sakrální části.

me se aspoň, jak byl ve Selfridges naplněn nejvlastnější úkol architektury – generování prostoru. Velkoprostorový objekt vyniká spektakulárním interiérem – centrální, architektem organicky uchopené atrium je obklopené terasami, přesahujícími do prostoru vrstvenými podlažími, malými atrii, restauracemi atd. – vše v tvarovém a monochromatickém bílém organickém „ultradesignu“. Spektakulární organičnost obrovitého exteriéru je umožněná využitím anionizovaného hliníku a skelné tkaniny, které vytvářejí celistvou plochu. Princip biomorfí struktury je na objektu Selfridges důsledně realizován: Organičnost interiéru i organičnost exteriéru si zde padají do náruče, je dosažena cílová „komplexní plastičnost“. Výsledek, tázeme-li se po tektonice, odpovídá pojmu, který zavedl Spuybroek – „textilní tektonika“ – segmentace upomínající „kůži rejnoka“ na způsob „hodíme na konstrukci deku“. Forma zde účinkuje ve své působivé plastičnosti. Je zdařilá? Forma je „zdařilá pouze tehdy, jestliže imponuje“.¹⁰⁾ A ona skutečně imponuje, i když zvláštním způsobem, který bychom neměli přehlédnout. „Mohutnost a křehkost“ a s tím i jistá „zranitelnost“ vtělená do exteriéru i interiéru – tato tři substantiva vystihují to, co je vlastní realizacím Future Systems – charakterizují architektův rukopis. Stavba Selfridges byla přijímána na architektonické scéně jako událost: „Pro tiší tóny zde není místo. Budť je nástup silný, nebo se nepodaří. Každá technická nemotornost tu je jako pod lupou. Úspěchu uměleckého díla předchází úspěch mistrovského technického kousku. Takový technicky dokonalý kousek se čas od času podaří.“ (D. Franck, G. Franck.)

¹⁰⁾ Georg Franck, Dorothea Franck: Architektonische Qualität. München, Edition Akzente Hanser Verlag 2008, str. 242

¹¹⁾ tamtéž, str. 118

Nové technologie a doslova estetická kouzlení – právě přes svoji flexibilitu a intenzifikaci psychologického účinku – neunikají pozdněmodernímu stigmatu „provizorní materializace“, a tím svědčí o narušené temporalitě doby, v níž žijeme. Na příkladu u obchodního domu Future Systems v Birminghamu od Jana Kaplického můžeme identifikovat další klíčový problém tohoto typu staveb, tohoto užití nových technologií a výsledné estetiky: „I u tohoto zdařilého provedení problému segmentace se vtírá otázka po smyslu formy. Zde je forma velmi nápadná a silně se odlišuje od svého okolí. Můžeme argumentovat, že funkce takovou nápadnost a takové distancování vyžaduje. Přesto má forma v sobě něco autistického. Není problematická pouze z urbanistického hlediska, vypovídá také o tom, jak je obtížné zvládnout utopický impuls nového futurismu. Až příliš snadno se vtírá dojem, že technické možnosti návrhů vedou k nadbytku, který vyznívá do prázdnna.“¹¹⁾

b. Hybridní stavby

Velmi pozdní modernu provází stírání typologických hranic staveb. Hybridní stavby jako nový architektonický fenomén z podstaty přesahují známý typ multifunkčních objektů. (Nejznámější a nejefektnější realizací multifunkční stavby je u nás „Ještěd“, kde funkce hotelu a televizního vysílače byly spojeny, dokonale integrovány do jednoho objektu.) Tento trend se dotýká proměny širokého spektra staveb, od staveb naplňujících původně sportovní funkce a účely, přes stavby obchodních center a dopravní terminály, a dokonce se dotkne – a to nepochyběně překvapí – staveb sakrálních. Přes hybridní stavby se rovněž v pozdně moderní době otevírá téma relace veřejného a soukromého prostoru, respektive privatizace veřejného prostoru a téma ekonomických zájmů v tomto procesu obsažených. Co se děje s veřejným prostorem, když dominantním způsobem jeho využití je jeho privatizace – je privatizací kořistnicky obsazen – je kolonizován soukromými zájmy, „vytěžován“, nebo je veřejný prostor současně obnovován a kultivován?

Jako nesporně úspěšný příklad takového hybridní stavby nám může posloužit Forum Building (Herzog&de

Meuron, 2004, Barcelona). Tento objekt z tradičně uplatňovaného hlediska účelu a funkcí zahrnuje: auditorium (3 200 míst k sezení), prostory pro periodické výstavy (8 000 m²), několik foyer, v horním podlaží na střeše – v obvykle nevyužívané rezervní ploše – je lokalizován plavecký bazén, přes podzemí je realizováno spojení s dalšími odlehlymi objekty – kombinace s dopravou.

Charakterizovat tento jednopodlažní objekt s dominujícími horizontálami znamená k výše uvedenému dále příčist: Viděno přes půdorys je to mimořádně rozlehlá trojúhelníková budova (180 x 188 x 177 m), která pokrývá a zastřešuje náměstí, tj. „zahušťuje město“; navíc výrazně strukturuje veřejný prostor, nabízí „přirozená shromaždiště“ a vůči přilehlajícímu okolí – kašně, kapli, barům atd. – se mnohonásobně interaktivně otevírá. Ale ani tím nevyčerpáme deskripci, k hledisku kritérií účelu a funkčnosti přistupuje nepochyběně investičně náročný fenomén – evokace atmosféry: Uvnitř se sofistikovaně otevírají přes jedinečnou hrusvětla a barev proměnlivé prostorové perspektivy (mj. elektrolytickým zpracováním dosahované indigo na ocelových panelech napodobuje tekoucí vodu a mořskou hladinu).

Jedná se o multifunkční budovu? Nikoli, tato realizace je snad vším, jen ne další samostatnou budovou mezi dalšími budovami. V realizaci Forum Building se funkce a účely pouze nesčítají, ale spíše prolínají, kombinují – mixují, kříží – uplatňují se inovativně, tj. funkce a účely se v konečné instanci integrují v jeden celek a výsledkem je stavba označovaná ve svém účinku jako hybridní. Hybrid znamená doslova kříženec. Vývoj, ve kterém se křížením propojí funkce minimálně dvou staveb z hlediska tradiční typologie odlišné. Zrušit, vyjmout jednu z funkcí znamená u hybridní stavby její likvidaci. Do multifunkčního objektu jsou spojeny minimálně dvě funkce (například pohostinství a hotel),

Obr. 8. - 10. Santiago Calatrava, objekty Města umění a věd, Valencie, Španělsko, foto D. Prášilová

ke kterým mohou být přidávány další (bar, taverna, relaxační zařízení – bazén atd.), anebo následně ubírány, aniž by objekt se zachovanou funkcí musel přestat existovat. Nahodilý, aditivní nárust dalších účelových zařízení je typický u velkých obchodních středisek, která se stávají centry užívání volného času. Typologii multifunkčního objektu rovněž naplňují stavby, kde centrální prostor může sloužit několika funkcím: být hřištěm pro fotbal, házenou, lední hokej, ale i hudební scénou atd. Hybridní stavba je z podstaty něčím více než pouhým seskupením dílčích prostorových celků, které slouží určitým účelům a funkcím (například různé obchody) a kde se tyto účely a funkce mohou poměrně libovolně proměňovat, rozširovat nebo redukovat, ale vytváří, artikuluje veřejný a soukromý prostor v rámci jedné architektonické realizace. K typologii „hybridní stavby“ náleží způsob péče o veřejný prostor. A v tomto smyslu

můžeme o Forum Building říci: V této stavbě se znovu významně definovává, artikuluje veřejný a soukromý prostor – „v té stavbě je náměstí“. A kdybychom měli „funkci náměstí“ vyjmout, tak by objekt vlastně přestal existovat – právě proto, že je výsledkem křížení veřejného a soukromého zájmu. A to je conditio sine qua non hybridní stavby a césura vůči multifunkčnímu objektu.

Uvedeme zde dva příklady sakrálních staveb, tedy staveb rigorózně svázaných předpisy, a přesto se blížících nebo vstupujících do typologie „hybridní stavby“ a multifunkčního objektu.

Především uvedeme obdivuhodnou kapli sv. Jindřicha ve finském Turku architektů Matti a Pirjo Sanaksenaho (obr. 8), která je z našeho hlediska typologicky multifunkčním objektem v dotece s tím, co se již označí jako tzv. hybrid. Integruje věž s chrámovým prostorem, integruje prostor galerie se sakrálním prostorem. Galerie je rozsáhlý hlavní sál, kterým je třeba projít, přes který se vstupuje do nej-vlastnějšího religiózního prostoru kaple s oltářem. Neméně pozoruhodný je kostel ve Wünsdorfu, propojující prostor pro náboženské obřady s víceúčelovou proměnlivou halou. Přes veškerou architektonickou výjimečnost (efektní průhledné prosklené opláštění odkrývá vzájemné zaklínání, prolínání tří geometricky vydefinovaných obrazců) a technologicky podmíněnou převratnost v možnostech různorodého, víceúčelového využívání klíčového – centrálního prostoru (nejen tradiční náboženské obřady, ale úpravy pro koncerty, divadelní představení ad.) zůstává v typologickém vymezení mixed-use, „víceúčelovou stavbou“; nicméně z hlediska tradiční typologie „církevní stavby“ se programaticky stává inovací.¹²⁾

c. Fenomén svobodné tvorby v architektuře velmi pozdní moderny

Trend, který jsme zmínili, není jednoznačnou triviálně uchopitelnou událostí na architektonické scéně. Je v něm obsažen klíčový problém současné architektury: problém svobody.

12) Srv. M. Galindová: Collection. Evropská architektura. Moskva, Praha; Braun Publishing, Magma, Slovart 2009, svr. str. 34–41 a str. 286–287; autorka s pojmem „hybridní stavby“ nepracuje.

13) Pictures of Architecture, Architecture of Pictures – A Conversation between J. Herzog and J. Wall, moderated by Philip Ursprung. Wien, Springer 2003, str. 57

14) J. Glancey s použitím příspěvků T. Cussanese: Architektura. Praha, Slovart 2007, str. 495

Rozumějme tomu dobře: Té svobody, která se manifestovala i na výstavě výsledků soutěže na novou národní knihovnu v pražské metropoli; i tato výstava jako by nám říkala, že „vše je možné“, vše je povoleno. Svoboda je významná nejenom tím a nejenom tehdy, když se něčeho zbavujeme, když se od něčeho osvobožujeme, ale je důležitá i v rozmeru, když ji naplňujeme obsahem. Problémem aktuálního vývoje architektury „není nedostatek svobody, nýbrž svoboda sama. Tradice a architektonické typologie se staly nemoderní,“ uvádí Herzog a dodejme i řada projektů na pražské výstavě byla vzdálená naplnění „tradiční typologické představy reprezentace“ národní knihovny. Zde bychom rádi znova citovali J. Herzoga z diskuze v publikaci Pictures of Architecture, Architecture of Pictures: „Již nejsou žádná pravidla a pokyny, jak stavět kostel nebo muzeum nebo město. Ale díky takovým pravidlům se nám města a stavby z minulosti všech světových civilizací zdají krásné. Krása paradoxně nepředstavovala architektonický problém, až dokud svoboda industriálních a moderních architektů a urbanistů nezastínila nedostatek svobody určený tradicí.“ „Vzestup tohoto druhu svobody,“ uvádí J. Herzog, a tím se dostáváme k jeho klíčové tezi, „volá po novém typu architektury se schopností uměleckého a konceptuálního myšlení, neboť problémy, kterým architektura čelí, se více a více podobají těm z oblasti umění.“¹³⁾

d. Krása v době velmi pozdní moderny

– „ultradesign“

Následuje ještě jeden dodatek k trendům architektury doby „velmi pozdní moderny“: Krása v architektuře se vždy cenila, ale krása stavby ve velmi pozdní moderně zaujímá svůj další zenit a čas od času jej naplňuje poněkud zvláštním způsobem. Samozřejmě víme, že nic není přímočaré, ani v případě fenoménu krásy v architektuře velmi pozdní moderny. „Krásná“, do noci modré zářící administrativní budova St. Mary Axe, tento technologický zázrak a nový nezaměnitelný emblém Londýna, zasahující se svými 180 m výšky do panoramu nad City, má na svém vrcholu „vysoce teatrální, přes dvě podlaží vysokou restauraci zastřelenou

kuželovitou prosklenou kupolí“. Velkolepý design celku nám připomene „sídla některých padouchů z Jamese Bonda tak, jak je navrhoval Ken Adam, legendární výtvarník produkce filmů Dr. No a Goldfinger“.¹⁴⁾ J. Glancey tímto poněkud sarkastickým popisem působivě vystihuje frekventovanou intenci estetiky velmi pozdní doby moderní.

Pro tento typus exkluzivní estetiky se vžil a používá se nový výraz „ultradesign“. Setkáme se s ním i v Kaplického realizaci obchodního domu v Birminghamu: centrální atrium s vrstvenými či prostor přemosťujícími podlažími, vše je provedeno ve velmi intenzivním monochromatickém, bílém organickém „ultradesignu“, navíc každé podlaží je doslova inscenováno jiným designérem, doslova vše je zaobleno, žádné pravé úhly.

4. Místo závěru

Na konci našeho příspěvku se omezíme na deskripci, na „příruční fakticitu“ a na závěry, které jsou takříkajíc „po ruce“, ale které lze posoudit podstatnějším, nepříručním způsobem právě z hlediska tématu obsaženého mezi matty historika architektury P. Jodidia a filosofa M. Heideggera, uvedenými v úvodu našeho příspěvku. O tutto druhou radostnou možnost, to jest radikálně se vzdálit zmanipulovanému ne-myšlení, nadvládě a upřednostňování ekonomie, politiky a techniky, nechceme čtenáře připravit – cesta k takovému uchopení stavu architektury na přelomu XX. a XXI. století je přítomna jako „spodní proud“ v celém příspěvku. Architektura byla a je, a vzhledem k technologiemi otevřeným možnostem mnohem více než kdy dříve, „hazardní směsi omnipotence a importance“. „Ačkoliv jsou architekti silně zainteresováni na > formování světa <, závisí při mobilizování svých myšlenek na požadavcích jiných – na klientech, individuálních či institucionálních, ...jsou konfrontováni s arbitrární sekvencí požadavků a s parametry, které oni sami neustanovili...

15) Srv. A. Krista Sykes, ed.: Constructing a new agenda for architecture: Architectural theory 1993 – 2009, afterword by K. Michael Hays. Princeton Architectural Press-New York 2010; česká laická i odborná veřejnost má k dispozici v kvalitních překladech několik monografií - Ch. Norberg-Schulz: Genius loci. K fenomenologii architektury. Odeon 1994; K. Frampton: Moderní architektura. Kritické dějiny. Academia 2004; L. Krier: „Architektura. Volba nebo osud“, Praha, Academia 2001; D. Vesely: Architektura ve věku rozdělené reprezentace. Problém tvorivosti ve stínu produkce. Academia 2008 a H. Bangse: Návrat posvátné architektury. Zlatý řez a konec modernismu. KMa 2008. To je pět velice rozličných, velice různorodých tematizací příčin „krize architektury“ i odpovědí na cesty jejího překonání.

s problémy, které jen sotva tuší, a přitom se očekává, že budou řešit úkoly, které se ukázaly jako neřešitelné pro mozky mnohem brilantnější, než jsou jejich vlastní.“(Rem Koolhaas.)

Může být v tomto smyslu architektura ve své podstatě něčím jiným než „chaotickým dobrodružstvím“ tak, jak o tom hovoří architekt Rem Koolhaas? Na konci moderny architekti čelili destrukci svých snů – jak jinak? I oni měli nemalý podíl na kulturně-civilizačním deficitu, který byl vyvážen euroatlantické civilizaci.

Ve velmi pozdní moderně, na prahu informační společnosti, jsou architekti vystavěni nové zkoušce. Jsou architekti nadále těmi, kdo chtějí a dokážou artikulovat ve svém oboru problémy světa a nahlédnout na horizont, který je učiní uchopitelnými? Na to odpovídají historici a teoretici svými studiemi a publikacemi¹⁵⁾ a architekti svými realizacemi. To podstatné, nad čím bychom se měli zamýšlet, lze formulovat takto: Dokáže se architektura vyrovnat s přívalem technologických inovací, které zasahují do jádra architektonické tvorby, v situaci, kdy i sama kultura je stále více prolnuta nástupem nových technologií, dokáže se architektura v této situaci reprodukovat jako svébytný a stabilní systém? Architektura se musí vyrovnat s výzwami digitalizace, globalizace a zachování vlastního podstatného fundamentu architektury, který je spojen s ontologií, s tématem bytí člověka a kulturně-civilizační identity.

Ve velmi pozdní moderně se výrazně mění tradiční tekonika, to „tekonické“ je často „preváděno“ na organickou „textilní tekoniku“, mění se tradiční typologie, která se relativizuje, proměňuje se i estetika, která se spektakularizuje, intenzifikuje. Do pozdně moderních staveb vstupuje stigma dočasnosti – jakkoli esteticky působivého exkluzivního provizoria. Objevuje se jak „tendence k vyhýbání se prostoru, k jeho redukci na obraz“ (J. Herzog), tak i opačná tendence

k neuvěřitelnému experimentování s prostorem. Vznikl první virtuální Guggenheim, čili muzeum, kterým se můžeme na počítači projít a přibližovat si a studovat umělecká díla, vznikla první architektonická interaktivní díla navržená počítačem.

Aktuální výsledek obsažený ve vývoji architektury posledních více než dvou desítek je ve vztahu k 70. a 80. letům významný, ale zůstává více než ambivalentní. Na architektonické scéně se stáváme svědky mimořádných a zdařilých realizací, současně jsme svědky fatálních architektonických selhání. Jsme svědky propuknutí a rozvinutí doslova celosvětové intenzivní architektonické soutěže; jsme svědky i realizací, které nás „zaskočí“, neboť se v nich mísi to, co nás uhrane, s tím, co nás odpuzuje. Nejen že si začínáme klást otázky po smyslu stavby a formy, ale – a to je ještě významnější – tážeme se po disponibilním pojmovém instrumentáriu, kterým bychom mohli uchopit příslušnou stavbu. A nemusíme v tomto případě myslit

jen na stavby v Dubaji, Šanghaji, Sankt Petřburgu apod. Architektura v dnešní době je čím dál více absorbována sociální, politickou a ekonomickou oblastí; architektura je stále více pojednávána jako spotřební zboží, architekt se stává postavou, která surfuje v oceáně byrokracie a obchodu, banalit a excesů, zdroje inspirace se rozptylují v institučionalizovaných způsobech myšlení a jednání. Současné napětí mezi projektem a realizací je situováno v odlišném „herním prostoru“, než v kterém se pohybovala architektonická moderna. Architekti jsou na přelomu XX. a XXI. století konfrontováni s klientelou, která vyrůstala již s novými digitálními technologiemi. Musí se vyrovnat s jejími aspiracemi. Mění se klientela, její struktura a hodnotové orientace (například sociologové v několika zemích dokládají, že nová generace klientů chce architekturu bez historických a ideologických konotací), mění se i architekt a mění se jeho způsob práce. V tomto hřisti se hledají alternativy.

doc. PhDr. Oldřich Ševčík, CSc.;
fakulta architektury ČVUT v Praze,
Ústav 513 -
Historie a teorie architektury,
přednáší na dalších vysokých školách
email: sevcio@fa.cvut.cz
vydal mj.:

Programy a prohlášení architektů
XX. století. Praha, ČVUT 1999;
Architektura. Historie.Umění.
Kulturně civilizační vývoj v Evropě
od antiky do počátku 19. století.
Praha, Grada 2002, 2. rozš. vyd. 2007;
Architekti. Programy. Realizace.
Praha ČVUT 2011 (O. Ševčík a kol.);
publikuje v periodických ERA21,
Stavba, Arch, Projekt a d.

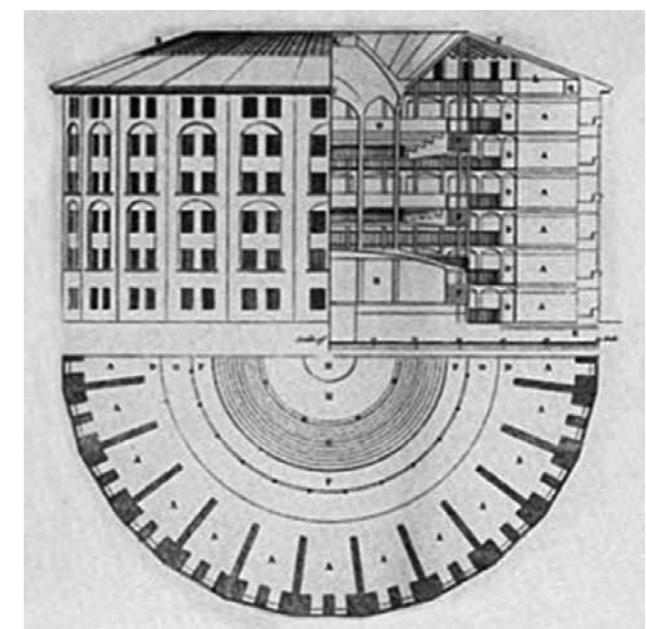
Ing. arch. Ondřej Beneš;
praktikující architekt, externí učitel
na fakultě architektury ČVUT v Praze;
mail@ondrejbenes.cz;
vyd. s O. Ševčíkem „Architektura
60. let. „Zlatá šedesátá léta“
v české architektuře 20. století“.
Praha, Grada 2009; publikuje
v periodických ERA21, Stavba,
Arch a d.

PROPAGANDA V ARCHITEKTUŘE - TOTALITNÍ REŽIMY 20. STOLETÍ

Petr Hušek
Marie Wolfová

Samozřejmá a předpokládaná transparentnost a čitelnost prostoru, v němž se pohybujeme, není zcela moderním vynálezem. Souvisí s nezbytnými podmínkami lidského spolužití a se snahou o jeho „efektivní zorganizování“ projevující se ve všech dobách a místech, kde docházelo ke vzniku strukturovaných společenství. Za novum spojené s nástupem racionálního rádu moderní společnosti označuje sociolog Zygmunt Bauman postavení této transparentnosti a čitelnosti na úrovni cíle – úkolu (Bauman, 2000). Nedílnou součástí modernizace se tak stala tendence učinit z obydleného světa prostředí příznivé pro státem ovládanou administrativu. Prostředí, v němž se transparentnost a čitelnost staly nezbytnými podmínkami pro aplikaci administrativní moci.

Nástup byrokratických společností, převládajících modelů moderních strukturovaných kolektivit, souvisí s podmaněním si místa na škále mezi jistotou a nejistotou v rámci hierarchie moci. Michel Crozier při studiu fenoménu byrokratických společností odhalil, že dominantní pozici zaujmají ty jednotky, které dokážou svou vlastní pozici znejasňovat, mlžit a kódovat ve vztahu k okolnímu světu. Zároveň dbají na to, aby pro ně samotné byly tyto pozice jasné a jednoznačné a vyvarovali se tak možných nepředvídatelností vycházejících z okolního prostředí (Crozier, 1967). Pro získání vlivu v byrokratických společnostech je zásadní učinit z vlastního chování neznámou proměnnou, avšak vnitřní přísná a svazující pravidla komukoliv jinému. Jinými slovy – největší moc získávají jednotky, které si dokážou zachovat své „nejisté“ (nečitelné) postavení, struktury a vazby, ale na druhou stranu dokážou ostatní jednotky vymanit z kategorie nejistoty

Obr. 1. Návrh Panoptika – Jeremy Bentham 1791

(nečitelnosti), vhodně je rámovat a uzavřít v pravidelné a předvídatelné rovině.

Vědomá manipulace s transparentností prostoru za účelem přímého ovlivnění sociálních, potažmo mocenských vztahů, byla nejdůsledněji praktikována v totalitních režimech 20. století. Výkonnéjší technologie spolu s všeprůstupující (totální) ideologií se staly impulsem k realizaci utopických vizí. Dokonalost svázaná s řádem se provozovala v utváření prostoru architekturou již v „předmoderních“ dobách, kdy byla svázaná s posvátnem, případně s mocí od rozličných druhů posvátna odvozenou. Obrat, při němž posvátno jako modelující prvek prostoru (jemu

nadřazený) ztratilo svoje výsadní postavení, nastal v průběhu 17. a 18. století. Nové formy mocenských mechanismů a disciplinárních praktik se přestaly legitimizovat transcendentními entitami a odvolávat se na řad z nich odvozený (Foucault, 2000). Navázaly na sebe nové formy vědění rationalizující ustálené procedury a současně vytvářející nové.

Je pozoruhodné, že jedním z nejpřesvědčivějších alegorických obrazů ilustrujících zmíněnou společenskou a mocenskou změnu je obraz Panoptika. Jedná se o typ vězeňské budovy navržené Jeremy Benthamem roku 1785. Dohlížitelé jsou skryti (nelze je vidět) v centrální věži Panoptika a kontrolují své podřízené i vězněné ve zbytku hvězdicovitého půdorysu budovy. Ti si nemohou být jisti, zda jsou právě sledováni, dohledu nemohou uniknout, a tak jsou stále nuceni se chovat tak, jako by byli pod dohledem (Foucault, 2000). Všichni se nacházejí uvnitř „stejněho“ prostoru, ale jejich pozice v něm jsou diametrálně odlišné – hra jistoty a nejistoty, transparentnosti a netransparentnosti dosahuje krajních mezí (hranic „děsivé“ dokonalosti) díky úplnému ovládnutí prostoru. Uzavření jedných do bezchybně kontrolovatelné zóny a vymanění se druhých z ní připravuje cestu k prohlubování mocenských asymetrií. Dohlížitelům se otvírá volné pole k uskutečnění jejich moci, od rozvinutí dalších disciplinárních praktik až po kontrolu a manipulaci se sociálními vztahy, případně i ovlivňování percepce reality těch, na něž je dohlíženo.

Osvícenství a jeho ideály spolu s instrumentálním rationalismem „osvobodily“ společnost od nadvlády sakrálního světa, feudalismu a „nepředvídatelnosti“ přírody. Na prvním místě v rámci pohledu na prostor již nestála touha zobrazit „skutečný“ svět, ale ten současný změnit a vyprojektovat svět naprosto nový. Zvláště totalitní režimy stavící ideologii nad skutečnost se aktivně chopily nabízených možností vytvořit snové světy, neváhajíce mobilizovat nesmírné množství materiálních i personálních zdrojů. V porovnání s vizí „dokonalosti“ jsou totiž materiální statky a utrpení lidského života nepodstatnými

absurditami. Konečným cílem totalitních režimů není reformace současného stavu, ale jeho naprostá proměna podle principů druhotné reality (Voegelin, 2000a, Zelníček, 2005). K přetváření struktur navzdory skutečnosti však bylo kromě ideologické mobilizace potřeba udržovat vědomí domnělé nutnosti a víru ve vlastní neomylnost.

Proměňování prostoru mimo samotné přestavby plnilo ještě další funkci, a to pravděpodobně důležitější a částečně nezávislou na „reálném“ vzdoru vůči skutečnosti. Totalitní režimy neměly k dispozici „umělý prostor“ Benthamova Panoptika, a tudíž asymetrie viditelnosti bylo třeba dosáhnout poněkud odlišnými prostředky. Nástrojem pro její ustanovení byla propaganda. Propaganda neustále stvrzující víru v neomylnost – propaganda jako živoucí důkaz „objektivní“ pravdy, posouvající mysl ovládaných (a většinou i vládnoucích) blíže k „přicházejícím“ novým světům (zítřkům).¹ Jakékoli urbanistické a architektonické zásahy do prostředí s sebou nesly ideologické a propagandistické konotace. Samotná fyzická existence uskutečněných proměn, včetně procesů uskutečňování, ale často i pouhý plán měly být důkazem hlásané pravdy, jejímž cílem bylo vzepřít se skutečnosti a nastolit druhou realitu.

Nejenom pomníky, náměstí, ulice, obytné a administrativní budovy, ale i stavby dopravní, sportovní, tovární a průmyslové komplexy měly promlouvat jazykem nového světa a uvízat „ty, kteří je vidí (vnímají)“, že nová pravda je skutečností a nový svět se stává reálným. Stavební objekty a jejich uskupení se staly symboly „dohlížitelské“ moci. Nástroji moci, kdy pohledu na ně se nešlo vyhnout, narovnávaly a ustanovovaly čitelný prostor pro administrativu, ale současně se snažily eliminovat všechny nahodilosti a nepředvídatelné proměnné. Náhoda a překvapení měla být z prostoru bez výjimky vykázána, přetvořený prostor měl vyloučit jejich návrat. Důležitými prvky byla absence davů a zálidněnosti,² prázdná nároží, anonymita míst, beztvárnost lidských postav a otupující monotónnost prostředí zbaveného všeho, co by mohlo mást, uvádět do rozpaků a vzrušovat (srov. Bauman, 2000).

1) Zásadní rozdílení mezi propagandou a přesvědčováním (persuasion) je v tom, že propaganda neotvírá diskuzi, nepřipouští odmítnutí. Reakcí propagandy na negativní ohlas je její hyperbolizace (blíže Shabo, 2008).

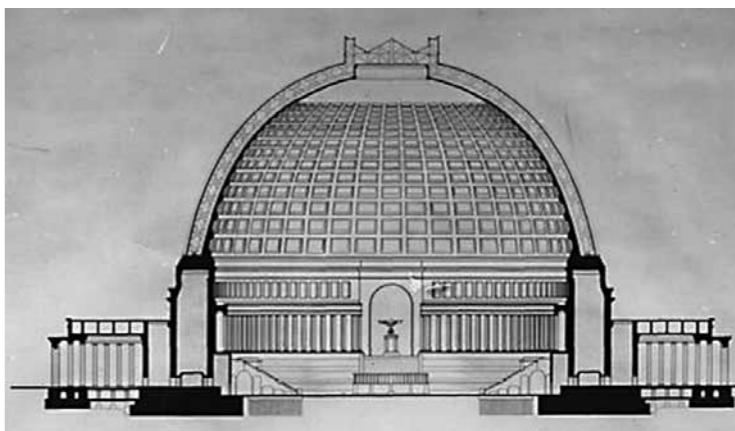
Totalitní prvky, stejně jako propagandistické elementy projevující se v architektuře, lze nalézt mnohem dříve než v totalitních režimech 20. století (např. ve starověkých despotických, během středověké inkvizice, v Kalvínově Ženevě, jakobínské Francii). Priomordialita totalitarismu související s „horší stránkou lidské existence“ (Ríčová, 2000) však nachází plného rozvinutí právě v moderním světě masové společnosti, v němž jsou staré vnitřní vazby a struktury narušeny (nebo eliminovány) a ty nové se teprve utvářejí na nestabilních a částečně nesourodých základech. Mimo nestability sociálních vazeb se na vzniku příhodného prostředí pro nástup totalitních režimů podílel i technologický rozvoj. Přinesl potřebné technologické nástroje k naprostému ovládnutí společnosti umožňující „proniknout do osobního, intimního života člověka a dělat si nárok na jeho plnou lojalitu...“ (Balík-Kubát, 2004). Signifikantními a do historie lidských životů i prostorové mapy nejvýrazněji zasahujícími totalitními režimy 20. století byl nacismus a komunismus.³

Praxe nacistické totalitní ideologie byla teritoriálně i časově omezena na Německém ovládaném území od nástupu nacionálních socialistů k moci až po konec 2. světové války (1933–1945). Ve státním zřízení realizovaná komunistická totalitní ideologie byla teritoriálně i časově mnohem rozšířenější. Od Sovětského svazu a jeho satelity přes Čínu, Mongolsko, Laos, Vietnam, Kuba až po Severní Koreu a Kambodžu. Uváděný příspěvek je zaměřen na totalitní období Svazu sovětských socialistických republik (1922–1953), a to z následujících důvodů:

Jeví se jako vhodný pro komparaci s nacistickým Německem (areálková, chronologická i kulturní blízkost), je inspirací pro architektury ostatních komunistických totalitních režimů, které často přebírají či modifikují jeho propagandistické prvky. Nakonec dlouhodobá a kontinuální existence totalitního režimu na území Sovětského svazu (srov. Balík-Kubát, 2005) činí tento režim v tomto příspěvku neopomenutelným.

2) Náhodná setkání byla vyloučena ze všech míst s výjimkou nemohoucího, jež byla speciálně určena k zámernému shromažďování. Budována byla velká, pravidelná a přehledná náměstí, kde si dát schůzku bylo jako se sejít na poušti, s tím rozdílem, že všem na očích. Potkávat se zde bylo možné jen ve větším počtu lidí a nejlépe organizovaně, protože spontánní potkávání bylo perzekuováno.

3) Fašismus je řazen v politické vědě do kategorie autoritativních režimů. Na rozdíl od totalitních režimů připouští limitovaný pluralismus a nezasahuje komplexně do všech oblastí lidského života (blíže Linz, 2000).

Obr. 2. Model Große Halle od Alberta Speera

V architektuře nacistického Německa i Sovětského svazu lze nalézt hlavní elementy, z nichž tyto totalitní režimy čerpaly svá ospravedlnění a vize (ideologický prvek). Jejich struktura byla rámcem pro přetváření prostoru, samy sobě se stávaly impusem k vlastnímu sebeobnovování (propagandistický prvek) a jejich existence volala po naprostém naplnění v dokonalosti.

V architektuře **nacistického Německa** hrály hlavní roli tři elementy:

1. Teatrologický, 2. symbolický a 3. didaktický.

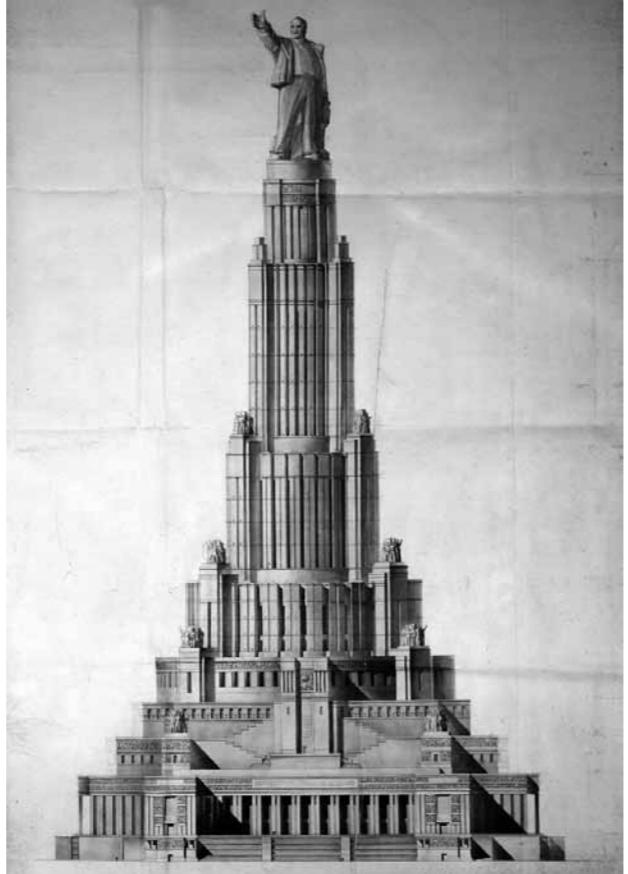
1. Teatrologický element souvisejí s nacistickou inspirací ve starořeckém divadle, skrze jeho dramatičnost, tragičnost a spektakulárnost měl být k životu přiveden (znovuobnoven) kult slavné germánské minulosti. „Pokřivená“ (zapomenutá) historie měla ožít v současnosti. Jedním z cílů bylo vybudovat nevzniklé „historické“ stavby germánské minulosti, přenést je do současnosti, a tím vyzdvihnout germánskou civilizaci na úroveň civilizace řecké a římské společně s jejich atributy (výsostné postavení mezi evropskými národy, nárok na evropskou kolébku vzdělanosti, legitimitu opanování „pohanského“ světa). Novodobé starořecké stavby (vítězné oblouky, sousoší, amfiteátry) měly být zasazeny

do prostoru tak, aby se stalo pouhým detailem, zda vznikly ve 20. století, nebo před 6. stoletím našeho letopočtu.

2. Symbolický element, jehož výstižnými adjektivy jsou anti-modernita a romantičnost, patří mezi další z charakteristických elementů nacistické propagandistické architektury. Dochází k použití moderních významů pro naplnění anti-modernistických cílů. Částečně navazuje na teatrologický element. Nejenom germánská slavná historie,⁴ ale všechny možné historie (avšak i myty) měly být zobrazeny jako nedílné součásti nacismu a jeho neomylného, nezastavitelného pochodu k tisícileté říši. Imanentní (současné) nacistické bytí mělo být propojeno se všemi témito historiami. Cílem tohoto elementu v nacistické architektuře se stala eliminace jednotlivých historických epoch a jejich vtělení do nacistické současnosti. Takovéto ovládnutí minulosti bylo předpokladem pro prezentaci nacismu jako jediného mostu do budoucnosti. Minulost a budoucnost měla být překonána v přítomné existenci. Přesvědčení, že nacistická říše bude tisíciletá („věčná“), se projevovalo v odpovídajícím megalomanském plánování (plány na přestavbu ještě neobsazených měst, rozsáhlé infrastruktury) a budování prostoru, do něhož bylo již zaneseno předpokládané vítězství nacistické ideologie (stavby vítězných oblouků a sousoší ještě před koncem války apod.).

3. Didaktický element, na rozdíl od elementu symbolického, který do sebe vstřebává „tisíciletou minulost“ a „tisíciletou budoucnost“, plní výchovnou a vzdělávací funkci směřující do současnosti, ale také do velmi vzdálené budoucnosti. Opět se částečně překrývá s elementem teatrologickým. Svět a pravda o něm má být scholasticky vytesána v kamene. Atributy materiálu (kamene) – trvání, tvrdost, neměnnost se tak stávají atributy hlásané pravdy (např. citáty *Mein Kampf* na fasádách domů, svastiky). Prostor získává edukační funkci, pravidla a zákony svou neměnnost. Jejich změna by byla možná pouze s vynaložením vysokých nákladů (a destrukčních sil).

Edukační funkce „světa vytesaného v kameni“⁵ měla v určitém smyslu i funkci post-mortalis. Zakládala se

Obr. 3. Model nevybudovaného pomníku – monstróznost a postosychy (nakročení, zdvižená paže) nabádá ke smělému uchopení a podmanění si budoucnosti.

na tzv. „Teorii hodnotných ruin“ (*Die Ruinenwerttheorie*) vypracovanou dvorním Hitlerovým architektem Albertem Speerem. Speer inspirující se Římem a Egyptem předpokládal, že po případném pádu nacistické říše zůstane uložena v pozůstatcích (ruinách) její sláva a „nadčasové“ poselství národního socialismu (Scoble, 1990). Symboly i znaky zůstanou tak zachovány, aby ohromovaly i následující generace, kterým budou předávat „zprávu ze záhrobí“. Nacistická ideologie se tak stane věčnou.

Obdobně jako v architektuře nacistického Německa hrály hlavní roli tři elementy také v architektuře Sovětského svazu:

1. Konstruktivismus, 2. symbolický element a 3. gnosticismus.

1. Konstruktivismus měl zásadní vliv na sovětskou architekturu, zvláště v první polovině 20. století. Teoretik

umění Karel Teige viděl v konstruktivismu architektonický styl, v němž se „mystická estetika zaměnila za estetiku utilitární a industriální“. Geometrické tvary a masové používání oceli jako stavebního materiálu stvrzovalo předurčenosť historické dialektiky (od níž se odvozovala historická úloha komunismu) opanovat svět. Pravda byla skryta uvnitř materiálu, materiál se měl stát svědkem vítězství komunistické ideologie a její „nevyratitelné logiky“. Budované stavební objekty se stávají pokusnými mikro-sociálními laboratořemi, propagandou nového společenského rádu, jehož principy a funkce se měly stát organizačními principy celé společnosti. Příkladem jsou plány a vznik kolektivních domů se společnými prádelnami, mateřskými školami, obchody, společenskými místnosti apod.

2. Symbolický element byl, na rozdíl od nacistické architektury, pojmenován „hypermodernismem“. Obdiv k výše (inspirace americkými mrakodrapy), snaha o kolosalnost, monstróznost a překonání všeho dosud existujícího nacházel svůj účel ve vyzdvížení a vyjádření exkluzivity komunistické ideologie. Průvodním jevem bylo povzbudit méněcennost, nicotnost diváka, vtěsnat jej do beztváre ovladatelné masy, a tím zvýraznit kontrast mezi jedincem a celkem vedeným vstříc komunistické utopii.

Přestože konstruktivistické pojetí prostoru hrálo hlavní roli, pronikaly do sovětské architektury i romantizující prvky s konotacemi na Řím a Řecko (např. socialistický realismus). Oproti nacistickému Německu, které nemělo dostatek času na uskutečnění svých plánů, postrádal Sovětský svaz především dostatek finančních a materiálních zdrojů na realizaci svých megalomanských propagandistických projektů. Původní velkolepé plány reála transformovala v jejich pouhou karikaturu. Společně s přeměnou povahy režimu z totalitního na posttotalitní se vytratil „revoluční“ náboj i vůle za každou cenu pokořit svět a přizpůsobit jej socialistickému člověku a rádu.

3. Gnosticismus si činí nárok na vyšší, nadrozumové poznání světa a zcela vylučuje jakoukoliv nejistotu. Je spojen s myšlenkou imanentního naplnění, které přinese duchovní plnost dějinám pohybujícím se ke stavu reálné dokonalosti (Voegelin, 2000, Zelníček, 2005). Nejistota

víry v komunistickou ideologii postupně podkopávající systém souvisela právě s úpadkem tohoto třetího elementu architektury Sovětského svazu. Díky gnostické „zaslepenosti“ (nebo „prozretelnosti“) se podařilo zaktivizovat dosud přehlížené materiální i lidské zdroje, které se zapojily do gigantických civilizačních projektů na ovládnutí prostoru a následně se použily k propagandě opěvující toto ovládnutí. Nově objevená „pravda“ byla nadřazena realitě nezávisle na tom, zda s realitou korespondovala, nebo nikoliv. Marxistická ideologie se stala vědou, víra stála nad přírodními zákony, což vedlo k mnoha nesmysluplným plánům (nutno však dodat i k občasným pozoruhodným úspěchům).

V netotalitních režimech jsou od atributů („reálného“) prostoru odvozeny urbanistické a architektonické modely, ale modely totalitní spoutané pravidly transparence (jistoty a nejistoty), ideologizované poznáním „skutečnosti“ (nové pravdy o světě) měly prostor modelovat, měly jej samy stvořit. Šlo o to pokrýt celý prostor dokonalostí a rádem, jenž se dosud nalézal pouze na rýsovacích prknech.

Hry s prostorem, transparentností a dohledem, snahy o ovlivňování sociálních vazeb za pomocí fyzické přeměny materiálního světa nadále přetrhávají v lidském konání tak, jako se neustále znovuobjevují touhy po nových lepších světech, ideálech a utopiích. Případ propagandy v architektuře totalitních režimů by měl být poučením a varováním před stavem, kdy se jakékoli jevy začnou posuzovat nikoliv ze své konkrétnosti, ale optikou evolučních zákonů a absolutních, nezpochybnitelných pravd. Slovy Hannah Arendtové totiž „děsivá proměna“, která se odehrála v polovině minulého století, „spočívala v odmítání vidět nebo přijímat cokoli jak to je a zároveň v důsledné interpretaci všeho jako (neodvratitelného) stupně nějakého dalšího vývoje“.

Použitá literatura:

Arendt, H. (1996):

Původ totalitarismu, Praha, Oikomeneh.

Balík, S.-Kubát, M. (2004):

Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů,

Praha, Doktorán.

4/ Viz výše.

5) Upřednostnění kamene před ocelí deklaroval Speer ve svém „Čtyřletém plánu“ z roku 1937. Mimo uchvácení kamennými ruinami středověkých civilizací byla dalším důvodem přírodní „neměnná“ povaha kamene.

- Bauman, Z. (2000):
Globalizace – Důsledky pro člověka, Praha, Mladá fronta.
- Crozier, M. (1967):
The bureaucratic phenomenon, Chicago,
University of Chicago Press.
- Foucault, M. (2000):
Dohlížet a trestat, Praha, Dauphin.
- Linz, J. J. (2000):
Totalitarian and Authoritarian Regimes,
Boulder – London, Lynne Rienner Publishers.
- Říčová, B. (2000):
Přehled moderních politologických teorií.
Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě,
Praha, Portál.
- Scoble, A. (1990): *Hitler's State Architecture: The Impact of Classical Antiquity*, University Park,
Pennsylvania State University Press.
- Shabo, M. E. (2008):
- Techniques of propaganda and persuasion,
Clayton, Prestwick house.
- Voegelin, E. (2000a):
Kouzlo extrému – Revolta proti rozumu a skutečnosti,
Praha, Mladá fronta.
- Voegelin, E. (2000b):
Nová věda o politice,
Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Zelníček, J. (2005):
Ideologické kouzelnictví in.: kol. (2005):
Moc obrazů, obrazy moci,
Praha, Galerie U Křížovníků.

THE MOTIF AND THE CONTENT. THE MODERN POLYCENTRISM OF IMPRESSION.

Grzegorz Nawrot

(...) He's dreaming now and what do you think he's dreaming about?
'Nobody can guess that.'
'Why, about you!' And if he left off dreaming about you,
where do you suppose you'd be?'
'Where I am now, of course,' said Alice.
'Not you! You'd be nowhere. Why, you're only a sort of
thing in his dream!'
'If that there King was to wake you'd go out— bang!— just
like a candle!'
Lewis Carroll, "Through the Looking-Glass,
and What Alice Found There", 1871.

Pict. 1. The warm light of candles burning in eateries of the Kazimierz district of Kraków. The tea and raspberry juice or just good cognac. The exuding music which is a part of the interior and an element of its whole. The small, dark street behind the window lightened up by the cobbles polished over the years which now reflect the yellow gleam of streetlights... Kazimierz, Kraków, Poland. Pub "Singer" at night. Photo by Grzegorz Nawrot

Mgr. Petr Hušek
Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií
katedra politologie
Joštova 10, 602 00 Brno
tel. +420 776 188 088
e-mail: husek@mail.muni.cz

Ing. Marie Wolfová, Ph.D.
Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava
Fakulta stavební, katedra pozemního stavitelství
Ludvíka Poděště 1875/17, 708 33 Ostrava-Poruba
tel. +420 597 321 335
e-mail: marie.wolfova@vsb.cz

The warm light of candles burning in eateries of Kazimierz – a district of Kraków. Tea and raspberry juice or just good cognac. The exuding music which is a part of the interior and an element of its whole. The small, dark street behind the window lightened up by the cobbles polished over the years which now reflect the yellow gleam of streetlights. The Christmas tree on the table and the arms of the Moulin Rouge glowing with small, red bulbs turning on the other side of the window and rare, first snowflakes falling down slowly. It is warm and safe in here. That is the Place one would not leave. That is the Place one would stay in forever. The truly natural world; the awaited one, the one we look forward to, the one we dream of. The world which is to stay in our memories.

It is in our nature to name. Are we, however, able to name all we want? Is it necessary to name that all? Does to name mean to create? Is that the Architecture in its higher, extra-cultural dimension? The creation of impres-

sions, emotions and feelings for our consciousness in our minds is the Architecture of impressions, emotions and feelings for our consciousness in our minds. One can try to define and describe the mood of a place. Through generalizations it is possible to try to search for and find the principles and rules of shaping. It certainly is not impossible, yet in fact it is as strange as closing a soul in a definition, a rule or a categories. The Mood is the soul of Architecture. When we debate the objectives of the Architecture, we tend to forget about the most important one - the Mood. Maybe we do so, because it is so much difficult to be designed or perhaps we think we are not allowed to

Pict. 2. - 3. One can try to define and describe the mood of a place. It certainly is not impossible, yet in fact it is as strange as closing a soul in a definition, a rule or a category... Photo by Grzegorz Nawrot

design it or we just cannot do that. It is also possible that we do not see its existence.

One can try to predict the potential intelligence of a future child or to inspire his or her future sensitivity but can his or her soul be designed? The soul can only be inspired and called.

The designed and painted poetry, the directed sensitivity, the natural, wide Mazurian scenery closed between the lakeshore and the sunset above, repeated on a tapestry, are nothing but a byword for kitschy painting.

Our life is a journey and the dynamic world around us is permanent travelling. Individual places are similar to

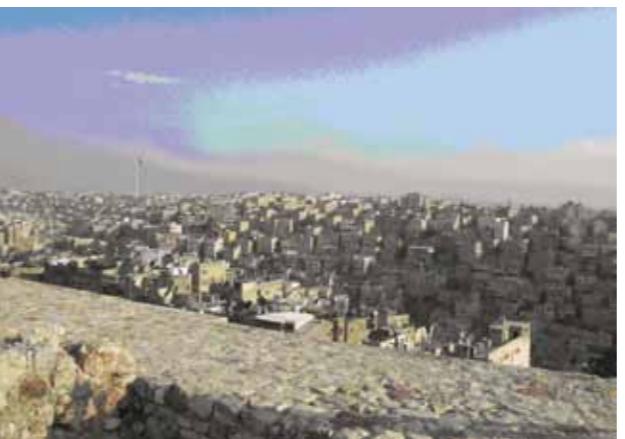
movie frames. Their sequence in a plot is not accidental, just like in a movie.

When we travel, we choose directions to follow and we move along established tracks, along designed roads and well-trodden paths, walking, by car or on a rail track. We choose the direction alone and we choose our world on our own, the one we want to see and experience; the one we want to be in and the one we construct in our minds. We choose from among the ways which are open to us and from among those that have been delineated and constructed. They are full of numerous intersections, junctions and points. On junctions we set the railway points ourselves to choose the direction we want to follow. We travel along the tracks of our lives. Those tracks are made of beams and rails set on them or they are ribbons of asphalt or concrete roadways. They are also made of the urban planned structure of a town and a village. They are the directions delineated by the sequence and type of rooms designed in a building. They are made of the way of our thinking defined by the abilities of our imagination and mind.

Music which is made from music cannot be good¹. Architecture which is made from architecture cannot be good either.

Mahler's Symphony No. 6 is a Journey. It is a dark story about sailing and coming back, about finding and about travelling up to the end. Samuel Barber's Adagio is anxiety, it is an arousing waiting and arousing desire, an expectation of fulfillment and longing. That music is a space where one is; it is a Journey, it is passing through successive frames prepared for pictures to be set within them. The frames are ready to be passed through, to change us and to change those who would pass through them. The frames are ready to be filled with the content articulated by the conductor. They are ready to be filled with the content which can be fixed in them and be named inside them.

Streets and squares with adjacent buildings and courtyards; music and scent and texture and color. All of them can be filled with a momentary content and all of them get

Pict. 4. - 5. The Mood is the soul of Architecture. ... Amman, Jordan

filled with moments. They are different in every moment of existence, they are changeable; they even depend on the trill of birds. That is a potential erudite space, a total masterpiece and a permanent laboratory of virtual reality with different topics and pieces of content that complement one another – polycentrism of impressions in a modern integrity of arts. A fairy tale for senses².

We go through successive frames, frames for events which come into being in various fields such as fashion, cinema, literature, theater, music, social life - like successive pages of different books we read and successive impressions which are made on to us and acquired by us. Different postcards from various places, in different

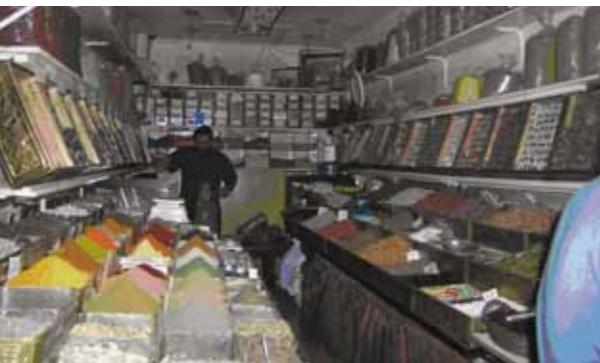
Pict. 6. - 7. Designing means building mechanisms, the technical ones but first of all the social ones. Designing means constructing frames for events which can come into being ... Santa Sagrada Familia, Barcelona, Spain.

colors, of a various format, written in a various style and in different time. All that makes the whole of one Book, the various pages which belong to different places, sometimes very distant from one another. Such a travel means going through successive frames for impressions, through the modern integrity of arts.

According to Vitruvius it is just the architect who is to design clocks and mechanisms. Designing means building mechanisms, the technical ones but first of all the social ones. Designing means constructing frames for events which can come into being. A building or a town

1) Kenny Garett, an American jazz musician about music in one of his interviews.

2) Antoni Kępiński, Rytm życia. Wydawnictwo Literackie, 2007.

Pict. 8. - 10. The common polycentrism of the Total Masterpiece...
The Old Damascus, Syria. The scent of spices and coffee. Different places, different frames and different, framed pictures.

is less and less of reality, it only exists between people who are close to one another and who believe in their own world, the one they created on their own⁴. People no longer look at one another because there are institutions who do that for them or they do not touch one another because there is a touch therapy. People no longer move - they jog⁵.

The old Damascus. The scent of spices and coffee. The taste of a falling evening that turns imperceptibly into a deep night. Shops. Coffee houses. Bigger and smaller streets. Small squares. The riveting and impulsive boulevard music and a sudden, acute silence of a backstreet. Conversation of the passers-by who are no passers-by at all – they are residents in the same way as birds or cats. Paris flâneurs of Damascus who have been here since always. The theater of impressions, the theater of the truth. A variety of topics which complement one another. Different places, different frames and different, framed pictures.

Folk dances on metro stations, countless safety campaigns, the 'I work tomorrow' slogan accompanied by a smile once reserved for free time only³. Virtual closeness of others trampled by a crowd. Superficiality, exchangeability and compatibility of everything with everything are the enemy of reality. There

is such a mechanism. Perception has polycentric nature as well as polycentric are cities and buildings or, in fact, every space.

Flexibility is a type of mechanism understood as the flexibility of a designed space and the flexibility of events and the content that fills the events in that space; the content that can be named.

A city is a landscape, a flâneur's living room. A real city or a museum of fakes. A real life or Disneyland? A face or a mask?

Folk dances on metro stations, countless safety campaigns, the 'I work tomorrow' slogan accompanied by a smile once reserved for free time only³. Virtual closeness of others trampled by a crowd.

Superficiality, exchangeability and compatibility of everything with everything are the enemy of reality. There

³) Jean Baudrillard, Symulakry i Symulacja. Rzeczywistość nie istnieje. Sici!, Warszawa, 2005,

⁴) Ibid

⁵) Ibid

of St John the Baptist. They make pictures painted one on another, pictures which interpenetrate and approach a full synthesis.

There are no two the same days or two the same objects in Architecture. Birds in the streets sing a different song every day. Their singing is different in spring and different in autumn; different at dawn and different at noon. There are no two the same cities or two identical streets; there are no two identical buildings even if they have been constructed on the basis of the same blueprint.

Music must have a face. And Architecture? Architecture must have its own face as well. A clear face which makes Architecture recognizable and definable and which gives titles to it. A single architectural object – a city or even an articulated space – must have their own topic, their own

title that names them. The title which comes on our mind when we look at them or when we are inside them. An architectural object is as individual and unique as a piece of music, a work of literature, a play or a dish in a restaurant; it is as distinctive as the title of a book we are reading.

The common polycentrism of the Total Masterpiece which unites everything: music, literature, film, theater. The modern Architecture could also be such a concept. It could be all of those things in one (as a frame for things to happen) and it could enclose all of those things (as the content to fill).

dr inż. arch. Grzegorz Nawrot

Chair of Architectural Design
and Fine Arts
Faculty of Architecture,
Silesian University of Technology
Akademicka 7, 44-100 Gliwice,
Poland

ŘEČ ARCHITEKTURY (VZORCE A DOJMY VNÍMÁNÍ)

Josef Šamánek

Úvodem

1. Základní funkce, účel a případně další poslání architektonického objektu pozná pozorovatel zpravidla podle funkčních částí, základních tvarů a případného dekorativního nebo jinak estetizujícího, anebo až uměleckého zpracování. Tyto součásti kromě orientace o prostorovém a funkčním rozvrhu objektu podávají určitá sdělení, kterými chce investor nebo uživatel předvést veřejnosti sebe, svůj podnik, bohatství, ušlechtilost apod. Tato vyjádření tlumočí architekt, který se tak stává interpretem investora úmyslu, svým způsobem a svými vlastními tvůrčími prostředky. Právě souvislostem obsahu, tvoření a architektonickým výrazovým prostředkům, tedy problematice „řeči“ architektury se dále budeme věnovat.

Architekturu si můžeme představit jako jeden z mnoha příběhů velkého orchestru, kterým není jen kompozice fyzických prostorů a objemů, ale vnímáme ji s ohledem na prostředí, město, krajину. Jednotlivé příběhy netvoří přímou a souvislou linii vývoje, ale jsou jeho nepravidelně vzedmutými vlnami a současně vlnami dění, na kterých se každý další příběh nese svrchními příběhy, jako v hudbě barvami tónů různých tvůrčích nástrojů, kde každý základní tón má své další vlastní svrchní tóny. V architektuře jsou jimi konkrétní tvary a další estetické a výrazové vlastnosti. Našim tématem je příběh zrodu archetypů a proměnlivosti stylů. Tvarosloví historických etap je jednou z nosných vln, zatímco dobové skupinové i osobní styly jsou jen těmi svrchními tóny jako přebíhavé čeření na zvlněné hladině slohu. Např. 19. století a moderní dobu nejsme schopni zatím definovat jako celek, žijeme v ní ponořeni, neumíme na ni nahlížet s distancí nadhledu. Rozeznáváme jen dálčí styly.

Tvarosloví architektury je její řečí a mluvou a obdobně jako mluvená řeč má dvě úrovně: nadřazenou obecnou, nezávislou na slohu a stylu, a konkrétní „jazyk“ podle slohu, stylu osobnosti. Obecná vizuální řeč je archetypální, uložená v „nevědomí“ (C. G. Jung) a existující nevědomky, zakotvená nejen v lidské bytosti, ale zčásti také již v obecném živočišném světě a doplněna živočišným druhem „člověk“. Slohy (styly) jsou specifické pro určitá společenství oddělená územně, kulturou a dobou, stejně jako pro individuální autory.

Část první: Vnímání archetypů a stylů.

1. Několik příkladů:

1.1 Příklad první:

Sedneme-li si do jeskyně a díváme se ven, máme dojem bezpečí, protože máme chráněná záda, i když přesile bychom se ani takto neubránili. Ve svém zavřeném, ale třeba nezamčeném bytě máme dojem bezpečí. Chováme se a vnímáme skutečnost téměř vždy podle svých dojmů, nikoli pouze podle logiky. V běžném životě je váha dojmů vždy účinnější než váha logiky, třeba i vlastního pozorování.

Komentář:

Jednocestná a jednosměrná logika rozumu jde vždy užší cestou vnímání než širokocestné a různosměrné vytváření pocitových dojmů. V technice je cesta přímější, bez omylů, protože vede osvědčenými cestami k předem známému cíli. V základní vědě vede pouze k tušenému cíli, spíše jen k záměru, a neznámými cestami – proto je intuitivnější, ne-určitější a dochází přitom k více omylům. Umělecká tvorba je převážně intuitivní. Její účinky jsou však jednak technické, fyzické (technicky a provozně užitné i fyzikální), jednak intelektuální, umělecké (pocitové a emocionální).

Architektura je dílo vysoce technické, účelové, užitné,

jehož významnou složkou jsou jak technické a fyzikální vlastnosti, tak umělecké účinky s intelektuálními. Zpravidla se sledují pouze účinky estetické, ve skutečnosti je jich však mnohem více (morální, didaktické, etické, emocionální atd.). Z tohoto hlediska je pak architektura dílem uměleckého řemesla, případně až užitného umění, tvorbou s velkým podílem rozumové činnosti.

1.2. Příklad druhý:

Před časem svět obešla umělecká výstava, kde byla ve formaldehydu vystavena mrtvá rozpitvaná těla. Modernistický umělecký svět to přijímal a vnímal jako moderní umění, protože to bylo předloženo jako „umělecká výstava“. Pro uměleckou teorií neobeznámený svět to byla odpornost.

Komentář:

Umělci věc vnímali vzorce (schématy) svých do dnešního aktuálního stavu vypracovaných teorií umění (odpoutání estetiky od morálky apod.), neodborný svět vzorec tradičních představ o nutnosti krásy v umění...

1.3. Příklad třetí:

Emoce smutku jsou u nás spojeny s barvou černou. V buddhistické tradici s barvou bílou.

Komentář:

Všechno živočištvo má v podstatě stejné reflexe a stejné biologické reakce na vnější podněty. Emoce jako reakce na tytéž kombinace hormonů a enzymů jsou různé podle vývojového stupně živočicha. Lidské emoce jsou vysoce regulovány funkcemi mozkové kůry spolu s kulturními návyky různými podle kulturních tradic každého jednotlivého společenství.

1.4 Z příkladů vyplývají závěry:

a) Každé lidské dílo je jednak fyzicky nebo fyzikálně reálné, hmotné nebo nehmotné, ale má také určitý smysl (význam a účinek). Účinek je praktický, tedy „technicky“. Jeho realita umožňuje vnímání základními smysly (vizuálně, sluchově, hmatově, čichově atd.), technickou stránkou je jeho mediální podoba umožňující sdělitelnost (slovy, grafikou, zvuky, doteky, vůněmi a páchy atd. – výrazovými prostředky tvorby).

b) Všechny prostředky, nosiče sdělení, jsou zástupci věci nebo jevů, ale také jejich významu (gesta) a účinku (výkonu), tedy pouze signály a znaky (symboly, ikony, atributy), jejichž smysl si každý živočich, tedy i člověk, podle svých vrozených schopností, zvyklostí a zkušeností přetlumočí a interpretuje. Dravec spatří oběť a přetlumočí si ji v povrchu, ale také v další souvislosti: nutnost běžet, skočit atd. Člověk spatří architektonické dílo anebo přečeť slovo „architektura“ a přetlumočí si je do mnoha souvisejících pojmu, myšlenek, podnětů, zážitků atd.

c) Žádný znak není jednoznačný. Každý umožňuje mnoho interpretací, inspirací, variací, dává mnoho podnětů. Známek může být prvek (slovo, tvar, určitý zvuk, tón, pach, chuť apod.) nebo také určitý dílčí soubor, popřípadě celé dílo.

d) V architektuře jsou znakem jednotlivé konstrukční i jiné prvky, jejich soubory, plochy, prostory, jejich struktury, tvary, figury, barvy, souvislosti apod. (viz o jazyku: http://kcjl.upol.cz/mlcoach_udsj.doc):

e) Dílo i svět kolem sebe vnímáme i v běžném životě „věcně“, racionálně, rozumem – jako fyzické skutečnosti je konstatujeme pouze výjimečně nebo zčásti, ale převážně a především je vnímáme iracionálně – prostřednictvím dojmů, emocí, pocitů, naladění mysli i cítění, případně z nějakého vyššího „zření“¹), poselství nebo poslání – jako tzv. zázraky v Lourdech, v Santiagu di Compostela, u Panny Orleánské apod., kde pozorovatelé zázraku jsou přesvědčeni, že šlo o skutečné, reálné dění. Rozumem vnímáme a hodnotíme zpravidla technickou stránku věcí a jevů, intuitivně jejich účinek na nás.

f) I racionální vnímání je tendenční, zpravidla ve prospěch vlastní osobní nebo obecné lidské prospěšnosti. Po špatných zkušenostech se nyní kromě iracionálních dojmů líbí/ nelibí, anebo neurčitého dobré/nedobré začínají uplatňovat také racionální hlediska všeobecné ekologie a nejnověji soužití člověka s volnými zvířaty (zatím zejména v jižní Africe). Nejúčinnějším jsou však hlediska ovlivněná tolerantními i netolerantními náboženskými světovými názory a v osobních záležitostech kromě základních také tzv. vyššími emocemi (intelektuálními, estetickými, sociálními aj.).

g) Převážně subjektivně vnímáme svět kolem sebe prostřednictvím určitých navykých schémat, vzorců, šablon vnímání i konání. Jen výjimeční a silní jedinci (umělci

¹ Chvatík Květoslav: Strukturální estetika, Host Brno 2001, str. 210

a tvůrci vědeckých koncepcí) se umějí vymanit z jejich přitažlivých mocí a sil.

f) Irationální myšlení je však zřídlem tvůrčích schopností a je naprosto svobodné, není vázáno žádnými požadavky...

Část druhá: Vzorce vnímání i tvoření

2.1. Příklady působení schématu (vzorce) nad logikou ve vědě:

Nereálné, tedy nepravdivé vnímání se však přesto nezbytně uplatňuje také vedle jinak přísných požadavků na rationalitu, logiku příčin i důsledků i ve vědě a technice. Logika vede k očekávaným objevům, intuice k překvapivým a neočekávaným. Část geometrie je založena na axiomech. Kosmická geometrie ukazuje, že nejsou pravdivé. Již témař století se hledá pravda o podstatě hmoty a energií, rozdílné od představy atomů s kruhovými oběžnými drahami podle Nielse Bohra, ačkoli na tomto nepravdivém modelu byla vytvořena Mendělejevova (Dmitrij Ivanovič) tabulka prvků, která dala základ mnoha dalším objevům v jejich fyzice a úspěšně na jejím základě fungují mnohé technické praxe.

2.2. Pochopení nevyplývá jen z konkrétní formy.

2.2.1 V architektuře se zpravidla tvarosloví spojuje s určitou kulturní epochou. V 19. století se formy minulých epoch využívaly jako prvky architektonického stylu, aniž by vyplývaly z odpovídajícího smýšlení investora nebo architekta a aniž by byly užity v souladu s účely a funkcemi. Byly pouze dekorací, popřípadě jen velmi úzce vymezenou proklamací bez výpovědi o obsahu, anebo i výpověď nepravdivou.

2.2.2 Středověk byl prostoupen teologicky vykonstruovanou scholastikou: architektura i umělecké obrazy, hudba atd. byly vtiskovány do vzorců nesčíslných mystických symbolů. Měly zajistit „témař fyzickou přítomnost“ Boha (nebo Syna Ježíše) v chrámovém prostoru a obrátit mysl vzhůru, k sídlu Boha. Dnes jim nerozumíme, neumíme číst jejich symboliku v souvislostech grafických vzorců jejich kompozice. Přesto nás však architektura i středověká umělecká díla okouzlují, uchvacují, až fascinují. Sotva se při-

tom dá říci, že jde o krásu forem, spíše souvislostí... Každý může zcela přesně okopírovat ten nejjednodušší umělecký obraz, ale sotva zapůsobí stejně jako jeho předloha. Přesto to někteří falsifikátoři dokázali.²⁾ Na druhé straně svůj význam mají i reprodukce, hodnotou originálů se degradujeme z duchovní hodnoty na „materiál“ finančního kapitálu.

Podle týchž modifikovaných vzorců se žilo, oblékalo, myslilo, konalo, stavělo, konstruovalo, soudilo, poprvávalo.

2.2.3 Barokní chrámy se snažily o totéž: zajistit v sobě přítomnost Boha. Prostředky však byly zcela odlišné, ne-li témař protichůdné. Nepůsobily střídmostí, ale bohatstvím a extazí tvarů, leskem příslušejícím Bohu, zejména zlatem, světskou krásou.

Komentář:

Gotický člověk žil v témař reálném, zejména fyzickém světě, jako byl barokní svět a je i nyní ten náš. Ale vnímal jej tehdejšími brýlemi, vzorci odkazujícími k Bohu, pocity a bohatě rozvinutými smyslovými emocemi. Pro ně „psal“ své symboly v chrámech, ve své hudbě, ve svém oblečení a tvořil své zvyky. Barokní člověk „psal“ témař tentýž příběh o Bohu, avšak nejen zcela jinak, ale zcela opačným „písmem“. (O prostředcích, architektonickém „písmu“ se zmíníme na konci článku.)

Komentář:

Renesanční formy a tvary i pro nás znamenají humanismus. I když s ním tehdy neměly vše společné ve smyslu, jakým jej dnes vnímáme my.

2.2.5 Petr Veliký, mocný, modernistický a krutý ruský car, v roce 1703 založil Petrohrad ve stylu i smýšlení klasicismu francouzského Ludvíka XIV., v urbanismu i ve tvarosloví architektury budov jako forem vyjadřujících jeho velikost, moc, tehdejší pokrokovost a humanismus. Bylo to opět gesto jen intelektuální vrstvy obyvatelstva, ruský lid s tím neměl nic společného, jak je patrné dodnes, o tři století později. Právě tyto formy pak převzali komunisté za Stalina jako svou proklamací: lživý výraz, který se přizivil na obecné oblibě Petra Velikého a na obecně vnímané estetičnosti stylu, lživé gesto svého nehumánního režimu a masová nudná stejnost jako nástroj ubíjející ducha.

Komentář:

Petr Veliký nasadil lidem (tj. těm, které uznával za lidi) brýle půjčené od Ludvíka XIV. Oba viděli a „popsali“ svět tak, jak si jej oni sami představovali. Haussmann v Paříži dal Rambuteauvu policejnímu nápadu vzezření a punc velkorysosti a takovými brýlemi je všichni dosud vnímáme. Stalinští komunisté pak témař principům klasicistních forem podsunuli svůj falešný portrét pod zavádějícím názvem socialistického realismu. Také Hitler v nich „četl“ a „psal“ jimi velikost a slavnostnost, ale chtěl témař „slovy“ předložit veřejnosti jiný význam: zakryt zlatriost svou a svého režimu a předložit zdání jeho velkoleposti.

2.2.6 Obdobně můžeme prozkoumat dědictví A. Loosse, který ukončil planost formové bezradnosti 19. století. Očistil architekturu od „mluvy“ mimoarchitektonického zdobnictví a nechal ji „mluvit“ pouze architektonickými tvary. Myšlenku dovršil Le Corbusier a formy k jejímu vyjádření dali architekti Bauhausu. Společensky ve smyslu socialismu, technologicky jako průmyslovou výrobu, esteticky podle abstrakcionistů, zejména V. Kandinského a pak Pieta Mondriana. Komunistické režimy druhé poloviny 20. století pak nechtě daly témař gestům jinou, zcela opačnou náplň. Zbavily je i forem, všechno, co zbylo kulturního, takže formy pak promlouvaly již jen o komunismu. O ničem více než pouze o jeho chudobě na kulturnější a vznešenější myšlenky.

Komentář:

Adolf Loos svými názory odebral stavbám formální pozlátko a poukázal na výrazy vlastní samé podstatě staveb a na řeč vlastní podstatě architektury. Moderní pováleční architekti v čele s Le Corbusierem nasadili nové brýle vnímání a spolu s abstraktními malíři své doby převedli tvorbu na pole absolutní abstrakce a racionalizace průmyslové technologie, mnozí s podtextem vnímání filtrem (rastrem) univerzálního socialismu. Stalinští komunisté z tohoto vnímání pak vymazali všechny kulturní hodnoty a svůj rukopis dotáhli na nejprostší otupělé formy panelové technologie...

2.2.7. Ze všech případů je zřejmé:

na rozdíl od živočišné svobody nemůže lidský rozum žít

bez jistých klecí, souboru vzorců a určitých schémat myšlení. Člověk používá vzorce různými způsoby:

a) Z příkladu, který jsme uvedli hned na začátku, o pocitu bezpečnosti, máme-li krytá záda, a mnoha dalších tomuto podobných je zřejmé, že mnohé pocity máme společné se všemi, anebo mnoha živými tvory, po kterých jsme je zdědili. Jsou závislé na různých okolnostech, které souhrnně nazýváme archetypy. Vynořují se ve zvláštních případech a neurčitě, jako prožívané bytostné pocity – a jsou svou povahou dosti racionální, důvodné. Jiné, které jsou geneticky nasbírány během vývoje a zkušeností dávných i nedávných lidských generací, jsou uloženy v podvědomí, odkud ovlivňují naše cítění, vnímání, chování a jednání. „Objevil“ je S. Freud³⁾ a jejich původ shrnu do sexuální oblasti jako základní životní potřeby a zkušenosti. (Jeho názor se pak ukázal jako jednostranný.) Vlastní prožité a učením sdělené zkušenosti sídlí v naší různě hluboké paměti. Archetypy, podvědomé i vědomé zkušenosti ovlivňují naše pocity, potřeby i chování. Podvědomě iracionálně, vědomě racionálně i iracionálně, přičemž v běžném životě (mimo oblast vědy a techniky) dáváme přednost spíše dojmům, iracionalitě.

b) Vnímatel má vlastní vzorce, schémata vnímání, které vytvářejí jeho dojmy, kterým pak věří jako pravdě. Standardní vnímání je závislé na vzorcích aktuálních v daném čase, konkrétní formy a tvary slouží všem.

Archetypy i ostatní vzorce se za určitých příležitostí vynořují samy jako matrice mentálních „výrobků“ pro další zpracování. I člověk je jako každý živočich organickou součástí především svého vlastního společenství, ale také společenství „života“ vůbec a předmětem planety Země. Ve svém lidském vědomí vnímá také svou sounáležitost s celým vesmírem (a až kosmem, všehomírem), avšak subjektivně, způsobem, jakým si jej právě představuje. Také my jsme nyní přesvědčeni, že si nikoli pouze představujeme, ale že „víme“...

c) Souhrnně: Racionální vzorce jsou úzeji založeny na konečném počtu logických vztahů, jsou slabší, ale panují ve vědě. Lze je odvodit.

Globalizující euroamerický novověk ve veškeré své čin-

2) ECO, Umberto: Meze interpretace. Karolinum, Praha 2009. str. 332

3) ŠAMÁNEK, Josef: Odrazy sexuality v architektuře a umění. In: Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské, TU Ostrava, řada stavební, č. 1, roč. VII, 2007, Ediční středisko VŠB-TU Ostrava 2007, str. 249–283

nosti od 16. století směřuje k upevnění racionálního přístupu k realitě, ale přitom se současně od 20. století ve světě iracionální umělecké tvorby realitě vzdaluje a norí se do abstraktna.

Část třetí: Podstata, schopnosti a povaha člověka

3.1 Člověk je sice živočichem jako všichni ostatní živočichové na Zemi, ale je nadán zvláštními schopnostmi a povahou, které jej z jeho původního přírodního společenství zcela vyčlenily – schopnosti a dovednosti tvořit. Vnímat a vydestilovat z reality její abstraktní základ.

3.2 Myslet s distancí, umět se svou myslí odpoutat od svých vlastních emocí a myšlenek, umět si je představit anebo vžít se do cizího myšlení a cizích emocí, jak pravidelně činí herci, dokážou architekti představující si jak uživatel, jejich klient, bude vnímat jejich dílo, malíři a interpretující zpěváci a hudebníci, kteří vědomě „konstruují“ své dílo⁴⁾, i když do něj vkládají své emoce. Všichni tvůrci, zejména umělečtí, a zvláště pak moderní, se odpoutávají od přírodních předloh a své dílo stylizují tak, aby pouze „nesdělovali“ vnímané, ale také určitými znaky naznačovali své myšlenky a pocity.⁵⁾⁶⁾

Schopnost myslit v abstraktních pojmech, figurách apod. umožňuje, že člověk vidí a pozná konkrétní katedrálu v Chartres, ale pochopí i to, že náleží do kategorie jiných gotických katedrál, do kategorie i všech katedrál, do kategorie křesťanských chrámových staveb, do kategorie chrámů různých náboženství, do kategorie všech staveb kultovních, do kategorie staveb vůbec, do kategorie architektonických výtvarů a nakonec do kategorie lidských výtvarů vůbec. Člověk chápe hierarchické posloupnosti a totožnost i v nestejnosti a oceňuje různost ve stejnosti.

3.4. Podmínky a způsoby života člověka lze rozřídit do dvou skupin:

a) základních podmínek a způsobů života: dýchání, příjem a zpracování potravy a vyměšování, pohyb, rozmnožování a s nimi spojené schopnosti: orientace prostoru, zacílení pohybu aj.;

b) komfortního chování a potřeb, např.: vnímání intelektuálních podnětů, sociálních vazeb a uplatnění, výchovy, učení, emocí (vnímání nebezpečí, žádostivosti, radosti), her, práce, relaxace, abstrakce.

3.5 Jednotlivé potřeby, chování a konání jsou u všech vyšších živočichů vrozené, naučené, invenční – účelové a komfortní – kulturní. I když třeba naleží do jiných skupin potřebnosti, jsou u všech vyšších živočichů analogické, ovlivněné pouze druhovými specifiky.

3.6 Člověk tak vnímá dva světy, oba obsahují jevy, ale také vztahy: svět fyzický a fyzikální a svět iracionální, který nebyl součástí jeho každodenní praxe, takže si jej sám vytvořil intuitivně.

Svět iracionální je dílem člověka samotného, dílem jeho intelektu (pocitů a myslí, svět člověkem myšlený). Je především v lidských individuálních i kolektivních představách. Svou tvůrčí schopností jej však člověk dovede realizovat, zhmotnit. Jednak jako výrobky, jednak jako technická, umělecká a vědecká díla. Kromě staveb jako technických děl jsou některá architektonická díla i některá technická díla v různém podílu jak technická, tak umělecká.

3.7. Lidský intelekt, vědomí pocitů, citů, schopnost abstrakce a myšlenek nutně potřebuje odpovědi, na které ještě nemá nashromázděno dostatek poznání, vysvětluje si je v analogích způsobem, který zná sám ze svého konání, jako zásahy nepoznaných bytostí. Musí si je však nějak představit, musí jim dát jméno, konkrétní hmatatelnou podobu: zlým dává ještě i nyní podobu démonů, dobrým podobu „duše“, „anim“⁷⁾ i božství, které přisuzuje některým skutečným zvířatům (slonům, hadům atd.), anebo jejich křížencům, „bestiím“ (egyptská sfinga aj.). Se zlými je nutno zvláštními způsoby komunikovat: magií, projevy z jiného světa – stylizaci, projevy a jevy zvláštních forem. I při naší civilizovanosti jsou pro nás stále lákavé a vzrušující.

3.8 Tyto formy se stávají vzněšenými a pak uměleckými, schopnost je realizovat je uměním. Vše zvláštní, mimořádné, nezvyklé, vše, co ovládají jen někteří lidé, nabývá určité posvátnosti magického obsahu a magické moci.

4) ECO, Umberto: Meze interpretace. Karolinum, Praha 2009. str. 332

5) Primus, Zdenek: Umění je abstrakce, cesta virtuální kultury 60. let, Kant + Arbor vitae. str. 328

6) Poensgen, Georg., Zahn, Leopold.: Abstrakte Kunst eine Weltsprache. Woldemar Klein Verlag, Baden-Baden 1958, s. 224 a 8 barevných tabulek

3.9 Tyto magické začátky civilizačního a kulturního procesu se postupně vyvíjely různými směry. Do iracionálního náboženství a umění a do racionálních věd.

3.10 Jevy denního praktického života zůstávají samozřejmostí bez povšimnutí a záznamu v mysli. Svět praktického života se zpravidla považuje za jeho danou součást, o které není nutno přemýšlet, běží „automaticky“, tak jako u všech živočichů. Určitý jev se stává pozoruhodným tím, že je něčím zvláštní, pověstný, doporučený apod. Tím dostává výjimečný společenský statut, i když se na něm proti předchozímu stavu třeba vůbec nic nezmění. Např. statut umění a umělecké architektury.

Počítky tělesných smyslů (zraku, sluchu, hmatu, čichu, chutí, vlastních tělesných pocitů) vyvolávají základní emoce. Intelektuální pocity, dojmy a pocity „zřením“ (magickými procesy, náboženskou vírou apod.) vyvolávají tzv. vyšší emoce: lásku, příbuzenské, přátelské a podobné vazby (rodinné, v tlupě, v kmenu, klanu, národu, člověčenství atd.), profesní, vzdělanostní vazby, soucit, nenávist, odvahu, obětavost apod.

3.11 Je tisíce let známo, že každý jev má – alespoň ve vnímání lidmi – dvě strany, které od sebe člověk nemůže oddělit, aniž by popřel své lidství. Svět – pokud jej nevnímáme nábožensky, ale jen jeho realitu – je opravdu „physis“ (příroda). Ale člověk není jen hmota, „materiál“, síla, je také živou bytostí, která vnímá i určité myšlenkové reálné i fiktivní světy (http://materialydoskoly.wbs.cz/zsv/1/psychologie/predvedecka_faze_psychologie.doc). Neoddelitelnost obou složek je vyjádřena také pojmy jin a jang.

Dálnovýchodní národy s větším sklonem k iracionálnímu myšlení, než je tomu v euroamerické kultuře, používají v tvorbě určitá vlastní pravidla, která vedou tvůrce k myšlenkám souvisejícím s pocitovými a jinými emocionálními účinky. V našem případě tvůrce architektonického nebo jiného uměleckého díla. Obdobně jako u nás svým způsobem činí již po tisíciletí tradiční církevní pravidla pro výstavbu chrámů. Příkladem je hinduistická metoda „feng-shuej“, opírající se o určitou ne definovanou „energií“, kterou vnímáme u významných uměleckých děl (viz: <http://www.rahunta.cz/news/co-je-feng-suej-harmonie-prostoru>)

7) Jung Carl, Gustav: Archetypy i symbole, pisma wybrane. Vybral Jerzy Prokopnik. Czytelnik, Warszawa 1976. str. 499

dil-druhy/). Naše euroamerická kultura ve svém aristidovsky zmaterializovaném smýšlení je ve světě určitou zvláštností. Vědeckému poznávání prospívá, nikoli však přirodě a naší přirozenosti.

Moderní architektura je „sexy“, je tvořená a vnímaná příjemně, téměř „eroticky“, ale někdy málo výřečná svými „slovy“, jejichž příklady uvádíme dále. Dál nových architektur je bohatá na smysly i magické významy. Antičtí Řekové při svém citu pro harmonickou výrovanost dosáhli rovnováhy mezi racionalitou konstrukce a iracionalitou zdobnosti a při své bystrosti pozorování a vnímání citlivě korigovali nežádoucí dojmy vyvolané optickými klamy. K antické harmonii reality se po dramatické a mystické gotice navrátila renesance, ale jemnosti citu pro korekce optických klamů již nikdy později nebylo dosaženo. Barok si na převaze iracionality a smyslového klamu dokonce zakládal.

3.12 Jak je patrné, touto oblastí svého duševního světa se člověk zabýval od nepaměti. V nejnovější době pak zájem obnovil S. Freud, který vložil tyto jevy do emocí, podmíněných biologicky hormony, a do podvědomí. C. G. Jung je položil však zcela do hloubky jím nazvaného „nevědomí“. [2]

Reálná forma každého díla je znakem, symbolem zhmatujícím tvůrce fyzické a pocitové představy, ale také smýšlení o objektu inspirujícím jeho dílo.

Část čtvrtá: Vnímání architektonického tvarosloví

4.1 Architektonické (i jiné) tvarosloví, styly, vznikají jako vyjadřovací specifika filozofií a názorů určitých období, především i skupin tvůrců (antické, gotické, renesanční, barokní, ... funkcionalistické aj.). Ve skutečnosti je však takové spojení velmi volné. Jiné myšlenkové proudy přejímají minulá tvarosloví (renesance a klasicismus antické tvarosloví apod.) a nebo se tvarosloví (znakům, symbolům) podsunou jiné významy, jak jsme již ukázali.

4.2. Kromě stylových tvarosloví existují však určité „obecné“ základy forem, tvarů (též „formátů“), vnímané („čtené“) vždy stejně, i když mají různé konkrétní podoby v různých stylech.

4.3. Vysoké, svislé, štíhlé věže gotiky i fiktivní štíhlost gotických sloupů a v poměru k ní téměř „nekonečnost“ výšky

jejich jednotlivých pramenů ve svazcích směřujících přímo vzhůru vkládají do vnímání myšlenky nebo pocity spojení pozemského prostoru s nebesy, sídlem Boha. Zalomené klenby gotického chrámu jsou „nedokončeny“ před horizontálou střední části klenby, ponechávají virtuální „otevřenosť“ k dalšímu stoupání a ke vstupu Boha do chrámu a jeho zbožnému vzývání věřícími. Bůh je „světlo“, které gotika nechává do chrámu vstupovat otevřenými otvory mezi sloupy a nechává je prostupovat také dalšími perforovanými konstrukcemi: tvoří poutavou druzu těles. Dlouhý dozvuk je rovněž hlasem Božím. Hřimavý zvuk a pomalý rytmus zvonů se z výšky věží božsky monumentálně rozléhá daleko do kraje.

4.4. Barokní chrám velikostí o masivnosti svých zdí a sloupů vyvolává u věřících monumentální pocity vznešenosnosti hodné Boha. Úplná široká a vysoko položená dutina klenebního prostoru „objímá“ v chrámu přítomného Boha, brání jeho „úniku“ a pokrývá jej ochranným příklopem kopule.

4.5. Obdobně lze pochopit také muslimské mešity, neměli bychom je vnímat pouze jako bohaté a nádherné tvary.

4.6. Egyptská pyramida je přirodě zcela cizí, nepřirozený útvar, svou abstrakcí od všechn lidského a monumentální obrovitosti je cizí také člověku. Jedinečně ohromuje nadlidskými rozměry. Je nelidská, „nepochopitelná“. Její nadpozemská posvátnost vyzařuje zvláštní sílu a moc, věčnou nesmrtnost – božství faraona. (Avšak lidé, kteří pyramidy budovali, vnímali vše zcela prozaicky, věcně: dary faraónům na cestu do věčnosti již tehdy bezbožně vykrádali.)

Část pátá: Příklady slovníku čtení vizuálních znaků v architektuře

Architektonické (i jiné umělecké) znaky, „slova v příslušné řeči“, jsou stejně jako slovní znaky mnohovýznamné, neurčité. Dále uvedený soupis významů⁸⁾ naznačuje spíše smysl než konkrétnost a významně pak integrální význam dílčích celků (skupin, „sousloví“, vícečlenných figur, frází, výroků, sentencí apod.) a jejich kontextů především v rám-

ci díla. Význam, smysl, vnímání díla, dojem pak vyplývá z kompozice díla (architektonického objektu) jako celku a v souvislostech s jeho prostředím. Vedlejším, ale pro vnitřního významným činitelem je také jeho okamžitá subjektivní nálada (naladěnost myslí) k vnímání díla.

Znak, symbol	Význam, dojmy, pocity
Bod (nebo význam bodu)	Stanoviště. Významný bod.
Magický bod	Těžiště bod. Soustředění. Střed. Křížování. Body složité, ale srozumitelné sítě, zvl. magické sítě.
Bod v místě poměrů zlatého řezu	Těžiště bod. Přijemnost polohy v úsečce nebo v ploše. Dobrá orientace. Napětí.
Bod uprostřed délky úsečky	Absolutnost. Symetrie. Vztah. Nerozhodnost. Klid. Vyváženost. Nezájimavost bez vztahu.
Linie otevřená	Vymezení. Až sem. Vedení směru oka. Tvrzlinie.
Linie, přímka otevřená uzavírající útvar	Vymezení prostoru děje.
Zalamovaná přímka otevřená	Tvrzost. (Princip mužství.)
Linie měkce křivá otevřená	Měkkost. (Princip ženství.)
Linie vodorovná otevřená	Vymezení výšky.
Linie svislá otevřená	Za linií prostor s dějem, před linií prostor vykázaný z děje.
Atd. ...	
Magická linie	Kruh. Vlnovka (lomenice, trapez apod.).
Úsečka (magická)	Délka. Vzdálenost. Vazba. Vztah.
Kružnice (magická)	Vedení. Obcházení.
Vlnovka, lomenice, trapez (magická)	Pravidelnost. Nekonečnost. Život.

8) ŠAMÁNEK, Josef: Souběžnost a rozdílnost tvorby konstrukce a architektury. In Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské, TU Ostrava, řada stavební, č. 1, roč. IX, 2009, Ediční středisko VŠB-TU Ostrava 2009, str. 247–256,

Kolmice (magická)	Neutralita. Klid. Spravedlnost.	Čtverec (magický)	Abstrakce. Pravidelnost. Stejnosc. (Další viz v psychologii.)
Dvojice délek v poměru	Pohoda. Krása. Přiměřenost. Přiměřené vzrušení, napětí.	Pětiúhelník (magický)	Údiv. Magie. Kouzelnost. (Další viz v psychologii.)
Plocha horizontální	Lidská pedosféra.	Šestiúhelník (magický)	Údiv. Skladebnost. (Další viz v psychologii.)
Plocha vertikální	Hráz v lidské pedosféře. Prostor vnímatele a prostor děje.	Sedmiúhelník (magický)	Údiv. Kouzelnost. Magie. (Další viz v psychologii.)
Plocha horizontální zakřivená konkavně	Do středu: směr k vrcholu, na vrcholu. Od středu: otevírající do prostoru. Nestabilita.	Osmiúhelník (magický)	Údiv. Nadpřirozenost. Posvátnost. (Další viz v psychologii.)
Plocha horizontální zakřivená konkavně	Do středu: směr dospodu, do doliny. Pozvání. Zdola: v dolině. Dolina. Lůžko. Stabilita	Těleso válcové, kulové	Nepřistupnost. Uvnitř děj.
Plocha vertikální zakřivená konkavně	Významná plocha. Odmitání.	Těleso hranaté	Abstrahující, tvrdost. (Princip mužský.)
Plocha nakloněná šikmo nahore od vnímatele	Otevření k nebesům, vesmíru.	Těleso vnímané zvenčí	Abstrahující, uzavřenost do sebe. Nevzbuzující emoce.
Plocha různě (živě) perforovaná	Totéž.	Těleso zakřivené, zaoblené v nárožích	Měkké, ženské, příznivé, ale otupené. Neurčitost.
Plocha průchozího otvoru, brána, vstup	Významný těžiště bod. Abstrakce. Přiblížení k člověku (dle míry a druhu perforace). Pozvání. Rozhraní mezi náplněmi, účelem, smyslem ploch (prostorů).	Těleso zakřivené, s nárožími	Velmi měkké. Neurčitost. Člověku příznivé. (Princip ženský.)
Plocha nepřistupného otvoru, okno	Děj v uzavřeném prostoru za oknem, propojení vnitřního uzavřeného prostoru do vnějšku. Propojení interiéru a exteriéru v různé míře a v různém rozmístění.	Těleso geometrické	Absolutnost. Abstraktnost. Určitost. Odtažitost od člověka. Schopnost orientace. Tvrzost.
Atd. ...		Těleso vysoce nepravidelné	Neurčitost. Neschopnost orientace. Nepřízeň k vnímateli.
Magická plocha	Údiv. (Další viz v psychologii.)	Těleso zřetelného tvaru, ale zmírněná geometričnost	Určitost. Schopnost orientace. Náklonnost k vnímateli.
Kruh (magický)	Ucelenosť, uzavřenosť. Jednota. Bezpečí. Ochrana. (Další viz v psychologii.)	Těleso prostupné	Omezená přistupnost. Přístup k ději uvnitř. Náklonnost k člověku.
Trojúhelník rovnostranný (magický)	Údiv. (Další viz v psychologii.)	Těleso perforované	Nepřistupnost, ale omezená náklonnost k člověku.
Trojúhelník pravoúhlý (magický)	Abstrakce. Božství. Stejnosc. Údiv. (Další viz v psychologii.)	Těleso průhledné ale průhledné	Nepřistupnost. Pro účastníky děje uvnitř omezený styk s vnějkem.
„Božské oko“	Údiv. Božská přítomnost. (Další viz v psychologii.)	Magické těleso geometrické	Odcizení, absolutno (krychle, koule, válec, jehlan, kužel). Svobodnost. Stísněnosť. Napětí.
		Magické těleso v poměrech zlatého řezu	Přijemnost. Klidnost. Stísněnosť shora.
		Magie speciálního nebo neurčitelného tvaru	Záhadnost. Vzrušení. Nejistota. Kouzelnost.

Skupina, drůza těles	Prostorová pestrost, zajímavost (dle druhu těles a způsobu souvislostí – prolínání, poměry, polohy atd.). Údiv nad krystalem. Mnohost.
Prostor venkovní	Prostornost/stísněnost. Volnost/ svázanost.
Prostor venkovní, hutně vymezený a uzavřený objekty, dosažitelný chůzí	měrnost/neúměrnost. Pohoda/vzrušení. Bezpečí. Útulnost, intimita. Prožitek. Pocit interiéru, ale až uzavřenosti.
Týž prostor, ale nedosažitelný chůzí	Pocit nadměrnosti. Ztráta cítění městského prostoru, interiéru.
Týž prostor, nezřetelně vymezený, dosažitelný chůzí	Nedostatek orientace. Pocit dezorganizace. Nejistota o prostoru.
Týž prostor, nezřetelně vymezený, nedosažitelný	Žádný pocit organizovaného prostoru. Žádný pocit interiéru.
Prostor vnější přiměřeně vymezený a uzavřený objekty, dostatek výstupů, dosažitelný chůzí	Propojení. Svoboda. Příjemnost. Bezpečí i volnost. Pohoda interiéru.
Prostor vnější nedostatečně vymezený, neorganičnost výstupů, nedosažitelný chůzí	Nejistota existence kulturního prostoru. Ještě úměrná nebo přílišná otevřenost.
Prostor vnitřní nepřiměřeně malý	Stísněnost. Klaustrofobie.
Magický prostor	Obecného tvaru. Koule. Válec. Jehlan. Kužel. ...
Skupina prostorů	Kouzlo krystalu. ... Napětí.
Atd. ...	

Poznámka

Tento článek je dílčím výtahem předchozích prací uvedených v seznamu použité literatury v pořadí pod indexy, 9, 10, 11, kde jsou odkazy na další literaturu. O celý článek v digitálním provedení je možno požádat autora.

Poslední část je výběrem z připravovaného „slovníku“ příkladů interpretace a vnímání konkrétních tvarů architektonických objektů a archetypálních forem v architektuře [7].

Použitá literatura

- 1) **Chvatík, Květoslav:** *Strukturální estetika*, Host Brno 2001, ISBN 80-7294-027-9.
- 2) **Jung Carl, Gustav:** *Archetypy i symbole, pisma wybrane*. Vybral Jerzy Prokopnik. Czytelnik, Warszawa 1976.
- 3) **Šamánek, Josef:** *Odrazy sexuality v architektuře a umění.*, In: *Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské, TU Ostrava, řada stavební, č. 1, roč. VII, 2007, Ediční středisko VŠB-TU Ostrava 2007*, ISBN 978-80-248-1661-6, ISSN 1213-1962
- 4) **Eco, Umberto:** *Meze interpretace*. Karolinum, Praha 2009, ISBN 978-80-246-071-5 (Viz též:
- 5) **Primus, Zdenek:** *Umění je abstrakce, cesta virtuální kultury 60. let*, Kant + Arbor vitae., ISBN 80-86300-14-5
- 6) **Poensgen Georg., Zahn, Leopold:** *Abstrakte Kunst eine Weltsprache*. Woldemar Klein Verlag, Baden-Baden 1958, s. 224 a 8 barevných tabulek
- 7) **Šamánek, Josef:** *Souběžnost a rozdílnost tvorby konstrukce a architektury*, In *Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské, TU Ostrava, řada stavební, č. 1, roč. IX, 2009, Ediční středisko VŠB-TU Ostrava 2009*, str. 247–256, ISBN 978-80-248-2105-4, ISSN 1213-1962
- 8) **Libeskind, Daniel:** *Základní kameny života a architektury*. Přel. Kateřina Tlachová, VUTIUM Brno, 2006. s, 254. ISBN 80-8215-128-2.
- 9) **Šamánek, Josef:** *FENOMÉN ARCHITEKTURY*, In: *Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské, TU Ostrava, řada stavební, č. 1, roč. II, 2002*, Ediční středisko VŠB-TU Ostrava 2002, str. 109–140, ISSN 1213-1962

10) **Šamánek, Josef:** *Etika a estetika architektury*. In: *Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské, TU Ostrava, řada stavební, č. 1. 2003, Ediční středisko VŠB-TU Ostrava, str. 177–246, ISBN 80-248-0572-3, ISSN 1213-1962*

11) **Šamánek, Josef:** *Člověk, architektura a biologické prameny vnímání a estetiky – úvod do estetiky a sociologie architektury*. In: *Sborník vědeckých prací FAST-TU Ostrava, VŠB-TU Ostrava, č. 1 roč. 2004, Fast, Ediční středisko VŠB-TU Ostrava 2004*, str. 171–320, ISBN 80-248-1143-X, ISSN 1213-1962

12) **Šamánek, Josef:** *Prostor, Čas a čtyři dimenze architektury*. In *Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské, TU Ostrava, řada stavební, č. 1, roč. IX, 2009, Ediční středisko VŠB-TU Ostrava 2009*, str. 235–246, ISBN 978-80-248-2105-4, ISSN 1213-1962.

**doc. Ing. arch. Josef Šamánek,
CSc.**

Stadická 9, 70030 Ostrava
Tel: 561156678,
e-mail: ingarchsamanek@volny.cz

RÓŻNICE KULTUROWE EUROPY I AMERYKI. PROBLEM ZERA W ARCHITEKTURZE I URBANISTYCE

Rafał Blazy

„W naszym dzisiejszym świecie nic już nie jest jednoznaczne, wszystko zbytnio się skomplikowało. Jeszcze do niedawna byliśmy przekonani, że świadomość, samoświadomość, czy też świadomość naszej świadomości to istota duchowej esencji naszego gatunku, świata, bytu, ... ta szczytna i uduchowiona samoświadomość ludzkości jest zarazem jej klęską. Choć może nie pojmujemy całkowicie przyczyny tej sytuacji.”¹⁾

Dla kultury amerykańskiej samoświadomość i samostanowienie jest o wiele ważniejsze niż to ma miejsce w kulturze europejskiej. Generalnie dla Amerykanów nie ma tak dużego znaczenia kontekst, w jakim powstaje obiekt, a układ ortogonalnego (szachownicowego) miasta powszechnie występujący w miastach amerykańskich, to przyczynka do powstawania skrajnie różnych obiektów. Z kolei w Europie, w zasadzie we wszystkich jej miejscach i miastach, znaczenie ma kontekst i lokalizacja obiektu. O wiele większy wpływ na formę i funkcję budynku ma też otoczenie, tradycja miejsca, „genius locii” w jakim powstaje nowe założenie. Oczywiście w erze globalizacji stopniowo te różnice się zacierają niemniej jednak w wielu miastach europejskich ich tożsamość i niepowtarzalność jest niezwykle ważna.

Zauważać należy, że parter w Europie oznacza się cyfrą 0, natomiast w Ameryce parter oznacza się cyfrą 1 (first floor). Slavoj Žižek wyprowadza z tego faktu twierdzenie, że w myśleniu Europejczyków ważna jest podstawa,

Ryc. 1. Salt Lake City Utah archiwalny plan z 1870 roku. (zdjęcie z portalu www.flickr.com.)

pewien fundament (ground floor), podczas gdy u Amerykanów sam obiekt w sobie jest podstawą i wyznacznikiem dla samego siebie.²⁾ Mimo że taki kontekst myślenia i tak postawioną tezę cechuje dość duża doza uproszczenia to jednak wydaje się, że warto ten tok rozważyć prześledzić i w pewien sposób kontynuować.

Konsekwencją takiego, a nie innego podejścia do wznoszenia budowli jest odniesienie do wartości samego „poziomu 0”. W nurcie europejskiej kultury trudniej jest chyba nadać wartość czemuś, co przyrównywane jest do 0. Zero symbolizuje z jednej strony nicość i bezwartościowość, z drugiej, szczególnie w odniesieniu do szeregu liczb – jest przede wszystkim ich początkiem. Z kolei Amerykanie mają tą przewagę, że nigdy nie zaczynają od „0”, a zawsze od „1” czyli od pewnej wartości jaką jest z pewnością zamyśl, idea, biznes plan.

Podejście amerykańskie ma również tę przewagę, że nawet największa katastrofa budowlana ma wartość „1”, a poziom 1 jest nienaruszalny. W Europie skutkiem katastrofy jest wynik 0, a więc wynik, który jest wyrazem przegranej i jednocześnie sygnałem konieczności rozpoczęcia od początku - z niczego. Pewnym wyjątkiem w tym zakresie (tj. katastrof) może być Nowy York ze swoim

Ground Zero, który chyba dla Ameryki jako wydarzenie i katastrofa był takim szokiem, cierpieniem i zaskoczeniem, że postanowiono zacząć w tym jedynym chyba wypadku od zera.

Kolejnym ze skutków tych dwóch odmiennych podejść jest wycena wartości projektu budowlanego. W kulturze polskiej projekt, w myśleniu potocznym, nie posiada wartości. Rezygnacja klienta w trakcie wykonywania projektu często wiąże się z konfliktami powstały w momencie, kiedy architekt prosi o zwrot poniesionych kosztów. Argumentem zwykle używanym przez klientów jest ich przekonanie, iż architekt, mimo że narysował tych „kilka kresek”, to tak naprawdę nic nie zrobił, dlatego niesłuszne są wszelkie jego żądania co do zwrotu poniesionych kosztów, a dodatkowe domaganie się za to honorarium jest w ich oczach wręcz nieuczciwe.

Tego typu problemy i zachowania uwidaczniają przede wszystkim fakt nikiej społecznej świadomości dotyczącej wartości intelektualnej. Być może jest to także „dziedzictwo” socjalizmu, w którym praca intelektualna była deprecjonowana. Skutkiem tej ignorancji jest obecnie nie docenianie wynalazczości, innowacyjności i szeroko pojętej nauki. Wiedza oraz „know – how” są niedowartościowane w tego typu społeczeństwach.

Należy zauważyć, że 0 w swojej istocie jest niczyje, z kolei 1 musi należeć do kogoś. Być może jest to związane z wcześniej opisaną zerową wartością zera. Jednak, jako wartość uznana w naszym przeświadczeniu powinna mieć wartość.

Rozpoczęcie wszelkich procesów inwestycji budowlanych w podejściu amerykańskim jest mentalnie łatwiejsze, przejście od 1 do 2, 3, 4, ... i kolejnych poziomów (etapów) to tylko dodawanie kolejnych elementów (n+1). Z kolei w podejściu przejścia od 0 do 1 jest widoczna jakościowa zmiana, a „wyrwanie” się z nicości wydaje się być nominalnie trudniejsze.

Świadczy to o odmiенноści koniecznych do podjęcia działań dotyczących „wyjścia” z poziomu 0, gdzie działa-

Ryc. 2. Ground Zero. Nowy York. (zdjęcie z portalu www.flickr.com.)

nia te skupią się głównie na uzyskaniu pozwoleń, zgód, decyzji, zaświadczenie. Proces dalszy czyli przechodzenie od 1 do kolejnych etapów i poziomów budowy jest procesem prawie wyłącznie wykonawczym. Budowa na poziomie 0 jest światem architekta, ideologa, planisty, konstruktora. Z kolei budowa na poziomie 1 to świat wykonawcy, inżyniera budowlanego, kierownika budowy i brygady.

Czy jest możliwa integracja tych dwóch podejść? Czy możliwe jest docenienie poziomu 0 w kulturze europejskiej i czy w ogóle możliwe jest docenienie tego, co przyrównywane jest do 0? Pytaniem równie trudnym jest, jaką w takim razie przyjąć wartość dla 0. Przecież $0 \neq 1$.

W tym momencie jednym możliwym rozwiązaniem jest założenie, że 0 jako podstawa i początek jest bezcenne i najważniejsze ($0 = +\infty$). Skutkiem powinno być przewartościowanie dotyczące 0 jako początku wszystkiego: „Bóg powołał z nicości do istnienia wszystko, co zaistniało poza Nim”.³⁾

To podejście z jednej strony uwidacznia, że najważniejszy był zamyśl, a więc dokładnie to co w kulturze amerykańskiej jest również bardzo wartościowe.

1) Lipka Krzysztof: Miasta i klucze. Nowy Świat. Warszawa 2005, s.109.

2) Za Tomaszem Halikiem [z:] Drzewo ma jeszcze nadzieję. Znak. Kraków 2010. s.24-25.

Ryc. 3. Akropol. Ateny. (zdjęcie z portalu www.flickr.com).

Ryc. 4. Zapomniana cywilizacja - Machu Picchu w Peru (zdjęcie z portalu www.flickr.com).

Innym argumentem za dowartościowaniem poziomu 0 jest jego kontekst kulturowy w wymiarze europejskim. Odwołanie się do wspólnych tradycji europejskich i dbałość o ich kulturnowanie może stanowić odniesienie do wspólnych korzeni grecko - rzymskich i judeo - chrześcijańskich Europy.

Amerykański typ podejścia jest bliższy ekonomii i wartościom ekonomicznym, z kolei podejście do poziomu „0” jako do pewnej bazy jest bliższe wartościom kulturowym i teologicznym. Niewątpliwie podejście ekonomiczne jest tym, które zdeterminowało współczesny świat, ale także i sposób myślenia o przestrzeni i obiektach.

Budowa obiektu i poziomu 0, jest sprzeczna z tym co w rzeczywistości powstaje. „0” bowiem kojarzy się nam

z czymś co nie istnieje. Tym czasem w rzeczywistości w procesie budowlanym na tym etapie uwidaczniają się zarysy obiektu i tworzy się jego baza oraz fundament. Jeśli chodzi o przyszłą istotowość obiektu wydaje się, że ten poziom jest najważniejszy. To poziom zero najbardziej decyduje o przyszłym kształcie budynku. Być może zero jako coś co w teorii nie istnieje poprzez swoją nieobecność, pozwala nam docenić i odkryć sens swojego istnienia wtedy, gdy najbardziej odczuwamy jego brak.⁵⁾

Problem poziomu 0 w budownictwie w specyficzny sposób może dotyczyć obiektów jednokondygnacyjnych. W ich wypadku, bowiem to, co istnieje to - to, czym w zasadzie są te obiekty, a wszystko, co je tworzy należy do poziomu zerowego. Trudniej jest, zatem zredukować ich znaczenie i wartość do 0. W większym stopniu przy niewielkich obiektach jednokondygnacyjnych szczególnie o funkcji mieszkalnej wyczuwalne jest przenikanie przestrzeni zewnętrznej do wnętrza obiektu. W ten sposób, mimo że budynki te stanowią element wydzielony ze świata zewnętrznego, to jednak w pewnym sensie należą do niego. Ich konkretność, a zatem wartość budowana jest zarazem przez to, co zewnętrzne i znajdujące się poza obiektem, jak i przez jego wnętrze.

Jeszcze bardziej złożonym staje się problem wartości, a może świadomości tego co zostało utracone z danego obiektu. Grecki Akropol wydaje się być idealnym przykładem miejsca, w którym to co nie istniejące jest niezwykle ważne, a może nawet najważniejsze. Czy w takim razie proces odbudowy Akropolu ma sens? Dla niektórych jego rekonstrukcja stanowi atrapę.⁶⁾ W pewnych, szczególnych wypadkach chyba niemożliwe jest zastąpienie obiektu lub jego fragmentów replikami lub całkowicie nowym budynkiem. Pamięć podtrzymująca wartość tego co utracone przekonuje nawet tę pustkę, która „zionie” z przestrzeni pozbawionej wcześniejszej zabudowy.

Niewątpliwie problem określenia tego, czym jest zero w odniesieniu do zagadnień przestrzennych i architektonicznych oraz jaka jest jego wartość w danej kulturze jest trudny i złożony. Jego pogłębienie wymagałoby studiów in-

terdyscyplinarnych z zakresu filozofii, teologii, matematyki, ekonomii, a także teorii urbanistyki i architektury. Ważnym jest jednak, aby być świadomym i podtrzymywać pamięć o swojej tożsamości. Ona, bowiem decyduje czy jakiś element, mimo swojego nieistnienia, jest żywy w naszej pamięci, czy też pograża się w nicości zapomnienia. Trzeba również być przygotowanym na nowe zderzenie cywilizacyjne, które powstaje pomiędzy kulturą euro-amerykańską, a azjatycką.

Bibliografia:

- Norberg – Schulz Christian: *Znaczenie w architekturze zaczętu*. Wydawnictwo Murator. Warszawa 1999.
Lipka Krzysztof: *Miasta i klucze*. Nowy Świat. Warszawa 2005.
Halík Tomáš: *Dotknij Ran*. Znak, Kraków 2010.
Halík Tomáš: *Drzewo ma jeszcze nadzieję*. Znak. Kraków 2010.
Jan Paweł II katecheza wygłoszona 7.05.1986r. [z:] www.apostol.pl.
-

Dr inż. arch. Rafał Blazy

Instytut Projektowania Miast i Regionów,
Wydział Architektury i Urbanistyki Politechniki Krakowskiej

5) Halík Tomáš: *Dotknij Ran*. Znak, Kraków 2010 s.125.

6) Lipka Krzysztof: *Miasta i klucze*. Nowy Świat. Warszawa 2005, s.111.

DĚDICTVÍ Z MINULOSTI
PRO BUDOUCNOST

ASANACE BÝVALÉHO ŽIDOVSKÉHO GHETTA V PROSTĚJOVĚ A PROBLÉM NOVÉ ZÁSTAVBY TÉTO LOKALITY

Daniel Zádrapa

Vlastimil Rudolf

Historie a vývoj zástavby prostějovského městského centra

První zprávy o obci na těchto místech se objevují již ve dvanáctém století. Základ středověkého města obehnaného městskými hradbami lze následně datovat do století patnáctého. Své stopy na řadě prostějovských domů zanechala gotika, a zejména následující sloh renesanční. Za třicetileté války bylo město vypleněno císařskou i švédskou armádou, zkázu dokonal velký požár města v roce 1697. K většímu rozvoji města docházelo až od druhé poloviny 18. století.

Významnou součástí městského centra bylo dosavadní židovské ghetto, které v 15. století vzniklo na severním a jižním okraji městského centra podél městských hradeb a mělo dvě oddělené části (nacházelo se na území dnešních ulic Školní, Demlový, Křížkovského, Lutinovovy, Uprkovy, Kostelní, Koželuhovy a Hradební). Počtem svých obyvatel byla prostějovská židovská obec druhou největší na celé Moravě po Mikulově (v roce 1880 zde žilo dle dostupných údajů 1804 obyvatel, a to na stísněném prostru 92 drobných domů na území ghetto v centru města – z původních domů se do dnešní doby dochovalo jen 19) a Židé hráli významnou úlohu v hospodářském životě Prostějova (zdejší textilní továrny založily slavnou prostějovskou oděvnickou tradici). Po rozšíření občanských svobod v roce 1848 se zámožnější Židé ze stísněného ghetto začali stěhovat do výstavnějších domů a prostornějších ulic v křesťanské části Prostějova, naopak do malých domků

na území židovských uliček přicházeli často chudší křesťané. Po roce 1850 byla většina domů na území ghetto (dosud přízemních či jednopatrových) z nedostatku místa navýšena o jedno patro. I přes všechny stavební úpravy si však střed města nadále uchovával původní středověký ráz. Město bylo stále ohraničeno hradbami a příkopem, které již dálko ztratily svou původní obrannou funkci. Postupně dochází také k navýšování domů v centru města a dostavování dosud slepých druhých patér. Po roce 1865, kdy začalo bourání hradeb, se městská zástavba začala výrazněji prostorově rozširovat i mimo dosavadní městské centrum.

Velký rozvoj výstavby nastal v poslední čtvrtině 19. století a v prvních desetiletích století dvacátého. Prostějov v té době patřil k nejprůmyslovějším městům Moravy (hněd po Brně a Ostravě, ve třicátých letech 20. století pak ještě po Zlíně) a silnou stopu zde zanechal zejména funkcionalismus.

Poválečná výstavba města se plně soustředila na budování okrajových částí města, jeho plošný rozvoj a výstavbu nových sídlišť, což mělo za následek oslabení významu městského centra a postupné chátrání domů v této lokalitě. V roce 1968 byl představen nový urbanistický plán města, na jehož základě započala asanace části zástavby městského centra a vybudování obchodního domu Prior na východním okraji hlavního náměstí¹⁾, na místě původního bloku drobných židovských domů. Od roku 1969 pak pokračovala asanace historické zástavby i v dalších

částech městského centra, zejména v oblasti bývalé jižní části židovského ghetto. V roce 1973 se pak asanace rozšířila i do severní části ghetto ve Školní ulici v souvislosti s výstavbou sekretariátu OV KSČ. V roce 1975 probíhala plošná asanace domů v jižní části ghetto, aby mohla být zahájena stavba nového kulturního domu, tzv. KaSCentra (jeho výstavba však proběhla až na sklonku osmdesátých let a otevřen byl až počátkem let devadesátých). Demolice tzv. židovských uliček byla ukončena v roce 1976 po zbourání velké části tamější původní zástavby.²⁾ V listopadu 1989 pak byla na tomto území, hned za kostelem Povýšení sv. Kříže, dokončena výstavba nové městské tržnice.³⁾

Od počátku devadesátých let začala probíhat postupná obnova prostějovského městského centra. V listopadu 1994 schválilo městské zastupitelstvo obecně závaznou vyhlášku o závazných částech územního plánu zóny části centra města Prostějova, která reguluje do určité míry novou výstavbu v asanovaných územích. Ta se však vzpamatovávají jen velmi pomalu a až do nedávné doby zde docházelo v podstatě pouze k solitérní zástavbě na jednotlivých asanovaných parcelách. Na sklonku roku 2009 na značném území této oblasti zastupitelstvo města schválilo projekt zástavby od olomoucké developerské společnosti Manthellan⁴⁾.

Stručná charakteristika a památkové hodnoty prostějovského městského centra

Na celém území města Prostějova se nalézá přibližně 80 nemovitých kulturních památek, zapsaných v Ústředním seznamu kulturních památek, z toho jedna národní kulturní památka (Kotěrův Národní dům). Z nich na území městského centra, tedy v dnešní městské památkové zóně, vyhlášené v roce 1990⁵⁾, leží 44, tedy více než polovina. Řada dalších hodnotných staveb není kulturními památkami prohlášena. Z urbanistického hlediska je prostějovské centrum ojedinělým komplexem historických náměstí (nacházejících se na jejím území zcela nebo zčásti), z nichž

2) Srov. např. Klenovský Jaroslav, Židovské město v Prostějově, Brno-Prostějov, 1997, ISBN 80-900106-8-7. Obsahuje soupis domů židovského města v Prostějově (včetně synagog), s. 27–47.

3) Srov. např. Trapl Miloš a kol.: Prostějov, dějiny města 1, 2, Město Prostějov, 2000, 1999, ISBN 80-238-6241-3 a ISBN 80-238-4511.

4) viz www.proprostejov.eu

5) Vyhláška Jihomoravského krajského národního výboru v Brně ze dne 20. listopadu 1990, o prohlášení území historických jader měst za památkové zóny.

Obr. 1. Kolstelní ulice počátkem 20. století

Obr. 2. Kolstelní ulice dnes

Obr. 3. Uprkova ulice směrem západním v 70. letech

Obr. 4. Uprkova ulice směrem západním

zachovalo si i nadále svůj historický ráz. Pro své památkové a architektonické hodnoty proto bylo spolu s dalšími městy v roce 1990 prohlášeno městskou památkovou zónou (z celkové plochy města zabírá jen necelé 1% (asi 29,4 ha) a nachází se zde 20 ulic a celkem 12 náměstí!).

Základní zásady památkové ochrany a principy památkového urbanismu

Nová výstavba v památkově chráněných územích, v porovnání s výstavbou v typově jiných lokalitách, má

6) Zákon České národní rady č. 20/1987 Sb., ze dne 30. března 1987, o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

5) Vyhláška Jihomoravského krajského národního výboru v Brně ze dne 20. listopadu 1990, o prohlášení území historických jader měst za památkové zóny.

7) Obecně závazná vyhláška zastupitelstva města Prostějova č. 66/2002, ze dne 19. prosince 2002, o vyhlášení závazné části územního plánu sídelního útvaru Prostějov, ve znění obecně závazných vyhlášek Zastupitelstva města Prostějova č. 18/2004, 5/2005 a 17/2006.

svá zvláštní specifika. Na prvním místě je samozřejmě nutné respektovat **památkový zákon a s ním související předpisy**⁶⁾, chránící veřejný zájem, v tomto případě tedy zájmy státní památkové péče. Památkový zákon zásady ochrany hodnot v památkové zóně nijak blíže nespecifikuje, všimá si pouze případů, kdy by mohly mít vliv na kulturní památky, které se tam nacházejí (§9 odst. 3: „Organizace a občané ... jsou povinni si počinat tak, aby nezpůsobili nepříznivé změny stavu kulturních památek nebo jejich prostředí...“), resp. postupu v případě, že vlastník, správce nebo uživatel nemovitosti v památkové zóně zamýšlí na této nemovitosti provést nějaké stavební úpravy, včetně stavby samotné. V takovém případě zákon však pouze upřesňuje, že orgán státní památkové péče k této činnosti stanoví podmínky „vycházející ze **současného stavu poznání kulturně historických hodnot...**“, tento termín však umožňuje řadu výkladů a jednoznačné zásady z něj nevyplývají.

Příliš konkrétní není v našem případě **ani vyhláška, kterou byla památková zóna v Prostějově prohlášena**⁵⁾. Ta uvádí pouze obecné zásady, např. že: „Účelem prohlášení památkových zón je... zachovat kulturně-historické a urbanisticko-architektonické hodnoty jejich historických jader... Předmětem státní památkové péče v zónách jsou historický půdorys a jemu odpovídající prostorová a hmotová skladba, městské interiéry včetně povrchu komunikací, historické podzemí, panorama zóny a hlavní dominanty v blízkých a dálkových pohledech, nemovité kulturní památky, objekty dotvářející charakter zóny, veřejná a vyhrazená zeleň a ostatní objekty v zóně... Při nové výstavbě a při vnějších a vnitřních úpravách nechráněných objektů se musí dbát architektonických i funkčních vztahů ke kulturním památkám a navazovat na jejich objemovou a prostorovou skladbu...“

Platný **územní plán** pro toto území⁷⁾ stanoví, že: „Rozvoj města bude...respektovat dominantní postavení historického jádra... Polyfunkční centrum města zahrnuje městskou

Obr. 5. Židovské uličky se špalíčkem a Kostelní ulicí (vpravo) v roce 1969

Obr. 6. Uprkova ulice směrem východním. V pozadí Finanční úřad a KaS Centrum, vlevo tržnice

památkovou zónu, tzn. plochu se zvýšenými nároky na přípravu výstavby, urbanistického a architektonického řešení staveb a jejich souborů, nová výstavba a rekonstrukce musí respektovat historické prostředí a požadavky dané vyhlášením městské památkové zóny... Závazné jsou uliční čáry, výšková hladina a tvar střech stávající zástavby respektující historické dominanty města (radnice, věže kostelů)... Koncepce rozvoje – zachovat a rekonstruovat stávající urbanistickou strukturu, posílit bydlení (nesnižovat počet bytů), revitalizovat památkově chráněné objekty a zapojit je do života města (zámek)... Rozvojové plochy s možností dostavby a rekonstrukcí jsou: prostor bývalého židovského města v ul. Hradební, Koželužova, Uprkova a prostory ul. Wolkerova a ul. Školní... Zásady ochrany kulturních hodnot: Chránit a respektovat architektonické a urbanistické hodnoty městské památkové zóny jako celku a dalších kvalitních zachovalých městských prostorů s kvalitní architekturou...“

8) Obecně závazná vyhláška Městského zastupitelstva v Prostějově č. 23/1994 ze dne 10. listopadu 1994, o závazných částech územního plánu zóny části centra města Prostějova, ve znění obecně závazné vyhlášky Zastupitelstva města Prostějova č. 2/2005, ze dne 26. dubna 2005.

9) Srov. Kuča, Karel, Kučová, Věra: Principy památkového urbanismu. Příloha časopisu Zprávy památkové péče, roč. 60, Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, Praha 2000, ISBN 80-85983-15-0.

10) Kuča, Karel, Kučová, Věra, Kibic, Karel, Novostavby v památkově chráněných sídlech, Národní památkový ustav, ústřední pracoviště, řada Odborné a metodické publikace, svazek 28, 1. vydání, Praha 2004. ISBN 80-86234-54-1.

Obr. 7. Finanční úřad

kově chráněných sídlech není obecně žádoucí vznik nových dominant, a to jak v celkovém obrazu, tak dominant lokálních... Novostavby by měly pokud možno respektovat nejen přesný průběh původních stavebních čar a parcelaci, ale i hmotový objem zaniklé zástavby – pokud je znám ze starých vyobrazení... Dostavby musí směřovat k potlačení případného nepříznivého kontrastu měřítek a výrazu stávající zástavby vůči dochované části sídla...“ Podobně viz¹¹⁾.

Nová výstavba v asanovaném území

Na počátku devadesátých let 20. století byl na asanované ploše ghetto otevřen kulturní dům, který obsahuje jediný velkokapacitní sál v Prostějově. Nevýhodou tohoto objektu je skutečnost, že neobsahuje žádné restaurační zázemí. Tento nedostatek byl od počátku znám a uvažovalo se o jeho odstranění, přesto k tomu dosud nedošlo. Můžeme polemizovat se ztvárněním hmoty objektu a s kvalitou odvedených stavebních prací, ale přes všechny výhrady mu nelze upřít snahu začlenit se do židovských uliček a nenařušovat výrazně jejich strukturu.

Další dostavbou z počátku devadesátých let byl objekt Finančního úřadu a bývalé IPB banky v pohledově exponované poloze na nároží ulic Lutinovy a Křížkovského. Hmota domu vyjadřuje požadavek na reprezentativní sídlo finančních institucí. Zhotovitel projektu se evidentně pokusil

napojit římsy objektu na sousední dům, který byl v té době kulturní památkou. Stavba však ve vztahu ke svému okolí měla být zjevně nižší, neboť plášť celou stavbu „vytahuje“ do výšky. Nepříliš šťastným krokem je také „vykročení“ objektu do ulice, tedy skutečnost, že dům porušuje uliční čáru, což je značně nehistorický krok i proto, že dodržování uliční čáry bylo v minulosti jedním z prvků, který byl velmi přísně sledován.

Jednoznačně rušivým prvkem je ve sledovaném prostoru městská tržnice, která byla otevřena v listopadu 1989 již jako provizorní zařízení. Tato přízemní stavba, zabírající velkou část jedné strany Uprkovy a Kostelní ulice, hyzdí urbanisticky cenný prostor. Její architektonické „kvality“ jsou zřejmé, a proto se s ní výhledově nepočítá (byla určena k demolici již v regulačním plánu z roku 1994). Nevyřešena však zůstává otázka umístění tržnice nové.

V roce 1994 zpracoval Ing. arch. Roman Zajíč regulační plán židovských uliček, v němž byly stanoveny závazné stavební čáry, podlažnost a tvary střech objektů na asanovaném území. Plán představoval ucelenou koncepci pro zástavbu existujících proluk, včetně poměrně značného množství zeleně a úprav veřejných prostranství¹²⁾. Závazné regulativy v této obecně závazné vyhlášce mj. stanovily, že „Zóna části centra bude rozvíjena jako součást historického jádra centra města Prostějova s respektováním výlučnosti tohoto historicky urbanizovaného území... Na území bude zachována struktura urbanistického členění, jakákoliv stavební činnost bude podřízena stávajícímu charakteru zastavění (tj. typu objektů, stávající hladině zastavění, tvaru střech, podílu zeleně atd.)... Pokud se jedná o výškovou hladinu zástavby, v historicky nejstarší části je výška objektů 2–3 podlažní, u objektů z počátku století 3–4 podlažní, dvorní přístavby jsou 1–2 podlažní, většinou se sklonitými střechami a klasickými krovami. Dominantou centra je věž farního kostela Povýšení sv. Kříže...“

V centrální části sledované lokality se nachází tzv. „Špalíček“ – blok domů, který byl navrhován k prohlášení

11) Program regenerace městské památkové zóny Prostějov (1996) – IN AD, spol. s r.o., Brno; Program regenerace městské památkové zóny Prostějov (2010) – CAD projekt plus, s.r.o., Prostějov.

12) Obecně závazná vyhláška Městského zastupitelstva v Prostějově č. 23/1994 ze dne 10. listopadu 1994, o závazných částech územního plánu zóny části centra města Prostějova, ve znění obecně závazné vyhlášky Zastupitelstva města Prostějova č. 2/2005, ze dne 26. dubna 2005.

kulturní památkou jako celek. K prohlášení však nedošlo, přestože návrh ležel na Ministerstvu kultury řadu let. Blok domů v ulici Uprkově uzavírá kulturní památky – tzv. Ehrenstammův dům na severovýchodním nároží, obnovený z havarijního stavu (ponechme stranou kvalitu obnovy a vztahy k památkové péci) a empírový dům na severozápadním nároží, nacházející se ve stabilizovaném stavu. Sousední dům (s atikou) byl obnoven pro potřeby Muzea Prostějovska.¹³⁾ Další dva domy byly asanovány a nahrazeny novostavbami, přičemž u jednoho z nich je dvůr uzavřen zdí a původní objekt do ulice Hradební schází. Sousední objekt „zadní“ dům sice dostavěl, ale zastavěl celou parcelu (včetně původního dvora) pro obchodní účely. Nově byl vystavěn také dům na jihozápadním nároží. Tato část bývalého židovského ghettka byla tedy stavebně uzavřena, a to víceméně v souladu se zněním tzv. Zajíčovy vyhlášky. Zástavba vycházela většinou z tradičního historizujícího řešení. Podobně se stavělo i na jiných parcelách Uprkovy a Kostelní ulice. Postupně však začalo být zřejmé, že nelze vždy přesně dodržet historickou parcelaci, neboť některé dřívější domy byly příliš drobné. Bylo tedy zapotřebí rozhodnout, zda je možné drobné parcely v oprávněné situaci sloučit. Popsaný stav přispěl k tomu, že platný regulační plán byl změněn obecně závaznou vyhláškou č. 2/2005 z 26. dubna 2005. Plošně došlo k úpravě, která více vyhovuje současným potřebám.

Architektonicky kvalitně je řešeno zastavění nároží ulic Uprkova a Kostelní, severně od Špalíčku. V Kostelní ulici ve směru k náměstí T. G. Masaryka zůstal stát objekt ve dvorním traktu, který slouží k podnikatelským účelům. Zamýšlená zástavba prezentuje zastavění přední části parcely a dotvoření celé uliční čáry, což je nepochybňné správné. Protější strana ulice je pak vzhledem k objektům, které se nacházejí v její blízkosti (kostel Povýšení sv. Kříže, obvodové zdi bývalého augustiniánského kláštera s vjezdem do areálu a zadní trakt Muzea Prostějovska), zjevně nezastavitelná.

Na druhém konci ulic Kostelní a Hradební je připravována stavba čtyřbokého domu o třech nadzemních podla-

13) Srov. např. Rudolf Vlastimil, Židovské domy, in. Slavné stavby Prostějova, FOIBOS, Praha 2009, ISBN 978-80-87073-21-6, s. 46–47, Bělský Ondřej, ibidem, s. 48–50.

obsahující společenský sál, dostavbu knihovny a blokovou zástavbu, ten však nezvítězil. Vítěz, společnost Manthellan, nabídl nejen nejvyšší investici, ale také demolici stávajícího kulturního zařízení a jak se zdá z posledního vývoje, tak asi bez náhrady, a navíc zřejmě nikoliv blokovou zástavbu, ale prakticky jednolitou stavbu¹⁴⁾. Za předpokladu, že by tomu tak skutečně bylo, přišlo by bývalé okresní město o sál pro pořádání plesů, koncertů a jiných kulturních akcí. Tento záměr vyvolal odpor mezi částí prostějovských občanů. Případně realizovaná zástavba s pouhým členěním fasád, které by masivní celistvou hmotu mělo jen opticky rozdělit, by navíc mohla mít na strukturu centra města negativní dopad a působila by v něm ahistoricky a pravděpodobně předimenzovaně. Objevují se také návrhy na zvýšení hladiny zastavěnosti v tomto prostoru až na pět pater (21 metrů). Stavby o takové podlažnosti se dosud přímo v historickém centru města (s výjimkou radnice a kostela) nikde nenacházejí. Pokud by k takové výstavbě v oblasti židovského ghettka skutečně v budoucnu došlo, mohlo by dojít k narušení celkové hladiny zástavby a k těžko odstranitelnému poškození panoramatu města. Vzhledem k žalobě skupiny prostějovských občanů, která požaduje přešetření průběhu výběrového řízení, však celá záležitost nemusí být ani zdaleka uzavřená a nová výstavba nadosa.

Z celé věci vyplývá jedna podstatná věc: historická struktura centra města byla budována po staletí, ale je vel-

mi křehká. Je více než zřejmé, že je jednoduché ji rychlým a unáhleným řešením narušit, ale je obtížné ji vrátit zpět. Příliš mnoho prostoru pro reverzibilitu totiž neexistuje. V knize „Genius loci“ autor uvádí: „...Jestliže se nám nejake město líbí pro svůj zvláštní charakter, bývá to obvykle proto, že většina jeho budov se týmž způsobem vztahuje k nebi i zemi, jako by vyjadřovaly společnou formu života, společný způsob bytí na zemi. Podmiňuje tak zrod genia loci, umožňující lidskou identifikaci...“¹⁵⁾ Tím, že pouze navršíme hmoty, identity nedosáhneme. Celá zamýšlená zástavba může mít také socioekonomický dopad, a to ten, že vestavba rozsáhlého obchodního centra může vést k masivnímu uzavírání drobných obchodů na hlavním náměstí a v jeho okolí a k „oslepování“ dosavadního živého centra města. To by v konečném důsledku mohlo vést až k vytvoření „mrtvé zóny“. Svědky podobného vývoje jsme byli již v minulosti, a proto bychom se měli z historie poučit a znova nevstupovat do stejné řeky.

Použité fotografie: Státní okresní archiv a Muzeum Prostějovska v Prostějově, archiv autorů

Mgr. Daniel Zádrapa
Městský úřad Prostějov
nám. T.G. Masaryka 130/14
796 01 Prostějov
tel.: +420 582 329 149
e-mail: daniel.zadrapa@prostejov.eu

Mgr. et Mgr. Vlastimil Rudolf
Městský úřad Prostějov
nám. T.G. Masaryka 130/14
796 01 Prostějov
tel.: +420 582 329 161
e-mail: vlastimil.rudolf@prostejov.eu

14) viz www.proprostejov.eu

15) Christian Norberg-Schulz, Genius loci, krajina, místo, architektura, Dokořán, Praha, 2010, ISBN 978-80-7363-303-5, s. 63–65.

CHANDIGARH TODAY – CONTEXT OF PLACE

Aleksandra Witeczek

INTRODUCTION

When India freed oneself from colonial rule in 1947, the division of Punjab left its historic capital, Lahore, in Pakistan. Prime Minister of India, J.Nehru insisted that Punjab's new capital, Chandigarh, should be a symbol of the nation's faith in the future and free from the traditions of the past. So its design and construction became a matter of national attention.

The Punjab government invited an American town planner Albert Mayer who recommended Polish architect Matthew Nowicki to design the new capital. His plan combined regional and contextual influences, far from "machinism" of the early functionalism. Nowicki conceived an organic structure, Leaf Plan shape with all the arteries and nodes of the leaf. The nodes were the neighbourhood units, re-creating the essential of Indian life – the village – spread along curving arterial roads.

When Nowicki died in a plane crash in 1950, the Chandigarh project was transferred to the team lead by Le Corbusier, the icon of utopian modernism, ready to remake India's national ideal. Le Corbusier designed the master plan of the city, and the Capitol Complex.

Team consisted of specialists of tropical housing, British couple, Jane Drew and Maxwell Fry, and Pierre Jeanneret, the Le Corbusier's cousin and long time partner, who provided design continuity for the place, remaining in Chandigarh for years.

INTENTIONS versus IMPLEMENTATION

After 30 years of developing ideas of urban design of the new city, Le Corbusier got a chance to realize them in

India. In the project of Chandigarh, the „plastic integrity“ of Le Corbusier's works, seems to achieve the culminating phase. Charles Jencks has described this as „*creation of new forms and their interrelationships in such a way that they are beginning to be both necessary and unavoidable*“¹⁶⁾. And the straight line, according to Le Corbusier, was the only correct means of expression.

Chandigarh was located on the immense plateau at the foot of the Himalaya, between two rivers which are reviving only in the rainy season.

The area was divided with rectangular grid of streets. Green areas, connected with the commercial and cultural services were located in the centre. On the northern part of the city, were the government buildings of Capitol Complex erected. On the opposite side of the city, far from the housing districts, were industrial areas located.

The roads and street networks was playing the very important role in the whole city concept. Guided by the very clear scheme of communication system network, Le Corbusier classified all roads into seven categories: highways for transit, main city roads, fast streets only for car traffic (inaccessible for oxcarts, rickshaw, bicycles and pedestrian), street for oxcarts (inaccessible for car traffic), access roads to the particular sectors, private roads to the particular houses, and bicycle paths. At the edge of the roadway, a strip of car parks was additionally localised. These roads were constructed parallel by one, divided with Green Belts.

The efficiency of such solution depended on the change of eternal habits of users. In practice, by the breadth of several tens of metres streets, vehicles of all kinds are mo-

Pict. 1. - 3. Military presence at the Capitol Complex

ving in all possible directions, passing pedestrians trying to cross the avenue. Nowadays, the road hierarchy doesn't exist. There is the equal chaos on them as on every other India city road.

All the inside sector's roads are cruising. Because of the huge distances between main city roads, the majority of drivers reduce the distance by cutting the interior of sectors using them as abbreviations. This causes considerable nuisance to residents and increasing traffic inside the sectors.

Broad avenues, the only one roads to have names, divide the city nowadays into 61 sectors. Sectors are quar-

tered into zones A to D. Despite this logical breakdown, orientation is hard even for inhabitants. Even rickshaw and taxi drivers don't know their destinations in the next sector

The sector is a basic structural unit of the city. Its rectangular shape quarter has 800x1200m size. Each quarter is fulfilled with housing function, which is both with the office buildings, located all over the outside belt of sector. Recreational and service functions are located at the inside of sector. Sectors constitute the basic structural unit of the city. They are a completed functional unites, without reserve of space for the possible, future expansion inside sector. Therefore the enlarging of the city is possible only by adding next sectors.

Architects designed three kind of housing building for the city. Entire quarters can consist of one model of the building, 3 storeys with freed ground floor on poles. Nowadays, because of changing needs of using buildings, in identical volumes, various functions are located. From residential, through hotels, offices, for restaurants and services.

Only advertising covering the facades indicates the type of function inside. These buildings, in a less representative sectors, are becoming old in a particular way. Flaking concrete and brick facade competes for the attention of an observer from the faded advertising, air cooling devices, and a laundry drying on loggias. However, the spaces between the buildings are fulfilled with a lot of gre-

Pict. 4. Parliament

enery, and distances between individual buildings have pleasant, human proportion.

Despite of this, the city has been criticized, particularly in terms of urban planning, through the huge majority of critics of architecture

Critics have also not spared the Capitol project, although each individual facility offers beautiful form.

Le Corbusier wanted to create the Acropolis which would dominate in the landscape. However his urban planning arrangement is readable only from the air and the whole composition is much stretched. Each of the building is a masterpiece of the modernism. They are marvellous monuments of raw concrete, but separate from each other. Therefore, not connected, Capitol buildings do not operate like a common organism. Officials must move from building to building, covering considerable distances. Representative courtyards are used as parking for officials. Each of the buildings is carefully guarded as a military facility. Everywhere one can see guard boxes, built of clay, and spread tents of the army, with drying army clothes spread among the fences, disfiguring the beauty of monumental buildings.

The Capitol buildings were constructed with raw concrete and steel, the materials rare in India. All buildings erected according to the Le Corbusier's drawings: Parlia-

Pict. 5. the Highest Court

Pict. 6. The Highest Court entrance

ment, Ministry, Governor's Palace, the Highest Court and „Open Hand“ monument.

The architect used pastel colours, to contrast the concrete. Each building has sublime appearance.

The Governor's Palace has the double layout roof terrace, which looks like a crescent moon, providing the fairytale appearance of the Palace.

The Ministry building is the longest one, with its 270 m length. The form reminds the Block Marseille. Its long facade is cracked with the volume of staircases.

The Highest Court building is covered by the enormous concrete structure of shell roof. The entrance portal is cutting the height of all floors of the building, containing

Pict. 7. Barbed wire fence and the Parliament

Pict. 8. Children playing cricket at the „Open Hand“ monument area

a massive ramp instead of stairs, balconies, arches, columns. This building has suffered most as a result of changes which were necessary to improve its functioning. Many of the interior rebuildings distorted its primary composition.

The Parliament building, regarded by most critics as the best on Capitol, was the only one whose construction was supervised by the Le Corbusier. Diverse interior spaces,

perfectly fulfilling its role. The interior impresses with its play of light, penetrating the diversity of shapes, piercing above the roofline. The open space inside the Parliament, called forum, is a meeting place of officials. Also outside of building dazzle by its form, reflecting in a water pool adjacent to it as in a mirror. Building is composed of a concrete hard core contrasted with free - forms with the pyramid and the hyperbolic parabola. On the facade there is hidden a small trace of Le Corbusier, his signature and drawing on a tin plate.

An avenue was supposed to join the Parliament with the building of the Highest Court, surrounded with lane of trees. It was supposed to be a promenade used by officials during break time at work. However ideas of the architect were never realized. In return, a wide concrete road arose, today cracked and grown with grass, and perpendicular to it, between the two edifices, erected two tall fences with barbed wire.

At a distance of some hundreds meters from the Parliament, somewhere between the Governor's Palace and the building of the Highest Court is the „Open Hand“ monument located. According to the project, the monument area was to serve as a forum, a place of informal meetings between parliament sessions. The dominant feature in the shape resembling a hand, standing by a huge concrete rectangular pit, with the rostrum in the middle. A ramp and stairs are leading to the interior.

This space was never used for the purpose of which was to serve, but today it seems to be a favourite place for the local children, to play cricket. So, on the end, it plays its role of public space.

CONCLUSION

Le Corbusier's master plan and buildings for Chandigarh is a landmark of 20th century architecture and urban planning.

But despite being only 60 years old, Chandigarh is slipping into a vista of grimy buildings, broken pavements and accumulating rubbish. However the city is built with wide-open spaces, thus avoiding over-crowding, and there's plenty of greenery.

In terms of functioning, Chandigarh is not different than

other Indian cities. Prevasive chaos, noise, variation of smells, colours, people of different religious and social status. They fulfil the space. However, the architecture creates framework for this space, and its lofty goals come from a different cultural range than the people inhabiting it. This creates a dissonance. Space is strange and not understandable for inhabitants²⁾.

A question is arising, whether by designing a new city, even with the best intentions, shouldn't one pay attention to the cultural and social context, the spirit of the place?

Is the straight transplantation of the urban ideas between regions of different traditions right?

Przemysław Trzeciak wrote about Chandigarh project: "Between intentions of the author and the implementation, the fundamental divergences took place. However, who in a few years will remember about intentions?"³⁾

Bibliography:

Jencks Ch.: *Le Corbusier - tragizm współczesnej architektury*, Wyd. Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1982

Koziński S.: *Koncepcja zabudowy miasta*, Wyd. Arkady, Warszawa 1974

Trzeciak P.: *Przygody architektury XX wieku*, Wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 1974

Urbańska M.A.: *Chandigarh humanisty i wizjonera*, A&B 09/2000

Author's in-situ research, 2005, photography: B.Haduch, A.Witeczek.

dr inż. arch. Aleksandra Witeczek

Katedra Projektowania Architektonicznego

Wydział Architektury, Politechnika Śląska

ul. Akademicka 7, 44-100 Gliwice

aleksandra.witeczek@polsl.pl

2) Trzeciak P., p. 254

3) Trzeciak P., p. 254

PRVOPLÁN & UTOPIE

Vendula Šafářová

ABSTRAKT

Proces architektonické práce spočívá ve skicování (kresba prvoplánů), vytvoření architektonické studie, zpracování stavební dokumentace a samotné realizaci stavby. Zdá se, že v dnešní době skicování ztrácí na atraktivitě. Tento článek přináší pohled na důležitost tvorby prvoplánu a jeho postavení v celkovém procesu architektonické práce. Zmiňuje vznik samotného slova „prvoplán“ a hodnotí jeho použití v architektonické praxi.

Aby bylo možné koncepci Prvoplánu v dnešní době pochopit, bylo nutné vyhledat současného architekta a prověřit na něm, zda ho podněty z dvacátých let nějak ovlivnily (a mají tak své následovníky) a jakým způsobem tuto inspiraci využil. Nezbytné bylo takto odhalenou inspiraci doložit konkrétním projektem, popsat metodu zpracování architektonického návrhu, včetně teoretických záznamů, jakými jsou manifest, pamflet, esej, koncept apod. Tento článek vychází ze závěrů zpracovávané disertační práce autorky. Cílem autorky bylo analyzovat metodu zpracování architektonického návrhu a teoretický záznam, který projekt doprovází. Z toho cíle vyplývaly i výchozí a hraniční limity disertace zaměřené na zkoumaný projekt konkrétní architektonické osobnosti.

Z výsledků celého zkoumání vychází, že tvorba prvoplánu má nezanedbatelný význam a ovlivňuje celé dílo architekta z dlouhodobého hlediska. V současnosti je často nahrazován počítačovou simulací, což může vést k ochuzení citlivosti a kreativity architekta.

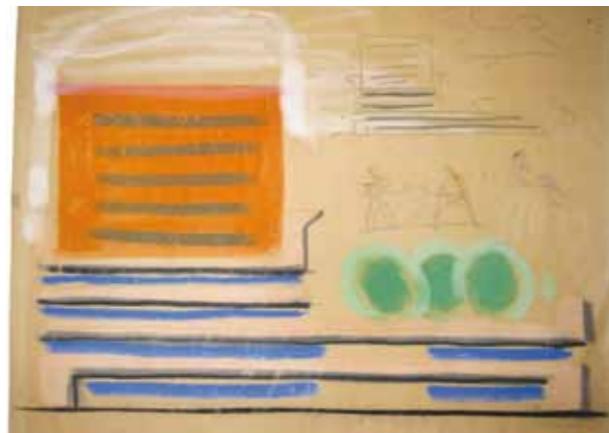
ÚVOD

V roce 1917–1921 nakreslil architekt Jiří Kroha v Mladé Boleslavi sérii kreseb, které nazval Prvoplány. Prvoplány jsou přechodem z konkrétna do abstraktna, kde čistý tvar

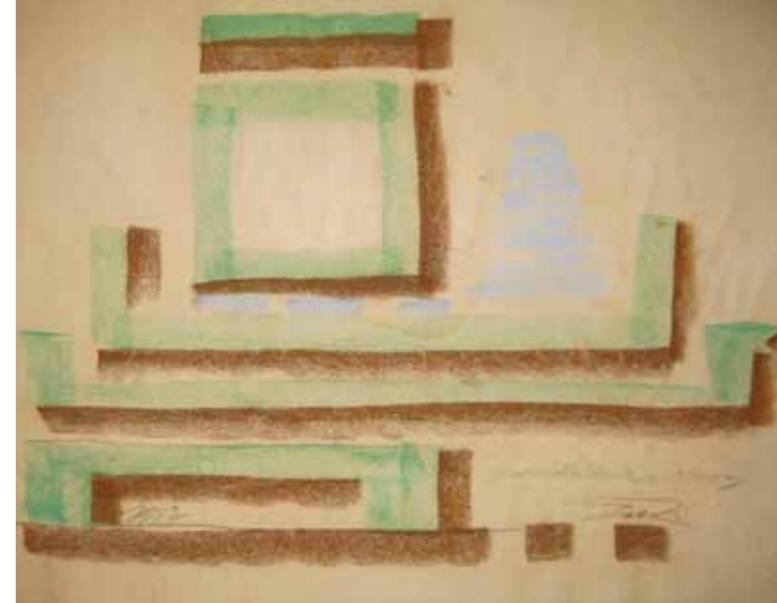
je nejvyšším paradigmatem. Otvírá se zde dialog mezi uměním a architekturou. [8] Konfrontace principů tvarové řady, tak typické v jeho rané tvorbě, jej provází celou další prací.

Autorka zdokumentovala a zanalyzovala prvoplány v návaznosti na historicko-architektonická a teoretická fakta, včetně eseji Jiřího Krohy a současných teoretiků architektury a dějin umění, kteří se Prvoplány hlouběji zabývali. Patří mezi ně např. Monika Platzer a Rostislav Švácha. Je zřejmé, že Prvoplány vznikly v zajímavé době. Umělci, básníci a divadelníci volali po nových myšlenkách, atmosféra nesla nádech válečného běsnění. Rozvíjelo se několik nových uměleckých směrů. Mezi ty nejznámější patří expresionismus, kubismus, futurismus, konstruktivismus, neoplasticismus a purismus. Každý směr měl své následovníky nejen ve výtvarném umění, ale i v architektuře. Podle zadaných kritérií bylo zkoumáno celkem 20 významných světových i českých architektů, z nichž do užšího výběru postoupily tyto osobnosti: Peter Eisenman, Steven Holl, Louis I. Kahn, Rem Koolhaas, Peter Zumthor, Aldo Rossi, Bernard Tschumi a Zaha Hadid. Předem definovaná kritéria splnila nejlépe architektka Zaha Hadid. Její diplomový projekt byl inspirován Kazimirem Malevičem a jeho manifestem Suprematismus (1915). Důkazem kvality její práce a přínosu v architektuře je obdržení světového ocenění Pritzkerovy ceny za architekturu (2004). Přestože česká architektonická veřejnost její práci stále považuje za módní, krátkodobý počin bez větší návaznosti na vývoj architektury a jejich protagonistů, je třeba přijímat světové názory.

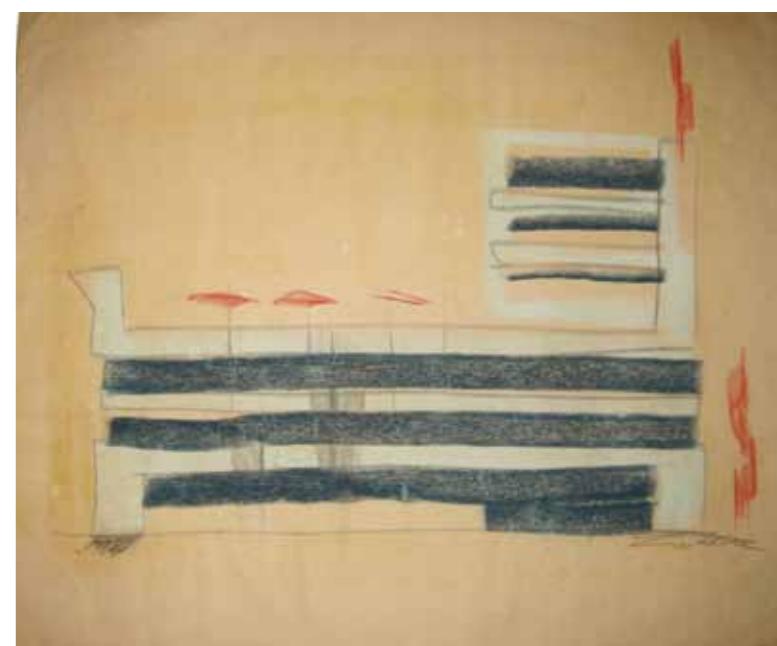
Důležitým elementem zkoumání je způsob myšlení v architektonickém díle. Konkrétní projekty ukazují, jak

Obr. 1. Prvoplán J. Krohy (Protoplano), architektonická skica pas-telem [3]

Obr. 2. Prvoplán J. Krohy (Protoplano), architektonická skica pas-telem [3]

Obr. 3. Prvoplán J. Krohy (Protoplano), architektonická skica pas-telem [3]

TVAR

Známý brněnský architekt Jiří Kroha (1893–1974), který studoval u Pavla Janáka (1882–1956), nastoupil na ČVUT roku 1911. Během studií se intenzivně zabýval kubistickou malbou, scénografií, navrhováním kostýmů, což ho propojuje s uměleckou pražskou enklávou. Jiří Kroha napsal esej O tvaru a jeho projevu (1922) [8], která se zabývá významem tvarů a jejich rolí v rámci prvního skicování – prvoplánu. Jeho stať o tvaru vychází právě z myšlenek Pavla Janáka, který spatřoval problém současné architektury v její materiálnosti, popisuje ji jako „hmotařsky plochou, málo poetickou.“ [7] Pavel Janák a jeho žáci studovali Teorii umění Wilhelma Worringera v architektuře, odtud čerpala také stať Hranol a Pyramida (Pavel Janák, 1911–12).

Kroha chápe architekturu jako fyzikální realizaci „ducha“. Fyzikální vlastnost tektonických členů se dává

do pohybu výtvarnou myšlenkou, důraz je kláden na dynamizaci tvaru. [8] Moderní tvar je smyslovým výrazem nového tvůrčího rozrušení, nejen ukojením smyslů a duše. [8] Později jsou jeho teoretické koncepce k dohledání ve výstavbě domů v Mladé Boleslavi (největší stavba ve střední Evropě, rok 1922) a ve stavbě Krohova vlastního domu. Krohův dům uplatňuje ve své době

Obr. 4. - 6. fotografie Krohova domu v Brně, původní stav [3]

nové koncepce prostorovosti. Otevřenost, propojenosť a transparentnosť byly hlavními zásadami. Dále je v návrzích rozvíjena otázka barevnosti, a to nejen v architektúre, ale i v divadelních projektech. S barvou pracuje ako se symbolem. Kroha se v Čechách aktivně účastnil kubismu.

PRVOPLÁN

Sám Jiří Kroha prvoplán definuje takto:

Prvoplán = definice Jiřího Krohy (1917)

Pojmu „prvoplán“ zde užívám nikoli ve smyslu zárodečné formy konkrétního projekčního nápadu, vymezeného danými úkoly, nýbrž blíže ke vztímu pojmu „architektonické myšlenky“ užívanému v západní terminologii. Avšak rozlišuji obsahově oba termíny. Architektonická myšlenka, subsumujíc (zvláštní pojem je podřazen obecnému pojmu) specifiku architektonické tvorby, je představou o nové skladbě života v různých a nových časoprostorových podmínkách. Jaké pojetí má určitá doba a společnost o prostoru a o své integritě v něm, takovou vytvare architektonickou myšlenku. Skutečnost architektonické reality nelze bez zbytku ztotožnit s představou architektonické myšlenky. Prvoplány jsou pak různými možnostmi této architektonické myšlenky ve smyslu různého pojetí „estetické stability“. Struktura objektivních historických determinant tvoří strukturu architektonické myšlenky, ale způsob pojetí hierarchie determinant určí povahu poměru „estetické stability“ a „stability konstruktivní“ bud' ve smyslu symbiózy, nebo jejich extrapolace

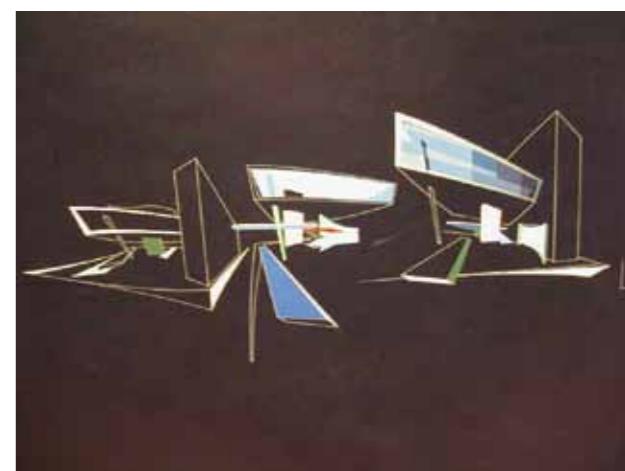
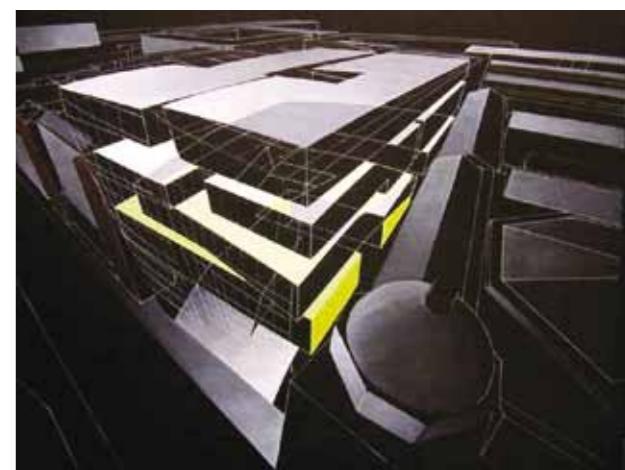
Obr. 7. Zaha Hadid, Malevich's Tektonics (Malevichovy architektony), r. 1976, její diplomový projekt na AA v Londýně, výstava MAK Vídeň 2003, [9]

či neorganického podřízení jedné „stability“ druhou. Architektonická myšlenka určité epochy je tvořena z takových prvoplánů, avšak architektonická realita je obrazem častého jejich sváru, uplatněním jednostranností, takže mnohé prvoplány zůstávají „utopií“, neuskutečněnými architekturami, k nimž se pozdější vývoj často obrací. [1]

Prvoplány zachycují budovy jako hlavní téma. Vyjadřují víru v město a technologii. Mají formu abstraktní kresby, zpracované tužkou a doplněné pastelem. Zobrazují většinou průčelní pohledy bez zadních perspektivních náznaků. Nejsou to půdorysy, axonometrie ani jiné perspektivní pohledy nebo expresivní, intuitivní nákresy, které jsou prezentovány v současném tisku. Vidíme jednoduché kubické tvary, které tvoří kompozice plné stability, strnulosti. Neověnčují se nijakým dekorem, nepřipomínají nic jiného než jen obytnou budovu, kancelář nebo hotel. Nemají žádnou krajinu kolem, nejsou zasazeny do žádného kontextu. Jsou to jen čisté, minimalistické euklidovské formy. Svou výraznou barevností připomínají kubistické malby. Bloky jsou postaveny jeden na druhém, podobně jako u Ozenfanta a Corbusiera (purismus). Základ percepce tvoří čtverec, trojúhelník a kruh uzavřené hmoty, což navozuje pocit rovnováhy, stability a harmonie. Podobný koncept nalezneme v neoplasticismu, který usiloval o jasný, na přírodě nezávislý ráz, o elementární výtvarné proporce proti náhodným, neurčitým a libovolným jevům přírody, o čistotu, geometrickou jednoduchost, zákonitost, konstruktivnost a funkčnost „zbavenou jakékoli individuální reflexe“. „Neoplasticismus užívá k vyjádření ideje kosmické harmonie pravoúhlého členění obrazové plochy

Obr. 8. Zaha Hadid, Malevich's Tektonics (Malevichovy architektony), r. 1976, její diplomový projekt na AA v Londýně, výstava MAK Vídeň 2003, [9]

Obr. 9. - 10. Zaha Hadid, výstava MAK Vídeň 2003, [9]

horizontálními a vertikálními liniemi a několika základními barvami“ – žlutá, modrá a červená. [6]

Kroha nesouhlasil s geometrickým systémem konstruktivistů ruské avantgardy. Raději používal lyričnosti přírody,

různorodosti tvarů a vlastních kinetických tvarových sekvencí, což bylo proti absolutnímu rádu.

Přestože prvoplány jsou jiného měřítka, nejsou tak hlučně propracovány (teoreticky, malířsky a sochařsky), mají formální podobnost Architektonům Kazimíra Maleviče a Prounům L. Lisického.

Malevičovými „architektony“ se inspirovala architektka Zaha Hadid (1950), jejíž prvoplány známe jako „malovanou architekturu“. Zaha Hadid se svým pracovním partnerem Patrikem Schumacherem splňuje kritérium výrazového prostředku malby a doprovází svá díla teoretickými úvahami. Reakce na Maleviče, který publikoval stať Suprematismus v roce 1915, je v jejím díle představena návazností, která autorce posloužila jako neviditelné spojení mezi starým a novým.

Jedním z proudů postmoderny, ve kterém Zaha Hadid studovala, byl dekonstruktivismus. Probíhal v osmdesátych letech a stal se hlavním programem architektury nejen na prestižní škole Architectural Association (AA) v Londýně. Postmoderní architekti hledali různá téma z historie ke zpracování do svých architektonických vizí (např. ruské konstruktivisty). Zaha Hadid se ocitla pod vedením R. Koolhaase a E. Zenghelise, kteří ji později pozvali do své kanceláře, kde Hadid krátce pracovala. Její diplomový projekt (Malevich's Tektonics (Malevičovy architektony), 1977) se vyznačuje fragmentární geometrií a utváří estetický rozdíl s cílem návrhu hotelu. Filozofické zaměření architektů doby odráží krátký úryvek K. Maleviče: „...není ani krásy, ani Boha, ani vědy jako světla, ani umění...“ [4]

Tvorbu Zahy Hadid je možno popsat následujícími řádky. Prchavá měnivost tvoří více než abstraktní a dynamickou krásu, představuje celek díla, které odhaluje a vyjadřuje svět, v němž žijeme. Fragmenty tvarů komponují nový obraz světa, vytváří nové situace, otevírají prostor papíru. Perspektivní pohledy vrství půdorysy s řezy přes sebe. Naše smysly zakouší dynamickou morfologii architektonického konceptu. „Stavby Zahy Hadid jsou jako expresionistické skulptury plné neklidu a dynamiky.“ [5]

Zaha Hadid, architektka iráckého původu z rodiny ministra průmyslu a financí, měla velkou podporu rodiny jak ve vzdělání, tak ve vývoji svého architektonického díla.

První z jejích realizací byl projekt bytu pro bratra v Londýně. Jedná se jen o interiérové zpracování, ale dynamika a artikulace nových tvarů, stále v postmoderném stylu, je již definována – svoboda prostoru se otevírá.

Sama Zaha Hadid se zmiňuje o svém dalším utopickém projektu takto:

Krátý výnatek z konceptu Konající Bůh, 1997

„Toto je město extrému, kde hlavní obsesí je spirituální, nakupování a televize. Město paradoxů, z voodoo a mrakodrapů, magie a technologie, čarodějnictví a vědy. Toto je totální město kypící fúze Los Angeles, Mexico City, Bombay a Tokio. Metaspoletnost zaměstnává tým jasnovidců a fyziků, astrologů a teoretiků chaosu, aby vymezili kapitál obchodní strategie a prokletí soupeřů. Celá tradiční představa občanské struktury zkolovala. Totalitní město je ovládáno tržními silami. Stav úplné anarchie a rozveranosti – to jsou pirátní utopie. To je naše budoucnost a je to nádherné.“ [2]

ZÁVĚR

Ze závěru zkoumání práce architektů je zřejmé, že přestože Prvoplány jsou kresleny před 90 lety, měly později stavby Jiřího Krohy význam pro další architekty a jeho studenty. Ukázaly nutnost zjednodušování forem a jejich posunutí v nových významových a barevných variantách. Barvy se používaly v kombinaci s různými materiály, především v omítce anebo v kovových prvcích. Utopická malovaná architektura Zahy Hadid, která všechny šokovala, představovala chaos, podvědomí vystupující na povrch (představují naši dobu), rychlosť a touhu člověka po dokonalosti pomocí techniky stejně jako díla italských futuristů, což je stále diskutováno v teorii architektury. Otázkou zůstává, kdy je návrh jen utopií a kdy má potenciál být realizován? Jak vytvořit ideální architekturu, která uspokojí lidské fyzické potřeby, lidského ducha a jeho smysly? Kdy je návrh jen povrchní módní kreací a kdy vypovídá o lidské pravdě? Jaké jsou v současné době kladený nároky na architekturu?

Ze zdrojů vyplývá, že jsme zahlceni architektonickým konzumem, hledáme nové formy, přitom ty staré nechce-

me opustit. Jedině vhodným politickým nebo marketingovým tahem je možno ovlivnit společnost, aby byla ochotna podlehnout změnám. Tehdy když jim nerozumíme anebo doufáme, že si jimi zajistíme vyšší status ve společnosti. Architektura nás využívá jako nevědomý zdroj energie a současně zrcadlí našeho ducha, naše touhy, směrem k další realizaci našeho záměru.

Význam tvorby prvoplánu je v průběhu historie více či méně utlačován do pozadí. Z výsledků celého zkoumání vyplývá, že tvorba prvoplánu má nezanedbatelný význam a ovlivňuje celé dílo architekta z dlouhodobého hlediska. V současnosti je však často nahrazován počítačovou simulací, což může vést k ochuzení senzitivnosti a kreativity architekta, na kterých architekt staví svou práci.

[3] Kroha, J., Série Prvoplánů (1917–1921), archív Špilberk v Brně, vlastní fotografie. Děkuji Mgr. J. Chatrnému za pomoc při fotografování.

[4] Padrtá, J., Kazimír Malevič a SUPREMATISMUS, Praha 1996, ISBN 80-85639-88-2

[5] Vaško, I., Architekt 7/2003: Profil Zaha Hadid, Praha 2003, ISSN 0862-7010

[6] Ochoa, G.; Corey, M., Dějiny v datech Umění, Knižní klub Eminent Praha 1997, ISBN 80-85879-37-X

Literatura a další zdroje

[1] Císařovský, J. a spol., Výstava celoživotního díla národního umělce Jiřího Krohy, katalog, Svaz Architektů ČSR, Brno, 1964

[2] Coates, S.; Stetter, A. (editors), Impossible World – The Architecture of Perfection: Zaha Hadid – Executing God, Birkhäuser - Publisher for Architecture, Basel, 2000

Mg.A. Vendula Šafářová

Doktorand Fakulty architektury ČVUT v Praze, Ústav teorie a dějin architektury
architekt@infantka.org, www.infantka.org

HISTORICKÁ ZELEŇ V BRATISLAVE, JEJ VÝVOJ A POSTAVENIE V URBANISTICKEJ ŠTRUKTÚRE MESTA

Tamara Reháčková

Úvod

Bratislava vznikla na jednom z najdôležitejších geografických a strategických miest na strednom toku Dunaja (Tomáško, 1967). Už v 9. storočí sa tu začal rozvíjať opevnený hrad s trhovou osadou v podhradí, v roku 1291 pridelil Bratislavu kráľ Ondrej III. mestské privilégium, ktoré sa stalo základom všetkého mestského zriadenia, jeho administratívny a súdnej právomoci, ale aj hospodárskeho blahobytu a architektonickej výstavby (Mencl, Menclová, 1936). V druhej polovici 13. storočia sa mesto významne rozrástlo a v priečore dnešného Hlavného námestia vzniklo centrum mesta. V roku 1536 sa Bratislava stala hlavným mestom Uhorska a o sedem rokov neskôr aj sídlom arcibiskupa. Usadilo sa tu mnoho šľachticov a významných činitelov, ktorí v Bratislave našli útočisko pred hrozbohou tureckých nájazdov a stavali si tu honosné sídla. Podľa vzoru viedenských palácov a palácových záhrad začali aj v Bratislave postupne vznikať výstavné záhrady. Stredoveké jadro mesta však ostáva vo svojich historických hraniciach zachované a centrum mesta sa len postupne rozvíja najmä východným a severovýchodným smerom. Veľký stavebný rozmach nastal až v 18. storočí, kedy boli na popud cisárovnej Márie Terézie v roku 1775 zbúrané mestské hradby, čo vytvorilo priestor pre ďalšiu výstavbu. V tomto období vznikli na vtedajšom okraji mesta mnohé paláce s rozsiahlymi okrasnými záhradami (Horváth, Lehotská, Pleva 1982).

V príspevku je prezentovaný vývoj zelene v rámci urbanistickej štruktúry mesta od konca 13. storočia. Historická zeleň sa v súčasnej urbanistickej štruktúre Bratislavu zachovala v dvoch základných polohách. Prvú reprezentujú

plochy zelene, ktoré boli pri vývoji urbanistickej štruktúry rešpektované a ostali zachované ako historické parky a záhrady vo svojej pôvodnej výmere až do súčasnosti. Na druhej strane sú plochy, ktoré dnes existujú len vo forme fragmentov a sú len anonymnou súčasťou iných objektov. Pri sledovaní vývoja historickej zelene na území Bratislavu bolo využitých niekoľko typov podkladov. Okrem písomných a mapových podkladov to boli najmä obrazové pramene, napr. veduty. Veduty poskytujú množstvo cenných informácií, keďže sprostredkovávajú pohľad na krajinu či mesto v širšom zornom uhle a ich výtvarné vyjadrenie je topograficky presné. Použité veduty sú uvedené písmom v texte príspevku. Z mapových podkladov boli použité: Marquartov plán z roku 1765 (Kol., 1988), Neyderov plán z roku 1820 (Kol., 1989) a katastrálne mapy z rokov 1894-1895 a zo súčasnosti.

Vývoj a postavenie zelene v urbanistickej štruktúre

Stredoveké mesto bolo na zelene a záhrady chudobné. Uplatňovali sa hlavne úžitkové záhrady v hospodárskych častiach domov a v kláštorných záhradách. K najstarším záhradným úpravám na území Bratislavu patria **kläštorné záhrady**. **Kläštorné záhrady** sa rozvíjali od stredoveku a tvorili významnú súčasť rozsiahlych kláštorných komplexov. V období stredoveku sa v Bratislave usadilo niekoľko mníšskych rádov. Už v roku 1235 prišli do Bratislavu cisterciáni a založili si tu kláštor. Približne v rovnakom čase sa objavili aj františkáni, ktorí si vybudovali rozsiahly komplex s kláštorom a ranogotickým kostolom. Údaj o tom, kedy kláštor s kostolom dokončili sa nezachoval, ale keď do mesta v roku 1271 vpadi vojská českého kráľa Přemys-

la Otakara II., kostol už stál (Janota, Bagin 1977). Súčasťou komplexu františkánskeho kláštora bola aj rozľahlá záhrada obohnaná kamenným múrom. V záhrade pestovali nie len zeleninu a ovocie, ale aj liečivé bylinky, ktoré sa využívali pri liečení chorých v kláštornej nemocnici. V neskoršom období boli tvar a výmera záhrady upravené a pôvodná stredoveká záhrada sa zmenila na záhradu barokového typu. Na Marquartovom pláne z roku 1765 (Kol. 1989) vidime záhradu rozdelenú na pravidelné časti, z ktorých každá je ozdobená ornamentom zbiehajúcim sa do stredu plochy. Je tu tiež znázornený rajský dvor, rozdelený do kríza vedenými cestičkami na štyri časti. Rozsiahle boli aj komplexy kostolov, kláštorných budov a záhrad, ktoré patria reholi alžbetínok a reholi milosrdných bratov (obr. 1).

K záhradným úpravám, ktorých počiatky siahajú až do stredoveku, patria okrem kláštorných záhrad aj **záhrady na bratislavskom hrade**. O ich vzhľade sa zachovalo len veľmi málo informácií, určitú predstavu si vieme spraviť na základe vedút, napr. z drevorezu H. Mayera z roku 1563 alebo z pohľadu na Bratislavu s hradom na litografiu z roku 1574 od G. Hoefnagela. Na týchto vedutách je hradná záhrada lokalizovaná na východnej strane hradného paláca a od prístupovej komunikácie je oddelená vysokým zalomeným múrom, je rozdelená na niekoľko častí a terasovite upravená. V jej severnej časti je vidieť aj vyššiu zelene, s vysokou pravdepodobnosťou ide o ovocné stromy. Časti hradného vrchu pod ochranným múrom záhrady sú porastené vinohradmi.

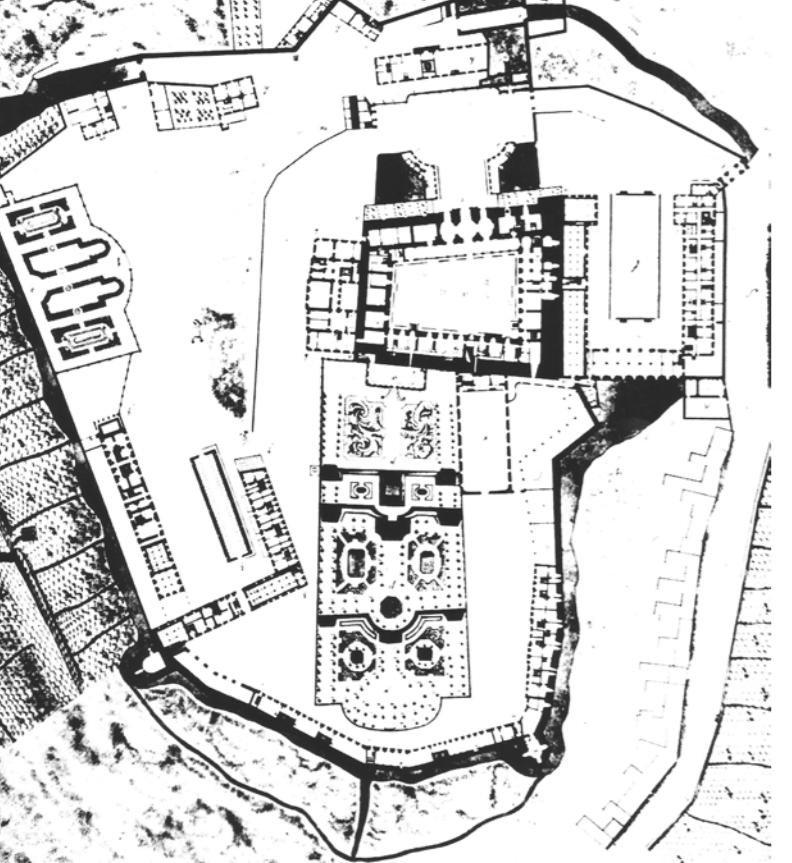
Podľa Vodrážku (2001) bola renesancia obdobím, počas ktorého nastal významný rozvoj záhradnej tvorby. V urbanistickej polohe znamenala cielavedomú tvorbu objektov a priestorov, využívanie princípov urbanistickej kompozície vo vzťahu k ľudskej mierke v mestskom pôdoryse, ale aj v siluete mesta. Estetizácia prostredia postupne viedla ku vzniku záhrad, ktoré sa zo začiatku viazali na paláce a vily. Príkladom veľkolepých renesančných záhrad v Bratislave je Pálffyho a Lippayova záhrada. **Pálffyho záhrada** sa rozkladala na severovýchodnom svahu Hradného vrchu približne v priestore medzi dnešnými ulicami Zámockou, Palisády a Kozou a bola súčasťou rozsiahleho sídla uhorského palatína P. Pálffyho. Záhrada bola upravená terasovite, od okolia ju oddeloval vysoký mür. Jej vnútorné členenie na pravidelné záhony zodpovedalo princípom renesančnej záhrady. Dominantou záhrady bola mohutná lípa, okolo ktorej dali majitelia postaviť sedemposchodové lešenie pospájané rebríkmi, ktoré vrcholilo cibuľovitou strieškou nad najvyšším konárom lípy. Záhrada aj s touto prírodnou dominantou je zachytená na viacerých vedutách, napr. na Mediryttine M. Engelbrechta (podľa F. B. Wernera) z roku 1735 (obr. 2) alebo na mediryttine A. Kaltschmieda (podľa S. Mikovíniho), tiež z roku 1735.

Obr. 1. Kláštorné komplexy rehole Alžbetínok a rehole Milosrdných bratov na Marquartovom pláne z roku 1765 (Kol. 1989)
Výsvetlivky: Písmeno „F“ označuje kláštor milosrdných bratov; písmeno „H“ kláštor alžbetínok. Dnešná Špitálska ulica je označená „i6“; dnešné Námestie SNP je na ľavej strane

Obr. 2. Mediryttina bratislavského hradu z roku 1735, v popredí je Pálffyho záhrada, na ľavej strane mohutná lípa. Autor: M. Engelbrecht podľa F. B. Wernera (zdroj: Fotoarchív AMB)

Obr. 3. Záhrady bratislavského hradu na pláne z roku 1770 (zdroj: Fotoarchív AMB)

Iná slávna záhrada tej doby bola **Lippayova záhrada**. Rozkladala sa okolo paláca, ktorý bol sídlom ostrihomského arcibiskupa, na severnom predmestí Bratislavы za druhým prstencom opevnenia. Pôvodná záhrada bola veľkoryso prebudovaná v neskoro renesančnom slohu a v 17. storočí bola považovaná za jednu z najvýstavnejších záhrad vtedajšej Bratislavы a celého Uhorska.

V ďalšom stavebnom vývoji mesta, ako uvádz Vodrážka (2001), sa presadił barok, ktorý všeobecne priniesol veľké zásahy do organizmu miest a prezentoval sa výstavbou veľkolepých architektonických objektov a súborov. Avšak najvýznamnejšou zmenou oproti stvárneniu stre doveckého mesta bol zvýšený záujem o prírodu. Do miest vstúpil v podobe vnútromestských sadov, mimo pôvodného pôdorysu miest sa stavali rezidencie a letné sídla panovníkov a šľachty, na ktoré nadvázovali kompozične premyslené parky. V Bratislave v tomto období vznikli napr. Grassalkovichov či Aspremontov palác, oba s rozsiahlymi záhradami.

Grassalkovichova záhrada bola založená v roku 1760 ako súčasť palácového areálu v barokovo-rokokovom slohu. Záhrada bola komponovaná na stredovú

os s miernou asymetriou bočných častí a mala pôdorys nepravidelného obdĺžnika. V neskoršom období, od roku 1820, bola záhrada upravená v klasicistickej podobe a historicky najmladšia, neoslohotvá záhradná úprava, pochádza z rokov 1897-1918 (Tomaško 1967). Súčasné riešenie vychádza z barokovej úpravy, zo stavu z roku 1780. Záhrada pri Aspremontovom paláci, dnes nazývaná **Medická záhrada** bola založená v roku 1770 v duchu francúzskeho barokového klasicizmu, s výraznou osovou dispozíciou previazanou s budovou paláca. Od koncom 18. storočia prichádza k postupnému úpadku záhrady a strate jednoznačného slohového výrazu. V 80-tych rokoch minulého storočia bola záhrada zrekonštruovaná, pričom bolo obnovené jej barokové dispozičné riešenie (Reháčková 2009).

Z barokového obdobia pochádza aj najvýznamnejšia úprava **bratislavských hradných záhrad**. Na severnej strane paláca sa rozkladala „Grand jardin“, na východnej strane „Petit jardin“ a na južnej strane „Záhrada na terase“ (Tomaško, 1967). Hradné záhrady sú v tejto podobe zahytené na podrobnom pláne z roku 1770 (obr. 2). Tento situatívny plán pochádza pravdepodobne z viedenskej kancelárie, kde pôsobil M. Pacassi, nástupca architekta J. N. Jadota, autora návrhu prestavby hradu (Rešovská, Klučárová, 1988). Hradné záhrady vo svojej historickej podobe zanikli pri poslednom požiare Bratislavského hradu v roku 1811. Ich súčasná úprava je koncipovaná vo voľnom krajinárskom slohu, strém svahovité časti na južnej strane sú tiež čiastočne upravené a sprístupnené.

V rovnakom období prišlo aj k prebudovaniu lužného lesa na petržalskej strane Dunaja na verejný park, dnešný **Sad Janka Kráľa**. V roku 1776 boli v lesnom poraste urobené prieseky, ktoré sa v strede zbiehali. Po ich okrajoch boli vysadené aleje a tak vznikla „Sternallee“ – hviezdicová aleja. Táto pôdorysná hviezdicová dispozícia, vsadená do pôvodného lesa, zodpovedala princípom barokového klasicizmu.

Podobne ako klasicizmus, aj romantický historizmus upieral pozornosť na minulosť. Napriek tomu však v 2. polovici 19. storočia dosť významne ovplyvnil stavebný obraz miest. Priniesol zvýšený záujem o záchranu architektonických pamiatok, prispev vytvorením anglického parku

ako voľne komponovanej skladby prírodných prvkov voči geometrickým závislostiam francúzskej záhrady (Vodrážka 2001). V tomto období bol park Janka Kráľa postupne upravený v prírodnokrajinárskom slohu, boli v ňom vytvorené nové prieľady a komunikácie. Stred pôvodnej hviezdicovej dispozície mal funkciu centrálneho priestoru parku.

V druhej polovici 19. storočia, keď začal do záhradného umenia prenikať realizmus, vznikol **Horský park**. Realizmus sa v prírodnokrajinárskom slohu prejavil tým, že sa vzdal romantických a sentimentálnych prejavov a vrátil mu jeho prirodzenú podobu (Hošťálková, 1973). Horský park je lokalizovaný severozápadne od centra mesta, v členitom teréne, ktorý podmienil aj voľnú kompozíciu parku. Jej základom bola pomerne hustá sieť chodníkov, ktorá členila a zároveň sprístupnila celý priestor. Park vznikol úpravou už existujúceho lesného prostredia, jeho stvárnením a doplnením novými výsadbami, vytvorením prieľadov, skvalitnením okrajových častí a vybudovaním prístupových ciest, ako aj chodníkov na vlastnom území parku.

Záver

Z plôch historickej zelene, ktoré boli v príspevku spomínané, sa niektoré zachovali v urbanistickej štruktúre mesta v takmer nezmennej výmere, niektoré pretrvávajú len vo forme malých fragmentov. Z hľadiska ich hodnotenia je potrebné prihliadať aj fakt, že mnohé plochy boli postupne prebudovávané v duchu novších záhradných slohov. Napr. pôvodne renesančná **Pálffyho záhrada** bola na zač. 19. storočia prebudovaná v prírodnokrajinárskom slohu a neškôr bola rozparcelovaná na výstavbu nových domov, až z nej ostali len malé zvyšky vnútroblokovej zelene. Z **kláštorných záhrad** sa zachovali neporušené tzv. rajské dvory. Ostatné záhradné plochy boli často zastavané a rozdrobené. Napr. záhrady kapucínskeho kláštora si svoju výmeru zachovali až do 60-tych rokov 20-teho storočia, kedy pri výstavbe mosta SNP a Staromestkej ul., ako hlavnej prístupovej komunikácie, prišlo k likvidácii celej ich západnej a južnej časti. Plošná výmera hradných záhrad ostala v podstate zachovaná, stratila sa však ich historická podoba. V súčasnosti sa budova hradu rekonštruuje a uvažuje sa aj s obnovou záhrady do jej barokovej podoby. Veľké zásahy prekonala aj pôvodne renesančná **Lippayova zá-**

hrada. V rokoch 1761-1765 pri úprave paláca v barokovom slohu upravili v rovnakom duchu aj záhradu. Ďalšiu úpravu záhrada prekonala na začiatku 19. storočia a to na prírodnokrajinársky park. Úpravy postihli najmä centrálnu časť záhrady, čo je vidieť aj na Neyderovom pláne z roku 1820 (Kol. 1989). V tomto období mal celý areál lichobežníkového tvaru výmeru cca 12 ha a rozkladal sa medzi dnešnými ulicami Štefánikova, Šancová, Námestie Slobody a Spojná. Ku koncu 19. storočia nastali zmeny v pôvodnej výmere záhrady, ktorej časť zo západnej strany (dnešná Štefánikova ul.) bola zabraná pre novú výstavbu. K ďalšiemu zmenšeniu rozlohy záhrady prišlo na začiatku 20. st. z dôvodu vybudovania Spojnej ulice, ktorá vznikla na jej južnom okraji (Rešovská, Klučárová 1988). Posledná väčšia úprava záhrady pochádza z rokov 1940-1942 (Tomaško 1967). Vtedy bola sadovnícky upravená aj plocha pred nádvorím paláca. Po 2. svetovej vojne sa budova stala sídlom Slovenskej národnej rady. V roku 1979 bola vo východnej časti záhrady postavená nová budova, čo opäť zmenšilo jej výmeru. Dnes je záhrada súčasťou areálu,

ktorý využíva Úrad vlády SR a nemá žiadnu jednoznačnú slohovú úpravu. **Medická záhrada** a **Grassalkovichova záhrada** prešli tiež zmenami, ktoré súviseli s prebudovaním záhrad v aktuálnych záhradných slohoch, v období po 2. svetovej vojne prišlo ich úpadku a v podstate slúžili ako detské ihriská. Dnes sú obe tieto záhrady zrekonštruované do svojej barokovej podoby. Grasalkovichova záhrada je zaujímavá tým, že si ako jediná bratislavská palácová záhrada zachovala svoju pôvodnú rozlohu od doby svojho založenia.

Horský park a **Sad Janka Kráľa** sú v urbanistickej štruktúre mesta plne rešpektované, aj keď tlak okolitej výstavby je veľmi silný. Hlavne okrajové časti týchto plôch sú atakované, čo spôsobuje určitú degradáciu ich vnútorného priestoru.

Postavenie niektorých spomínaných záhradných úprav v urbanistickej štruktúre mesta posilňuje aj fakt, že boli v zmysle príslušnej legislatívy (zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu) vyhlásené za národné kultúrne pamiatky. Ide o: Medickú záhradu, Grassalkovichovu záhradu, Záhradu pri budove Úradu vlády SR

a Sad Janka Kráľa. Ako národná kultúrna pamiatka je chránená aj jediná zachovaná časť Pálffyho paláca, tzv. záhradné krídlo, z polovice 17. storočia. Horský park je chránený v zmysle zákona č. 543/2002 z. z. o ochrane prírody (kategória chránený areál), pričom predmetom ochrany je starší typ lesného parku, ktorého základom je dubovo-hraťový porast. Z historického hľadiska patrí medzi najhodnotnejšie úpravy Bratislavského okrášľovacieho spolku. Cenné sú zachované architektonické doplnky i kompozícia, ktorá je živým dokladom parkovej tvorby u nás v minulosti (<http://uzemia.enviroportal.sk/main/detail/cislo/48>).

Podákovanie: Príspevok vznikol s podporou projektu IN-TERREG IVC EUROS CAPES

Zoznam použitej literatúry

- Horváth, V., Lehotská, D., Pleva, J.: *Dejiny Bratislavы*, Bratislava, Obzor, 1982. 548 s.
- Hošťáková, B., 1973: *Bratislavské parky, ich vznik, vývoj a dendrologické bohatstvo*. Obzor Bratislava, 100 pp.
<http://uzemia.enviroportal.sk/main/detail/cislo/48>
- Janota, D., Bagin, A., 1977: *Historická zeleň Bratislavы*. Obzor Bratislava, 155 pp.
- Kolektív autorov, 1988: *Marquartov plán Bratislavы z roku 1765*. Bratislava: Slovenská kartografia.

Ing. Tamara Reháčková, PhD.
Ústav záhradnej a krajinej architektúry,
Fakulta architektúry STU
Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava
Slovenská Republika
tel.: 00421905264210
email: rehackova@fa.stuba.sk

Kolektív autorov, 1989: *Neyderov plán Bratislavы z roku 1820*. Bratislava: Slovenská kartografia.

Mencl, V., Menclová, D., 1936: *Bratislava. Stavební obraz města a hradu*. Praha, Štenc, J. 272 s.

Reháčková, T., 2009: *Cudzokrajné druhy drevín v historickej parkoch Bratislavы*. Cicero s. r. o., Bratislava. 138 s.

Rešovská, Z., Klučárová, Z., 1988: *Revízia a evidencia historických parkov a záhrad na území Bratislavы*. ZARES Bratislava. Manuscript, depon. in: Mestský úrad pamiatkovej starostlivosti Bratislava.

Tomaško, I., 1967: *Vedecké základy systému mestskej zelene rozpracované na príklade Bratislavы*. In: Kolektív, 1967: *Problémy dendrobiológie a sadovníctva. Slávnostný zborník prác Arboréta Mlyňany (VII) k 75. výročiu jeho založenia*. Vydatelstvo SAV, Bratislava, pp. 323-454

Vodrážka, P., 2001: *Genéza vzťahu sídla a prírodného prostredia*. Život. Prostr., Vol. 35, No. 4, 9-12 s.

PREZENTÁCIA HODNÔT PRIEMYSELNÉHO DEDIČSTVA – INŠPIRAČNÉ ZDROJE ZO ZAHRANIČIA

Beáta Molnárová

Prezentácia priemyselného dedičstva je závislá najmä na type objektu a priemyselného odvetvia. Najlepší spôsob ako ho predstaviť aj laickej verejnosti je spôsobom „hands-on-science“ (angl. výraz pre vedu rukolapne), kde si ľudia môžu produkty priemyselnej výroby, výrobné postupy, alebo technológiu „ohmatáť“, „ochutnať“, alebo „ovoňať“, atď. Nielen u nás, ale aj v zahraničí sme mohli sledovať znehodnocovanie ba až zanikanie opustených priemyselných areálov. Nepravidelná údržba a chátranie areálov má za následok nielen zanikanie ich hodnôt, ale aj celkovú degradáciu prostredia v ktorom sa nachádzajú.

Pod pojmom priemyselné dedičstvo spadá množstvo objektov. Svoju rozmanitosť prejavujú ako vo výrobných odvetviach, objektových skladbách, funkčným rozdeľením objektov, v materiáloch, ale aj obdobiah v ktorom boli postavané. Preto aj prezentácia takýchto hodnôt zahŕňa nielen špecifikáciu jednotlivých nositeľov hodnôt, ale aj ich hierarchizáciu a určenie ich významu pre spoločnosť.

Každá krajina je niečím typická, svojou históriaou, kultúrou, alebo aj špecifickou priemyselnou minulosťou. Pri prezentácii jednotlivých zaujímavých historických areálov berieme do úvahy najmä produkty, pre ktoré sa nám vrývajú do pamäte. Francúzsko poznáme najmä ako krajinu vôní a voňavkárstva, Anglicko zase ako historickú mekku výroby textilu a Írsko ako krajinu voňavej živej vody - whisky a tmavého piva. Prezentácia priemyselnej minulosťi a jej hodnôt sa preto zakladá nielen na prezen-

Obr. 1. Historická továreň na výrobu parfumov Fragonard z pohľadu francúzskych záhrad majiteľovej vily.

tovaní jednotlivých výrobkov, ale aj špecifickej architektúry či jednotlivých konštrukčných detailov.

Francúzsko – Grasse

Francúzsko si dodnes zachováva svoje popredné posteplenie v kozmetickom priemysle. Pri pokrývaní všetkých potrieb pre celosvetový trh, vznikli mnohé moderné továrne. Najväčší rozmach voňavky naznamenali s príchodom Karíny Medicejskej na francúzsky trón, ktorá z vôní spravila módnu záležitosť. Významnými centrami sa tak stali Paríž a Grasse. Starobylé mesto Grasse na Azúrovom pobreží združovalo tie najvyberanejšie nosy z celej Európy. Dnes mesto produkuje skoro dve tretiny základných aróm a potravinárskych príchuť, ktoré sa dospelujú na úrodnom okolí.¹⁾ V meste kedysi pôsobilo množstvo voňavkárskej rodíne, dnes však môžeme v meste navštíviť tri historické továrne – Galimard, Molinard a Fragonard. Každá z týchto

1) <http://en.wikipedia.org/wiki/Grasse>

Obr. 2. Ovoniavanie produktov patrí pre nežné pohlavie najzaujímavejšiu časť návštavy továrne.

Obr. 4. Všetky zachované objekty zrubovej konštrukcie boli premenené do najstaršej časti mesta pri Manchesterskej katedrálu – jedným z nich je aj sídlo Byromovcov

Obr. 3. Opustené sklady našli svoje využitie v organizme mesta – tento bol prestavený na obchodné centrum s kinami a parkovaním.

fabrik ponúka svoju zbierku voňaviek a vonných extraktov ako aj návštenu historických tovární (nové sú postavené za mestom). Každá z týchto tovární mala svoj špecifický charakter. Galimard bol založený v roku 1747, takže je jednou z najstarších tovární, ktoré dodnes ponúkajú vonné produkty. Molinard, prvý krát predstavil svoju kolekciu vôni v roku 1860, avšak dodnes je výlučne rodinným podnikom. Najväčšou a v meste najznámejšou továrnou na výrobu

Anglicko – Manchester

Manchester je dnes pojmom pre najznámejšie priemyselné textilné mesto na svete. Má svoju unikátnu história, ktorá ho formovala a prispela k jeho celosvetovému rozmachu. Jeho vývoj plynul najprv pomaly, až zhoda náhod a priaznivých faktorov, vytvorila z tohto malého mesta v srdci Lancashiru niekoľkotisícové pokrokové priemyselné mesto.

Štúdium historických prameňov dokazuje veľmi silnú tradíciu v práci so spracovaním ovčej vlny, neskôr aj ľanu. Protoindustriálna doba v okolí Manchesteru, zhruba v rokoch 1100 až 1600, zahŕňa množstvo väčších, či menších statkov s chovom oviec, ktoré sa tiahli po celom Lancashire. V tomto období obyvatelia roztrúsení po okolí mali 3 x viac obyvateľov ako samotný Manchester. Začiatok manchesterskej industrializácie môžeme datovať zhruba okolo roku 1600. Do mesta sa pristáhlo niekoľko bohatších priemyselníkov z Londýna, ktorí tu začali podnikať. Zlomovým bodom bol presun priemyselníka Georga Arnoulda z Boltonu (16 km od Manchesteru), ktorý spustil výrobu „menčestroviny“ v Manchestri. Mesto sa priam vrhlo na masívnu výrobu tohto typu látky zmiešanej z ovčej vlny a ľanu. Behom jedného storočia sa produkcia menčestroviny vyšplhala z nuly na 30% celkovej produkcie textilu v Manchesteri²⁾.

Rozloženie jednotlivých produkčných fáz v textilnej výrobe si zachovalo svoj protoindustriálny model. Nadálej väčšina dodávateľov ovčej vlny a pradiarov sa nachádzala na vidieku. Tí svoje produkty predávali do mesta na ďalšie spracovanie a predaj. Tento systém sa zachoval prakticky dodnes. Napriek zvýšenej segregácii populácie pracujúcej v meste, celkový rozvoj priemyslu mal za následok výstavby nových priemyselných štvrtí s novými obytnými blokmi. Nové priemyselné ulice ako Deansgate, Market street či Cannon street sa stali centrami nových priemyselných areálov a skladov. Koniec 18. storočia v Manchesteri sa niesol v znamení bavlny. Suburbanizácia „Veľkého Manchesteru“ zahŕňala 154 nových fabrik. Tieto nové fabriky si vyžiadali zlepšenie dopravného spojenia. Vznik nových kanálov a železničných tratí dokončilo celkové formovanie

Obr. 5. Múzeum vedy a priemyslu, ktoré zahrňuje vlastnú železničnú stanicu a množstvo skladov.

Obr. 6. Železničné mosty svojou konštrukciou ponúkajú kryté parkovanie.

priemyselnej tváre Manchesteru, rozvíjalo sa nielen mesto samotné, ale nové regionálne obchodno-priemyselné centrá, ktoré vytvorili tzv. Veľký Manchester.

Tvár mesta v 20. storočí je preto iná. Ako aj história ukázala transformáciu z farmárov a chovateľov oviec, cez priemyselníkov, až po obchodníkov, vystala otázka ako sa bude mesto ďalej vyvíjať. Všetky objekty, ktoré boli migráciou opustené dnes hľadajú nové využitie. Celkovo sa voľné plochy v meste dotvárajú novou architektúrou, ktorá prináša stopu 21. storočia v urbanizme mesta. Medzi také môžeme zaradiť napríklad budovu Manchester TV aj

2) Stobart, J.: Textile industries in NW England in the early eighteenth century: a geographical approach', Textile History, 29/ 1, 1998

Obr. 7. Vstupný interiér v starej Jamesonovej továrnii, ku ktorej patrí neodmysliteľný bar a štýlové dekorácie.

Obr. 8. „Koštovka“ a porovnanie domácich a zahraničných produktov (hlavne írskej a škótskej whisky).

Obr. 9. Svetoznáma značka Guinness.

so svojím upraveným okolím nachádzajúcej sa v kontakte s najstaršou železničnou stanicou v meste a je priamo v dotyku prenesenej historickej budovy trámovej konštrukcie, ktorá pred tým bola sídlom textilných priemyselníkov Byromcov. Taktiež Manchesterská Univerzita zapojila medzi svoje objekty, kde prebieha výučba, niekoľko historických veľkoskladov. Neodmysliteľné Múzeum vedy a priemyslu má vyhradený svoj vlastný urbanistický blok, v ktorom sa nachádza niekoľko skladov z klasickej murovanej architektúry alebo aj nových liatinových sklenených hál s unikátnymi detailmi. Okrem iného sa v múzeu nachádza aj historická železničná stanica s nádražím pre malých aj veľkých. Areál sa snaží priblížiť nielen významnému históriu textilu, ktorá sa nachádza v samostatnej budove, ale aj pocit cestovania v rušnoch – pre malé deti aj s originálnymi lístkami a vlastnou zmenšenou nástupnou stanicou, ale aj prehliadku „moderným“ kanalizačným systémom starého Manchestru (koniec 19. storočia) v ktorom stále registrujeme typickú arómu. Nuž skutočne tak možno zažiť priemyselnú éru, vnímať ju všetkými zmyslami. V organizme mesta je priam neodmysliteľná, výškovo segregovaná železničná doprava so svojimi mnohými mostmi. I tie si už našli svoje využitie. Medzi jednotlivými oblúkmi konštrukcie sa nachádzajú platené parkoviská, autosalóny, dielne, či dokonca krčmy. Bývalá železničná hala dnes slúži ako hlavné kongresové stredisko mesta. Mnohé skladby, ktoré ostali opustené a bez využitia sa stávajú veľkokapacitnými garážami. Skladby, ktoré sa nachádzajú na hlavných triedach sa transformovali na nákupné centrá, plne vybavené obchodmi, parkovaním či kinom. Napriek tomu, že priemysel sa silne podpísal na tvári tohto mesta, dnešné snahy smerujú k istému skultúreniu a vytvorenie nového štandardu v priemyselnom meste. Na premene sa podieľa množstvo moderných architektov, ktorí vo svojej tvorbe využívajú typické materiály ako drevo, oceľ a režné murivo. Dosahujú tým určitú kontinuálnosť vo výzore mesta.

Írsko – Dublin

Dublin, napriek tomu, že nikdy nezastával významné postavenie v priemyselnej revolúcii, stal sa významným producentom piva a whisky. V jeho okolí sa nenachádzajú

žiadne ložiská čierneho uhlia alebo železa, preto si obyvatelia museli nájsť nejaký spôsob obživy. Írsko patrilo dlho pod protektorát Anglicka, preto nie je ani prekvapujúce, že zakladateľom najznámejšej whisky je Angličan John Jameson (aj preto sa na etikete nachádza trojštážňová loď – symbolizovala jeho príchod a nový začiatok, zároveň aj ohodnotenie vernosti rodiny korune, ktorá bojovala proti pirátom ešte v stredoveku). Továreň bola založená v roku 1780³⁾ a jej zakladateľ trval skôr na kvalite ako na kvantite, zrejme aj preto je dnes Jameson najlepšie celosvetovo predávaná whisky. Jameson bol pôvodom škót, ktorý sa priženil do rodiny, ktorá dodnes je známa výrobou škótskej whisky. Bol však presvedčený, že najlepšie obilie (jačmeň) sa dospeluje v Írsku, ktoré má aj bohaté zásoby vody. V začiatkoch, ho mnohí nabádali, aby ako iní začínał používať urýchľovače zrenia (tie boli známe už v tej dobe). On však trval na tom, aby whisky pekne zrela v sodoch najmenej 10 rokov. Najmä kvôli mnohým prekážkam ako írska vojna za nezávislosť a následná blokáda predaja írskych produktov v Commonwealthe, poskytla írskym výrobcom čas na zdokonalenie výrobných postupov a receptov. Vojna whisky, škótska proti írskej, vyústila až do právneho sporu o tom čo skutočná whisky je. Zaujímavosťou je, že tento spor vyhrali Škóti, no zrejme kvôli tomu, že íri tvrdohlavo trvali na svojich klasických výrobných postupoch, sú celosvetovo najpredávanejší. Škótski výrobcovia zlepšili destilačné prístroje, ktoré im pomohli zrýchliť proces destilácie – silno strážené výrobné tajomstvo, a tak prudko zvýšiť produkciu. Íri napriek tomu, že dodnes používajú jednoduché destilačné nádoby, tým že svoju whisky destilujú tri krát ponúkajú oveľa čistejšiu chuť. Všetky tieto postupy, počnúc zberom základných produktov (zrelé obilie, zelené nedozreté), jeho postupným pražením (v špeciálne skonštruovaných objektoch), následným kvasením (možnosť omociť si ruky a cítiť pach fermentujúceho obilia), destiláciou a uskladnením v špeciálnych sodoch je možné vidieť v starej Jamesonovej továrnii v Dubline. Toto a mnohé iné, ako napríklad „koštovka“ nielen klasickej whisky, ale pre dámby aj jemnejšia forma koktailov zaručuje, že laická ve-

3) <http://www.jamesonwhiskey.com/John-Jameson/Loyalty-means-quality.aspx>

4) http://en.wikipedia.org/wiki/St._James%27s_Gate_Brewery

Obr. 10. Farebné objekty znázorňujú veľkosť celkového závodu v urbanizme mesta.

Obr. 11. Každý návštěvník sa naučí načapovať tú svoju „pintu“ piva a nemusí pritom čakať na časníka.

rejnosiť odchádza poučená o tajoch výroby whisky a zároveň v dobre nálade. To sú hlavné ľaháky a záruky vysokej navštěvovanosti takýchto priemyselných areálov.

Nemenej zaujímavým lákadlom v Dubline je návšteva pivovaru Guinness, ktorý bol založený v roku 1759 Arthurom Guinnessom. Je jedným z najstarších v Írsku a svojou produkciou sa v roku 1838 najväčším v Írsku a v roku 1914 na svete⁴⁾. Napriek tomu, že dneska už nie je najväčším pivovarom na svete, stále si zachováva popredné miesto a je známy po celom svete. História tohto pivovaru je tiež nemenej zaujímavá. V 18. storočí, Dublin zaznamenal značný populárny rast, ktorého väčšina bola zamestnaná v pivovare. Komplex pivovaru sa tiahne mnohými blokmi,

priamo v centre Dublinu. Nakol'ko ide o takú veľkú firmu, vyhradili jeden zo starších skladov pre múzeum. Taktiež poskytuje systém vzdelávania výroby piva formou „hands-on-science“. Celkovo múzeum ponúka päť poschodí vzdelávacieho cyklu s výhliadkovým barom. Komplex napriek svojej spletitosti je bezbariérový. Veľkorysé riešenie múzea ponúka možnosť samostatne si prezrieť jednotlivé expozície. Začína sa ako inak zberom základných surovín, cez predstavenie výrobných postupov až po samotné uskladnenie produktov. Okrem iného sa tu nachádza aj veľkolepý model celého závodu a tak umožňuje pochopiť celkovú mierku závodu v zastavanej časti mesta. Pre mnohých je zaujímavým marketingové oddelenie, dneska jedno z hlavných v moderných továrnach, aby sa zaručil lepší odbyt produktov, ktoré vystavuje všetky možné druhy etikiet a darčekových produktov – ako domáce, tak aj zahraničné. Návštevník naozaj až tají dych, na čo všetko Guinness orazil svoju známku. Napriek tomu, že návštevník si múzeum prezerá sám, nachádzajú sa tu určité stanoištia s prezentáciami. Tak sa v skutočnosti dozviete, že Guinness nie je tmavohnedé pivo, ako si každý myslí, ale tmavočervené a samozrejme každý si môže načapovať tú svoju „pintu“ piva (pinta je angl. miera, ktorá zodpovedá zhruba 0,56824 litra).

Tieto zahraničné príklady sú však jedny z mnohých. Svojim spôsobom prezentujú nielen priemyselného ducha doby, ale aj určitú hrdosť jednotlivých miest na produkty svojej minulosti. Aj keď o niektorých produktoch sme nepočuli v našich končinách, je pre nás zaujímavé sa o nich niečo dozvedieť. Aj pre zahraničných návštevníkov by bolo určite zaujímavé dozvedieť sa, ako sa vyrába napríklad pravá slivovica, razia mince, atď. Preto pri riešení otázky, čo s naším industriálnym dedičstvom je jasné najmä jeden fakt a to jeho potenciál využitia, ktorý má. U nás, pre mnohých developerov to však znamená jediné: vhodne veľké stavebné pozemky už v zabehnutej infraštruktúre mesta – jediná akceptovateľná hodnota. Ako sme však na predstavených príkladoch videli, pri troške kreativity je možné nájsť útulnú krčmičku pod železničným mostom, či zhliadnuť kvetinový motív na stípe výrobnej haly. V budúcnosti môžeme dúfať, že sa aj naše priemyselné dedičstvo využije podobným kreatívnym spôsobom. Jedno je isté, nie je to nemožné.

Ing. arch. Beáta Molnárová

Fakulta architektúry STU v Bratislave
Námestie Slobody 19
812 45 Bratislava, Slovenská Republika
Požiarnická 33
93101 Šamorín, Slovenská Republika
tel.: +421/948890500
email: beam218@gmail.com
ing.arch.beata.molnarova@gmail.com

(BÝVALÉ) TEXTILNÉ TOVÁRNE SLOVENSKA A PERSPEKTÍVA VYUŽITIA UVOLNENÝCH FABRÍK

Petra Ambrušová

„Priemysel je dnes tak mocnou silou, že jeho architektúra sa musela z nutnosti stať veľkou.“ James Munce¹⁾

Spracovanie a výroba textilu patrí k najstarším priemyselným odvetviám. Vývoj techniky spracovania a spôsobu výroby sa odzrkadľoval aj v stavbách, ktoré pre tento účel vznikali. Po nasledujúcich obdobiach rozvoja a úpadku sa dneška textilné továrne dočkali v rôznom stave – niektoré nadálej plnia pôvodnú či získali novú funkciu, iné opustené chátrajú. Udržať či vrátiť život priemyselným budovám je hlavnou podmienkou ich zachovania – ako špecifického stavebného fondu a jeho vývoja, tak aj svedectva o niekdajšom rozvoji spoločnosti. V príspevku budú predstavené budovy niekol'kých významnejších textilných tovární Slovenska a ich súčasný stav. Druhá časť predstaví dva príklady úspešne obnovených areálov, kde pôvodná výroba zanikla a objekty dostali nové využitie.

Produkcia textilu na území Slovenska má dlhú tradíciu siahajúcu až do praveku. V stredoveku vznikali už špecializované remeslá, neskôr manufaktúry priniesli technický a ekonomický rozvoj tohto odvetvia. Prvé spriadiace stroje sa v nich začali používať koncom 18. storočia. Výroba, ktorú možno označiť za priemyselnú, sa uplatňuje na tomto území od šesťdesiatych rokov 19. storočia.

Prvá zmienka o slovenskej textilnej manufaktúre pochádza z konca 17. storočia. Z množstva existujúcich na továrenskú výrobu prešla len jedna – v Haliči. Počiatky továrenskej výroby textilu na Slovensku sa spájajú so vzní-

Obr. 1., 2., 3. – bývalá manufaktúra v Haliči; Weinova továreň v Kežmarku (foto Z. Zombeková); výrobná budova niekdajšej Slovenskej, Banská Bystrica

kom ľanárskeho podniku Karola Weina v Kežmarku v roku 1860. V pomerne rozľahej dvoj- až trojpodlažnej budove

1) Munce, J.: Industrial Architecture. Iliffe Books, Londýn, 1961, strana 9.

s hladkými fasádami a omietkou decentne dekorovanými nárožiami sa v súčasnosti vyrába elektronika. Objekt je národnou kultúrnou pamiatkou. O 8 rokov neskôr založil ten istý podnikateľ v Kežmarku ďalší podnik. Jeho budovy nie sú kompaktné tak ako v prvom prípade, navzájom sa líšia aj mierou výzdoby fasád. Priemyselný nádych im dávajú najmä charakteristické, subtílnou kovovou konštrukciou členené, okná (sčasti nahradené). Výrazovo je týmto továrnam blízka výrobná budova areálu niekdajšej Slovenky v Banskej Bystrici, ktorá po prestávke opäť produkuje textilný tovar.

Rozvoj textilného priemyslu Slovenska zastavila hospodárska kríza v roku 1873. Opäťovne pokračoval koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Práve z tohto obdobia pochádzajú aj tie najväčšie a najvýznamnejšie podniky. Slovena v Žiline bola založená Karolom Lőwom v roku 1890 a dnes je bez využitia. V roku 1894 vznikla továreň na spracovanie bavlny v Rybáрpoli, dnes časť Ružomberka – Mautnerovské textilné závody (od roku 1949 známe ako Bavlínarske závody V. I. Lenina), ktorá sa postupne stala najväčším textilným podnikom Uhorska. Administratívne budovy v historizujúcom štýle dopĺňali racionálne stvárnené výrobné haly s takmer plochými strechami, niektoré aj so zvýraznenou hmotou schodiska. Vnútorné priestory členia liatinové stípy. V roku 1910 bola k nim pristavaná ďalšia, výrazovo podobná, budova s konštrukciou zo železobetónu. Podnik sa rozvíjal aj v ďalších rokoch, dnes je väčšina objektov prázdna a chátra. Podobne sú na tom aj budovy trenčianskej Meriny, ktorú v roku 1906 založila francúzska firma Tiberghien. Po ukončení výroby v roku 2009 sú priestory ponúkané na prenájom.

Tiež bratislavská „Cvernovka“ pôvodnú funkciu už neplní. Ani výrobná štvorpodlažná budova z roku 1904. Zrejme vďaka súčasnej polohe v širšom centre mesta ju využíva viaceri rôznych firiem – sú tu obchody, sklady, galéria, ateliéry, dielne...

Popri racionálnom štýle vznikali aj textilné továrne s nádychom historizmu. Najvýznamnejším predstaviteľom je budova továrne Danubius v Bratislave z roku 1909. Podľa projektu viedenských architektov Mayerderovcov ju postavila známa firma Pittel a Brausewetter. Železobetónový

Obr. 4., 5., 6. – výrobná budova v Ružomberku; Merina Trenčín – budova v pravo je pôvodná výrobná budova firmy Tiberghien; Cvernovka, Bratislava

Obr. 7., 8., 9. – Bývalý závod firmy Baťa vo Svite; Makyta Púchov; Danubius Bratislava

sústavy piatich objektov (zvyšné patria spolu s ďalšími v rozľahlom areáli k chemickému závodu). Od spustenia výroby funkcia pretrváva. Výrazovo ide o typický príklad tzv. zlínskej architektúry. Prevádzka rovnako pretrvala v Makyte Púchov, ktorá vznikla v roku 1939 a dnes je najväčším výrobným podnikom v rámci odvetvia textilnej a odevnej konfekcie na Slovensku.

Po roku 1989 došlo zmenou situácie na trhu k úpadku slovenského textilného priemyslu. Množstvo tovární bolo po strate pôvodnej funkcie opustených alebo získali funkciu novú, niektoré vo výrobe pokračujú (hoci s nižšou produkciou). V súčasnosti sa tak do popredia dostala otázka zachovania a ďalšej existencie priemyselných objektov.

Jednou z možností, ako nájsť vhodné využitie pre uvoľnené industriálne stavby je ich opäťovné zaradenie do priemyselného či spoločenského života – konverzia.

Nová funkcia výrobného charakteru často znamená v rôznej miere úpravu objektov a ich priestorov v súlade s požiadavkami nového užívateľa. Tak sa v podstate zachová charakter stavby, jeho pôvodná, hoci mnohokrát modifikovaná, funkcia. Pre širší okruh ľudí je ale nesporne zaujímavejšou premena industriálneho objektu na obytné účely či občianske využitie. Práve to totiž umožní verejnosti sa s danými objektami bližšie zoznámiť aj spoznať ich priestory, charakter, história miesta.

Hoci v našej krajine sme v danej problematike ešte len na začiatku dlhej, a verme že úspešnej, cesty, v iných nie

je realizácia konverzii industriálnych budov práve na funkciu občiansku raritou. Predstavené preto budú dva príklady takejto zmeny funkcie niekdajších továrenských areálov, ktoré v budúcnosti môžu poslužiť ako riešenie vzorové aj pre fabriky na našom území.

Finlayson

Škótsky inžinier James Finlayson v roku 1820 začal s malou priemyselnou výrobou v meste Tampere, ktoré bolo koncom 19. storočia najpriemyselnejšou oblasťou Fínska. Prvá stavba neskoršieho veľkého závodu vznikla pri vodnom toku v roku 1837. V roku 1920 bol najväčším priemyselným areálom, ktorý mal v rámci svojho územia (vrátane robotníckej kolónie) vlastné školy, nemocnicu, políciu aj peniaze. Dnes sú výrobné aktivity spoločnosti

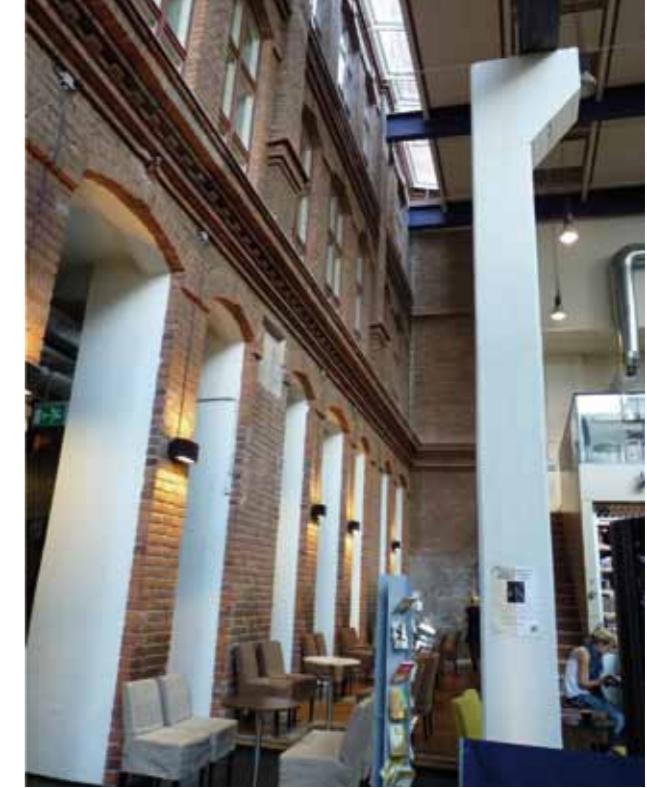

Obr. 10., 11., 12., 13. – továreň Finlayson, Tampere, Fínsko

Finlayson sústredené mimo mesto, no niekdajšia veľká továreň je stále živá. Miesto tu od roku 2001 našli rôzne prevádzky – múzeá, galérie, obchody, reštaurácie, IT sektor... Kým textilná prevádzka mala v čase najväčšieho rozmachu približne 2000 zamestnancov, dnes tu prácu našlo podobné množstvo ľudí.

Premena továrne Finlayson z výroby na nové využitie bola zaujímavým projektom a prvým v Tampere, kde sa autori – architektonická kancelária Lasse Kosunen – snažili dosiahnuť rovnováhu medzi zachovaním pôvodných objektov a novým využitím. Ku každej budove pristupovali

Obr. 14., 15., 16. – továreň Finlayson, Tampere, Fínsko

osobitne, v súlade s jej špecifikami. Stará továreň je výimočným príkladom dobre zachovaného komplexu budov, významným pre celú Škandináviu²⁾.

Schönherr.fabrik

Jednou z najvýznamnejších priemyselných pamiatok 19. storočia v Nemecku je zlieváreň pôvodne produkujúca i tkáčske stroje známa ako Schönherr fabrik v Chemnitz. Prevádzka bola na tomto mieste založená v roku 1852 a postupne sa stala prevádzkou svetového významu s počtom zamestnancov 1700. Po zmene spoločenských

a hospodárskych pomerov po roku 1990 bola pôvodná výroba výrazne obmedzená a so zmenou vlastníka nastala aj reštrukturalizácia prevádzky. Fungujúce výrobné aktivity boli premiestnené do zadných častí areálu, zatiaľ čo ostatné objekty sa uvoľnili pre nové funkcie. Niketoré sa prenajímajú rôznym spoločnostiam. V roku 1998 vznikla idea vytvorenia kultúrneho centra, „Kulturfabrik“.

Cieľom projektu zmeny využitia a rozvoja niekdajšej továrne bolo vytvoriť atraktívne miesto pre poskytovanie služieb malým a stredne veľkým podnikom a tým stimulovať rozvoj novej štvrtre. Štúdie vypracované na začiatku projektu ukázali cestu nového využitia v oblastiach ako obchod a služby, šport, zdravie, kultúra, gastronómia. S realizáciou sa začalo v roku 1999 a doteraz ide o jeden z najúspešnejších projektov obnovy priemyselného areálu v meste.

Industriálna architektúra je našim dedičstvom. Ako takú ju treba aj rešpektovať. Napriek tomu, že väčšina objektov z obdobia najväčšieho rozmachu priemyslu, teda asi od polovice 19. do polovice 20. storočia, dnes nespĺňa technické požiadavky, je v záujme zachovania historického a kultúrneho odkazu ich ďalšia existencia, ďalšie využíva-

2) informácie získané na základe písomného kontaktu s architektom

Obr. 17., 18. – Schönherr.fabrik, Chemnitz, Nemecko

nie. Ako potvrdzujú viaceré úspešné adaptácie niekdajších tovární, je možné k objektom industriálu pristupovať citlivou a prispôsobiť ich dnešným štandardom bez straty značnej dávky autenticity.

zdroj informácií

Encyklopédia Slovenska, I. - VI. zväzok

www.finlaysononline.fi

www.schoenherrfabrik.de

Munce, J.: *Industrial Architecture : an analysis of international building practice*. Iliffe Books, Londýn, 1961. 232 s.

Zemáňková, H.: *Tvořit ve vytvořeném. Vysoké učení technické v Brně*, Brno, 2003. 160 s.

Rantanen, K. (ed.): *Living Industrial Past. Perspectives to industrial history in the Tampere region*. Tampere : Museum Centre Vapriikki, 2010. 160 s.

obrazová príloha

foto č. 2 - Weinova továreň v Kežmarku – autor Z. Zombecková, ostatné fotografie archív autora.

STOPI PRIEMYSELNEJ ARCHITEKTÚRY V BRATISLAVE A ICH PERSPEKTÍVNA BUDÚCOSTЬ

Veronika Kvardová

ABSTRAKT

V hlavnom meste Slovenskej republiky, Bratislave, sa nachádzajú významné stopy po industriálnom dedičstve z prelomu 19. a 20. storočia. Mnohé vzácne objekty priemyselnej éry, namiesto toho aby dostali štatút pamiatkovej ochrany, sa stávajú ohrozeným druhom stavieb. Zaniká tak jedna celá historická vrstva, ktorá má kvality na to, aby sa stala perspektívne veľmi inšpiratívou a hodnotnou súčasťou mesta. Tento príspevok ponúkne nielen prehľad o situácii na poli možností konverzie priemyselných stavieb v Bratislave, ale aj zamyslenie nad tým, kam tento trend v posledných rokoch smeruje a či dôjde k úplnému zániku industriálneho dedičstva na území najväčšieho mesta Slovenskej republiky.

Stopy priemyselnej architektúry v Bratislave a ich perspektívna budúcnosť.

V roku 1905 zaznamenal vtedajší historik a vysokoškolský učiteľ Tivadar Ortvay premenu starej Bratislavu na mesto plné pokroku takto:

„....V tichých končinách dnes hučia továrne. Prenikavé sirény rafinérie, káblovky, kožiariskej továrne, výrobe kočov, súkenky, továrne na spódium, celtvinu, ľanový a jutový tovar, mestská elektráreň, hlavná remíza mestskej dráhy oznamujú, že Prešporok už nie je len rekreačné mesto, ktoré čaká sľubná budúcnosť. Čo naše mesto stratilo na niekdajšom politickom význame, to mu hojne vynahradzajú priemyselné podniky, lebo je nesporné, že toho času je Prešporok so svojimi takmer osemdesiatimi továrnami po hlavnom meste prvým priemyselným mestom krajiny....“

Po zrušení nevoľníctva (1848) a Rakúsko – uhorskom vyrovnaní (1867) sa začal v Bratislave rozvíjať priemysel, ktorý výrazne zasiahol do urbanizmu mesta. Nové továrne vznikali najmä na jeho okraji, v blízkosti dobrého dopravného napojenia. Najrýchlejšie sa rozvíjajúcou oblasťou bolo územie medzi Starým mostom (vtedy most Františka Jozefa) a Zimným prístavom, kde vyrástli fabriky ako Kablo, Klingerova továreň či rafinéria Apollo. Práve toto územie opisuje v citáte historik Ortvay. Tam kde niekedy boli sady, háje, lesy sa budovali nové továrne výrazne meniacé výzor mesta. Druhou významnou lokalitou situovania nových fabrík sa stalo okolie železnice, ktoré využili továrne ako Stollwerck, Siemens Schuckert či Dynamit – Nobel pri trati smerujúcej do Trnavy a pri tratiach pokračujúcich na západ Kühmayerova továreň a Patrónka pri Červenom moste, či fabriky ako Matador a Westen v Petržalke. Tieto nové továrenske štvrti vytvorili okolo starej Bratislavu prstenec priemyslu, ktorý zanechal v pôdoryse mesta stopu pripomínajúcu niekdajšiu továrensú éru a prudký rozvoj mesta. Rast Bratislavu sa po rýchlej výstavbe fabík koncom 19. a začiatkom 20. storočia nezastavil. Niekdajšie okrajové továrenske štvrti sa dostali do tzv. širšieho centra mesta. Mnohé podniky poznačilo vojnové bombardovanie (rafinéria Apollo, či továreň na patróny), ktoré sa už nikdy nedostali do takého výrobného programu aký mali pred vojnou. Avšak väčšina fabík si skoro celé 20. storočie zachovala výrobnú činnosť. Zmeny nastali postupne až v posledných desaťročiach a začiatkom nového tisícročia. Mnohé z podnikov stratili svoj výrobný charakter a stali sa nevyužívanými oblasťami, tzv. brownfields, v rámci rýchlo sa rozvíjajúceho mesta.

Obr. 1., 2. – výrobné haly zo začiatku 20. storočia - areál továrne Matador

Stopa priemyselnej architektúry v dnešnom urbanizme mesta Bratislavы

Už v roku 1983 na Sympóziu o technických pamiatkach Bratislavы bol zostavený zborník, v ktorom sa spísalo 18 lokalít odporúčaných na zápis do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu (ÚZPF) ako významné doklady technickej a priemyselnej etapy vývoja Bratislavы (v tabuľke – stav k 12/2010). Keďže v tom období mnohé z nich tvorili stále funkčné časti priemyslu v meste, bolo ich vyhlásenie za národné kultúrne pamiatky nemožné. Dnes už vieme,

že niektoré z nich boli začiatkom nového tisícročia asanované, keďže investori videli ich stavebný fond ako príťaž na lukratívnom pozemku blízko mestského centra. Opačný trend tvorilo zapisovanie vytipovaných lokalít v rámci železničnej dopravy a stavieb, ktoré predstavovali prvé budovy vodárenského a plynárenskeho odvetvia v meste.

Zoznam lokalít vytipovaných na zápis do ÚZPF v r. 1985 - vyhlásených

1. IX. mlyn z roku 1904 prestavaný na letný penzión
- Mlynská dolina, Cesta mládeže - 2. Štyri vodné nádrže
- Mlynská dolina, Cesta Mládeže - 3. VII. mlyn (Kühmayerova továreň) – cesta na Červený most - 4. Areál bývalej Uhorskej cvernovej továrne- Páričkova 18, závod 01 - 5. Budova bývalej továrne Danubius – Trnavská cesta - 6. Hala bývalých plynární z r. 1912 – Mlynské nivy č. 46 – 7. Studňa bývalých tovární na ostrove Sihot – 8. Čerpacia stanica z roku 1885 – Devínska cesta. č. 1 – 9. Prečerpávacia stanica z roku 1912 – ostrov Sihot č. 1 – 10. Staničná budova bývalej konskej železnice, Legionárska – 11. Koľajisko za budovou 1. stanice parnej železnice – Šancová č. 1 – 12. železničný tunel z r. 1848 – Pražská ulica – 13. Červený most, fragment piliera z roku 1848

Zoznam lokalít vytipovaných na zápis do ÚZPF v r. 1985 - nevyhlásených

1. VIII mlyn Klepáč – Mlynská dolina, Cesta Mládeže – 2. Bývalý muničný sklad – Kramerov lom – 3. Bývalá továreň Stollwerck, výrobná hala s prístavbami z roku 1895 – Račianska ul.

Zoznam lokalít vytipovaných na zápis do ÚZPF v r. 1985 - asanovaných

1. Bývalá továreň na káble, hala a kotolňa – Továrenska 9. – 2. Areál bývalej továrne Siemens – Račianska ul., závod 01

Ostatné industriálne stavby v ÚZPF

1. Časti Starého mosta – 2. Tepláreň na Čulenovej ulici
- 3. Vodáreň so záhradou na Mudroňovej ulici – 4. Sklad prístavný č.7 – 5. Rušňové depo s areálom – Bratislava východ, Dopravná ulica – 6. Železničná stanica Železná Studienka – 7. Administratívna budova tabakovej továrne, Radlinského č.51. – 8. Vila riaditeľa továrne, Kopčianska 6.- 9. Staničná budova uhorskej železnice + sklady

Pojem industriálne dedičstvo zahŕňa všetky pozostatky industriálnej kultúry, ktoré majú historickú, technologickú, sociálnu, architektonickú alebo vedeckú hodnotu. Pozostatky z architektonického dedičstva tejto éry, ktoré tvoria viditeľnú historickú vrstvu v Bratislave, môžeme dnes pozorovať v štyroch podobách:

1. Priemyselné areály podnikov - sú tvorené viac či menej uceleným súborom pôvodných výrobných i nevýrobných objektov, ktoré sa zachovali ako kompaktné mestské štvre v blízkosti centra, či ako oblasti väčších rozmerov v jednotlivých štvrtiach mesta. Dnes ich predstavujú najmä areál Dynamit – Nobel založený samotným Alfredom Nobelom v roku 1873, Rothova továreň na patróny z roku 1870, areál Matadoru v Petržalke z roku 1905 či Cvernová továreň na Páričkovej ulici založená v roku 1900.

2. Solitéry - tvoria ich na jednej strane len jednotlivé dochované časti veľkých priemyselných areálov, ako napríklad lanáreň v asanovanom areáli bývalého podniku Kablo, či hlavná výrobná hala továrne Danubius, na druhej strane sú to objekty, ktoré boli určené na taký druh priemyselného využitia, ktoré sa odohrávalo len v jednej ucelenej staveb-

Obr. 3 – sklad tabakovej továrne

Obr. 4 – posledná budova z areálu Kablo

Obr. 5 – Mlyn Klepáč

Obr. 6 – sídlo Pamiatkového úradu SR

nej jednotke – medzi ne patria najmä prečerpávacie stanice vodovodnej siete, elektrárne alebo objekty železníc.

3. Torzá – predstavujú pozostatky architektúry po bývalej priemyselnej činnosti, ktoré vznikli často zanedbaním alebo úmyselným ničením stavby. Smutným príkladom je sklad tabaku z cisárskej tabakovej továrne na Mýtnej ulici, ktorý bol v roku 2007 vyňatý z ÚZPF a dnes je z neho len ruina.

4. Objekty adaptované na nové využitie – už začiatkom druhej svetovej vojny sa z niektorých priemyselných podnikov z bezpečnostných dôvodov presunula výroba a tak sa ich objekty postupne adaptovali na nové využitie. S časom tento proces pokračuje dodnes a tvorí nezanedbateľnú súčasť v záchrane industriálneho dedičstva.

Obr. 7. - 9. – hlavná budova Cverbovej továrne, ateliér umelcov, hala pre spoločenské podujatia

Konverzia - nový život pre industriálnu architektúru

Konverzia je jeden z najvyužívanejších pojmov na poli revitalizácie starých zaniknutých priemyselných areálov. Tento výraz k nám pravdepodobne prišiel z anglicky hovoriacich krajín. U nás nemá jednotný význam a dokonca sa ani neuvádzá v knihách o obnove pamiatok. Dôvod je asi pochopiteľný, keďže konverzia je jednou z najmladších metód obnovy a zároveň preukazuje netypický spôsob, ktorým je možné prinavratiť budove život. Často sa právom zamieňa za výraz adaptácia, ktorá je dlhodobo vy-

žívaným pojmom v oblasti ochrany pamiatok. Oba výrazy predstavujú proces zmeny funkcie objektu, pri ktorom dochádza k nutným úpravám a prestavbám stavby, s cieľom jeho nového využitia a záchrany.

Adaptáciu priemyselného stavebného fondu v Bratislave môžeme rozdeliť podľa funkčnej náplne do týchto kategórií:

1. adaptácia na občiansku vybavenosť mestského a nadmestského významu
2. adaptácia na múzeá
3. adaptácia nevyužívaných stavieb pre individuálne potreby

1. Adaptácia na občiansku vybavenosť mestského významu

Konverzia priemyselnej architektúry sa na území Bratislav začala v pomerne skoro a to jednoduchou adaptáciou nevyužitých hál už spomínamej továrne na Patróny. Po skončení výroby v roku 1937 si tento areál odkúpil pre svoje potreby Ústav pre telesne chybňých a aj keď v značnej miere prebudovaný, slúži pre telesne postihnutých ľudí dodnes. Adaptácia neprebehla celým areálom. Niektoré stavby boli počas vojny zničené a rozobraté, iné výrobné objekty sa dodnes prenajímajú rôznym firmám.

Azda najznámejšou konverziou priemyselného objektu v rámci mesta, je vďaka jej poslaniu, Kühmayerova továreň (vznik 1868), z ktorej sa stalo sídlo Pamiatkového

Obr. 10., 11. – Konverzia veže vodojemu na architektonický ateliér, obe železobetónové vnútorné steny nádrže museli byť nanovo perforované

úradu Slovenskej republiky. V jej areáli sa nachádzajú aj pozostatky siedmeho Vydrického mlyna. Niektoré Vydrické mlyny sa úspešne začlenili do iných továrn a tie ktoré nezanikli, boli adaptované na účely turistického ruchu. Pamiatkovo chránený IX. mlyn a takmer nanovo postavený mlyn Klepáč, slúžia dnes širokej verejnosti v oblasti Železnej studničky.

2. Adaptácia na múzeá

Medzi najčastejšie konverzie industriálnej architektúry na nové využitie patrí vytvorenie múzeí, či galérii, ktoré dokumentujú dané priemyselné odvetvie. Ako jedno z prvých v Bratislave bolo vytvorené Dopravné múzeum, ktoré sídli v železničných budovách skladov pri stanici prvej parostrojnej železnice v Bratislave, čím sa podporuje jedinečná atmosféra prezentácie historických dopravných prostriedkov. Vhodnou adaptáciou je aj Železničné múzeum Bratislava východ, zriadené v starom rušňovom deppe. V roku 2008 bolo vyhlásené za kultúrnu pamiatku s chránenou pamiatkovou zónou, do ktorej patrí aj koľajisko, ktoré tvorí miesto pre exponáty železničných vagónov a lokomotív.

Na muzeálny účel boli adaptované aj objekty plynáreň na ulici Mlynské nivy, kde sídlí Slovenské plynárenské múzeum a čerpacia stanica na Devínskej ceste, kde môžeme nájsť od roku 2007 priestory Vodárenského múzea.

3. Adaptácia nevyužívaných stavieb pre individuálne potreby

V tejto kategórii sa nachádzajú objekty, ktoré si súkromní investori upravili na nové využitie, často bez zásahu odborníkov špecializujúcich sa na pamiatky industriálnej éry. Ich adaptáciu teda ovplyvnil len samotný vkus architekta, či jeho vzťah k priemyselnému dedičstvu. Príkladom je hľaná budova Cverbovej továrne na Páričkovej ulici, ktorá sa stala národnou kultúrnou pamiatkou v roku 2008. Nevznikol však zámer na obnovu stavby či návrh komplexného využitia objektu a ani neboli vydané metodické pokyny ku jej konverzii. A tak si jednotlivé priestory začali prenajímať umelci, ktorí si svojským prístupom obnovili a adaptovali objekt výrobnej haly na jednotlivé ateliéry. Aj keď sú priestory pre nájomcov prenajaté len dočasne, je možné, že vďaka tejto iniciatíve sa vytvorí aj v Bratislave jedna z mnohých vo svete známych tzv. Kulturfabrik.

Jednou z prvých (a prekvapivo nečakaných konverzií) v novom tisícročí, sa stalo vytvorenie showroomu a ar-

chitektonického štúdia z bývalého skladu na Bottovej ulici. Objekt dostał meno design factory (návrh Z. Michalčák, M. Paško, Z. Zacharová) a predstavuje jedinečný priestor na konanie prezentácií a výstav z oblasti architektúry a dizajnu, na ktoré sa projekt najviac zameriava. Autori tohto priestoru sa postarali aj o konverziu nedaleko stojacej bývalej elektrickej rozvodne na známe alternatívne divadlo Meteorit a meetingové priestory.

Medzi industriálne dedičstvo spadajú aj stavby, ktoré boli vytvorené ako technické diela slúžiace na skladovanie surovín. Vodojem z roku 1906 areálu Istrochemu patrí do tejto kategórie a dokazuje to, že aj na prvý pohľad utilitárna stavba, vie ponúknúť zaujímavé priestory. Konverziu veže vodojemu pre svoje architektonické štúdio navrhli architekti M. Kusý, P. Paňák (2009). Okolo veže ovinuli ľahké kovové schodisko, ktoré sprístupňuje najvyššie podlažia spolu s vnútorným výťahom. Samotný ateliér sa nachádza v hlave vodojemu, ktorá pozostáva z dvojplášťového betónového valca. Vo vnútri tejto časti sú vložené tri podlažia samotného ateliéru, pre ktorého potreby bolo nutné perforovať oba plášte a tak sa na fasáde, ale aj v interéri, vytvorila zaujímavá hra nových okenných otvorov.

Ponaučenie z prítomnosti, výzva do budúcnosti

Najúspešnejšou formou ako zachrániť kultúrne dedičstvo je isto vyhlásenie danej stavby za národnú kultúrnu pamiatku. Tento proces sa zdá byť v dnešnej dobe ako málo úspešný, možno aj preto, že zo strany majiteľov pozemkov je vyvíjaní značný tlak. Zatial prebieha proces mapovania industriálneho dedičstva z podnetu ministerstva kultúry, v rámci ktorého už boli pokusy o zápis celých priemyselných areálov v rámci Bratislavы, akými sú Matador, Patrónka, či Cvernovka (zapisaná len hlavná budova), avšak neúspešne. Samotné historické priemyselné areály tak nemajú zákonnú ochranu a nie sú, oficiálne, zaradené medzi hodnotné kultúrne vrstvy mesta.

Zodpovednosť za zachovanie tejto perspektívne veľmi inšpirujúcej historickej stopy priemyslu v urbanizme mesta padá najmä na plecia samotných majiteľov, investorov a v neposlednom rade aj verejnosti. V súčasnosti najväčšiu snahu v tomto procese prejavujú umelci a architekti.

Dokazuje to aj hlavná budova Cvernovky, v ktorej si vytvorili priestory a je vidieť, ako ich samotná stavba inšpiruje na vytváranie si vlastného kreatívneho prostredia. Aj priestory design factory vznikli zo snahy architektov o vytvorenie si akéhosi kreatívneho miesta na svoju prácu. Jej tvorcovia sa nezastavili pri tomto projekte, ale rozmyšľajú nad konverziou ďalších priestorov v Bratislavskom kraji. A v neposlednom rade, aj architekti Paňák a Kusý, ktorí prestavali vodojem, nepotrebovali v skutočnosti celý objem stavby pre svoje potreby. Ateliér si vytvorili len v „hlave“ zásobníka a celá „noha,“ na ktorej stavba stojí, predstavuje priestory obrovských rozmerov, ktoré len čakajú na svoje využitie.

Po smutnej asanácii veľkých podnikov ako Kablo a Guomon sa ešte výraznejšie začala aktivizovať aj verejnosť, odborníci a pamiatkari, ktorým prestal byť ľahostajný osud priemyselnej architektúry. V roku 2008 sa podarilo zapísť do ÚZPF aj Jurkovičovu tepláreň, ktorá nesie často prívlastok slávneho architekta. Dnes sa však táto stavba ocitla na „cintoríne industriálu“, ktorý vznikol asanáciou okolitej zástavby. V roku 2010 vyhral architektonickú súťaž na túto lokalitu ateliér Zaha Hadid Architects. Z víťazného návrhu bolo cítiť, že nové stavby navždy prekryjú pamäť na miesto, ktoré ostalo dnes už len na historických pohľadniciach.

Na tomto mieste sa oplatí zamyslieť nad tým, či je správne zachraňovať samotnú budovu, keď genius loci lokality už neexistuje? Patria „industriálne solitéry“ do priestorov, ktoré sa snažia vytvoriť si vlastnú identitu miesta? Vedia sa s tým investori zmieriť a architekti vysporiadáť? Odpovede na tieto otázky prinesie až budúnosť, ktorá čaká na to, ako sa zachová prítomnosť k záchrane industriálnej vrstvy a jej genia loci v najväčšom meste Slovenska.

Použitá literatúra

HUSÁK, V. : Technické pamiatky priemyselnej architektúry. In: Prezentácia architektonického dedičstva II. zost. J. Gregorová a P. Gregor, Bratislava: Perfekt, 2008, 191 s. ISBN 978-80-8046-394-6

LUKÁČOVÁ, E., POHANIČOVÁ, J.: Rozmanité 19.storočie: Architektúra na Slovensku od Hefeleho po Jurkoviča. Bratislava : Perfekt, 2008, 243 s. ISBN 978-80-8046-426-4

OBUCHOVÁ, V.: Priemyselná Bratislava. Bratislava : Albert Marenčin - vydavateľstvo PT, 2009. 311 s. ISBN 978-80-89218-99-8

ORTVAY, T.: Ulice a námestia Bratislavы: Mesto Františka Jozefa. Bratislava. Bratislava : Albert Marenčin – vydavateľstvo PT, 2005. 158 s. orig. vyd. 1905. ISBN 80-88912-78-4

POHANIČOVÁ, J.: Tvorba Feiglerovcov v ére rozvoja priemyslu a dopravy – moderná architektúra svojej doby. In:

Stopy priemyselného dedičstva na Slovensku. Bratislava : Slovenská technická univerzita, 2010, s. 98. ISBN 978-80-227-3308-3

Technické pamiatky Bratislavы: zborník MSPSOP v Bratislave č. 8, zost. A. Schwarczova, Bratislava: Príroda, 1985 informácie čerpané z databáz o Ústrednom pamiatkovom fonde uverejnených na stránke Pamiatkového úradu SR www.pamiatky.sk

informácie z územného plánu čerpané z oficiálnej stránky mesta Bratislavы www.bratislava.sk

Ing. arch. Veronika Kvardová

Fakulta architektúry,
Nám.Slobody č. 19
812 45 Bratislava, Slovensko
tel.: +421 949 122 894
email: kvardova.veronika@gmail.com

ZEMĚDLÉSKÉ BROWNFIELDS

Mojmír Kyselka

Obr. 1. - 3. Nebušice – Ateliér Knesl a Kynčl
přestavba bývalého premonstrátského dvora v centru obce

Zemědléské brownfields představují jeden ze složitých urbanistických, architektonických, ale také hygienických a sociálních problémů nejen českého venkova. Podle údajů Kadeřábkové a Piecha (2009) je počet zkrachovalých opuštěných farem, tzv. středisek zemědléské a rostlinné výroby, téměř 35 %, tj. nejvíce procent z počtu všech druhů deprivovaných objektů v ČR. Plochy těchto středisek jsou však daleko rozsáhlejší ve srovnání se soustředěný-

mi a výškovými objekty brownfields průmyslovými, železničními nebo vojenskými. To je velmi důležitý, byť přesně nespecifikovaný údaj. S výjimkou obilních a silážních věží a většinou dosud využívaných administrativních budov, vedení zaniklých JZD a státních statků, jsou kravíny, vepřiny, ovčiny, drůbežárny, sklady, silážní žlaby, seníky, opravárenské haly a jiné budovy farem převážně jednopodlažní. Kolem těchto nízkých objektů jsou další zanedbané rozlehlé plochy komunikací, stání strojů, výběhů dobytka i odpadu a nepořádku – vše oplocené dřavým nebo symbolickým plotem. Tyto plochy rychle zarůstají náletovou zelení. O rozsahu těchto ploch neexistují dostatečné informace.

S vysokou pravděpodobností čeká osud těchto brownfields i některá zastaralá střediska, neboť nevyhovují novým požadavkům technologií, hygieny a provozu. Zánik a opuštění četných menších a méně významných středisek, zejména u vzdálených vesnic na okrajích regionů, způsobil kolaps kolektivizovaného zemědlství, ale i novou privatizační zemědléskou a potravinářskou politiku, včetně nových stravovacích návyků, doprovázenou poklesem spotřeby zejména hovězího masa, ale také dovozem levnějších po-

travin a ztrátou neplatícího sovětského i kubánského trhu. Tyto procesy dále pokračují a pustnoucí objekty a plochy zemědléských závodů tak znamenají stále aktuální výzvu urbanistům, architektům, ale přiznejme si to upřímně – zejména developerům. Tito manažeři stavebního podnikání jsou zejména některými architekty odsuzováni pro výhradně komerční zájmy, což může být do jisté míry pravdivé v současných podmírkách obytné výstavby. Jsme však my architekti (kteří se do manažerských pozic nedostaneme) ti jediní a poslední spravedliví, kteří dovedou kvalifikovaně a reálně řešit a realizovat přirozené požadavky výstavby? I při kvalitních projektech nebude možno řešit ani otázky budoucího využití zemědléských brownfields bez kvalifikovaných developerů. Avšak vzhledem k jejich jednostrannému zaměření převážně na aktuální požadavky trhu ve výstavbě je úloha a poslání architektů a urbanistů velmi důležitá. Architekti přinášejí ideje, koncepce budoucnosti, někdy povahy nereálné, ale i takové návrhy dynamizují vývoj a sondují variantní možnosti.

Zemědléské stavby komunistického období jsou ve srovnání se staršími velkostaty 18., 19. a první poloviny 20. století stavebně podstatně horší. Snad jen základové konstrukce soudobých zemědléských staveb mohou vykázat delší než šedesátiletou životnost. Nadzemní cihelné zdivo, stropní a střešní konstrukce trpí vlhkostí a výpary ustájeného dobytka, případně agrochemikálií stejně jako podlahy. Okenní otvory jsou ničeny vlhkostí parapetů. Zajímavější jsou stavby ocelové nosné konstrukce se sendvičovými stěnovými panely z vlnitého plechu, opatřenými protikorozními nátěry, které mají životnost běžných průmyslových hal.

Atraktivnější z hlediska jiného než zemědléského využití může být inženýrská infrastruktura opuštěných farem. Ta musela být navržena a realizována podle tehdejších hygienických norem pro náročné kapacity chovu dobytka. Vodo-vody a kanalizace jsou většinou dobře dimenzovány, stejně tak jako elektroinstalace a u některých středisek i plyn. K výčtu pozitivních faktorů opuštěných farem je nutno uvést, že jejich většina byla realizována podle tehdejších hygienických norem v určité, zejména pachové vzdálenosti od příslušné obce. Farmy tak představují jistý satelit, byť často malé obce.

Obr. 4. - 5. Telč – Ateliér Knesl a Kynčl
rozvoj a revitalizace panského dvora - soutěž

Při uvedených, třebaže většinou problematických kvalitách zemědléských brownfields je možno uvažovat o řadě řešení jejich další budoucnosti.

Předně je důležité uvědomit si, že převaha zemědléských brownfields se nalézá u okrajových nevelkých obcí, kde znamenala poměrně významnou výrobní základnu a umožňovala zaměstnanost obyvatel. To je nutno při využití těchto objektů a ploch zdůraznit.

Jako nejvhodnější se tedy jeví využití objektu živočišné výroby jako výrobní haly s produkci zejména biomasy

Obr. 6. - 7. Rekonstrukce prostoru bývalého zámeckého hospodářského dvora v Oslavanech – návrh a původní stav

Obr. 8. - 9. Zemědělská brownfields - Vyškovsko
v různých formách jejího využití. Jsou to zejména různá paliva, ale také stavební materiály či konzervovaná krmiva.

Při vyhovující stavební a hygienické kvalitě objektu v takovém areálu je možno uplatnit jejich využití pro haly s průmyslovou výrobou, včetně autoservisu, zámečnických dílen apod. Autor tohoto příspěvku navrhnul takový areál v několika vesnicích, které zpracoval urbanicky, a tento druh výroby v nich funguje bez problémů.

Na ploše s vyhovujícími inženýrskými sítěmi je možno po demolici stavebně nevyhovujících objektů budovat zejména řadové rodinné domy na stávajících základech. Pro takové levné řešení ovšem autor nezná žádné novodobé příklady, s výjimkou starých stájí v obcích Velehrad a Šaratice.

Při výjimečně zachovalé konstrukci opuštěných objektů by bylo možno kvalitně asanovat celek farmy a vytvořit atraktivní obytný soubor zejména startovacích řadových domků a bytů, z nichž by se obyvatelé stěhovali jen při velmi zvýšené životní úrovni.

Závěrečné řešení přichází v úvahu u nejhorších objektů. Jako nejradikálnější se jeví demolice všech stavebních objektů včetně likvidace základů a podzemní infrastruktury, po níž by následovala rekultivace na zemědělskou půdu nebo les. S takovým tvrdým řešením bude vlastník objektu váhat. Vytvoří tak nezemědělskou stavební plochu, kterou bude rezervovat pro vhodné využití.

Reálnější a perspektivnější je využití výše uvedených možností než tato nákladná demolice a rekultivace.

Téměř opakem jsou poměry v agrárním Polsku, kde kolektivizace zasáhla jen nově získané oblasti Východního Pruska. Tam vznikly – bez silného vztahu k půdě – státní statky, které také většinou zkolovaly, ale Polsko dovolilo nákup půdy cizincům. Toho využili zejména Holanda-né, kteří obnovili nejen stávající velkovýrobní objekty, ale postavili řadu dalších pro intenzifikaci produkce. Došlo dokonce k rozšíření skleníků s vysokou produktivitou, a to polskými malovýrobci.

O zemědělských brownfields v ostatních východních zemích nejsou informace, neboť se jedná o marginální problém na periferii zájmu.

V západních zemích nejsou příliš četné velkovýrobní zemědělské stavby a jejich areály. Většina se realizuje na farmách rodinného charakteru a jejich pustnutí je problémem spíše ojedinělých bankrotů.

Seznam odborné literatury:

JACKSON BERGATT J.: *Brownfields snadno a lehce. Příručka zejména pro pracovníky a zastupitele obcí*, Praha, Ústav pro udržitelný rozvoj sídel, 2005

KADERÁBKOVÁ B., PIECHA M.: *Brownfields. Jak vznikají a co s nimi*. C.H. BECK, Praha, 2009

MAUER, O.: *Deteriorizace a rekultivace I. a II.*, Brno, ES VŠZ, 1985

NOVÝ, A.: *Brownfields, šance pro budoucnost*, VUT Brno, 2004

ZEMÁNKOVÁ, H.: *Tvořit ve vytvořeném. Nové funkční využívání uvolněných objektů*, VUT Brno, 2003

Případové studie regenerace brownfields, Jihomoravský kraj, Brno, 2006

prof. Ing. arch. Mojmir Kyselka, CSc.

FAST VŠB - TU Ostrava,
katedra architektury,
L. Poděště 1875, 708 33 Ostrava-Poruba
tel.: 597 321 395
e-mail: mojmír.kyselka@vsb.cz

SANACE ZÁMKU V HRÁDKU U SUŠICE

Martina Peřinková

ABSTRAKT

Česko je významné množstvím dochovaných památek, které jsou nedílnou součástí měst a obcí. Pro jejich obyvatele mají tyto objekty nezaměnitelnou hodnotu a jsou důležité pro jejich identifikaci. Je tedy žádoucí, aby historické objekty sloužily a zůstávaly tak běžnou součástí života obyvatel.

Úvod

V posledních dvou stoletích se s rozvojem stavebních technologií výrazně urychlila možnost výstavby a přestavby objektů a bohužel také možnost odstraňování staveb je mnohem efektivnejší, než tomu bylo v dobách minulých. Tvář naší krajiny, měst a obcí se rychle mění a společenské požadavky na uchování historického dědictví jsou stále silnější. V Česku se po změnách vlastnických poměrů v posledních dvaceti letech zintenzívnila péče o historické objekty, a proto můžeme nalézt mnoho příkladů úspěšných, a také méně úspěšných realizací.

Je žádoucí, abychom k historické architektuře přistupovali citlivě a bez ohledu na to, zda se jedná o objekty památkově chráněné či bez její péče. Není možné chránit všechny historické objekty a až na výjimky stavitelé v průběhu staletí stavěli velmi kultivovaně s přirozeným vkusem a umem.

Ideální by pochopitelně bylo, kdybychom byli schopni používat vždy původní materiály a konstrukce, ale často to není z mnoha důvodů možné. Především musíme často hledat nové využití objektů, což samo o sobě vyžaduje navrhování moderních technických zařízení budov a konstrukcí. Avšak i v případech, kdy neměníme původní funkci objektu, jsou historické konstrukce často natolik narušeny a přeměněny vnějšími vlivy, že je již nelze sanovat původ-

ními stavebními materiály. Protože původní historické konstrukce dnes již neodpovídají svými současnými technickými vlastnostmi originálu, je nemožné použít přesně stejně technologie jako před mnoha lety. Ani původní stavitele by nepoužili na svou stavbu nevhodný stavební materiál.

Neexistuje tedy jednotný recept jak postupovat při sanacích a rekonstrukcích objektů, a právě proto musíme porozumět historickému vývoji architektury a stavitelství. Teprve pak dokážeme mít správný přístup k této problematice.

Regionální umístění Hrádku a jeho historie

Jižní Čechy jsou půvabným krajem plným klenotů české architektury a jedním z nich je zámek v Hrádku u Sušice. Sama obec je významná svou davnou historií. První zmínky o Hrádku pocházejí z roku 1298. Není divu, že v místě křížení starodávných obchodních cest byla založena původně kamenná tvrz či už hrádek. Ve své době místo zajišťovalo výběr mýtného a výhodnou polohu má stále i dnes.

Nedílnou součástí zámku je jeho malebný park, který je významným krajinotvorným prvkem. Park není rozlehly, ale má zajímavě zvláštnou konfiguraci terénu ve výškovém rozmezí 1 m. Tato nerovnost byla vytvořena patrně v důsledku zasypání založení původní kamenné stavby. V parku se dnes nachází obnovovaná zámecká kašna a barokní kompozice parku je vyhledávaná turisty a také lidmi z obce pro běžná společenská setkávání. Probíhají zde koncerty, divadelní představení a podobně.

Historie zámku

Po roce 1590 byl pravděpodobně vybudován renesanční zámek na místě středověkého hrádku. Staviteli byli páni Račíni z Račína.

Obr. 1. kaple sv. Valburgy

Obr. 3. fotografie zámku ze 70. let 20. století

Obr. 2. fotografie vstupní fasády z roku 2000

Jan Ferdinand Desfours v roce 1731 zahájil přestavbu hrádeckého zámku, a to tak, že před starým renesančním zámkem nechal vystavět nový barokní zámek.

Zámek měl svou známou věž, která bývala chloubou Hrádku a jeho dominantou na pohled zdálky. Věž se zřítila 26. července 1976, tedy 245 let po výstavbě nového zámku. Věž byla třípatrová s mansardovou střechou a byla vystavěna na starších základech věže. Asi ve dvou třetinách věže začínalo už jen dřevěné schodiště. V tomto vrchním prostoru bývaly na všech stranách hodiny a později už jen zvon. Nákres věže se zachoval v okresním archivu.

V průčelí je vstup do zámku, nad ním se nachází v prvním patře balkon s mřížovým zábradlím. Nad balkonem

je ve štítu velký erb Desfoursů. Levé křídlo bylo v přízemí zakončeno salla terrenou se vstupem do zámecké zahrady a třípatrovou věží. Pravé křídlo je stavěno na renesančních základech a v zadní části má lomené schody do prvního patra. V prvním patře v pravé části byla jídelna a pokoje pro hosty. Ve střední části velký salon s výstupem na balkon a v levé části byly prostory pro panstvo. Za pravým zadním křídlem byla přistavena později kaple sv. Valburgy se vstupem ze zámku i zvenějšku.

Nová část zámku sloužila jako venkovské sídlo. Stará pak pro výkon správní a hospodářské funkce.

Kaple sv. Valburgy nabízí pravidelné měsíční mše i koncerty duchovní hudby.¹⁾

Technický stav objektu před sanací

Do druhé světové války byl zámek v rukou soukromých majitelů, v poslední řadě se o správu zámku starali Alžběta a Ondřej z Hertlingu. Na fotografiích z té doby vidíme, že objekt včetně zahrady je užíván k hospodářským a obytným účelům. Fasády zámku byly v dobrém technickém stavu, ale rozhodně nebyly dokonalé, jak to dnes běžně u omítek vyžadujeme. Dokumenty jsou důkazem toho, že ani za dob soukromých majitelů nebyla údržba jednoduchá a my dnes často podléháme iluzi o starých zlatých časech.

Nelze si nepověsimnout bohaté porůstavé zeleně na vstup-

¹⁾ www.zamekhradek.cz

Obr. 4. kanál v chodbě pro ležaté rozvody

Obr. 5. odvětrávací vysoušecí systém

ním portálu, zřejmě břečťanu, a také dalších v podstatě volně vegetujících rostlin kolem plotu a jinde na pozemku. Tento stav hovoří o jistém volném přístupu ke stavbám a jejich užívání, což by nás mělo v jistém smyslu osbozovat od přísného dogmatického přístupu při sanacích a rekonstrukcích historických staveb.

V roce 1945 převzala správu objektu obec baráčníků, kteří rozebrali depozitář zámku a odvezli jej neznámo kam. Až již nebylo nic, co by se dalo výhodně zpeněžit, přenechala zámek místní správě obce. V roce 1964 převzala zámek Domovní správa v Sušici. Po celou dobu od druhé světové války byl objekt ponechán bez údržby a zájmu a byl využíván pro drobné hospodářské potřeby místních občanů. Technický stav objektu tomuto faktu odpovídal. Je až k neuvěření, jakou životnost dokáží stavební materiály mít.

Po Sametové revoluci v roce 1989 koupilo areál Stavební bytové družstvo Tvorba Praha. Noví soukromí majitelé začali využívat zámek k podnikatelským účelům a započali s jeho rekonstrukcí. Jejich snahy však bohužel z různých důvodů nepokračovaly a zámek dále chátral.

Situace došla tak daleko, že devastace objektu byla v pro okolí ohrožujícím stadiu a bylo vhodné uvažovat o jeho demolici. V roce 2000 koupil zámek Ing. arch. Pavel Lejsek a s nejistou vizí o možnostech financování odvážného projektu se odhodlal k záchraně zámku.

Postupně, se vstupem České republiky do Evropské unie, se majiteli podařilo získat investice z Evropských fondů a jeho představy se začaly skutečně naplňovat.

Technologický postup prací

Vzhledem k havarijnemu stavu objektu muselo být především přistoupeno ke statickému zajištění nosných konstrukcí a k opravě střechy, aby vlivem počasí nedocházelo k další degradaci konstrukcí a nových stavebních úprav. Na střechu byla použita pálená krytina přesně podle požadavků památkové péče a bylo dbáno na kvalitní provedení klempířských detailů s ohledem na původní historickou podobu.

Protože bylo záměrem zámek sanovat za účelem jeho pozdějšího využití jako hotelového komplexu, bylo nezbytné, aby objekt měl původní historickou podobu, ale současně aby splňoval všechny požadavky náročných klientů. V projektu tedy museli konstruktéři navrhnout účinný větrací systém podlah a zdí, ústřední topení, novou elektrifikaci, umístění a vybavení koupelen pro každý pokoj a mnoho dalších specifických otázek.

Každý takto velký historický objekt má mnoho komínových těles, která s ohledem na změnu systému vytápění zůstávají často nevyužita, a proto jsou nově využívány k rozvodu stoupaček technických zařízení a na Hrádku také k vyústění větracího systému podlah. Jako každý historický objekt i tento se potýká s vlhkostí v přízemních místnostech. U tak rozsáhlých staveb s takovou tloušťkou zdí není možné přistoupit k účinnému podřezávání svislých nosných konstrukcí, a proto jsou za účelem trvaleho odvlhčování prováděny odvětrávací systémy, které nasávají vzduch vně objektu nad terénem, dále vedou pod podlahou podél zdí a vyústují do svislého průdu-

Obr. 6. zaústění odvětrávacího vysoušecího systému do komínových průduchů

Obr. 7. - 8. povrchové úpravy v průjezdu před a po sanaci omítka
vhodný k použití v historických objektech. Dále bylo použito jádrování vápennou omítkou 666 nebo výrobkem Porenausgleichsputz 208.

Vzhledem ke stavu zdí bylo nutné použít speciální sanací výrobky, jako jsou Kieselfest (prokřemeňovací přípravek používaný pod jádrovou omítkou), Porenausgleichsputz 208 (vyrovňávací sanační omítka) a již zmínovaný Hasolan.

Pro úspěšnou sanaci omítka je nutné vybrat správnou konečnou úpravu omítka, tady jejich nátěrů. Hasit dodal komplexní systém materiálů, a proto byly omítky převážně natřeny produktem Silikat Aussenastrich 790, tedy silikátovou venkovní barvou v růžové barvě.

Dále byl použit výrobek Kalsit jako minerální nátěr na klasicistní fasádách do dvora a kolem sgrafita. Kalsit byl použit také na některých plochách v interiéru. Firma Hasit vyrábí některé další materiály určené především pro sanace historických konstrukcí, které se při rekonstrukci zámku velmi osvědčily. Jsou to zejména zpevňovač původ-

chu vyvedeného nejlépe nad střechu objektu. V tomto případě jsou to právě komínové průduchy, do kterých zaústují nasávací trubice a které dodávají příznačný komínový efekt větracímu systému.

Původní historický dojem architektury již samy o sobě poněkud narušují otopná tělesa v místnostech, i když dnešní návštěvník to snad tak ani nevnímá, ale přiznaný složitý systém rozvodních trubek centrálního otopného systému by nepochyběně rušivý byl. Proto byly v podlaze vytvořeny kanály, ve kterých jsou všechny ležaté rozvody umístěny.

Způsob provádění oprav omítek a štukatérských prací

Jednou z velmi důležitých otázek rekonstrukce historického objektu s ohledem na zachování autenticity díla je kvalitní sanace povrchů zdí a stropů. Protože zámek je původně renesanční a později jsou zde prováděny barokní úpravy, jedná se zde o omítané plochy s velkou přehlídkou historických omítkových technologií, jako je sgrafito a malby.

Pro sanaci omítka byly použity produkty firmy HASIT.

Na vnější omítky byla převážně použita strojní jádrová omítka Kalkzementputz 650. Jádrová omítka jižního klasicistního štítu do dvora byla provedena z materiálu strojní lehčené jádrové omítky Leicht Kalkzementputz 655.

Omítka na plochy zatěžované vlhkostí Zementputz 620 byla aplikována na povrchy říms a dále pak na sokly objektu, kde se pro svou neprodryšnost neosvědčila.

Na všechny vnitřní omítky a štuky byl použit produkt Hasolan, který je mimo jiné díky absenci cementu velmi

Obr. 9. obnovená renesanční štuková výzdoba sálu

ních omítek Verfestiger, který však není vhodný pod plochy opatřené později malbou, a materiál Nano Plus Hydrofobizant jako fixátor sgrafit a namáhaných částí stavby (štíty a podobně).

Současný stav zámku

Dne 24. června 2010 se po dlouholeté rekonstrukci znova otevřel veřejnosti zámek v Hrádku u Sušice jako „Společenské, kulturní a ubytovací centrum“.

Zámecký komplex v Hrádku u Sušice je zcela mimořádnou nemovitou kulturní památkou a významnou dominantou obce i krajiny. Má jedinečnou vypovídací schopnost o jednotlivých stavebně-historických vývojových etapách

a je hodnocen jako malá učebnice všech architektonických slohů na sebe logicky navazujících a ve výsledku vytvářejících jednotný, harmonický areál.

Závěr

Hrádek u Sušice je svou rozlohou skutečně malá obec. Bez své historie, kterou nejlépe dokládaje právě její zámek, by byla jednou z mnoha českých vesnic. Je to však právě zámek, který tvoří skutečné centrum a jehož výstavnost hovoří o významu a dlouhé tradici místa a kraje. Je více než zřejmé, že se tady vždy dobře žilo a právě současná překrásná podoba celého komplexu napovídá, že tomu tak jistě stále je.

Není běžné, aby noví majitelé zámků a historických objektů pečovali o své majetky s takovou láskou, a především porozuměním, jako je tomu v tomto případě. Jistě na tom má významný podíl odborná kvalita celého pracovního týmu pod vedením pana architekta Pavla Lejska.

Právě rekonstruovaný zámek v Hrádku u Sušice je příkladem vynikající spolupráce představitelů památkové péče a investora a dále pak ukázkou skloubení nezbytných soudobých technologií s materiály historickými. Tato realizace může být příkladem pro další majitele významných historických objektů, a rovněž pro odborné pracovníky v oblasti památkové ochrany.

Autoři fotografií:

doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.

obr. č. 1, 9

Ing. arch. Pavel Lejsek

obr. č. 3–8

doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.

VŠB-TU Ostrava, Stavební fakulta, katedra architektury,
martina.perinkova@vsb.cz

PRAMENY K ZANIKLÉMU ZÁMKU V ODRÁCH

Lucie Augustinková

ABSTRAKT

K zaniklému zámku v Odrách byly shromážděny a utřízeny dostupné historické prameny. Byly vyhodnoceny z hlediska věrohodnosti a využitelnosti pro tvorbu virtuálního modelu zámku v podobě, k jaké dospěl ve 20. století. K vytvoření počítačového modelu byly použity programy ArchiCAD 13 a Artlantis 2. Model byl vypracován v podobě vizualizace budovy zasazené do okolního prostředí v jeho reálné morfologii.

Úvod

Studenti a pracovníci katedry architektury FAST VŠB-TUO realizovali v roce 2010 projekt Digitalizace architektonických památek Slezska¹⁾. Mezi zaniklými památkami na historickém území českého Slezska bylo zapotřebí najít stavbu doloženou větším počtem pramenů, aby bylo možné budovu vizualizovat. Jako nejvhodnější objekt se pro tento účel jelil zámek v Odrách. Zámek byl zbořen v roce 1966. Jeho minulost dokládá poměrně hodně pramenů²⁾. Zámek je dosud silně zakotven v povědomí veřejnosti, encyklopédie³⁾ a vlastivědná literatura se o něm stále zmíňuje.

Cílem příspěvku je rozřízení relevantních nalezených pramenů k zámku v Odrách a posouzení jejich výpovědní hodnoty pro dějinu architektury a také tvorbu digitálního modelu.

Základní metoda přístupu k tomuto problému byla poněkud odlišná od obvyklého pojetí bádání. Cesta při poznávání stavby vede obvykle od počátku stavby po její případný zánik, v tomto případě směrovala od neexistence stavby k vytvoření jejího virtuálního modelu.

Druhy pramenů a vývoj zámku

Nejstarším druhem pramenů, které informují o panském sídle v Odrách, jsou prameny psané. Z písemností se lze dozvědět o existenci sídla a rámcově datovat jeho vznik. První zmínka o Odrách pochází z roku 1346⁴⁾, hrad byl zařazen zřejmě před rokem 1397⁵⁾. Jeho výstavba se připisuje Štěpánu ze Šternberka. První zmínka o hradě pochází právě z roku 1397, kdy Petr ze Šternberka odkazuje Odry Petru z Kravař.

O poloze hradu později přestavěného na zámek informují **historické mapy**, dochované a známé až od 18. století.⁶⁾ Hrad byl situován uvnitř městských hradeb⁷⁾ a proti městu opevněn suchým příkopem. Jeho východní bok nazával na linii městských hradeb. Ovšem jeho samotná konkrétní podoba je pro období středověku poměrně nejasná. Rolleder píše o křídle s velkou věží, jímž byl hrad uzavřen vůči městu. Vícekřídly palác měl tvořit obvodovou zástavbu.

1) Projekt č. SP/2010210 byl realizován za přispění MŠMT.

2) Historické prameny jsou uloženy v několika institucích a sbírkách. Fotodokumentaci a plány uchovává Národní památkový ústav; další plány, historické fotografie a historické pohlednice tvoří součást soukromých sbírek Zdenka Mateiciu z Oder. Pohlednice jsou roztroušeny po kolekcích soukromých sběratelů v České republice i mimo ni.

3) Spurný, F. a kol.: Hrady, zámky a tvrze, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Svoboda, 1983. pp 171.

4) Spurný, F. a kol.: Hrady, zámky a tvrze, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Svoboda, 1983. pp 171.

5) Kouřil, P. - Prix, D. - Wihoda, M.: Městské hrady v Českém Slezsku, Archaeologia historica, Nr. 22, pp. 249–272.

6) Mapa 1. vojenského mapování, Slezsko, list 25, 1764–68. www.oldmaps.geolab.cz

7) Rolleder, A.: Dějiny města a soudního okresu Odry. Odry: Město Odry 2002, p. 459.

Obr. 1. kachle se znakem pánu ze Zvole, Muzeum Novojičínska

Obr. 2. veduta Oder na tovaryšském listu 1826

Obr. 3. Odry, 1. vojenské mapování 1764 - 1768

Přesnější rozvrstvení dochovaných středověkých konstrukcí v organismu zámku v Odrách není zcela zřejmé. Můžeme jen usuzovat na základě dalších typů recentních pramenů – historického zaměření a fotografií, které mohou ovšem s jistotou licencí pouze zprostředkovat části dochované ve 20. století.

Pro období renesance mají v případě sídla v Odrách větší výpovědní hodnotu prameny archeologické, známa je například kachle⁸⁾ se znakem pána ze Zvole, kteří drželi Odry od roku 1535 do roku 1612.⁹⁾ Kamnová kachle přináší alespoň omezené svědectví o podobě a barevnosti zařízení interiéru.

Samostatné **epigrafické prameny** nejsou známy, reliéf se znaky Hynka staršího ze Zvole a Žofky z Potštejna z 30. let 16. století, instalovaný na severním křídle zámku, byl pouhou kopii.¹⁰⁾

Literatura uvádí, že zřejmě za pánu ze Zvole byl zámek přestavěn do renesanční podoby. Zámek měl mít tehdy čtyřkřídlý

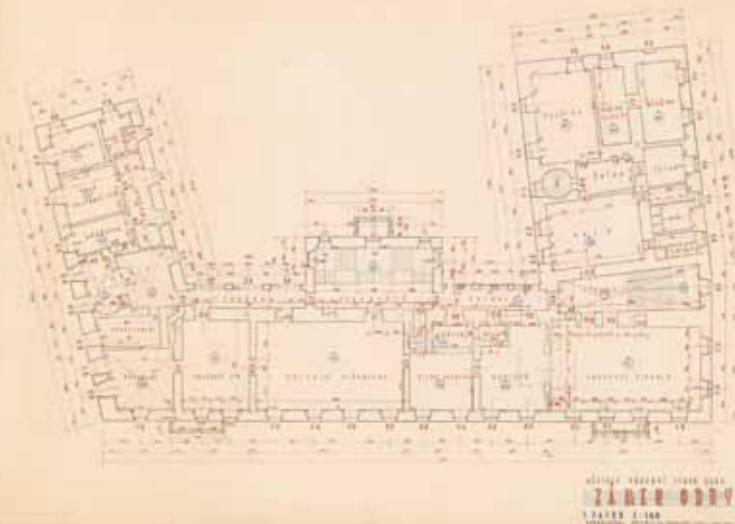
půdorys, přitom západní křídlo bylo později zbořeno. Plaček spekuluje o arkádách obrácených do vnitřního nádvoří.¹¹⁾

Jistou výpovědní cenu, která by se dala popsat jako hodnota zprostředkovávaného pramene, má **vyhodnocení stavebního vývoje**¹²⁾ z poloviny 60. let 20. století. Dovíme se z něj základní třídobou periodizaci stavebního vývoje zámku, obsahující ovšem některé na první pohled nevěrohodně vyhodnocené partie (střední trakt západního křídla, příčky ve styku západního a jižního křídla).

Největší význam pro poznání zámku má jeho **zaměření**

Obr. 4. detail katastrální mapy Oder, 1900 - 1920, soukromá sbírka Z. Mateiciuca, Odry

Obr. 6. - 7. půdorys patra zámku, řezy krovem, 1965, soukromá sbírka Z. Mateiciuca, Odry

Obr. 5. zámek po požáru, foto 1964, soukromá sbírka Z. Mateiciuca, Odry

Obr. 8. Odry 1920, soukromá sbírka Z. Mateiciuca, Odry

8) Kamnová kachle se znakem pánu ze Zvole. Muzeum Novojičínska, inv. č. A 5247.

9) Spurný, F. a kol. Hrady, zámky a tvrze, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Svoboda, 1983. pp 171.

10) Originál reliéfní desky pána ze Zvole byl původně umístěn na radnici v Odrách, po zboření radnice v roce 1863 byl přenesen na zed' obecního domu, pak rozbit a předán roku 1945 do městského muzea. Dnes je ve sbírkách Muzea Novojičínska. Na zámek se dostala v roce 1960 kopie této desky od Aleše Rozehnala, instalovaná po zboření zámku v nové radnici v Odrách. Více o tom Müller, K. – Poláček, R. – Zezulčík, J.: Kamenné svědectví minulosti. Heraldické památky Novojičínska. Praha: Libri, 2008, p. 100.

11) Musil, F. - Plaček, M.: Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska. Praha Libri 2003. ISBN 80-7277-154-X.

12) Vyhodnocení stavebního vývoje má charakter pracovního materiálu kresleného na pauze. Časové rozvrstvení je velmi hrubé, podle legendy obsahuje jen rozlišení na konstrukce renesanční, barokní a 19. století a pozdější. Vyhodnocení uložené na NPÚ, ú.o.p v Ostravě není podepsané, jen vsunuté ve složce popsané „Odry – zámek. Podklady pro stavební historický průzkum z roku 1965“.

13) Soukromá sbírka Zdenka Mateiciuca, Odry.

zvyklostí historické architektury, ale posoudit hodnověrnost samotného zaměření bez stavby dnes už nelze.

K nejzásadnějším stavebním změnám na zámku došlo v 18. století. Roku 1716 přešlo panství sňatkem Bar-

Obr. 9. interiér kaple s iluzivní malbou, foto 1964, NPÚ, ú.o.p. v Ostravě

Obr. 10. dveře do kaple, Odrá 1964

bory Kajetány z Werdenbergu na Františka Leopolda Lichnovského z Voštic.¹⁴⁾ Ten nechal v letech 1730–36 přestavět zámek do barokní podoby. Podle hmotového rozložení a architektonických detailů uvažují někteří autoři o vlivu proslulého barokního architekta Johanna

Obr. 11. neurčená místnost suterénu, Odrá 1964

Lucase von Hildebrandta, který byl činný i na severní Moravě a ve Slezsku.¹⁵⁾

Podoba zámku v Odrách byla tehdy významně pozmeněna, mělo být totiž zbořeno západní k městu obrácené křídlo a obě přilehlá křídla – severní i jižní byla zřejmě zkrácena. Zbytky základů obou křídel byly později odkryty při parkových úpravách bezprostředního zámeckého okolí.¹⁶⁾

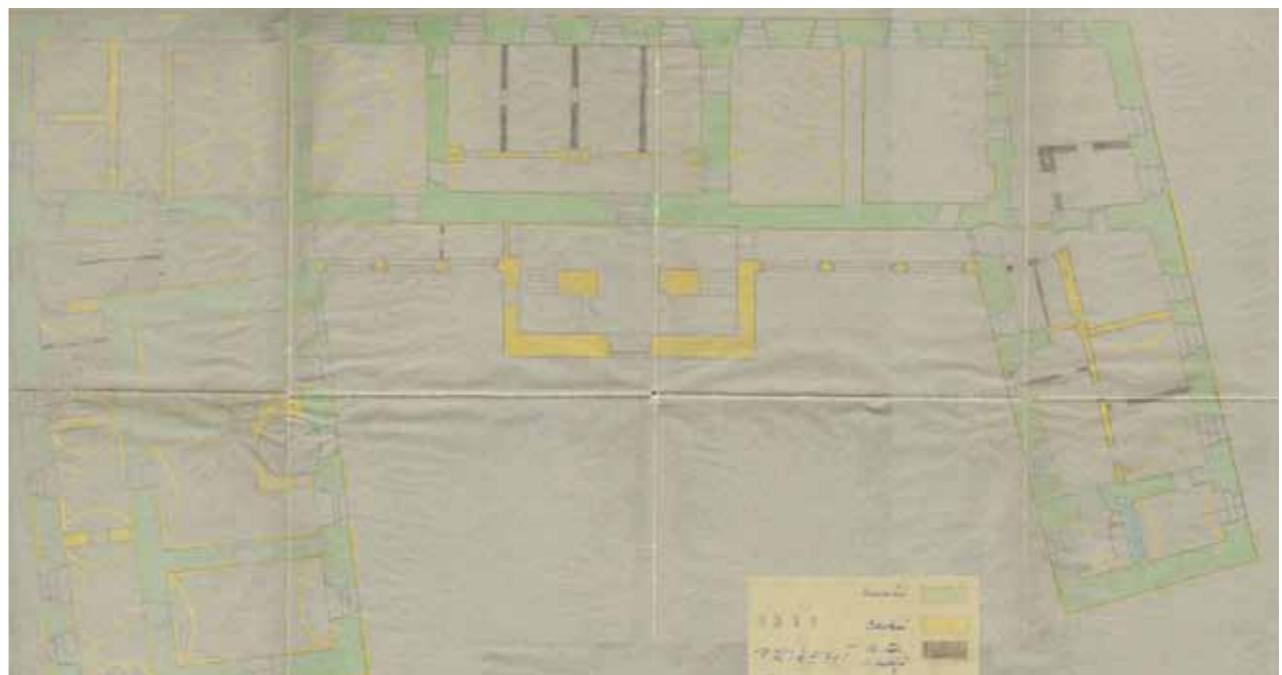
Barokní podobu zámku zachycuje ještě **veduta** J. Reychonha z roku 1826 a Kledenského veduta z roku 1817, zatímco na starší Wernerově vedutě Oder je zámek v zákrytu. Přestavbou vznikla ze zámku dvoupatrová stavba půdorysu U s mansardovou střechou, nicméně dokumentace krovu zachycuje patrně krovovou soustavu klasicistní části. V roce 1734 byla dokončena **kaple** Zvěstování P. Marie v patře jižního křídla. Pro účely kaple byl upraven prostor nepravidelného půdorysu a výsledný sakrální interiér byl pojednán výmalbou iluzivní architektury.¹⁷⁾

Změny provedené na zámecké architektuře v 19. století byly asi zásadnější, než literatura obvykle připouští. Zá-

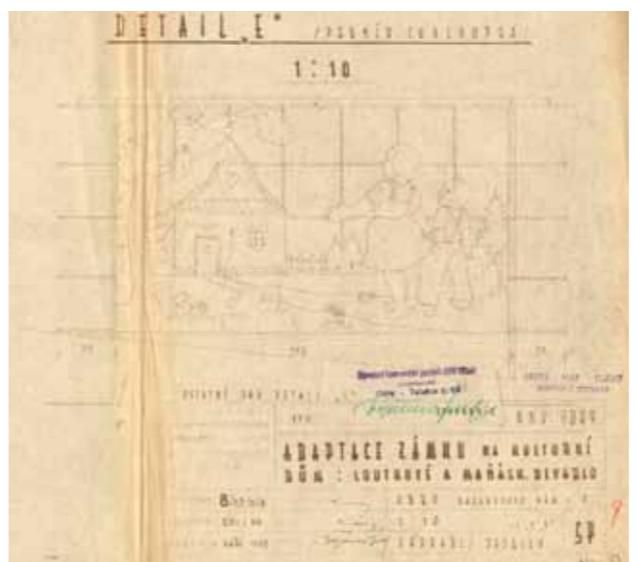
14) Musil, F. – Plaček, M.: Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska. Praha: Libri 2003. ISBN 80-7277-154-X.

15) Hildebrandt působil při přestavbě zámku Kunín ve 20. a 30. letech 18. století, navrhoval faru v Suchdole stavěnou v letech 1730–32 a jeho vliv se patrně projevil i při projektu barokní výstavby zámku v Kravařích. Existuje i návrh lichtensteinské letní rezidence v Opavě z roku 1712. Jako řada dalších významných barokních architektů působil konzultačně, ovšem na Moravě i pobýval, cesta do Brna je například doložena například 1704. Více o tom Krsek, I. - Kudělka, Z. - Stehlík, M. - Válka, J.: Umění baroka na Moravě a ve Slezsku. Praha: 1996, s. 68.

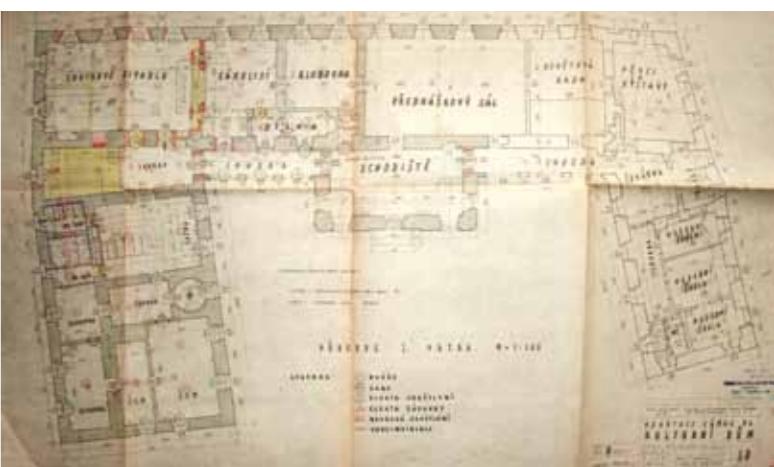
16) Spurný, F. a kol. Hrady, zámky a tvrze, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Svoboda, 1983. pp 171.

Obr. 12. vyhodnocení stavebního vývoje přízemí, 1965, NPÚ, ú.o.p. v Ostravě

Obr. 13. návrh adaptace zámku, detail zábradlí s pohádkovým motivem perníkové chaloupky, NPÚ, ú.o.p. v Ostravě

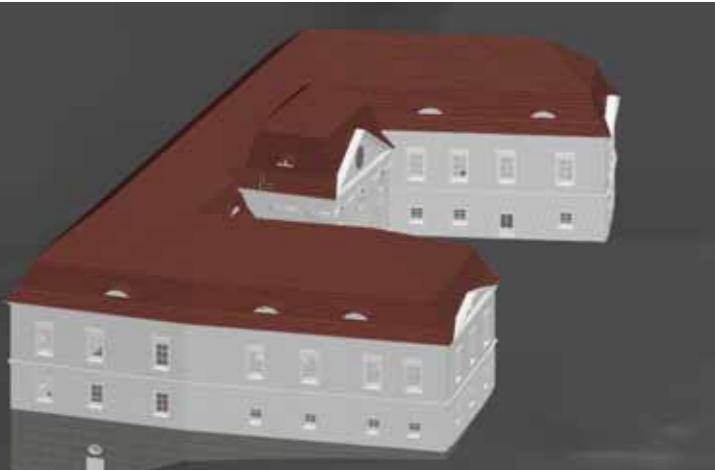
Obr. 14. návrh adaptace zámku, půdorys patra, 1952, NPÚ, ú.o.p. v Ostravě

příkop na západní straně zámku a byla odstraněna zed' obklopující dosud zámeckou zahradu. Okolí zámku bylo tedy proměněno v anglický park, kde byly postaveny odlitky antických soch.¹⁸⁾

Ve druhé světové válce byl zámek poškozen. Opravy re-alizované v letech 1952–53 směřovaly k využití budovy pro

mek nechal přestavět **Joseph Iantkrabě z Fürstenbergu** v letech 1833–34. Tyto klasicistní úpravy pozměnily především vzhled průčelí a podobu interiérů. Při úpravách zrušili

17) 18) Musil, F. - Plaček, M.: Zaniklé hrady, zámky a tvze Moravy a Slezska. Praha Libri 2003. ISBN 80-7277-154-X.

Obr. 15. vizualizace zámku, 2010

správní a kulturní potřeby města. Řadu adaptací dokládá podrobná plánová dokumentace¹⁹⁾ se záznamem konkrétních úprav i návrhy mnohých detailů, například zábradlí s pohádkovými motivy.

17. 1. 1964 zámek vyhořel. Po ne příliš dlouhém rozhodování byl v roce 1966 odstřelen. Některé suterénní prostory přetrvaly zničení zámku a byly v nich pracovníky Muzea Novojičínska prováděn sběr archeologických nálezů.

Sestavení digitálního modelu

Hlavním úkolem, vyplývajícím z projektu, bylo na základě nalezené a utřídité dokumentace vyrobit virtuální model zaniklé památky. K tvorbě virtuálního modelu byly použity programy ArchiCAD 13 a Artlantis 2.²⁰⁾

Sestavený 3D model bude využit k výuce předmětů Dějiny architektury a stavitelství a Památková obnova. Rovněž je plánováno jeho poskytnutí městu Odry či kulturním organizacím, které mohou vizualizaci zámku využít pro zatraktivnění lokality v turistickém ruchu.

Mgr. Lucie Augustinková
FAST VŠB-TU Ostrava,
katedra architektury,
L. Poděště 1875, 708 33 Ostrava-Poruba
e-mail: lucie.augustinkova@vsb.cz

Závěr

Podle představených typologicky různých pramenů byla pro vizualizaci zámku vybrána podoba, k níž dospěl na počátku 20. století se vzhledem fasád v úpravě ze století devatenáctého. Tuto stavební fázi objektu dokládají prameny s takovou výpovědní hodnotou, že bylo možné na jejich základě vypracovat digitální model, který může zprostředkovat lepší a komplexnější poznání již zaniklého objektu pro studijní i popularizační účely.

Literatura a prameny

- Augustinková, L. - Slováková, E. - Šešulková, L.: zámek v Odrách – vizualizace zaniklé památky. Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské-Technické univerzity Ostrava. č. 1, rok 2011, roč. XI, řada stavební.
- Chobot, K. (ed.): Okres Nový Jičín. Místopis obcí. 2. svazek. Praha: Okresní úřad Nový Jičín – referát regionálního rozvoje a státní okresní archiv Nový Jičín, 1998, pp. 104–111.
- Kouřil, P. & Prix, D. & Wihoda, M.: Městské hrady v Českém Slezsku, Archaeologia historica, Nr. 22, pp. 249–272.
- Krsek, I. - Kudělka, Z. - Stehlík, M. - Válka, J.: Umění baroka na Moravě a ve Slezsku. Praha: 1996, s. 68.
- Musil, F. - Plaček, M.: Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska. Praha Libri 2003. ISBN 80-7277-154-X.
- Rolleeder, A.: Dějiny města a soudního okresu Odry. Odry: Město Odry 2002, p. 459.
- Spurný, F. a kol.: Hrady, zámky a tvrze, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Svoboda, 1983. pp 171.
- Mateiciucova sbírka
- Medkova sbírka
- NPÚ, ú.o.p v Ostravě

19) Npú, ú.o.p. V Ostravě

20) Model vytvářeli studenti a doktorandi katedry architektury pod vedením Ing. arch. Studenta, vizualizace svislých konstrukcí je dílem Ing. Šešulkové, modelaci terénu v okolí zámku vytvořila Ing. Slováková.

ARCHITEKTURA PRO VEŘEJNÝ PROSTOR

CONTEXT, PRE-TEXT, TRADITION IN PERSPECTIVE OF CRITICAL REGIONALISM – DILEMMAS OF POSTINDUSTRIAL CITY

Tomasz Wagner

This paper contains several problems we can meet in modern postindustrial city area. Firstly it attempts to determine the meaning of context and relationship between cultural landscape and modernity in architecture, as a value added to cultural landscape. That is very important problem in practice of design, especially from the conservatory perspective. The problem of conservatory influence on project process and conservatory creation, as separate phenomena effecting the city landscape is pointed here. The second part of paper marks separate phenomena that act in postindustrial cities. Influence of tradition, understood as range of phenomena goes far beyond the architecture, known as science domain, neo-sentimental trends and meaning of language of discourse in forming of present cultural landscape.

CONTEXT (latin: *Contextus*) means relationship, association, link, dependence. In architecture we can interpret context as dependences, bound between forms, meanings and contents of a certain fragments of area. It depends from form, contents and meanings those elements of area that precede it an follows after.

Miscellaneous manner of captivating problems of cultural landscape is the same contribution for context interpretation, that goes much wider than just understanding it, as copying of forms met in the narrowest area ,but more widely, as establishes a system of historic, social, cultural coherences. ‘*Protection of cultural heritage*’ (venetian card) has been introduced here for widening of protection range of landscape group.

‘Record of space’ is a value of continuous and multi-topic manner, that covers step by step the area using some material record. It allows to re-read the record in the space (or area). It should be marked here that there are factors affecting the re-reading area:

- KNOWLEDGE
- CULTURE understood as established ways of thinking and behavior or more as ability of inheritance
- MENTALITY (latin: *mens, mentis*), in psychology, sociology: believes attitudes and habits of certain person or social groups.

Meanings, we transmit to single forms, objects and spatial groups, are mostly conditioned by the things we have mentioned above. Reading of space meanings, it often could be made some methodological errors, which lead to a given meanings that the space just did not posses in creators ideas (meaning constituted and meaning established).

Constituted meaning is often form of creation of modern myth, creation of symbols, and its promotion, or popularization etc. Those acts are mostly supported by current of elites. This phenomenon would require some wider discussion, but its role in process of definition of context is not negative. However, what is negative is establishing of misleading meanings , which come from ignorance or false premises. To avoid that it is necessary a deep historical and cultural analysis of cultural landscape at every point of architectonic evaluation. Meanings come out of context, both; spatial and cultural.

Pict. 1. Castle Bobolice –royal castle destroyed in 17th century before restoration 1998-2011
photo: http://gdziebylec.pl/artykul/Per%C5%82a_po%C5%82nocnej_Jury/88

Pict. 2. Castle Bobolice –ruins of royal castle after restoration 1998-2011 –example of conservatory creation.
photo: http://gdziebylec.pl/artykul/Per%C5%82a_po%C5%82nocnej_Jury/88

Pict. 3. Ruins of burnt Old Flour Mill in Zabrze, march 2005, phot. T.Wagner

Pict. 4. New shopping center on the place of mill designed 2010.
Picture by Synergia Development

Edmund Małachowicz describing his attitude to modernity as a value added to cultural landscape refers mainly to modernism. He writes that:

Unless such objects can build (create) values in ‘opened landscape’, in landscape filled by historic and cultural values intensively they introduced mostly disturbances and cause bilateral degradation of this value. Those values the problem of definition of cultural landscape types appears here same as definition of degree of possible interference.

New building design in groups and in historical area is not bound directly with conservatory activity, but it is only a process that reintegrates historic and historical landscape. That activity thought could be dangerous and de-

structive element in these landscape if we ignore the area values. On the contrary false understanding ‘protection of cultural values’ taken only by its form without historical and cultural context and objectivism guides mainly to negation of modernity, which is irrevocable in keeping of continuity of the area evolution in its material and cultural meaning.

/E.Małachowicz /

In a structured system each element is important if it not some other element or the others which exclude by evoking.

/U.Eco/

In architectonic landscape each element is important if it does not evoke some direct associations with other or the other elements of the area. However diversity is not

Pict. 5. Traditional brick house on workers housing estate (Colony B) in Zabrze before renovation. Phot. T.Wagner 2007

Pict. 6. Decline of traditional feature of historical building in result of thermo-renovation. Phot. T.Wagner 2008

Pict. 7. Students from Faculty of Architecture (Gliwice) in Coal Mine Katowice during the presentation of competition projects of the new 'Silesian Museum'. Phot. T.Wagner 2007

Pict. 8. Students from Faculty of Architecture (Gliwice) and from High School of Art during presentation of projects 'Family Houses' vs. 'Blocks' Phot. T.Wagner 2006

value per se (inherent) because it must be supported by a system, which is covered in order to reduce possibilities that everything could happen. That kind of system covers the area by its rules and principles, in architecture and urban design –o prevent chaos in space. So called ‘marks’ crucial for system building, are defined differently for different types of spaces /M.Foucault/. In space planning these marks are: buildings regulation lines and height and cubature.

CONSERVATORY CREATION, as a built work because of recuperating the original or ideal form, became a phenomenon of aware fake creation in the name of ideology,

politics and art. This phenomenon refers mostly to particular objects, but it is often a common phenomenon when we speak about group of building and urban concepts. Czeslaw Krassowski writes about some discussion about St. Anne Church in Cracow (18th century). He writes about postulate to ‘makes the buildings great and precious (...) but also modern –to let them indicate who was the creator-founder’. As the discussion referred to a particular person (or unit), nowadays we refer to society as a subject. Awareness of needs for modernity and defying the architecture in accordance to its epoch existed long before the ideas of 20th century modernity. So how can we

Pict. 9. Students from Faculty of Architecture (Gliwice) visiting 'Bolko Loft' designed by Medusa Group in Bytom. Phot. T.Wagner 2007

understand the protection of cultural heritage in conservatory actions, today?

John Ruskin in some of his statements was opposed to purism already. However, this idea refers to an object or group of objects, that according to the 19th century doctrine of Violet le Duc meant; ‘restoration of a building does not mean to keep it, to repair it or to remake it; it means to make complete or in complete condition, which probably has never existed in particular time’. So does the creation of some conservatory records in frames of opened architectonic landscape, which force creators to use historical forms in order to complete an urban record, is not indeed a way of purism? Fulfilling objects creation of building implementation by objects that imitate forms that already exist, using traditional or historical architectonic language is a common act based on very narrow understanding of context. Marked by Malachowicz the difference between opened and closed landscapes is a contribution for discussion; is it right to make an attempt for equal treating, e.g. complexes with its medieval origins and those with its 19th and 20th century origins (e.g. postindustrial cities)

Theory of conservation of monuments of architecture was formed in 19th and 20th century. The appearance of aware protection of cultural heritage on the wave of sentimentalism and purism and conservation theories rose up at the beginning of two post war periods. They do appeared in

Pict. 10. Student's works (Faculty of Architecture -Gliwice) inspired by postindustrial cultural landscape. Phot. T.Wagner 2010

define historic, social and cultural realities. Some geo-political factors cannot be omitted here – facts and reminders from the past and national monuments as propaganda. In the meantime presence requires more new perspectives from the cultural landscape protection, globalization process, decrease of meaning of nationality aspects. Still at the beginning of 19th century relic was understood as every object that has extra values for history of arts and teaching. The phrase: relic or sets of relics, cultural monuments gained a specific meaning associated to inviolable values.

It causes that: the amount of objects under protection has shranked and local object with local values have been ignored. The important problem is that the owner of a building and a creator of renovation, who is some kind of his ‘attorney’ took opposite place to the restaurateur. The ‘attorney’ is very often filled with the ideas of modernity and stands as a keeper of progressive thinking. The last one is a conservative and during negotiations is trying to gain some protection over present values. Conservatory point became a contribution to some positive changes, such as keeping historical changes or its restitution. On the other hand it led to adverse or methodologically inconsistent phenomena. Conservatory creation is one of the ambivalent points mentioned as a work made under excuse of restoring original or ideal condition of an object. The creation became a phenomenon of an aware creation of untrustworthy forms in the name of

Pict. 11. 'Family Houses' –picture painted in High School of Arts in Zabrze. Picture painted during the design workshops 'Family Houses' vs. 'Blocks'.

Pict. 12. Living in Kończyce –Silesian Landscape –collage made in High School of Arts in Zabrze. Picture made during project workshops 'Family Houses' vs. 'Blocks' 2006.

Pict. 13. 'Blocks' –picture painted in High School of Arts in Zabrze. Picture painted during the design workshops 'Family Houses' vs. 'Blocks'.

politic, ideology and arts. Nowadays it appears a specific phenomenon that would be called '*doctrinism*' (from: doctrine) of conservation. It comes out very often from creations such as urban and/or planning records made without any

required analysis. The creations are based on subjectivism and space order taken not impartial. It is a specific method of architectonic landscape consistency creation in the name of purity or esthetic quality, that stands as a barrier for space development continuity.

TRADITIONALISM REGIONALISM SENTIMENTALISM

Problem which is marked in the topic of this paper, is not only a problem of postindustrial heritage, but also a fragment of a wider social phenomenon. Debate on space order, commonly called 'pretty architecture' has many plots and threads. A rapid process of globalization, that appeared due to new forms of communication, information and technology development that claimed: regionalism, tradition and individualism as endangered values. Additional factor causing some social fears about space quality is economy. Lack of skills that allow foreseeing spatial processes caused that local authorities made some bad decision about investment areas. Common tendency to search an investor at all costs caused aware restrictions in detailed planning records. The efforts of that time are degraded downtowns and filled with cheap commerce city centers. There have appeared important transformations of city landscapes, especially referring to: cities with industrial roots and cheap architecture that with its global character (typical forms of shopping centers, unified fast food restaurants) have promoted sentimentalism and regrets for the past.

At the turn of 19th and 20th century the breaking-through phenomenon is neo-sentimentalism. It has many forms from reference in individual residential architecture to country manors (called teasingly 'private-homelike-Ionian style'), through historical references which were characteristic for specific region (e.g. neo-modernity in Upper Silesia) to some historical or industrial inspirations and protection of this specific heritage in areas, that have been developed in industrial boom. This affection to those transient, evanescent space forms is not isolated phenomenon in history (e.g. sentimental-romantic strand at the turn of 18th and 19th century). Unless at the time objects of sentimentalism were: gothic forms, ancient ruins or medieval culture. Now the objects are: industrial forms, damaged postindustrial

buildings or regional common culture. At the time of mass culture tradition and regional motives are excuses and cause for acts in social and cultural sphere as well as in the field of planning and creation.

All things marked in the paper: doubts about the way of defying contest and values protection lead to conclusion that the aware and responsible very of defying modernity does not stand oppose to the values that already have existed. This definition is a necessary factor for development, continuation and covering as well as for building up the cultural recording and because of that should be unique careful in negation modern forms in open landscape. Stanisław Tomkiewicz said: '*The word <to destroy> were always and still are magical for most of people, but words <we keep and protect> can only be understood there, where stand deep education and where people wisely consider presence and past*'. Different forms of cultural recording and local values recording fill-up landscapes and make the space a specific book wisely written. This book can be read by every aware person.

REFERENCES:

- Norberg-Schulz Ch.: *Znaczenie w architekturze zachodu*, Warszawa 1999
- Eco U., Rorty R., Culler J., Brooke-Rose Ch.: *Interpretacja i nadinterpretacja*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996.
- Eco U.: *Nieobecna Struktura*, Wydawnictwo KR, Warszawa 2003
- Kurcz I.: *Język i komunikacja*. W: Strelau, J. (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t.2, r.23). GWP Gdańsk 2003
- Małachowicz E.: *Konserwacja i rewaloryzacja architektury w zespołach i krajobrazie*. Wrocław 1994
- Nęcka E.: *Psychologia Twórczości*, GWP Gdańsk 2000

Ph.D. Tomasz Wagner
Faculty of Architecture
Silesian University of Technology
Gliwice
Phone.: +48 32 2372441
e-mail: archwagner@wp.pl

THE ROLE OF PUBLIC SPACE IN CITY'S ENVIRONMENT

Marcin Spyra

There is no such amount of concrete, number of police officers, and sum of money, which can create the city where everything functions well, if the citizens are not playing an active role in the decision making process.

Stephen Goldsmith, Mayor of Indianapolis

1. Public space as an important element of city environment

1:1 The city as an egg

Cedric Price, a famous British architect and planner, describes the process of transformation of cities in a simple diagram:

While this is certainly a kind of intellectual simplification, it is a very exact one. The diagram shows in a very simple and clear way what changes have taken place in cities. In the past, urban space was much easier to describe. Main public space used to be centrally located. It constituted a spatial core of the city's composition and in most cases was the main market square. In the course of time, however, that simple situation went more and more complicated and public spaces became more scattered all over city space. Already in Renaissance ideal cities public squares were located evenly throughout the desi-

gned urban space. Later, during the industrial revolution a lot of cities were losing their centralized character, thus becoming polycentric. The character and role of public spaces also changed. That process intensified during the time of the second industrial revolution and accelerated in global cities of today. Hence the situation became more complicated and multidimensional.

1.2 Privatized public space

Benjamin Barber describes commercial shopping centers located in city centers as a substitute of open public markets (Barber, 2007). In those private spaces people are no more citizens, but they become customers. Of course shopping malls are not the only example of such spaces in the city. Barber also presents an example of people living in secured and gated communities inside the city. They usually pay for good quality services inside their "ghettos", use cars to commute to work and do not identify themselves with the rest of the city. They might therefore object to having to pay for public services like transport, health, security, education, when they have these privatized inside their district. Such cities inside the city are dangerous for sustainable growth of the whole urban area. That process is not conducive to creating open public spaces in our cities. When we try to define the principles of open public space, we easily come to the conclusion that it has to be controlled by the citizens, members of well-functioning civic society and not by customers influenced and infantilized by consumption culture.

1.3 Quality of public space as a factor in city competitiveness

The quality of public space is also important in the context of city competitiveness and city image. Cities and their

authorities are searching for good arguments to attract representatives of the creative class. Every competitive city is building its brand, and that tendency applies to both for big, global cities and small, regional ones. City branding is a complex process, where different players are involved. A combination of different elements creates the modern and attractive image. While observing transforming cities in Central Europe it becomes obvious that the quality of public spaces like squares, streets or city gardens becomes one of the most important elements contributing to the city's image. Local press frequently provides us with information about planned redevelopment of the aforementioned places. The debate about changes which those places are experiencing could be very inspiring, but could also become an obstacle in the process of transformation of certain areas. How this problem is solved in different cities is explained in the case studies presented below.

2. Designing of public space as a process in time

2.1 New York

New York, one of the most important global cities, is also well known for redevelopment of industrial spaces into open public ones. In the past years one of the best known examples of redevelopment of an industrial plot in New York was High Line Park. The park is famous for the brave idea of transforming a former industrial railroad dangled over the streets into a linear city garden. The last train ran on the railroad in 1980, and then a dispute over the future of the place commenced. A group of local property owners insisted on demolishing the structure and using the ground for commercial purposes. Nevertheless, thanks to efforts of local enthusiasts, the structure was not demolished. In the year 1999 they founded Friends of the High Line association, striving to transform the place into an open public garden. The association is working actively also by putting a pressure over city authorities. Currently The High Line Park is one of the most unique public gardens drifting over urban space. The park itself was designed by James Corner Field Operations, a landscape architecture firm, and Diller Scofidio + Renfro, an architectural firm. The designers were selected from around 720 competition teams from different countries.

Pict. 1. View of High Line Park

Pict. 2. View of Brooklyn Bridge Park

In last month another project attracted attention of architects and planners. The Brooklyn Bridge Park designed just opposite Manhattan island gives people access to a former industrial waterfront for the first time in around 60 years. The park, which covers an area of 34 hectares, was designed by Michael Van Valkenburgh. Currently piers 1 and 6 are open to the public. The park area is 34 hectares. Thanks to the use of old materials from the former industrial site, the designed space is not only sustainable, but it also elegantly draws on industrial past of this place.

Redevelopment of the industrial waterfront in Brooklyn was possible thanks to efforts of New York citizens. Brooklyn Bridge Park Conservancy, the association helping in the aforesaid transformation process, comprises over 60

Pict. 3. "Gate of Light" designed entrance to Central Park in Świdnica

different private and public organizations. According to its official web page, it has been working for the park for nearly 20 years.

The new open public garden was welcomed by the New Yorkers very well. Local press was also rather positive about this project. For instance, the New York Times' Nicolai Ouroussoff described it as "*an attempt to come to terms with the best and worst of our era: on the one hand, concern for the environment and an appreciation for the beauty of urban life and infrastructure; on the other, the relentless encroachment of private interests on the public realm*". The question asked in this article is: was it possible to avoid commercial development on the ground which should be public space? The city's authorities defended the decision of selling part of the ground to a private developer by saying that it was necessary to finance the project. Mayor's opinion was that it was a question of financial responsibility.

In both parks, associations being in charge of those spaces are organizing different events for the inhabitants. Open air movie watching, yoga training, classical music hearing and other attractions help to keep those places attractive. On the other hand, very specific location of those gardens allows to organize such events and guarantees proper promotion. In fact, those events are a part of a carefully planned branding process.

Both in High Line Park and Brooklyn Bridge Park very important was the process of inventing the space and bringing it back to the city and its citizens. Immediately after the industry withdrew from those places it was not sure whether they would not be used in a purely commercial way, as this is what developers pressed for. However, thanks to citizen involvement, both the High Line and

waterfront in Brooklyn have been redeveloped into public open spaces.

2.2 Świdnica

An interesting case study from Central Europe is the transformation project of Central Park in Świdnica, a middle-sized Polish town located in Lower Silesia region. The conceptual design was drawn up in 2009 by architects Grażyna Czora and Marcin Spyra, supported by the design team. One of the aims during the design was to maintain the existing character of the public garden. To achieve that and to reduce costs of the project the authors proposed to add a few new design elements and a new spatial "axis of light" into the existing park space. Those carefully designed forms, inextricably linked with light and sound, were arranged on the site. Each of these elements has a certain function, e.g. a bench, picnic platform, pedestrian bridge and waterworks. The intent of this design was to refresh the existing park space and to define a new meaning of it. The proposed design methodology was named "Architectural Acupuncture" (Czora, Spyra, 2009).

The design idea was consulted many times in the Świdnicka municipality. During that time we asked ourselves questions such as: how to encourage citizens to accept the idea and how to persuade politicians to finance the project from public money? The "Architectural Acupuncture" methodology provides us with answers as it offers several advantages which are important for sustainable city development:

- It is easy to describe and present to inhabitants and local politicians. That is important while discussing the design issues and helps to encourage people to support the design. The methodology is also easy to present in local media. Our experience from this case indicates that "Architectural Acupuncture" also helps citizens to approve of design solutions.
- "Architectural Acupuncture" is easy to use as an element of city promotion strategy. It helps to create a modern and citizen-friendly image of the city.
- The methodology offers the possibility to implement the investment in several stages. That is important to reduce costs of the investments, which is an important argument

for the municipality. Each finalized stage could also serve as a pilot project for the rest of the investment.

- In Świdnica we tried to encourage politicians that it can also be a pilot project for transformation of other public parks in this city.

3. Conclusions

In our times, described by Zygmunt Bauman as *liquid modernity*, there is a big demand for a new approach to spatial planning (Bauman, 2000). Traditional planning methods, which are often in use in Central Europe, seem to be not efficient enough and not satisfactory for young civic society in this part of the continent. Modern planning methodology is often described as interdisciplinary, open or as a dialogue since it involves specialists from different fields and provides an even more complex vision of the landscape. In this approach more important than the final product is the intellectual process itself. This approach and different processes associated with it are often labelled as "Landscape Urbanism".

Landscape Urbanism offers an implicit critique of architecture and urban design's inability to offer coherent, competent and convincing explanations of contemporary urban conditions, writes Charles Waldheim in his essay *Landscape as Urbanism*. New approach is also needed for planning and designing in difficult multicultural environments. We are witnessing an increasing role of society, culture, politics and economy in creating people-friendly environment

(Corner, 2006). In the context of the city's environment in Central Europe, the implication is that it is necessary not only to solve urgent problems, but also to search for long-term development ideas and strategies. First of all, it is important to understand and define a certain location, its elements, problems and opportunities. The approach presented herein can also be helpful in solving that problem and in defining complex working methodology with regions and cities located in multicultural environments.

References:

- Barber B. "Consumed. How Marked Corrupt Children, Infantilize Adults and Swallow Citizens Whole", 2007
Bauman Z. "Liquid Modernity" Polity Press, 2000
Cooper J.E. "Brooklyn Bridge Park. The Evolution of a New, New York Tradition" "Topos" no. 72/2010
Corner J. "Terra Fluxus" Princeton Architectural Press, New York 2006
Czora G., Spyra M., Park Światła – kreowanie nowego wizerunku miast", Gliwice 2009
Ouroussoff N. "The Greening of the Waterfront", "The New York Times", 2nd of April 2010
"The Entrepreneurial City" Center For Civic Innovation at The Manhattan Institute, 2000
www.thehighline.org
www.brooklynbridgepark.org

Marcin Spyra, PhD, Eng. Arch.,
Opole University of Technology
ul. Katowicka 48, 45-061 Opole
phone: +48 77 456 50 85, int. 319
e-mail: m.spyra@po.opole.pl

SQUARES OF KATOWICE ACCORDING TO THE PPS METHODS OF PUBLIC SPACE EVALUATION

Joanna Serdyńska

Anna Kossak-Jagodzińska

Background

The article is the fourth one devoted to results of analyses of the public spaces of Katowice. Examinations of urban squares are being led by authors since 2005. Materials, drawn up so far concerned analyses of the urban planning and architectural structure, functional features and the social influence of the space of urban squares [3], [4], [5]. Findings of current examinations gave the authors grounds for claiming that correct urban planning and architectural structure are undoubtedly essential for correctly functioning public spaces. However, „urban life”, understood as the active presence of the users’ diversified and numerous groups in the given place, is the most important - the sine qua non - condition. Users’ feelings towards the given space should be - and so are - a subject of examinations.

One should search sources of such an approach in theoretical works and revitalization projects of the New York organization Project for Public Spaces*. The PPS mission is to „raise the value of the public spaces to the rank of places activating the local community, with program and functions, friendly for people (...) and satisfying community needs” [1]

The large significance in working the renovation strategy up is being put to systematic observation of the place, and gathering the users’ feedback. For the correct functioning of public space, four key factors have been determined: functionality, social value, comfort and image, accessibility.

Accessibility of the given place is defined by: good visibility of the place from the outside, easy access by the means of public transport, efficient arrangement of the car park, and the lack of impediments in circulation within the place.

The functionality has been defined as the deciding feature of diverse forms of the users’ activity.

To achieve the sense of comfort, crucial factors are: safety, tidiness, human scale of the surrounding buildings, comfortable elements of architectural details (benches, trashcans etc.).

For the social value, essential factors are: users’ tendency to meet in the given place, spontaneous interpersonal contacts and emotional connection of the users with the given space.

The direct inspiration for this research was the book „How to Turn a Place Around. A Handbook for Creating Successful Public Spaces” translated into Polish not long ago. [1]

The Method

Most characteristic public squares, selected on the basis of previous research, were chosen to this evaluation. They are: Plac Rostka (-6), Plac Sejmu Śląskiego (-3), Plac Bolesława Chrobrego (0), Plac Wolności (3), Plac Miarki (5). Two interesting squares have to be excluded from the evaluation due to construction works carried out there: plac Szewczyka (the main transport junction of Katowice) and

plac Żołnierza Polskiego (intriguing because of spontaneous use of the square not in line with the creators’ intention).

For aims of this inquiry, Form of the Evaluation has been prepared on the basis of [1] with four main principles of the evaluation, which are decisive for the quality of the place. In addition, a number of individual comprising features were specified within each principle. The number of points possible to get for each feature ranged between - 2 and +2. The evaluation of the public spaces was carried out in a 5-grades scale, from the lack of appearance to a great intensity appearance. Additionally, squares’ users have been observed in purpose to assess their number and to determine the predominating age groups. Number of users, observed during the inquiry, has been characterized verbally in a 5-grade scale: from occasional appearance, through below average, average, above average to intensive appearance. Also, appearing of individual age groups of users has been stated.

Inquiry

For the need of the inquiry, Forms of Evaluation cards have been prepared – the three of them are shown below.

1. Plac Sejmu Śląskiego – total score (+1)

Pict. 1. Plac Sejmu Śląskiego – general view [6]

Functionality (0)	Social value (+2)
-users’ presence (+1)	-users’ groups (+1)
-age diversity (+1)	-interactions (+1)
-public utility (0)	-users’ diversity (+2)
-place usability (-2)	-management (care) (-2)
Image and comfort (-1)	Accessibility (0)
-benches comfort (-2)	-outside visibility (0)
-tidiness and security (0)	-access impediments (+1)
-female/male factor (+1)	-neighbourhood (0)
-visual attractiveness (+2)	-public transport (0)

-female/male factor (0)
-visual attractiveness (+1)

Users’ presence average

Users’ age:

0-6 (+)

7-18 (+)

18-34 (+)

35-50 (+)

51-65 (+)

over 65 (-)

-neighbourhood (+1)
-public transport (+1)

2. Plac Wolności - total score (0)

Pict. 2. Plac Wolności – general view [6].

Functionality (-4)	Social value (-3)
-users’ presence (-1)	-users’ groups (0)
-age diversity (0)	-interactions (0)
-public utility (-2)	-users’ diversity (-1)
-place usability (-1)	-management (care) (-2)
Image and comfort (+4)	Accessibility (+3)
-benches comfort (+1)	-outside visibility (+2)
-tidiness and security (0)	-access impediments (+1)
-female/male factor (+1)	-neighbourhood (0)
-visual attractiveness (+2)	-public transport (0)

Users’ presence average

Users’ age:

0-6 (-)

7-18 (+)

18-34 (+)

35-50 (+)

51-65 (+)

over 65 (-)

* Project for Public Spaces (PPS) is a nonprofit planning, design and educational organization dedicated to helping people create and sustain public spaces that build stronger communities. PPS was founded in 1975 to expand on the work of William (Holly) Whyte, the author of The Social Life of Small Urban Spaces. Since then, the organization has completed projects in over 2500 communities in 40 countries and all 50 US states.

3. Plac Andrzeja - total score +4

Pict. 3. Plac Andrzeja – general view [6].

Functionality (0)	Social value (0)
-users' presence (+1)	-users' groups (+1)
-age diversity (+1)	-interactions (0)
-public utility (-1)	users' diversity (+1)
-place usability (-1)	-management (care) (-2)
Image and comfort (+3)	Accessibility (+1)
-benches comfort (+1)	-outside visibility (+1)
-tidiness and security (+1)	-access impediments (-1)
-female/male factor (0)	-neighbourhood (0)
-visual attractiveness (+1)	-public transport (+1)

Users' presence average

Users' age:

- 0-6 (-)
- 7-18 (+)
- 18-34 (+)
- 35-50 (+)
- 51-65 (+)
- over 65 (-)

Conclusions

Analysing the PPS method, it is possible to state that three main features distinguished and judged in it: „functionality”, „social value” and „accessibility” refer to the potential of the given places, describing their users and the ease of access. Only „image and comfort” describe the way in which given place is arranged. (It was difficult to estimate this feature precisely: benches simply do not work when the temperature is below zero and during snowfalls – the-

before the maximum score was +1. „Visual Attractiveness” is quite a subjective feature – the evaluation depended on the subjective authors' assessment.) The PPS method of assessment enables to evaluate a potential attraction of a given place rather than it may be used to assess its current state of development. Considering the purpose of the method, which is revitalization of public spaces, it is understandable. Discovering the real potential of the given place is crucial in drawing up the strategy of its revitalization. In the method applied in [5], though serving the purpose of evaluating the public value of a given place, the evaluation of the squares of Katowice has been conducted in terms of their physical development – which gave the base for the evaluation of their current functioning. Hence the differences in the assessments in both methods. It might be stated that the first method identifies the squares' development, while the second (PPS) estimates their potential.

So when the evaluation score of the square development is negative, and the evaluation of its potential – positive, it means that the given square is invested in discord (discordantly) with the potential: such a situation may be observed e.g. in Plac Sejmu Śląskiego. This square could potentially be the living centre for the local community, while at present it is only a parking lot.

When the evaluation score of the development is positive or equal 0, and the evaluation of the square's potential – negative, it may be an indicator of „overinvestment” in the square, or appearance of a certain dysfunction (e.g. square's accessibility impediments caused by intensive traffic in Plac Wolności). In the given example it means the rich infrastructure of the architectural details, benches, waste-bins, lamps and greenery and a small number of users. In this case, a change of the accessibility and traffic arrangement within the given square could be a good solution. Subsequently one should consider making it more attractive to different social groups.

In such case when both evaluation scores are positive – e.g. Plac Andrzeja – it means the square development is in accordance with its potential. If so, it is also possible to plan its revitalization by e.g. adding activating functions or partially reducing its “sensitivity” to the weather changes.

nr in [5]	nr in PPS	Square's name	scoring	
			in [5]	PPS
6.	1.	Pl. Sejmu Śląskiego	-3	+1
14.	2.	Pl. Wolności	+3	0
11.	3.	Pl. Andrzeja	+4	+4

Tab.1. Comparison of assessments of squares' development [5] and their potential according to the PPS method.

As it can be clearly seen in the above tabular comparison, the assessment made on the base of the PPS method didn't bring about the change in the ranking of chosen squares. However, the PPS method is richer, because it concerns not only of analysis of the state of squares' development, but also of their actual potential and the influence on the public receipt and interpersonal interactions. Thanks to the method, an honest diagnosis of the actual state of public spaces can be made. This is the basis for the next stage of broad social consultations, which might be the source of information about social needs and desired directions of transformations of the space. On the other hand, it can deliver the knowledge about the ways of satisfying social needs, and give the ground for developing a concept of an effective revitalization project.

References

- [1] Jak przetworzyć Miejsce. Przewodnik kreowania udanych przestrzeni publicznych; Fundacja Partnerstwo dla Środowiska; oryginal title: "How to Turn a Place Around. A Handbook for Creating Successful Public Spaces"
- [2] JAŁOWIECKI B., Socjologia. Problemy podstawowe, Warszawa, 1991
- [3] BUJNIEWICZ Z., KOSSAK-JAGODZIŃSKA A., SERDYŃSKA J., Place Katowic wobec redefinicji funkcji przestrzeni publicznej współczesnego miasta, [w:] Przestrzeń publiczna współczesnego miasta, Kraków, 2005.
- [4] KOSSAK-JAGODZIŃSKA A., SERDYŃSKA J., Place Katowic – próba usystematyzowania ich funkcji w mieście, Konferencja Nowoczesność w Architekturze, Gliwice, 2008
- [5] KOSSAK-JAGODZIŃSKA A., SERDYŃSKA J.; Place Katowic – przestrzeń publiczna, czy odspółeczna; Zielona Góra, 2009.
- [6] HALL E.T., Ukryty wymiar, PIW, Warszawa, 1978
- [7] WHYTE W. H.; Social Life of Small Public Spaces; New York; 1980r.
- [8] Photographs, drawings and tables in the text are made by the authors.
- [9] <http://www.pps.org/>

Joanna Serdyńska, PhD.

Faculty of Architecture
Silesian University of Technology
+48 32 2372441
joanna.serdynska@polsl.pl

Anna Kossak-Jagodzińska, PhD.

Faculty of Architecture
Silesian University of Technology
+48 32 2372441
akoja@wp.pl

ZNACZENIE JAKOŚCI PRZESTRZENI RYNKU DLA ATRAKCYJNOŚCI MAŁEGO MIASTA

Anna Pawlak

Rynek był jednym z podstawowych elementów rozplanowania miasta średniowiecznego, wokół którego skupiały się bloki zabudowy wraz z ulicami je rozdzielającymi. W Polsce pojawił się w wyniku akcji przebudowy struktury gospodarczej i przestrzennej kraju rozpoczętej w XIII wieku i nazywanej „melioratio terrae nostrae”, kiedy to planowo rozmierzano miasta oraz wytyczano działki i tereny dla użytkowania przez mieszkańców. Był to plac o znaczeniu zasadniczym dla miasta przeznaczony na funkcje handlowe, a jego znaczenie i funkcja przesądzały o usytuowaniu go w środku miasta. Był siedzibą władz miejskich, których symbolem był ratusz oraz centrum życia religijnego ze względu na lokalizację kościoła.

Współczesne znaczenie rynku wiąże się z jego ponadzasową atrakcyjnością polegającą na prawidłowym funkcjonowaniu tej przestrzeni jako punktu orientacyjnego oraz jako obszaru największej aktywności wynikającej z podstawowych funkcji i roli miasta. Obecnie nadal są to obszary o największej potencjalnej aktywności, a w małych miastach place rynkowe wraz z otaczającą je zabudową są najbardziej atrakcyjną przestrzenią, która może stanowić ich „wizytówkę”. Niestety w wielu przypadkach historyczne rynki zmieniły swą podstawową rolę i przeznaczenie w mieście. Często znaczą powierzchnię rynków zajmują trawniki, kwietniki i zieleń wysoka lub zostały zamienione na parki, dworce autobusowe i ronda komunikacyjne. Zauważać daje się, że w ostatnim czasie w wyniku większej aktywności gospodarczej i społecznej, rynki i ich najbliższe otoczenie stanowią przestrzeń, która najczęściej poddawana była zmianom w użytkowaniu za wzgledu

na swój prestiż oraz centralne położenie w mieście. Dokonane przemiany zagospodarowania i użytkowania rynku następowały w różnych okresach i zazwyczaj były podyktowane potrzebą przystosowania rynku dla funkcji komunikacyjnej oraz dążeniem do podniesienia wyglądu estetycznego tej przestrzeni. Jednakże często te przemiany charakteru użytkowego doprowadziły do niekorzystnych przekształceń, a co z tym się wiąże do obniżenia ich rangi i znaczenia w mieście.

Decydującą rolę rynku i znaczenie tej części miasta wymaga celowego i przemyślanego działania dla przywrócenia jego dawnej rangi w mieście. Dlatego jednym z istotnych współczesnych zagadnień przestrzennych małych miast jest problem roli rynku jako głównej przestrzeni publicznej i placu koncentrującego funkcje handlowe i społeczne. W obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej małe miasta przeżywają stan kryzysowy. Związany jest on z utratą miejsc pracy w większych sąsiednich miastach, natomiast samo miasteczko nie posiada wypracowanych mechanizmów tworzenia nowych miejsc pracy w różnych dziedzinach twórczości i usług. Z tego względu małe miasto musi poszukiwać własnych indywidualnych podstawa aktywizacji opartych o posiadane walory, czyli lokalną specyfikę gospodarczą i potencjalną atrakcyjność turystyczną. Coraz częściej w ramach planów rewitalizacji obszarów miasteczek, istotne miejsce zajmuje właśnie przestrzeń rynku. W programach tych jako jedną z najbardziej udanych form zarządzania przekształceniami obszarów centralnych miast są działania w zakresie podniesienia walorów rynków, a co za tym idzie podkreślenie ich tożsamości.

Obszary te w wielu przypadkach wymagają przywrócenia prawidłowego zagospodarowania i wyglądu pierzei oraz naprawy jakości estetycznej ich nawierzchni. Jak wspomniano wcześniej ostatnie lata aktywności społeczno-gospodarczej spowodowały szereg działań na obszarach polskich miast mających swe skutki w ich wyglądzie i funkcjonowaniu. Dotyczy to przestrzeni rynków. Powstaje szansa na wykreowanie właściwego znaczenia tej przestrzeni. Dzięki zindywidualizowaniu tego obszaru jest szansa na odbudowanie lokalnej tożsamości, klimatu i nastroju miasteczek. Samorządność lokalna daje możliwość skuteczniejszego rozwiązywania problemów przestrzennych i podnoszenia prestiżu oraz promocji regionu. A co za tym idzie istnieje większa świadomość i odpowiedzialność za wygląd miasta, podnoszenia atrakcyjności placów rynkowych i działań mających na celu wzrost zainteresowania ze strony osób odwiedzających.

Analizując użytkowanie placów rynkowych można stwierdzić, że rodzaje i ilość skupionych usług w pierzejach przyrynkowych oraz sposób zagospodarowania i przeznaczenia funkcjonalnego płyty rynku decydują zasadniczo o jego atrakcyjności użytkowej. Im więcej obiektów usługowych oraz lepsze przystosowanie powierzchni rynku na handel okresowy, targi i imprezy lokalne, tym rynek odgrywa większą rolę w codziennym życiu miasta. Umożliwia również organizowanie dla mieszkańców i turystów atrakcyjnych imprez promujących miasto nawet w szerszej skali ponadregionalnej. Potwierdzeniem tego może być rynek w Lipnicy Murowanej, gdzie w dniu konkursu palm wielkanocnych powierzchnię rynku zajmują kramy i stoły z wyrobami rękodzieła ludowego, a cała przestrzeń rynku wypełniona mieszkańcami i przyjezdnymi staje się malowniczym i niepowtarzalnym widowiskiem. Innym przykładem jest Lanckorona, gdzie rynek spełnia funkcję punktu widokowego na roztaczające się wokół pasmo Beskidu Małkowskiego dzięki atrakcyjnemu położeniu na południowym stoku o dużym nachyleniu (ponad 9%). Generalnie można stwierdzić, że aktywna rola rynku i jego znaczenie w życiu miasta pozostaje w ścisłym związku z ilością i rodzajem usług oraz sposobem urządzenia i przeznaczenia samej powierzchni placu rynkowego.

Wartości widokowe i estetyczne rynków wiążą się w dużej mierze z występowaniem obiektów historycznych lub charakterystycznej zabudowy małomiasteczkowej. Drewniane domy tworzące pierzeje rynku w Lanckorone stanowią specyficzny, malowniczy zespół urbanistyczny, jeden z najatrakcyjniejszych na terenie Polski. Zachowana do dziś zabytkowa część miasteczka pochodzi z XIX wieku i zespół dawnego budownictwa, jaki tworzą pierzeje wraz z rynkiem wpisany został do rejestru zabytków już w 1937 roku. Domu posiadają silnie wysunięte okapy (2-3 metry) tworzące rodzaj ciągłego podcienia otaczającego rynek. Wysunięte okapy świadczą o dostosowaniu formy budynków do specyfiki klimatu Polski południowej i stwarzają osłonięcie od deszczu i śniegu. Zabudowa ta wpłynęła zasadniczo na niepowtarzalny wyraz plastyczny zespołu rynkowego będąc swoistym rezerwatem małomiasteczkowym dobrze zachowanym i posiadającym wybitne cechy składające się na tożsamość tego miejsca. Innym

miasteczkiem posiadającym równie interesujące cechy tradycyjnego budownictwa drewnianego jest Lipnica Murowana. Domu podcieniowe wsparte na drewnianych słupach ustawione szczytami do rynku z wysokimi poddaszami i nakryte naczółkowymi dwuspadowymi dachami tworzą enklawę harmonijnej XIX wiecznej zabudowy małomiasteczkowej. Niestety po modernizacji niektóre domy zmieniły swój wyraz architektoniczny tracąc wiele cech tradycyjnego budownictwa drewnianego przez wyłóżenie ścian zewnętrznych prefabrykowanymi materiałami budowlanymi typu „siding”. Te przedsięwzięcia wprowadziły obcość i unifikację zewnętrznego wyrazu i niezgodny z tradycjami budowlanymi element detalu architektonicznego.

Jak wynika z rozważań, za najważniejsze elementy decydujące o tożsamości przestrzeni rynku można uznać:

- charakterystyczne zespoły architektoniczne występujące w pierzejach, jak np.: budynki podcieniowe, pojedyncze obiekty zabytkowe
- budynki ratuszy, kościołów i innych ważnych obiektów architektonicznych występujące na płytach rynków lub w zabudowie przyrynkowej
- zamknięcia perspektywiczne i dominanty kompozycyjne występujące w układzie urbanistycznym rynku

- elementy organizujące przestrzeń placu rynkowego, takie jak: kapliczki, figury, pomniki, studnie, fontanny
- otwarcia widokowe z rynku na otoczenie
- zróżnicowanie topograficzne terenu i jego wyposażenie w małą architekturę, jak np.: nachylenie płyty rynku, schody terenowe, murki oporowe
- historyczna nawierzchnia powierzchni płyty rynku

Znaczenie rynku i jego jakość związana jest z prawidłowym funkcjonowaniem tej przestrzeni oraz wyglądem jego pierzei i zagospodarowaniem nawierzchni płyty rynku. Jest to obszar, który ma zasadnicze znaczenie dla tożsamości miasteczka i może nawet stać się podstawą dla jego rozwoju. Miasteczka posiadające wysokiej wartości rynki mogą tworzyć coś w rodzaju „szlaku” wpisane w konkretny system terenów odwiedzających je przez turystów.

Jaką rolę powinna odgrywać współcześnie przestrzeń rynku i jakie powinny być kierunki działań przy jej przebudowie w celu podniesienia jakości estetycznej i tożsamości? Podsumowując te rozważania można wyodrębnić sześć najistotniejszych czynników decydujących o wyglądzie i możliwościach przekształceń tych przestrzeni, jak:

- nadanie prawidłowego programu funkcjonalnego dla obszarów rynków w celu ich aktywizacji z uwzględnieniem indywidualnego charakteru miasta
- nawiązanie do historycznej tradycji i form rodzinnej ar-

chitektury w trakcie modernizacji w celu zachowania tożsamości i specyfiki przestrzeni rynku

- odpowiedni sposób urządzenia nawierzchni płyty rynku umożliwiający organizowanie na jej powierzchni uroczystości, zgromadzeń integrujących mieszkańców i osoby odwiedzające oraz promujących miasto w regionie

- zagospodarowanie przestrzeni rynków w elementy detalu urbanistycznego i wyposażenia technicznego wyróżniające rangę tej przestrzeni w strukturze miejskiej i kształtuje „atmosferę” miejsca

- wstrzymanie procesów degradacji i ochronę indywidualnego charakteru rynków przy ich modernizacji przez zastosowanie rodzimych tradycyjnych materiałów w przebudowie nawierzchni płyty rynku oraz remontach budynków

- małe miasta powinny stworzyć wspólny system atrakcji turystycznej regionu wraz z ich rynkami jako przestrzenią podnoszącą prestiż miasta

ECONOMICS STANDATISATION AND SOCIAL DIVERSITY

Grzegorz Nawrot

Magdalena Preisner

On the basis of empirical sociological research, there are several fundamental criteria for the division of society into groups. And so, social diversity can be associated with issues related to the indicators of the place of residence, class-layered, socio-occupational groups, gender and age. These criteria are mainly determined by education, income, political awareness, lifestyle, cultural and occupational activity. From an architects' perspective the demographic structure directly affects the form of space housing, both in the scale of the urban and single housing unit. It should be noted that the social structure is subject to constant changes, for example as a result of the subsequent stages of the development of the family or economic change. That is why so important appears to be the aspect of easily made adjustments without radical changes in the construction or in the system partitions between rooms.

Our housing needs are affected by many factors. In addition to financial capacity and the previously mentioned indicators, character features play an important role. Some people prefer individual ways of living in the form of single family houses, others prefer to live in a more urban form, which are larger units of detached, terraced and multi-family buildings. It is worth considering what makes people choose this rather than another way of life, and thus a form of residence.

Today, when the cost of having their own homes are similar to the cost of building a small family house, living in a multifamily building has a new meaning. Keeping an active lifestyle, which essentially forced us to stay in large groups of people, doesn't have to mean a life away

from nature. It might mean the alternative, in which the right to solitude - freedom - is reduced to the possibility of being in open spaces. *In areas devoid of greenery, trees and small architecture the possibility of isolation is automatically limited. If, however, different points of a settlement can be reached by different routes, and the shrubs, trees, street furniture, pools, playgrounds for children, and other elements divide the whole area into relatively isolated from each other spaces, the social capacity of such territory gets greatly increased while maintaining the residents sense of isolation and freedom.¹*

This „Renaissance“ of a collective living is an important point in the contemplations of the uncontrolled sprawl of cities and the formation of extensive suburban bedrooms. It creates new challenges for designers who must face up the expectations of potential users. Contempor-

ary apartments are expected to have greater than before usable space by the appropriate “programming”, so that it allows flexible usage and possible changes in the function. Significant is also a growing need to emphasize their individuality, which so far has caused no aesthetisation but spatial chaos and cacophony. Sometimes just one repainted wall or marquee can ruin the whole effect. For this reason, the architect must promote in their proposals, whether newly designed or only adapted, appropriate solution and standards, in addition to finding possibilities of the individual. Sometimes from the developer's point of view they are too strongly defined, which may stand in opposition to the economical housing standardisation. Observing the recent realisations of multifamily housing in

dr inż. arch. Anna Pawlak

Instytut Projektowania Miast i Regionów

Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

Email: anpawlak@poczta.fm

1) Aleksander Wallis: Miasto i przestrzeń, PWN, Warszawa 1977

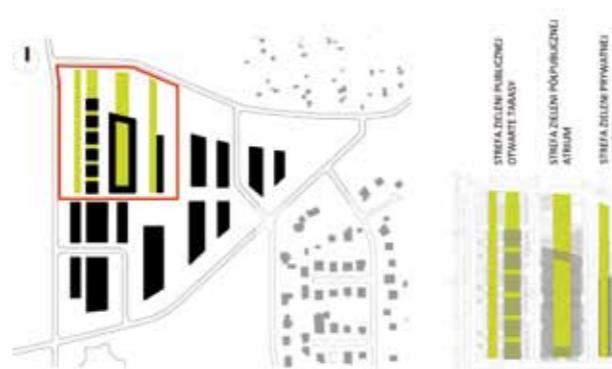
the Polish market design (apart from a few positive exceptions) we see a worrying tendency to permanent reproduce well-established patterns of housing, in which there is unfortunately no place for a little bit of madness.

One of the indicators of living standards may be the quality of the environment in which we live. In fact, the housing unit is not fully independent because it is part of a larger urban assumption. *Mutual separation of public and private (internal) spaces, and the preservation of functional clarity of the proposed subdivision of land and building layout, allow for easy orientation and ensure public safety and order in a residential area, while maintaining the intimacy of a households interior.*¹⁾

In recent years, we often see the cooperation of cities with world-renowned architects for both the promotion of cities, as well as „good” architecture. Ruda Śląska is an example of a dynamically developing Centre of Upper Silesia, which in the framework of cooperation with the Faculty of Architecture seems to be the driving force for progress. Thus Andrew Stania, former President of Ruda Śląska in 2000-2010 writes in his paper: „*Do not forget their roots and traditions, we are pursuing plans for the development of the XXI century. By creating the new face of Ruda Śląska, we have proved that the former industrial town can be a place where we live and work ... and next Ruda Śląska is very open to creative ideas of young architects . In the academic year 2008/2009 our city started its cooperation with the Department of Architectural Design Faculty of Architecture, Silesian University of Technology. Its purpose is to seek innovative solutions to problems relevant to the development of Ruda Śląska, the residential architecture, service and industrial. For young architects it is an opportunity to present their work to a wider audience, but also professionals in related industries and local residents.*

²⁾

The project presented below was executed at urban level in a group of student: Zuzanna Horak, Magdalena Preisner, Sabina Rehlich, under the care of dr inż. arch. Grzegorz Nawrot, within the framework of the subject

Pict. 1. a Vision of the housing estate in Ruda Śląska, realized in a student's group, under the care of dr inż. arch. Grzegorz Nawrot, b- The vision of fragment of the housing estate consisted of a few „blocks” in so called band model.

Authors: Zuzanna Horak, Magdalena Preisner, Sabina Rehlich, students of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology

Pict. 2. Section of housing project „The secret garden”, author: Magdalena Preisner, student of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology , under the care of dr inż. arch. Grzegorz Nawrot

„Design multifamily units and housing estates“ in the academic year 2009/2010.

Proposed solutions, even in the analysis phrase, were supposed to enhance the nature of Silesian, specific solutions in the urban layout as well as in individual buildings. It is clear that it was not about direct imitation or simple copying of old drafts only in „a new outfit”. The purpose was to draw and search for such solutions, which will enable to obtain flexible ways of shaping public , semi-public and private space.

2) Praca zbiorowa pod redakcją Jana Pallado: Optymalizacja wykorzystania terenu pod nową zabudowę mieszkaniową na przykładzie miasta Ruda Śląska, Monografia, Gliwice 2010

Pict. 3. Perspective view of housing project „The secret garden”, author: Magdalena Preisner, students of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, under the care of dr inż. arch. Grzegorz Nawrot

„Building blocks „, in the so-called band model has been complemented by bands of recreational areas with varying degrees of interference with residents and people staying there for a short time. Forcing one-way traffic and a reduction in the level of the proposed roads directly affects safety of inhabitants and creates a feeling of openness of the surrounding space.

The highest availability is characterised by buildings located directly on the Porębska Street due to the presence of the service area on the ground floor and related to it places of temporary staging ground. Directly above the walkway is the public recreation area, covered with low and high green, which is an acoustic shadow for the belt housing. Entertainment and services conducive to spontaneous contacts that strengthen social relationships.

The next proposed terraces is a semi-public space . It is dedicated exclusively for the users of the individual „blocks“. From the viewpoint of the pedestrian, it is private and thus an unavailable area. However, it represents a visual part of the space, affecting the quality of urban environment.

The balconies of the proposed residential building are transparent. In the course of their everyday use they may become visible signs of communities individualism , and thus be an element outside inside interaction.

The proposed living zone has a vertical character. It consist of 6 buildings supported by independent molars stairways. The diverse cross-section of social population was

Pict. 4. Selected stories of housing project „The secret garden”, author: Magdalena Preisner, students of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, under the care of dr inż. arch. Grzegorz Nawrot

Pict. 5. An example of arrangement of housing project „The secret garden”, author: Magdalena Preisner, students of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, under the care of dr inż. arch. Grzegorz Nawrot

achieved by variations in the structure of the flats. In a project, we can find an apartment for singles, as well as for families with many children or multigenerational. In addition, at any time, the structure of housing can be changed. Constant is only zoning functions on the part of the day and night, and supportive - sanitary.

Summary:

Colonisation of newly built housing units creates, from few or several thousand units and families of diverse origins, cultures and membership, one special community.

Heterogeneity of this type of residential has a positively impact on their functioning and is therefore a reflection of the so-called synergies. According to the claim made by Florian Znaniiecki, people value the space, and this process determines the manner in which they have been using it. In order to ensure the proper functioning of the unit, the affiliation of the out of the cubature area of living should be clear and precision. *Housing estates should ensure not only the necessary degree of isolation, peace and rest conditions, but also the possibility of active and passive participation in society, local and city-wide while maintaining some anonymity, characterized by urban lifestyle.*³⁾ The proposed linear layout of buildings in

students projects was designed to create a space extracting the semi-public and public areas. The solutions of the space between the block, allow a free designing and shaping approach through the use of small architecture together with passages strolling zones, bicycle path-factors for the identification of out of the cubature space. Thus, we - architects, more or less beginners, create some rules and principles of conduct ,that will reconcile the desire to lead an active, urban lifestyle with the need to relate to nature and even have their own garden substitute.

dr Inż. arch. Grzegorz Nawrot

*Chair of Architectural Design,
Faculty of Architecture,
Silesian University of Technology,
44-100 Gliwice, ul. Akademicka 7,
Poland
e-mail: grzegorz.nawrot@polsl.pl*

Magdalena Preisner

*Student of Faculty of Architecture,
Silesian University of Technology,
44-100 Gliwice, ul. Akademicka 7,
Poland
e-mail: Magdalena.preisner@gmail.com*

ARCHITECTURAL PROBLEMS INVOLVED IN URBAN SPACE RENEVAL – CASE STUDY OF “ZANDEK” WORKERS’ HOUSING COMPLEX IN ZABRZE

Paweł Maryńczuk

1. Origin/ Genesis

In a complex process of restoring lost or degraded values, multilateral views expressed by representatives of different disciplines are reflected, in consequence, in a variety of approaches. Successful implementation of this creative process depends on basing the performed activities on specific skills and mutual consent reached in the process of undertaking the decisions on the final effects of restoration. Hence, from the very beginning of the restoration process, a compromise is required from all the parties concerned: art historians, architects, branch engineers and, first and foremost, a certain understanding on the conservator's part that not every architectural object should be preserved, as sometimes a plain shed or barrack presumptuously takes up precious urban space. In the multilateral dialogue, the limits of concessions should be demarcated by applicably flexible and comprehensive principles that should refer to the history of the structure concerned, and to the range of activities to be performed, depending on the degree of damage. These principles should also explicitly consider the hierarchy of the values that are to be restored.

2. Introduction

The analyzed complex marks an important chapter in the architectural history of Zabrze. The patronage housing estate erected in 1900-1922 for workers of Donnersmarck Iron and Steel Mill was designed by a group of Berlin-Charlottenburg architects. It was planned as an example of

distinctively beautiful architecture, offering high-standard flats and to serve as a prestigious visiting card of the Stel company. The houses were accompanied by nowadays non-existing supporting household structures. The whole complex included about forty houses erected on similar symmetrical projections. Even today the outlay reflects the division of the plots and shows a tendency of “falling apart” in the east-west direction. The houses mostly contained twelve flats – four on each three floors and consisted of the kitchen and two bedrooms, whereas shared bathrooms were located on half-floors. Today, the complex functions as headquarters of The Municipal Fire Brigade, a language school and private flats which divided into smaller units.

With the passage of time the unused spaces that had emerged after the demolition of household annexes were taken over by parking lots and garages inserted into the existing settlements, organized spontaneously in response to the growing needs. Unfortunately, they have degraded the aesthetic appeal of the estate and are still posing a real challenge to new more applicable and valuable investments. Another problem that had to be faced in the restoration scheme was unsuitable tree-coverage of the analyzed area. The trees planted at a very small distance from the houses contributed to uneven subsidence of the foundations, damages to access roads and pavements, as well as to progressing inefficiency and failure of sanitary systems. Hence, in consideration of the current geo-technical and ecological conditions of the estate, it is impossible

3) Władysław Korzeniewski: Budownictwo mieszkaniowe - Poradnik projektanta, Arkady, Warszawa 1989

Photographs: 1., 2., 3. Current condition of Zandek housing estate in Zabrze- the main access alley.

to "leave things to run their own course" in the restoration process,. Mutual contact and compromise between conservatory measures and creative architectural solutions are necessary to reach one consistent attitude.

3. Conservatory criteria of design options

It is indisputable that in the restoration process every design problem can be solved in many different ways. An explicit and effective selection of the best option requires a strict definition of the criteria, their prioritization, and, consequently, the valuation of the options in view of the priorities. Thus, a given architectural solution is subjected to certain analysis in accordance with three groups of criteria:

1) Vademecum konserwatora zabytków. Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury (Guide for conservators. International standards of cultural heritage protection). Biuletyn Polskiego komitetu Narodowego ICOMOS, Warsaw, 1996

2) The Nara Document on Authenticity, 1994- the text made available by ICOMOS in Paris.

3) Sofia Declaration, ICOMOS Nouvelles/News 1997

Conservatory criteria

Technical criteria (determined, among other aspects, by technical and building standards and regulations)

Functional and economic criteria which, in the free market economy, are set forth by investors.

In the concepts and in the legal system of heritage protection the conservatory criteria have the highest priority. Therefore, more precise measures should be determined on the part of conservators, as the absence of explicit guidelines leads to the situation that the conservatory criteria lose with the technical ones, because the latter are strictly defined by mathematical formula, numbers, or even economic and functional criteria formulated by the "purchasing" party which has the upper hand. In the search of common grounds for establishing the conservatory criteria of selecting the best engineering solutions for buildings listed as heritage, two major conservation problems may be indicated: authenticity- the notion, the problem and the criteria stated in all doctrines, the "structural axis" of Venice Charter¹⁾ and the documents devised as its follow-up. A particular role of this notion and the problems involved have been highlighted in ICOMOS: the symposium documents in Nara (1994)²⁾, San Antonio declaration (1996) and Sofia Declaration (1996)³⁾. However, the restoration of Zandek housing complex in Zabrze must include a fundamental re-

Fig.1. Spatial management plan for Zandek workers' estate in Zabrze- the designed layout

construction of the surroundings as well as the renovation of the buildings. Thus, the restoration process would involve the facades, hiding modern functions endowed with modern decorations, furnishings and equipment. In future plans of the modernization of the buildings and their concomitant adjustment to new functions investors must take into account the difficulties arising in the contradiction between the needs and possibilities of their accomplishment in view of the geometry of the buildings, and their type and, the technical condition of their structure in view of the binding legal restrictions.

4. The program assumptions

A new functional and spatial structure of the analyzed housing complex should address current needs, while maintaining the existing functions in the majority of the buildings, also, it should provide flexibility and modernity of expression. The postulated intention of complete spatial reconstruction has been rejected, not only because of an attempt to express modern architectural convictions. Yet, a unique chance of taking advantage of the whole spatial potential of this housing complex has appeared. Likewise, the concept of erecting a "historic" urban layout with the original Classicist or similar

decorations has also been rejected. Without making corrections in the transportation routes, without the introduction of local links between some streets, and the organization of one way roads it will be virtually impossible to reduce the intensity of traffic and avoid collisions with pedestrians⁶⁾. Is there a better argument that could convince skeptics? Be as it may, the architectural context has not changed, and the idea of compiling the old with the new has been widely propagated all over the world⁷⁾. Urban interiors should communicate with their users in a language of modernity. The renewed historic walls of the buildings, currently concealed by disorderly vegetation, but now exposed , restored and filled with brick, timber and glass will create authentic, new public spaces in Zabrze.

5. Strategy

Each object constitutes a part of an urban complex and, in consequence, is subject of activities that must be undertaken on a bigger scale. The analysis of Zendek housing estate indicates that the buildings, situated along the street at different distances from one another, make up a form that enforces certain logics that should be followed in the course of further arrangements. The layout of the eastern and central part compels the addition of new forms that should obey the discipline of the forcefulness of the straight line. However, the other parts of the estate do not follow

6) /ECMT: Urban Ravel and sustainable development Paris 2002

7) Muller A.; Wege Und Umwege in der Verkehrsplanung. Hochschulverlag AG an der ETH Zurich 2002.

Fig. 2., 3. Land management and development plan for Zandek housing estate in Zabrze , spatial visualizations.

this pattern, as the buildings "set themselves free from" the previous formal dictate, meaning that there is another way of their formation due to their different look in the context of the entire housing complex. However, as they have preserved a similar character, it is possible to establish their formal priority and to conclude that the whole composition moves from cohesive forms to more unrestrained ones. From the point of view of architecture, more unrestrained forms are also welcome if they are consistent , and many exemplary solutions may be given to prove the point that it is more logical and effective to rely on free architectural forms [8]. It may be stated that the essence of such architecture is its complexity arising from the process of replication, multiplication of elements in a different scale, in accordance with the mathematical principles of geometry so that, for example, architectural details or ornaments are integrated with bigger parts and with the entire architectural layout. Accordingly, architecture based on geometry speaks its specific language, in which such elements as scale (for example: enlargement poses possibilities of getting an insight into smaller elements, yet always preserving similarity to the whole), mutual similarity (not identity, but definite convergence of shapes and forms), symmetry (not classic, along the axis, but by means of scale) and complexity, are treated in a specific manner and, undoubtedly, characterize a new understanding of architecture.

6. Assumed design solutions

An appropriate solution of the commissioned design project is a set/complex of unordered yet repeatable objects,

based on the straight angle and connected with the natural layout of the existing buildings, the green and the shape of the land surface. Why should a rectangle and a square be considered? If some forms are projected on the flat surface without restraint, among irregular polygons and shapeless spots triangles will emerge as clear and more noticeable; rectangles among triangles, squares among rectangles and circles among squares. In order to make use of the circle, one would have to fight the explicitness of a straight angle, which is really difficult. Accordingly, it is possible to establish the hierarchy of forms on the grounds of geometry. The system of scores of detached objects with similar geometry, placed unparallel and non- perpendicular in relation to the access road, has become a part of a bigger entity, has lost its individuality in favour of the whole complex, in accordance with the principles that the values of the final forms depend on the complex in which they are situated. In consequence, the main principle that should rule the outlay of buildings, green quarters, playgrounds, parking lots, from urban management to architectural details, has been reduced to unrestrained Euclidian geometry. The result is a clear and compact composition tissue, formed on the bases of similar and repeatable segments, facilitating the development of the transportation network among the squares, buildings, public places, pedestrian routes and parking vehicles.

7. Conclusions

While considering the obstacles to the investment process under the current social and economic conditions, the restoration proposals put forward in the paper are still focused on the final reception and on the rank and everla-

sting features that determine the values of buildings and complexes subjected to the restoration process: spatial composition and the resulting harmony between the new elements and the existing historic tissue. Apart from these problems, special emphasis was put on the inclusion of transportation problems that the housing estate is nowadays facing. The suggestions of viable solutions could be modified in the course of the restoration process. The assumed method involves the investigation of major problems occurring at the analyzed historic housing estate that must be addressed urgently. It is supposed that "incomplete input data and erroneous or unclear conservatory assumptions may lead to bad solutions and, accordingly, to the damage and degradation of heritage space of historic importance, understood not only in the technical aspect but also perceived as a loss of authenticity. On the other hand, comprehensive and precise input data enable an effective selection of architectural solutions, in accordance with the conservatory guidelines.

References

- [1] Vademecum konserwatora zabytków. Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury (Guide for conservators. International standards of cultural heritage protection). Biuletyn Polskiego komitetu Narodowego ICOMOS, Warsaw, 1996
- [2] The Nara Document on Authenticity, 1994- the text made available by ICOMOS in Paris.
- [3] Sofia Declaration, ICOMOS Nouvelles/News 1997
- [4] Prof. O. Czerner. Wartość autentyzmu w zabytkach. (The authenticity value in historic monuments). Ochrona Zabytków (Monuments Protection), 1971.
- [5] Prof. W. Cęckiewicz. Problemy urbanistyczne- problemy rewitalizacyjne śródmiejskich obszarów Krakowa. (Urban problems- restoration of the inner-city areas in Krakow).
- [6] OECD/ECMT: Urban Ravel and sustainable development Paris 2002
- [7] Muller A.; Wege Und Umwege in der Verkehrsplanung. Hochschulverlag AG an der ETH Zurich 2002.
- [8] Mandelbrot B.B. The Fractal Geometry o Nature. New York 1983
- [9] The Photographs and drawings contained in the paper were taken and made by the authors.

Ing.arch. Paweł Maryńczuk

Faculty of Architecture,
Silesian University of Technology
Gliwice

JUMP ACROSS THE ELBE – EUROPEAN 8.

Damian Radwański

In 2000 the Hamburg City Authorities launched the „Hafen City” project. Today it is the biggest construction site in Europe. Once the project construction works have been completed, the whole metropolis will radically change its status and image. Most of the planned investments have already been completed. The remaining ones are to be started soon.

One of the key elements of this project is the creation of a new core of the city, whose centre should be closely linked with the island. This long-term development strategy was prepared by the Hamburg City Authorities, looking for new standards and areas where they could improve the quality of life, and trying to develop an attractive image of this city part, cut off from the centre by the Elbe River.

The purpose of the „Jump across the Elbe” programme is to activate the undeveloped areas of the island as well as to gradually change exploitation of the zones of the highly industrialized structure of this huge inland port. The vast potential of the 1.7 million metropolis arising from a direct proximity to the city centre makes it possible to concentrate such a complex process on the described area.

Dominated by a typical port structure, crisscrossed by a network of river canals as well as an extraordinarily colourful kaleidoscope of landscapes marked with derricks, docks, halls, loading platforms, sidings, warehouses and countless round containers (silos), the north-western part of the island is an area awaiting future transformations.

A convenient occasion to start the transformation processes in the above-mentioned region on such a large scale was the International Building Exhibition held in Hamburg, organized by the IBA in cooperation with the IGS. One of the first stages of the planned transformations was entering the Hamburg City to the register of cities participating

in the eighth edition of the EUROPEAN – International Architectural Competition.

POINS

The research project indicated four locations within the selected area of 44 hectares. The main location was situated along the Fahrsteig Avenue. The engineering preparatory works completed in this area made this region particularly significant in terms of a pilot project, which, according to the programme organizers' expectations, is to be the first and main spur for the whole process of transformations, enabling an immediate implementation of the project in this territory.

The project works and analysis were mainly focused on the task, whose purpose was to find a solution for changing the direction of the city „turned back” to the river „towards the water”, so that it could be opened to new advantages arising from the proximity of the Elbe River. One of the programme conditions was implementation of the project in the form of an experiment and within the framework of the „lighthouse” exhibition planned for 2013.

As far as the building development is concerned, the above-mentioned silos are definitely at the forefront.

The silos filled with animal feed, building materials, paint or fuel constitute an important element of the port infrastructure. Circular in plan and cylinder-shaped, the silos stamp their influence in the island landscape like reliefs. Far different from a „classic”, orthogonal, urban and architectural development plan, they provoke contemplation, reflection and peculiar analysis of circle geometry.

Quoting literally the pure and unpretentious form - „emptied and cleared of powdered or liquid chemical content” and „filling it with a new, functional and spatial content” - is the main idea of the project.

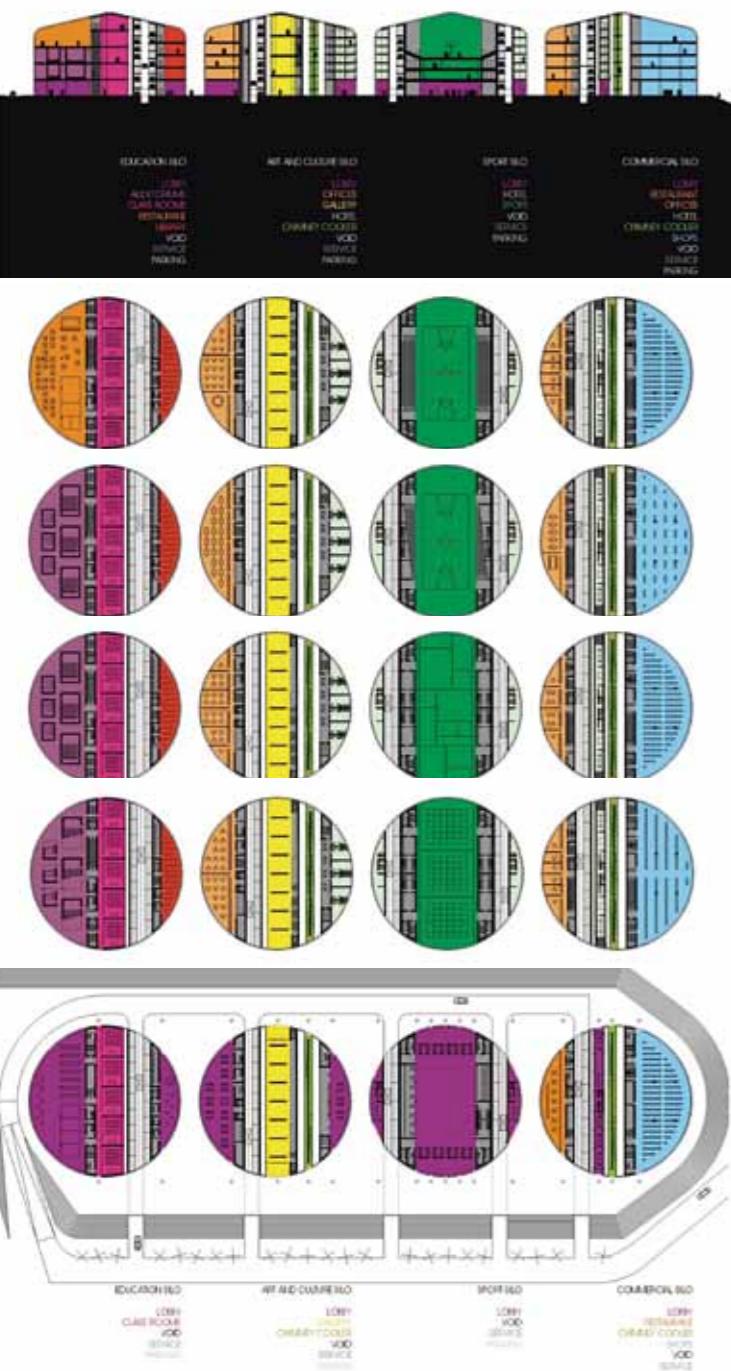

The circle form is a model for all systems and relations constructed on the basis of maps in the macro scale. The programme of functional and formal record of individual cylinders interior is implemented based on similar rules. Other solutions are also acceptable, and the only limitation is the clearly defined external cover of the building. Project frameworks and guidelines determined (as described above) for urban and architectural analysis, create favourable conditions for various interesting relations marked with new architectural quality.

In accordance with the above-mentioned regulations the plot no.1, which at present constitutes a fragment of coincidentally developed green area, has already been tidied up and reshaped based on applicable project strategy, creating new spatial interrelations expressed in the form of loose compositions of circles of various geometric parameters, which are defined by various species of the plants.

Location of the hotel was suggested on the plot no.2, adjacent to the Reiherstige Canal. This function, apart from the unusual and attractive location, became yet another excuse for variations in housing and service development structures based on consistent, regular, and at this time, mathematically repeatable formula.

Another code, different from the previously suggested ones, was assigned to the office function located on the plot no.3. The uniqueness of this place connected with a direct proximity of a communication point significant for the island in terms of road and water transport, influenced the decision to construct a single element that would be

This contributed to shaping an ideal natural plane, which was risen in the form of a phasic pedestal, functioning as a local forum, according to the project assumptions. The forum became subsequently a solid base on which four, cylinder-shaped silos of 48m in diameter and 27m high each, were placed in axial plane.

External homogeneity and repetitiveness of the form conceals a band code heterogeneous in functional and spatial terms, parallel to its own position and perpendicular to the longer side of the plot. Universally applied by the architects, the band and linear record of the space arrangement structure was this time cut by the circular contour of the external cover of the silos. Looming and showing through the transparent walls with diverse spatial parameters, it sends a message about the container stocks throughout the day and night.

Commercial, office, hotel, leisure, recreational, cultural and educational function, proposed within the project and assigned to various band sequences – is only an excuse, one of many possible proposals for preliminary and broadly outlined competition programme. Spatial record described as above, apart from its internal cohesion, transparency and explicitly articulated logic, reveals in a special way its most significant feature, which is an exceptional capability of absorbing a strongly diversified functional program, applied based on selection of the appropriate spatial parameters of the code.

On April 2010 the AIT Architektur Salon Gallery in Hamburg hosted an exhibition, within the framework of which the „POINS“ project was presented to a wide architectural community of the Hamburg city. The huge interest and favourable opinions expressed during the discussions are a positive signal for the next stage of the negotiations on the project implementation.

strongly defined by the height parameter. Situated in this area a forty-storey building functions as the “information centre” and facilitates navigation and direction within the island and city communication structures.

The plot no.4 with the status of “competition site” is the main area of the project operations. Similar to a regular rectangle, the plot of an area of 1.7 ha, is of special value. The area is fully protected against flooding, by being „lifted“ 7 metres above the river level.

dr. Inž. arch. Damian Radwański

Faculty of Architecture

Silesian university of technology, Gliwice

damian.radwanski@polsl.pl

OPAVA ???

Tomáš Bindr

Jan Zelinka

Tři otazníky. Tři paralelní developerské projekty obchodních center v historickém jádru města Opavy. Tři sanační návrhy přestavby Horního náměstí v dějinnych souvislostech. A v neposlední řadě tři studentské návrhy řešení jižní strany Horního náměstí okupovaného developerským projektem.

Kapitola první - developerské projekty.

Pokud nemá město vizi rozvoje, pokud nejsou analyzovány a stanoveny limity jednotlivých území a jejich potenciály, pak je zcela nepřipraveno na nájezdy developerů. Nedokáže posoudit, zda bude záměr městu přínosem, nebo danajským darem dalším generacím. Volení zástupci lidu nepolíbení problematikou urbanismu a architektury jsou při rozhodování odkázáni na líbivé obrázky slibující šťastnější zítky občanům, jejichž realizace „nebude“ rozpočet města stát ani korunu.

Během prvního desetiletí 21. století se představují v historickém jádru Opavy tři developerské projekty obchodních center. Společným jmenovatelem je maximální komerční výtěžnost, v lepším případě podložená tendenční argumentací směřující k obhajobě projektu. Jako příklad může posloužit developerem nabízená paralela mezi nerudovský romantickou uličkou a obchodní pasáží.

Otzaník první – OPAVA PLAZA.

Obchodní centrum provinční bezcharakterní architektury plánované na severní straně historického jádra. Po zbourání hradeb průmyslový prstenec, později městská tržnice. Po plošné sanaci veškerých stávajících budov pod tlakem nastupující ekonomické krize developer od projektu upouští. Uvolněná plocha zůstává otazníkem.

Otzaník druhý – SC BREDA&WEINSTEIN.

Částečná přestavba městského pivovaru s návazností na obchodní dům Breda&Weinstein, později Průkopník

Obr. 1. Situace – ATELIER 38 s.r.o.

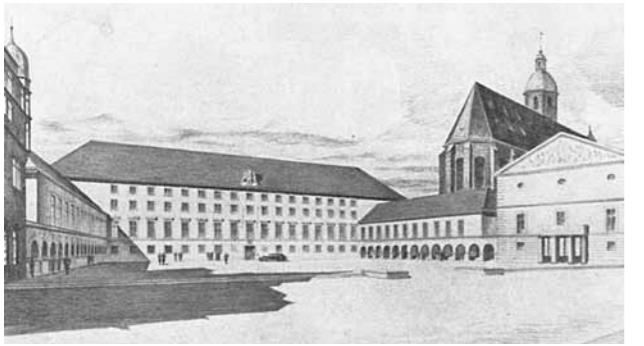
a Prior. Architektonický skvost ve své době největšího a nejmodernějšího obchodního domu ve střední Evropě od arch. Leopolda Bauera. S výstavbou supermarketů a způsobem privatizace ztrácí původní lesk a stává se corpusem delicti kulturního úpadku společnosti. Projekt výstavby SC se jako jediný pomalým tempem realizuje. Otazníkem zůstává plánovaný termín otevření 10/2011.

Obr. 2. Foto – SZMO, fotoarchív, A5721

Obr. 4. Foto – Opava Development Company a.s.

Obr. 3. Kresba – arch. Rudolf Veit (Berlín) 1940

Otazník třetí – CENTRAL OPAVA.

Zástavba celého bloku jižní strany Horního náměstí. Veřejností nejpřímo vnímaný projekt, zásadně mění identitu středu města. Z prvního kontroverzního návrhu architekta Vlada Miluniče příliš nezůstalo. Přestože jednotlivé kroky svého návrhu developer logicky argumentuje, připouští pouze maximální zástavbu celého bloku se sancí stávajících objektů Slezanky a výškového administrativního objektu Ministerstva zemědělství České republiky. Ačkoliv mění velkou část urbanistické struktury a organizaci centra města, je veškerá diskuze směrována pouze k fasádám do náměstí. Ve snaze zaštitit návrh obchodního centra zvučnými jmény zadává developer renomovaným ateliérům formou placené soutěže návrh fasády do náměstí. Architekti musí respektovat požadavky developera bez možnosti zásahu do dispozic, objemu a urbanistické struktury obchodního centra. Architekti jsou

postaveni do role scénografů a rozpačitost návrhů je přímo úměrná nesmyslnosti zadání. Byla porušena trojedinost architektury - obsah, funkce a forma. Vlk (veřejnost) se nažral a koza (obchodní centrum) zůstala celá. V současné době má Crestyl na část obchodního centra vydané územní rozhodnutí a probíhá záchranný archeologický průzkum. Třetí otazník zůstává nezodpovězený ... nikdo neví, jak projekt nakonec dopadne.

Kapitola druhá - sanační návrhy a přestavby Horního náměstí v dějinných souvislostech.

Horní náměstí je centrální městský prostor se špalíčky budov uprostřed. Vznikalo, vyvíjelo se a měnilo až do konce druhé světové války, kdy bylo značně poškozeno.

Otazník první – rok 1940.

Němci počítali s nekompromisním rozšířením náměstí jižním směrem. Tradičionalismus, racionalismus, krása symetrie – možnost ovládání co největšího davu bílých ponozek a hnědých obleků. K realizaci nedošlo.

Otazník druhý – rok 1960 až 2000.

Slezanka, celý jižní blok Horního náměstí byl v závěru války natolik poškozen, že došlo ke stržení budov celé jižní strany náměstí. Podle návrhu architekta J. Krischkeho s výstavbou „Slezanky“. Polyfunkční dům v elegantním internacionálním stylu je kompozičně doplněný vertikálou výškové budovy v druhém plánu. Urbanisticky objekt funkčně zónoval, odděloval automobilovou dopravu na náměstí a pěší

ve vnitrobloku. Ještě v osmdesátých letech díky restauracím s venkovními zahrádkami ve společenském atriu, živé hudbě, službám a parkové zeleni celý blok tepal životem. Přestože plnil normalizační představy o odpočinku a lidové zábavě pracujících, byl objekt Slezanky jednoznačným přínosem pro centrum Opavy. Se změnou společenského zřízení přišla změna životního stylu a potřeb obyvatel. Slezanka ztrácí na svém původním významu a mění funkční náplň. Z náměstí je vytěsněna automobilová doprava, atrium je degradováno na průchozí vnitroblok. Budoucnost souboru budov Slezanky společně s výškovou budovou je nejasná. Město nemá žádnou vizi.

Otazník třetí – 2015.

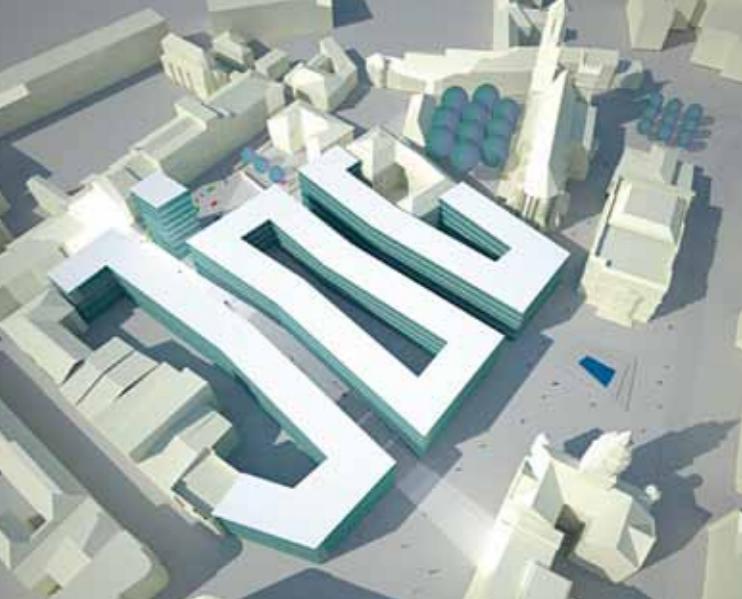
Synonymem šťastnějšího života dnešní doby je užívání si. Na tomto konzumním způsobu bytí jsou založena i obchodní centra – shopping parky. Dějinné souvislosti ukazují, že se hodnoty života a jeho způsob v čase mění. Dá se předpokládat i časová omezenost těchto obchodně zábavních center. Je riskantní a krátkozraké nechat na developerech, aby měnili urbanistické struktury a vazby v centrech měst, neboť tyto změny sledují pouze současné konzumní cíle.

Kapitola třetí - studentské návrhy.

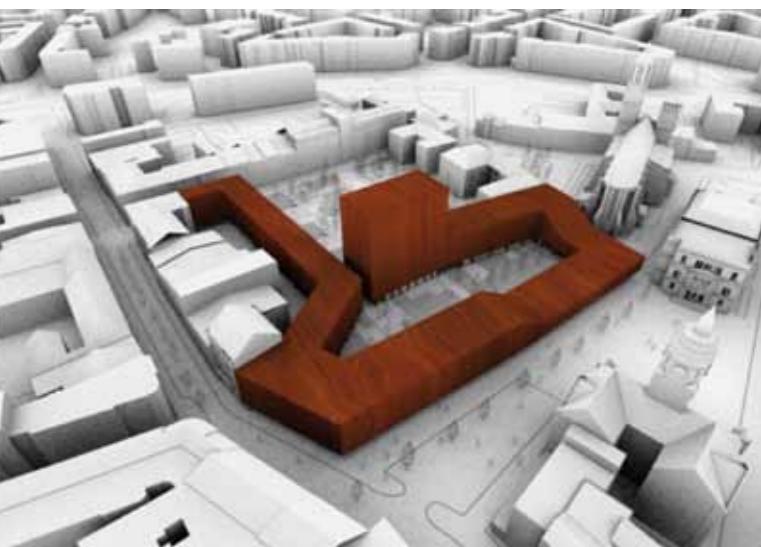
V rámci diferencovaného ateliéru řešili studenti 3. ročníku Stavební fakulty TU VŠB v Ostravě výše zmíněný blok v centru Opavy. Ten má být dle představ developera zastavěn obchodním centrem. Zadání ateliéru bylo zcela volné a studenti se sami na základě vlastních kontextuálních analýz a rozborů pokusili nalézt odpovědi.

Otazník první – MĚSTO.

Řešení skupiny v čele s Davidem Wojaczkem. Návrh pracuje s tradičními městotvornými prvky – ulicemi, náměstími, kompozičními vertikálami. Blokovou strukturu dělí dvě historicky opodstatněné ulice – Radniční a Pivovarská. Pivovarská ulice se mezi Horním náměstím a ulici Popskou zvedá o patro, umožňuje tak v parteru umístění větší obchodní plochy přes dva bloky. V zadním plánu u ulice Popské je navržena vertikála doplňující rovnoramenný

Obr. 5. Vizualizace – VŠB-TU Ostrava, katedra architektury, ATT3: David Wojaczek, Martin Drahňák, Jakub Bulant, Tomáš Brůšek

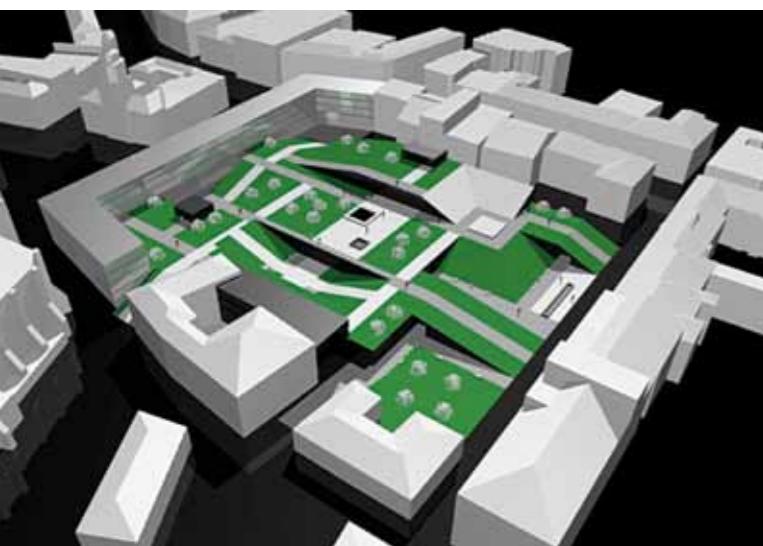

Obr. 6. Vizualizace – VŠB-TU Ostrava, katedra architektury, ATT3: Petr Doležal, Tomáš Caha, Radka Hyklová, Kamila Krosová

trojúhelník stávajících věží radnice a kostela na náměstí. Symboly církevní a světské moci jsou doplněny symbolem nezávislé moci soudní. U ulice Popské, za farní zahradou, vzniká intimnější drobné náměstí, typické pro předválečnou Opavu. Návrh počítá s obchodním parтерem, soudním dvorem a v nejvyšších patrech s bydlením.

Otazník druhý – STUŽKA.

Řešení skupiny v čele s Petrem Doležalem. Studenti počítají se zachováním všech stávajících budov a jejich

až po park před ulicí Popskou. Řešení doplňuje stávající strukturu a zároveň nepopírá historický vývoj daného území, který připomíná v řešení zpevněných a zelených ploch. V návrhu je počítáno s obchody, bydlením, multifunkčním sálem a s knihovnou umístěnou ve stávajícím výškovém objektu.

Otazník třetí – TRŽNICE.

Řešení skupiny v čele s Lumírem Flagarem. Návrh po-nechává stávající Slezanku na jižní straně Horního náměstí a za ní staví tržnici se zelenou pochozí střechou-parkem. Střecha je prolamovaná a dochází tak k prolínání horizontálních rovin parku a tržnice. V návrhu je zakomponovaný venkovní amfiteátr, multifunkční sál a restaurace.

Obr. 7. Vizualizace – VŠB-TU Ostrava, katedra architektury, ATT3:
Lumír Flagar, Barbora Černíčková, Libor Verner

doplňením o nové objekty. Nový celek je výrazově postaven na jednotné formě fasády, vytvářející elegantní stužku vinoucí se městem. Toto řešení umožňuje diferen-cování městských prostorů od kamenného rušného Horního náměstí, přes zklidněné atrium intimního charakteru

Zdroje:

- www.zaopavu.cz
- B1 PLAZA s.r.o.
- DEVELON CZ s.r.o.
- OPAVA DEVELOPMENT COMPANY a.s.
- doc.PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.

Ing. arch. Tomáš Bindr
Atelier 38 s.r.o.
Husova 9, 702 00 Ostrava
Tel.: 596 116 323
E-mail: atelier38@atelier38.cz

Ing. arch. Jan Zelinka
Atelier 38 s.r.o.
Husova 9, 702 00 Ostrava
Tel.: 596 116 323
E-mail: atelier38@atelier38.cz

NÁPRAVNÉ ZÁSAHY PROGRAMU OBNOVY VENKOVA

Jan Kovář

Nabízí se otázka, proč jsou vesnice a její obyvatelé bezmocní proti běhu dějin. Generace lidí žijících na vesnici prokazuje v nejtěžších podmírkách každodenní boj za životní jistoty, které se často mění v bezmocnost a zklamání z přetváření společnosti surovými zásahy do vesnického života a jeho prostoru.

Po druhé světové válce se společnost stala společností výrobní, ve snaze vyrovnat venkov městu zprůmyslněním zemědělství a konzumem. Cílem vyvlastnění pozemků bylo zničit hospodáře, a tímto odstranit protiklad mezi městem a venkovem s přechodem na městský způsob života. Venkovský prostor se pak stal pokusem uskutečnit tento záměr. Došlo k výrazné změně krajiny, vesnických sídel a krajinotvorných prvků. Množství selských staveb bylo zcela zničeno, odstraněno z povrchu země, ale i z paměti lidí. Zprůmyslnění stavebnictví zničilo zbývající stavební fond sídelních útvarů a zasáhlo prakticky všechna venkovská sídla. Nejvíce byly dotčeny obce do 500 obyvatel. Dílo bylo dokonáno v roce 1971 vznikem střediskových obcí se situováním zemědělské velkovýroby. Ostatní nestředisková sídla nebyla určena k dalšímu rozvoji, počítalo se s přiznáním funkce obytné a rekreační v postupné stagnaci vedoucí k úplnému zániku. Přes tu skutečnost řada lidí neopustila své obce a spolu s chalupáři se podařilo udržet z větší části fyzický stavební fond a sezónní obydlenost.

Hlavním úkolem dneška je proto vrátit venkovu místní a místu vlastní kulturní a náboženské tradice. Střediskovou zkušenost bylo potřeba nahradit myšlenkou samostatnosti jednotlivých obcí reprezentovaných samosprávou, která také stojí v pozadí evropského i našeho hnutí za samosprávu obcí a měst. Vrátit našemu venkovu har-

Obr. 1. Obec Jelenice revitalizace ozelenění objektu živočišné výroby

monii a krásu je úkol, který vyžaduje spolupráci v rozměru Evropy, státu i dané oblasti.

Obnova venkova, vyhlášená státy Evropského společenství v roce 1985, je založena právě na rehabilitaci venkovského života ve smyslu duchovních tradic spojených s přirozeným vztahem k půdě, jejímu vlastnictví a s péčí o ni.

Politici, vědci a odborníci zabývající se obnovou venkova z příhraničních oblastí západních sousedů založili 25. října 1988 v Grazu Evropskou pracovní společnost. Toto volné sdružení je zastoupeno vládami, vědci a odborníky z oblasti obnovy venkova. Členy mohou být vlády států, zájmové svazy, fyzické a právnické osoby. Po společenských změnách se od listopadu 1991 stala členem Evropské pracovní společnosti i Česká republika.

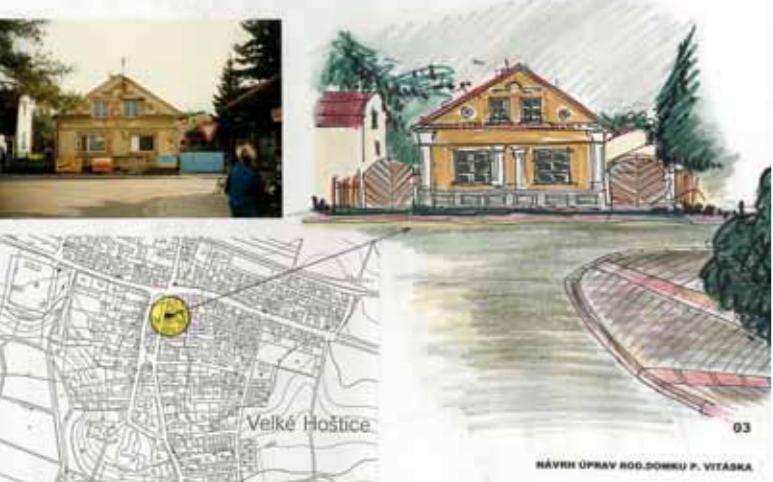
Program obnovy vesnice byl vyhlášen v roce 1991 vládou ČR na podporu obnovy a udržení života ve vesnicích.

Obr. 2. Obec Radkov – obnova a využití sportovního areálu

Obr. 4. Obec Větřkovice (Nové Vrbno), rekonstrukce a přestavba autobusové zastávky

Obr. 3. Obec Velké Hoštice – úprava zmrzačené fasády selského statku

V květnu roku 1991 vypracovalo společně Ministerstvo životního prostředí, Ministerstvo zemědělství a Ministerstvo pro hospodářskou politiku a rozvoj ČR zásady a hlavní směry programu.

V roce 1998 byl program obnovy venkova přijat vládou České republiky a patří do rezortu Ministerstva pro místní rozvoj. Cílem programu obnovy venkova je při pohledu zpět v rovině historie obce nalézt novou odvahu a její identitu se stanovením následujících zásad:

Novou politickou kulturu nalézt společnou cestu všech politických směrů v obci.

Územním plánováním a projektováním využít mnohostanné vědomosti obyvatel tak, že obyvatelé příjmu vytýčené cíle za své.

Evidenci dokumentace a obnovením kulturních statků v obci shromáždit souhrnné grafické zpracování i popis staveb a kulturních statků obce. Zemědělstvím, krajinou a životním prostředím obnovit tradiční rolnický způsob obdělávání půdy se snahou o obnovu kulturní krajiny a nalezení nového hospodáře s podnikatelskými aktivitami a občanským výrokem: „Nikam nejezdí, nakupuj doma!“

Jádro obce udržovat jako historické centrum obce s renovací domů a jejich znovuoživením.

Investorem jednotlivých akcí místního programu jsou obce, které svými rozpočty na místní programy ve velké většině nestačí. Proto jsou nuteny využívat dotační politiku krajů, v našem případě podmínek pro poskytování dotací z rozpočtu Moravskoslezského kraje. Žadatelem a příjemcem této dotace z podpory obnovy a rozvoje venkova Moravskoslezského kraje může být pouze obec s počtem 500–2500 obyvatel a se sídlem na území Moravskoslezského kraje.

Obce Radkov (495 obyvatel) a Jelenice (166 obyvatel) jsou tedy beznadějnými případy, a proto nemohou místní programy obnovy vůbec realizovat a tak přispět svou přirozenou historickou tradicí v plném lesku samotné venkovské architektuře v její perspektivě.

Obce Větřkovice (736 obyvatel) a Malé Hoštice (1752 obyvatel) daná kritéria sice splňují, ale z rámce zpracovaného místního programu obnovy přijatého občany se nepodařilo realizovat prakticky nic. Otázkou dnešních dnů pro obce splňující výše uvedené kritérium je velmi složitý a neprůhledný systém dotací. Efekt projektů skrze tento dotační systém je často tak úzký, že prakticky není schopen splnit schválené cíle a končí pouze u představ nerealizovaných projektů místních programů obnovy vesnice.

Obnova venkova vtělena do marných projektů vede pak ke zklamání nejen samotných občanů, ale i projektantů. Aby architektura dostala dostatečný prostor, je nutné dotace v této oblasti zrušit a finanční příspěvky na plány

a projekty rozdělovat podle finanční síly jednotlivých obcí. Pak zklamání vystřídá potřebná naděje s perspektivou, že se opravdu podaří ve větší míře konečně realizovat architekturu spojující vzpomínky, pocity a sny s vesnickým domovem.

Zdroje:

„OBNOVA VESNICE“, Ministerstvo životního prostředí České republiky
ATELIER OBNOVY VESNICE,
Ing.arch. Jan Kruml, Praha, Brno, květen 1992.

Ing. arch. Jan Kovář

17. listopadu 21, 747 06 Opava 6
telefon: +420 553 711 334
mobil: +420 604 554 436
e-mail: jkatelier@opava.cz

WORKSHOP BROUMOVSKO 2010

Martin Nedvěd
Martin Náhlovský
Jan Hrnčárek

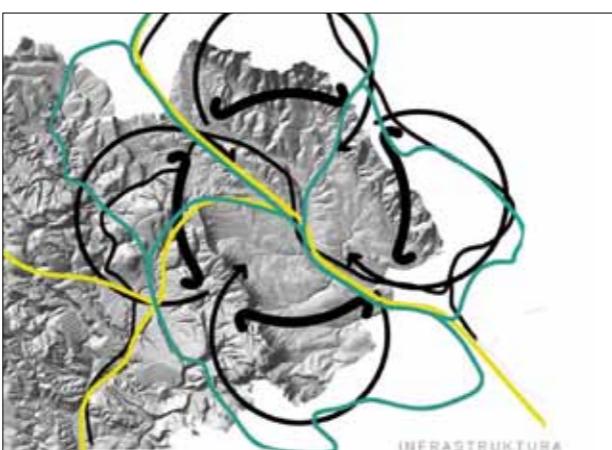
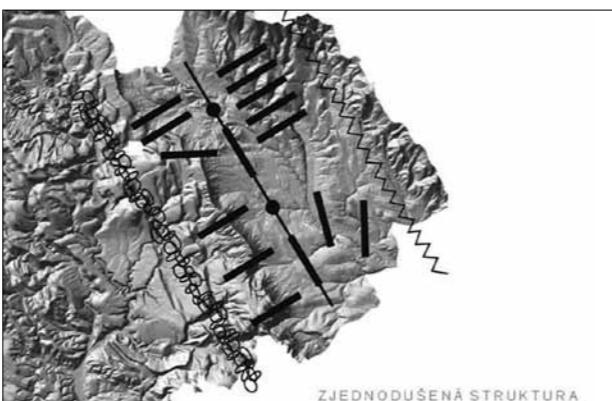

Obr. 1. Účastníci workshopu

Ateliérová tvorba v zimním semestru 3. ročníku oboru architektura a stavitelství na FAST, VŠB-TU v Ostravě je zaměřena na práci v týmech. Vesměs tříčlenné skupiny studentů společně řeší zanedbané areálové celky, většinou postindustriálního charakteru, a jejich revitalizaci, případně konverzi. Ze společně zpracovaného úkolu se potom vyčlení několik dílčích zadání pro samostatnou práci studentů v letním semestru.

Jelikož tito studenti nemají předchozí zkušenosť s týmovou prací ani urbanistickým řešením větších celků, pořádá se na začátku semestru workshop, kterého se účastní alespoň jeden zástupce z každého týmu a několik studentů z vyšších ročníků se zkušenosťmi z dřívějších workshopů, které předávají dále.

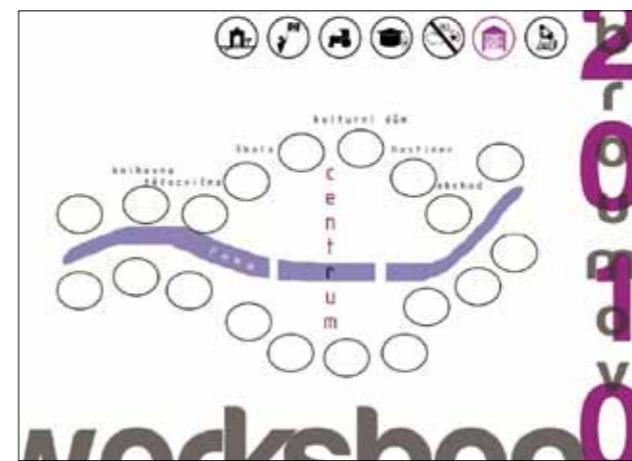
Na podzim 2010 se konal takový workshop v Křinicích

Obr. 2, 3. Skupina architekta Zelinky (Jana Stehlíková, Ondřej Tuřoň, Jana Kochová, Jan Hrnčárek, Monika Henželová, Patrik Bílý, Jana Cigošová, Martina Mlčochová).

u Broumova. Zúčastnilo se jej 24 studentů 3. ročníku a 9 studentů 5. a 6. ročníku a doktorského studia.

Vedoucími workshopu byli architekti Jan Sedlák, Josef Kiszka a Jan Zelinka za ostravskou katedru architektury a místní, broumovský architekt Bohumír

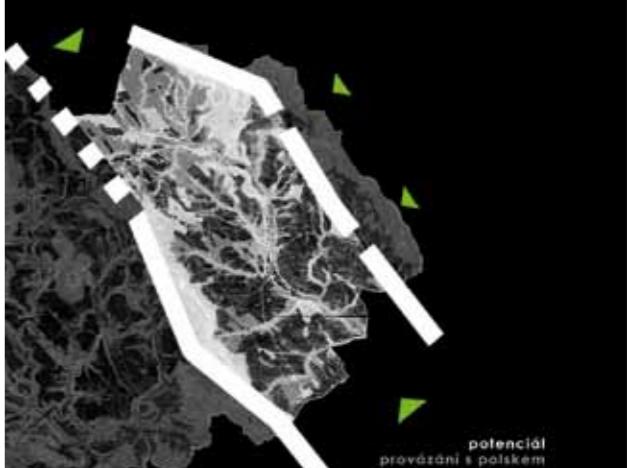
Obr. 4., 5. Skupina architekta Kiszy (Valerie Zámečníková, Andrea Pitroňová, Kateřina Doudová, Petra Adámková, Markéta Apeltová, Tomáš Krejčí, Evžen Entner, Martin Křivánek).

Prokop.

Tématem workshopu bylo nalezení strategie rozvoje celého Broumovského regionu – zanedbané příhraniční oblasti, dodnes pojmenované odsunem německého obyvatelstva po II. světové válce.

Výjimečným rysem, oproti předchozím workshopům, nebyl jenom rozsah řešeného území, ale i výrazně poznačící charakter celé akce. Významná část třídenního pobytu byla totiž věnována prohlídce unikátního souboru barokních kostelů postavených Kryštofem a Kiliánem Ignácem Dietzenhoferovými a Broumovského kláštera, kterému Dietzenhoferové vtiskli jeho dnešní barokní podobu.

Tyto kostely a jejich záchrana před postupujícím chátrá-

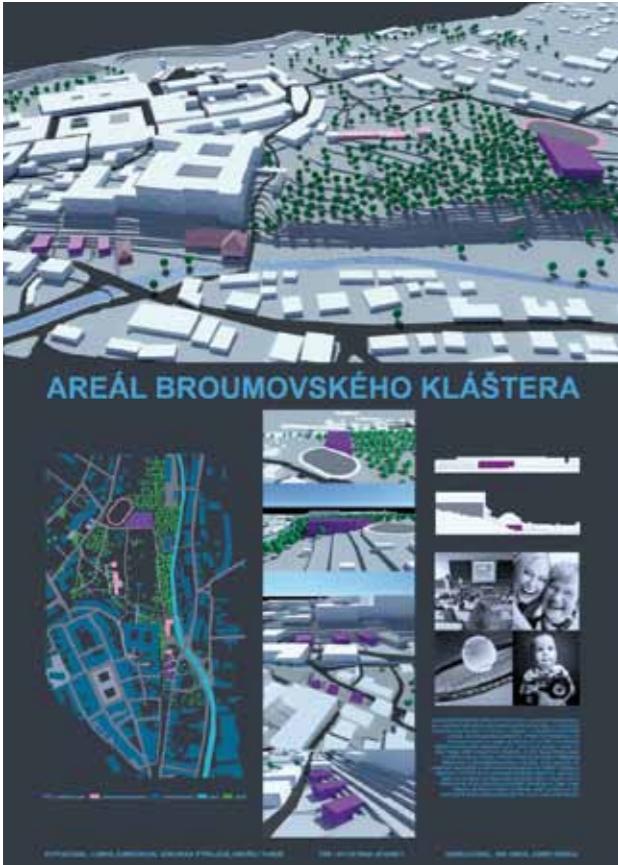
Obr. 6. Skupina architekta Sedláka (Petr Žák, Martin Nedvěd, Pavla Franková, Iva Marcoňová, Radka Pšenčíková, Petr Harařík, Veronika Šulková, Vít Hrtus).

Obr. 7., 8. Skupina architekta Prokopa (Martin Náhlovský, Martina Bedrunková, Petr Pospišek, Markéta Knobová, Daša Dupkalová, Milan Čáp, Martin Herzán, Helena Hordějčuková, Lenka Jurničková).

ním se také staly jedním z hlavních motivů většiny výstupů z workshopu.

Obsáhlý záběr broumovského workshopu se odrazil rovněž v charakteru jednotlivých výstupů. Práce jednotli-

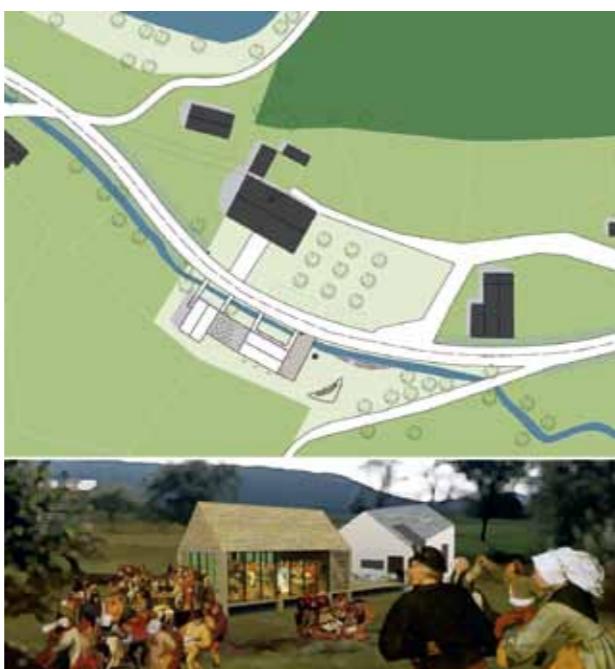
▲ Obr. 9. Areál Broumovského kláštera: Lenka Jurníčková, Veronika Rýpalová, Ondřej Turoň (3. roč.)

► Obr. 10. Zemědělské centrum v Meziměstí: Martin Křivánek, Markéta Knoblová, Veronika Šulková (3. roč.)

► Obr. 11. Územní a regulační plán Křinic: Valerie Zámečníková (6. roč.)

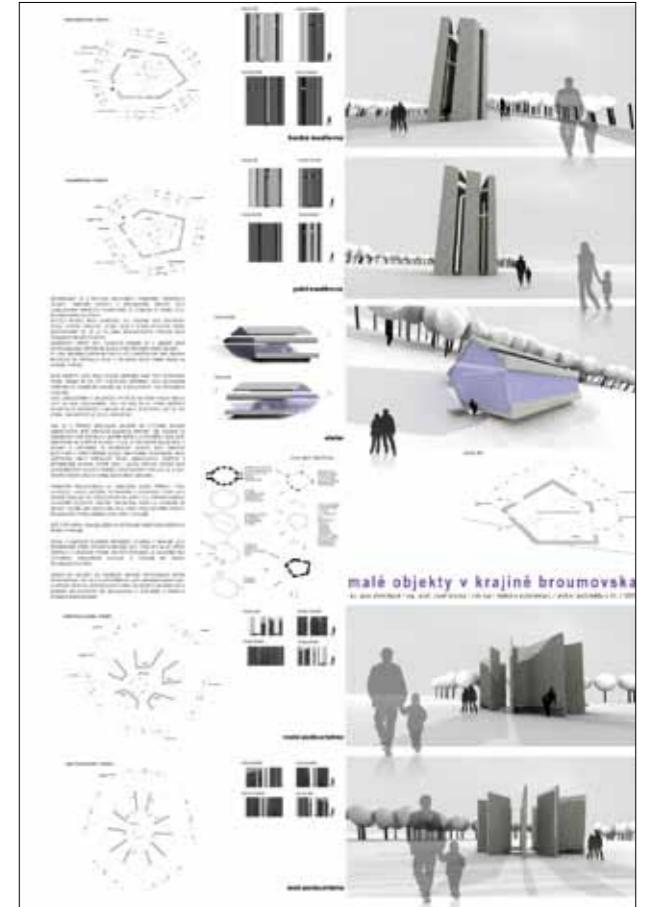
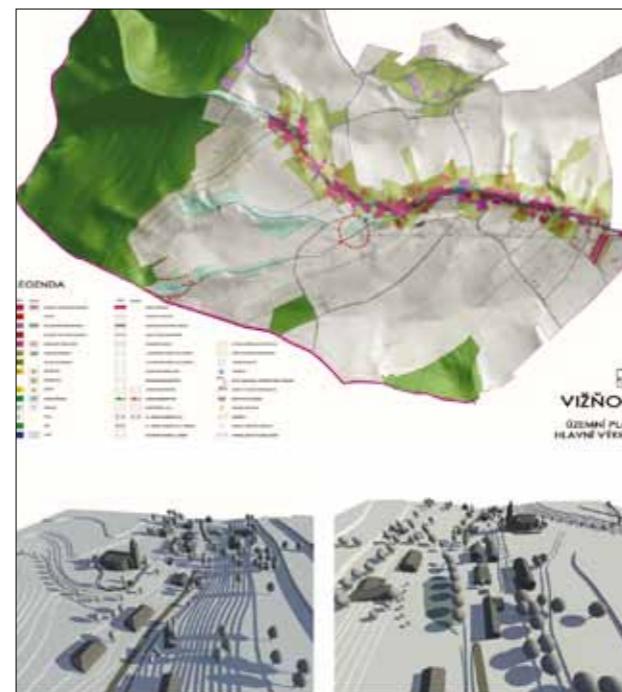
vých skupin pozbily jinak běžného detailu a zacílily čistě na koncepci strategie rozvoje daného území. Je nutno podotknout, že poněkud rozdílný průběh měl i samotný scénář výjezdu. Poznávací charakter potlačil – alespoň co se týče náplně jednotlivých dní – charakter pracovní. Paradoxně se to neprojevilo na množství cílových výstupů.

Přestože se v podstatě všechny tvůrčí skupiny shodly na tom, že je třeba resuscitovat nejen život v broumovském klášteře a v okolních barokních kostelech, ale také v samotných obcích pomocí úprav vesnických center, revitalizace statků a komplexní nápravy zemědělské výroby, každý tým upřednostnil zcela svébytné vyjádření.

► Obr. 10. Zemědělské centrum v Meziměstí: Martin Křivánek, Markéta Knoblová, Veronika Šulková (3. roč.)

► Obr. 11. Územní a regulační plán Křinic: Valerie Zámečníková (6. roč.)

◀ Obr. 12. Krinnický statek: Jan Hrnčárek (5. roč.)

◀ Obr. 13. Územní a regulační plán Vížnova: Martin Nedvěd (6. roč.)

▲ Obr. 14. Malé objekty v krajině Broumovska: Jana Stehlíková (6. roč.)

Skupina architekta Jana Zelinky vyobrazila řešenou oblast jakožto kruh s vnitřním a vnějším pohybem života, který je možno posílit dalšími souměrně rozmištěnými okruhy po obvodu a zajistit tak celkové zahuštění zdejší infrastruktury, občanské vybavenosti a turistické nabídky. Na stejném základě provedl tentýž tým deklaraci čtyř funkčních množin (kruh duchovna, odpočinku, zemědělství a turismu) a vyobrazil zcela charakteristickou strukturu místního osídlení formou ortogonální grafické zkratky.

Skupina Josefa Kiszy iniciovala snahu vyhnout se masivnímu konzumnímu rozvoji a neriskovat tak ztrátu typické vesnické identity. Půda coby „to nejcennější bohatství“ sehrála hlavní roli v rozhodnutí provést znovuvzkříšení

prostřednictvím obnovy zemědělské sféry (malovýroba, velkovýroba, ekologické zemědělství, agroturistika, celková revitalizace statků a přeměna kláštera na vysokou školu zemědělskou). Při této snaze vypracoval druhý tým zjednodušený operační program rozvoje venkova a jeho důležité body podpořil i nezbytnými ekonomickými argumenty. Skupina Josefa Kiszky dále vyslovila možnost obnovy vesnických center – a to formou lineární kumulace základních funkcí podél ústředních dopravních tepen.

Tým vedený architektem Janem Sedlákem zmínil v řadě případů tytéž záměry jako jiné skupiny. Ať už se jednalo o hledání náplně „vyhaslých“ sakrálních objektů či zachování krajinného genia loci. Jako nejpodstatnější se tak jevilo poměrně optimistické (leč příhodné) srovnání se souborem zámeckých staveb v Litomyšli. Družina Jana Sedláka sestavila tabulku významných historických dat a událostí, na jejímž základě vyslovila přání, aby byla taktéž unikátní skupina broumovských kostelů zařazena na „Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO“. Právě pro svou mimořádnost, celistvost, autenticitu a jedinečnou hodnotu.

Tým místního architekta Bohumíra Prokopa uchopil území jako srdce přeňaté napůl broumovskými stěnami, jakož-

to oblast určitým způsobem funkční (lineární osa Hronov, Adršpach...) a oblast problémově disfunkční (radiální systém kolem Broumova). Posledně jmenovaná skupina založila svůj přístup na „potenciálu přítomnosti mladých lidí“ a příkla tak fyzicky i duchovně uvadající krajině kulturně-vzdělávací funkci. To vše při využití stávajících struktur (klášter = vysoká škola, kultura a ubytování; zemědělské statky = studentské bydlení, stávající železnice a silniční síť = mimoměstská doprava). Prokopův tým se současně zabýval i možností rozšíření skupiny broumovských kostelů o další sakrální památky (dobově i autorský příbuzný) na území Česka a Polska, využitěním pomyslného okruhu a rovněž jeho interním zahuštěním.

Na výsledky workshopu navázalo několik semestrálních ateliérových projektů. Dva týmy z třetího ročníku revitalizovaly zanedbané areály, jeden student 5. ročníku navrhul rekonstrukci zdevastovaného statku, studentka 6. ročníku vymyslela soustavu drobných objektů v krajině a tři studenti 6. ročníku zpracovali územní a regulační plány pro některé vesnice na Broumovsku.

Bc. Martin Nedvěd
student katedry architektury
VŠB-TU Ostrava

Bc. Jan Hrnčárek
student katedry architektury
VŠB-TU Ostrava

Ing. arch. Martin Náhlovský
student katedry architektury
VŠB-TU Ostrava

ÚZEMNÝ SYSTÉM EKOLOGICKEJ STABILITY A JEHO REGULÁCIA V ÚZEMNOM PLÁNE BRATISLAVY

Katarína Kristiánová

ABSTRAKT

Príspevok sa venuje problematike regulácie systému sídelnej zelene a ekologickej sietí v územnom plánovaní. V súčasnosti zelené priestory slovenských miest často podliehajú tlaku zástavby a je potrebné hľadať nové spôsoby ich účinnej stabilizácie v urbanistickej štruktúre.

Na príklade Bratislavы sú predstavené nedostatky súčasných spôsobov funkčno-priestorovej regulácie priesitorov zelene a územných systémov ekologickej stability v územnom pláne, i príklady možných riešení.

Úvod

Koncepty územných systémov ekologickej stability a metodiky krajinného plánovania boli uvádzané do československej územnoplánovacej praxe už od osemdesiatych a hlavne v deväťdesiatych rokoch 20. storočia, keď sa ideia územných systémov ekologickej stability stala jednou základných myšlienok zákona o ochrane prírody a krajiny. Územný systém ekologickej stability (ÚSES) je československým predstaviteľom ekologickej sietí, ktoré sa formovali v Európe i vo svete pod rôznymi názvami, napr. v Nemecku „Biotopverbundsystem“ v Amerike a v Austrálii „Greenways“ a pod. Hoci spoločným cieľom všetkých typov ekologickej sietí je zmiernenie negatívnych dôsledkov fragmentácie biotopov ich vzájomným prepojením, v metodických postupoch aj v terminológii sú do určitej miery odlišné. Požiadavky, ktoré by mali ekologicke sieti plniť a metodické postupy ich zabezpečenia sa i v súčasnosti v jednotlivých štátoch dopĺňajú a formujú (Pauditšová, Reháčková, Ružičková 2007).

Územný systém ekologickej stability (ÚSES) rieši územné zabezpečenie ekologickej stability krajiny, prepojenie prírod-

ných území a ochranu reprezentatívnych druhov aj biotopov v ich prirozenom prostredí. Je chápany ako celopriestorová štruktúra navzájom prepojených ekosystémov, ktoré zabezpečujú rozmanitosť podmienok a foriem života v krajinе. Je tvorený biocentrami, biokoridormi a interakčnými prvками v hierarchických úrovnach: provinciálnej, nadregionálnej, regionálnej a miestnej úrovni. Metodiky a metodické návody pre vypracovanie dokumentácie územných systémov ekologickej stability (ÚSES) na regionálnej a miestnej úrovni sú na Slovensku vypracovávané už od roku 1992, napríklad Húsenicová, Ružičková et al. (1992), MŽP SR (1993), Jančura et al. (1994), Izakovičová et al. (2000), Pauditšová, Reháčková, Ružičková (2007). Metodiky a metodické návody sú spracovávané rezortne pre potreby ÚSES ako dokumentov ochrany prírody a krajiny v zmysle platnej legislatívy, v súčasnosti zákona 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, vyhlášky č. 24/2003 Z. z. a vyhlášky č. 492/2006 Z. z. k zákonu o ochrane prírody a krajiny. Projekty územných systémov ekologickej stability, spracovávané ako dokumenty ochrany prírody a krajiny, sú však aj územnoplánovacími podkladmi (podľa § 7a zákona 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku) a po zapracovaní a schválení územno-plánovacej dokumentácie by sa mal stať všeobecne záväzným plánom. V záväznej časti územnoplánovacej dokumentácie regiónov a obcí sa schvaľujú zásady a regulatív územného systému ekologickej stability (podľa § 13 zákona 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku). ÚSES sa spracovávajú aj v rámci projektov komplexných pozemkových úprav. Každý odbor má svoje specifická, pričom je potrebná a nevyhnutná previazanost' jednotlivých rezortných metodických postupov a medziod-

Obr. 1. Biokoridor Chorvátskeho ramena, v mestskej časti Petržalka, v Prieskumoch a rozboroch Územného plánu regiónu Bratislavského samosprávneho kraja (Hrdina et al. 2010)

vetvová spolupráca. Územné plánovanie a jeho komplexný prístup k harmonizácii požiadaviek na využitie územia má klúčový význam, keďže až po konfrontácii rôznych záujmov na využitie územia je vymedzenie prvkov ÚSES premietané do záväznej časti územnoplánovacej dokumentácie, čím by mala byť spĺňaná požiadavka účinnej funkčno-priestorovej ochrany existujúcich funkčných prvkov ÚSES i vymedzenia územných rezerv pre jeho chýbajúce časti.

V tejto súvislosti sa javí dôležitým sledovať, ako sa premietá problematika tvorby ekologických sietí - územných systémov ekologickej stability do územných plánov a do konkrétnych regulačných opatrení pre funkčno-priestorové vymedzenie prvkov ÚSES.

Hlavné ciele výskumu

Správa o stave životného prostredia SR za rok 2008 (Klinda, Lieskovská et al. 2008) konstatuje, že implementácia územných systémov ekologickej stability na miestnej úrovni na Slovensku nebola úspešná, integrácia konceptu územných systémov ekologickej stability do územných plánov je nedostatočná a neefektívna. Spracovanie územných systémov ekologickej stability na miestnej úrovni, ich aplikácia a priemet do územnoplánovacej dokumentácie na sídelnej a zonálnej úrovni si vyžaduje prispôsobenie sa špecifickým podmienkam miestnej úrovne a súvisí s potrebou prehíbenia a detailizovania konkrétnej priestorovej lokalizácie i špecifikácie regulatívov jednotlivých prvkov ÚSES. Tvorba územného systému ekologickej stability v urbanizovanom území má svoje špecifiká, vyplývajúce z kumulácie rôznych limitujúcich faktorov. Ekologická hodnota a funkčnosť ekostabilizačných prvkov v urbanizovanom území býva variabilná, čo vyvoláva potrebu modifikácie kritérii a požiadaviek na prvy ÚSES Pauditšová a Reháčková (2002).

Hlavným cieľom výskumu je na modelovom príklade Bratislavu sledovať súčasné spôsoby funkčno-priestorovej regulácie územných systémov ekologickej stability, ako dôležitých zelených priestorov sídla, v rôznych stupňoch územnoplánovacej dokumentácie a identifikovať nedostatky regulácie ekologickej sietí a systému sídelnej zelene v územnom plánovaní, ako prekážky efektívnej implementácie ÚSES a stabilizácie plôch zelene v urbanistickej štruktúre.

Materiál a metódy

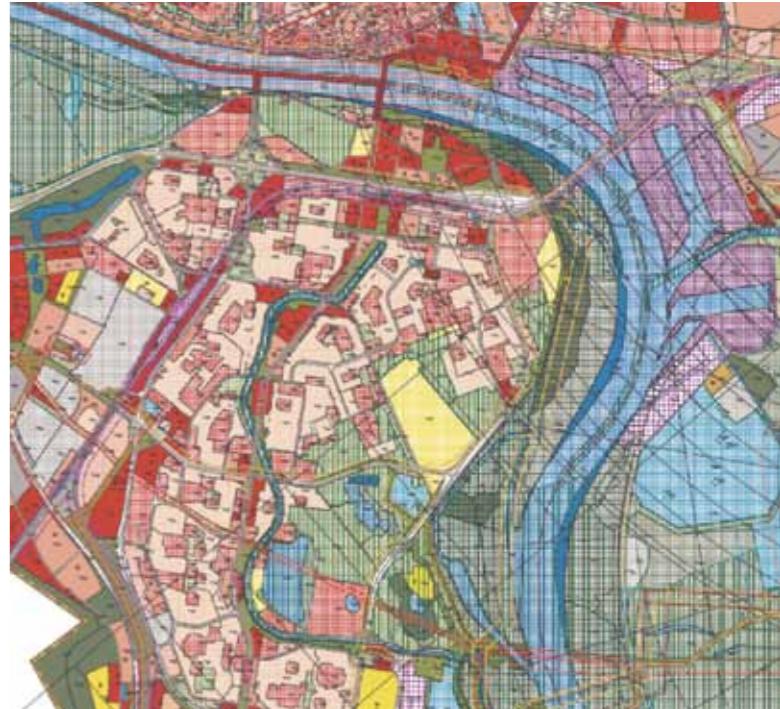
Modelové územie, mesto Bratislava, s rozlohou 367,7 km² a s počtom obyvateľov 428 791 (k 31.12.2008, podľa Mestskej a obecnej štatistiky ŠÚ SR) je krajským mestom Bratislavského samosprávneho kraja a súčasne hlavným

mestom Slovenskej republiky. Má 17 mestských častí a kompetencie v oblasti územného plánovania prislúchajú hierarchicky všetkým týmto samosprávnym orgánom. Územie Bratislavu môžeme charakterizať ako kultúrnu, urbanizovanú krajinu, po stáročia pretváranú človekom, na svahoch Malých Karpát a brehoch rieky Dunaj, hlavné zelené štruktúry systému sídelnej zelene sprevádzajú tieto prírodné fenomény. Sídelnú zeleň v Bratislave predstavujú rôzne plochy zelene. Reháčková a Pauditšová (2006) uvádzajú plochu verejnej zelene v Bratislave 9 504 ha, z toho parky a iné zelené priestranstvá tvoria 864 ha a lesy 8 640 ha. Lesy teda predstavujú až 90% verejne prístupných plôch zelene v meste a parky, menšie sadovnícky upravené plochy a verejná zeleň bytovej zástavby predstavujú len 9%.

Spôsoby funkčno-priestorovej regulácie územných systémov ekologickej stability a systému sídelnej zelene boli sledované v rôznych stupňoch územnoplánovacej dokumentácie, obstarávaných hlavným mestom, jednotlivými mestskými časťami, i samosprávnym krajom. Taktiež boli sledované dokumentácie, riešiace problematiku sídelnej zelene, napríklad dokumenty ÚSES a generely zelene slúžiace ako územnoplánovacie podklady.

Výsledky

Územný systém ekologickej stability pre územie Bratislavu bol spracovaný už v roku 1991 (Kozová et al. 1991), Regionálny územný systém ekologickej stability bol vypracovaný v roku 1994 (Králik et al., 1994) a prehodnotený v Územnom pláne Veľkého územného celku Bratislavského kraja z roku 1998 a následne v Územnom pláne VÚC Bratislavského kraja z roku 2008 (Hrdina et al. 2008). V súčasnosti je spracovávaný nový Územný plán regiónu Bratislavského samosprávneho kraja, v etape spracovaných prieskumov a rozborov (Hrdina et al. 2010) je systém ekologickej stability riešený v častiach „Krajinnoeekologickej plán“ a „Ochrana prírody a tvorba krajiny vrátane prvkov ÚSES“. Územný plán hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavu (kolektív 2007) bol schválený 31. 5. 2007 uznesením Mestského zastupiteľstva hlavného mesta SR Bratislavu č. 123/2007 a účinnosť nadobudol 1. 9. 2007. Jeho záväzná časť bola vyhlásená Všeobecne záväz-

Obr. 2. Biokoridor Chorvátskeho ramena v Regulačnom výkrese Územného plánu Bratislavu z roku 2007 (kolektív, 2007)

ným nariadením hlavného mesta SR Bratislavu č. 4/2007. Územný systém ekologickej stability je vyjadrený v textovej i v grafickej časti, vo výkrese „Ochrana prírody, tvorba krajiny a územný systém ekologickej stability“. Problematica ekologickej sietí v urbanizovanom prostredí je úzko previazaná so systémom zelene sídla a teda aj s problematikou generelov zelene. V roku 1999 obstaral Magistrát hlavného mesta Bratislavu Územný generel zelene mesta Bratislavu (Čechová et al. 1999), ktorý bol jedným z územnoplánovácih podklasov pre tvorbu územného plánu.

Obr. 3. Urbanisticko-architektonické poňatie priestoru biokoridoru Chorvátskeho ramena v Urbanistickej štúdie Petrzalka City (Alexy, Alexy 2009, www.petrzalkacity.sk/files/PetrzalkaCity)

Aj niektoré mestské časti majú vypracovaný generel zelené, evidencia zelené v jednotlivých mestských častiach je však spracovaná na rozličnej úrovni, niektoré mestské časti majú spracovanú evidenciu zelené v digitálnej forme ako súčasť GIS, ale jednotný systém evidencie zelené v Bratislave nie je zabezpečený.

Najzávažnejším nedostatkom súčasných spôsobov funkčno-priestorovej regulácie územných systémov ekologickej stability, ako dôležitých zelených priestorov sídla, v rôznych stupňoch územnoplánovacej dokumentácie je, že ich priestorové a kvalitatívne parametre sú neneustatočne definované, čo je prekážkou efektívnej implementácie ÚSES a stabilizácie týchto plôch zelené v urbanistickej štruktúre. Prvky ÚSES - biokoridory, biocentrá, alebo interakčné prvky sú priestorovými štruktúrami - lineárnymi a plošnými. Z hľadiska plnenia svojich ekologickej funkcií musia spĺňať isté priestorové a kvalitatívne parametre, inak sa stávajú nefunkčními. Územné plány v prípade Bratislavы málo hovoria o priestorovej regulácii týchto priestorov. Od územného plánovania sa pritom očakáva, že

zadefinuje zásady nielen funkčného, ale aj priestorového využitia a priestorové nároky prvkov systému ekologickej stability sú nesporné.

Ako charakteristický príklad nedostatočného spôsobu funkčno-priestorovej regulácie územného systému ekologickej stability v rôznych stupňoch UPD možno uviesť príklad biokoridoru regionálneho významu Chorvátske rameno (Obr. 1).

Priestor Chorvátskeho ramena je vymedzený ako biokorridor regionálneho významu, ale súčasne je aj plánovaným koridorem nosného systému MHD. Už zosúladenie týchto dvoch požiadaviek v tomto vymedzenom priestore je náročné, ale Územný plán hlavného mesta vkladá na „volné“ plochy v tomto priestore ešte aj nové funkcie bývania a občianskej vybavenosti (Obr. 2).

Takáto koncepcia je následne spracovávaná v podrobnejších územnoplánovacích a projektových dokumentáciách, ktorých viziou je vznik urbanizovaného priestoru, kde zeleň tvorí doplnkovú funkciu, hlavne formou sadovnícky upravených plôch (Obr. 3).

Podobne je možné uviesť aj ďalšie príklady, kedy na zonálnej úrovni sú ekologicke funkcie priestorov deklarovanej ako biokoridory alebo biocentrá výrazne redukované a neadekvátnie dimenzované. Úroveň podrobnosti priestorovej regulácie by sa pritom mala zvyšovať, kým územný plán regiónu stanovuje koncepcioné súvislosti, územné plány miest a zón by systém ekologickej stability mal rozvinúť, kreatívne obohatiť o lokálne prvky a spodrobniť priestorovú reguláciu a režim takýchto území. Špecifickú

problematiku priestorovej regulácie prvkov územnej stability v územnom plánovaní je však veľmi ľahko postihnúť jednotou metodikou, ktorá by mohla aj okliešťovať kreativitu jednotlivých lokálnych riešení. Jednotlivé územné plány zón prichádzajú s rôznymi riešeniami regulácie zelené, jej ekologickej funkcií a k vytváraniu systémov ekologickej stability (Kristiánová 2011). Príkladom snahy o priestorovú reguláciu zelené a jej ekologickej funkcií môže byť v súčasnosti prerokovaný Územný plán zóny Machnáč, zmeny a doplnky 3 (Mudrochová, Drobniak, Bojko 2009). Regionálne biocentrum Machnáč, je mozaikou lesných a sekundárnych spoločenstiev, sadov a záhrad s vysokým

ekostabilizačným účinkom, ktoré je ohrozené rozvíjajúcou sa výstavbou. Územný plán zóny Machnáč umožňuje výstavbu málopodlažnej bytovej výstavby na nových parcelách. O zachovanie ekologickej kvalít sa snaží okrem klasických spôsobov použitia koeficientov zastavanosti, zelené, podlažnosti a pod., aj pomocou interakčných prvkov, napríklad živých plotov zelené súkromných záhrad medzi jednotlivými súkromnými parcelami, čo sa však javí ako diskutabilné z hľadiska obmedzených možností inštitucionálneho a legislatívneho dosahu na dodržiavanie takéto regulácie.

Kvalita územného plánu závisí vo veľkej mieri aj od kvality územnoplánovacích podkladov. Výskum v prípade Bratislavы ukazuje že aj územnoplánovacie podklady, krajinoekologické plány, generely zelené a pod., neformujú účinné výstupy pre potreby spracovania jednotlivých územných plánov, neuvedomujúc si obmedzené spektrum možností regulácie v jednotlivých hierarchických úrovniach, od regionálnych územných plánov, cez územné plány mesta, po územné plány zón.

Diskusia a záver

Modelový príklad Bratislavы ukazuje, že nedostatky funkčno-priestorovej regulácie prvkov územného systému ekologickej stability sú prekážkou jeho efektívnej implementácie v urbanistickej štruktúre. Prvky ÚSES sú veľmi často aj súčasťou niektoréj z kategórií chránených území, čo zakladá rámec ich právnej ochrany v urbanistickej štrukture a znamená jednak priestorové vymedzenie ochrany a súčasne vymedzenie režimu ochrany. Prvky ÚSES bez takejto legislatívnej ochrany sa stávajú ohrozenými. Klasická ochrana prírody však pracuje s konceptmi ochrany existujúcich hodnôt, ktoré sa v danom priestore vyskytujú. Územné plánovanie by malo mať schopnosť v urbanistickej štruktúre formou účinnej regulácie stabilizovať a udržať v území aj tie prvky ekologickej stability, ktoré nie je možné alebo účelné legislatívne chrániť v systéme ochrany prírody. Súčasne by svojim priestorovým prístupom malo mať schopnosť rozpoznať priestorový potenciál tých plôch, ktorých momentálna ekologická významnosť je nízka, ale ktoré by z urbanisticko-architektonického hľadiska

boli vhodné pre účely vytvárania systémov zelene a ekologickej sietí. Z pohľadu samospráv ako obstarávateľov územnoplánovacej dokumentácie je potrebné formulovať a zdôrazňovať požiadavky na priestorovú reguláciu zelené a prvkov územného systému ekologickej stability pri spracovaní územných plánov, pričom regulatívy by mali byť definované zrozumiteľne a jasne, pretože potrebujú byť komunikované a sprostredkované širokej verejnosti pri riadení a usmerňovaní územného rozvoja.

Literatúra

- Alexy, A., Alexy, T., 2009: Urbanistická štúdia Petržalka City, Investor: Petržalka City s.r.o. [on-line]. [cit. 26. 12. 2010]. Dostupné na: <http://www.petrzalkacity.sk/files/PetrzalkaCity_2.pdf>
- Čechová, H. et al., 1999: Územný generel zelené mesta Bratislavы, Magistrát hlavného mesta SR Bratislavы, textová časť 173 pp.
- Hrdina V. et al., 2010: Územný plán regiónu – BSK. Prieskumy a rozbory. Krajinoekologický plán, Ochrana prírody. Obstarávateľ BSK.
- Hrdina, V. et al., 2008: Územný plán VÚC Bratislavského kraja v súhrnnom znení zmien a doplnkov 2000, 2002, 01/2003, 01/2005, BSK.
- Húsenicová J., Ružičková J. et al., 1992: Metodika projektovania regionálneho a miestneho ÚSES. URBION Bratislava, 54 pp.
- Izakovičová Z. et al., 2000: Metodické pokyny na vypracovanie projektov regionálnych ÚSES a miestnych ÚSES, MŽP SR, 120 pp.
- Jančura P. et al., 1994: Manuál k metodike ÚSES, I.-IV. diel, MŽP SR, Bratislava, 214 pp.
- Klinda, J., Lieskovská, Z. et al., 2008: Správa o stave životného prostredia v SR v roku 2008. MŽP SR, Bratislava, 308 pp.
- kolektív, 2007: Územný plán hl. mesta SR Bratislavы. Schválený uznesením MZ hl. mesta SR Bratislavы č. 123/2007 s účinnosťou od 1. 9. 2007, Magistrát hl. mesta SR Bratislavы.

- Kozová, M. et al., 1991: Ekologické hodnotenie hl. mesta SR Bratislavu a návrh systému ekologickej stability. Ekologickej štúdia. UKE SAV, Bratislava, 175 pp.
- Králik, J. et al., 1994: Regionálny územný systém ekologickej stability mesta Bratislavu. SAŽP, pobočka Bratislava, 310 pp.
- Kristiánová, K., 2011: Manažment sídelnej zelene. Dizertačná práca. SvF STU, 94 pp.
- Mudrochová, A., Drobniak, G., Bojko, V., 2009: Územný plán zóny Machnáč, zmeny a doplnky 3, rok prerokovávaný v období 1.12.2010-15.11.2011. Obstarávateľ: Hl. mesto Bratislava
- MŽP SR, 1993: Metodické pokyny na vypracovanie dokumentov územného systému ekologickej stability, Bratislava, 63 pp.

Ing. arch. Katarína Kristiánová
Ústav záhradnej a krajinej architektúry
Fakulta architektúry STU
Námestie Slobody 19
812 45 Bratislava
Slovenská Republika
kristanova@fa.stuba.sk

THE NEW SPATIAL TYPOLOGY OF CONTEMPORARY EUROPEAN TRADE FAIR CENTRES

Piotr Średniawa

ABSTRACT

Political and economical changes taking place for last twenty years, with the processes of globalization, have led to major changes in many fields of land use planning. One of them is a huge segment of investments including great trade fair centres, which developed dynamically during this period. This development was not only quantitative, but also qualitative, leading to the emergence of a new model of the exhibition centre. The article attempts to indicate, on the selected examples, the emergence of a new spatial typology of contemporary fair centres.

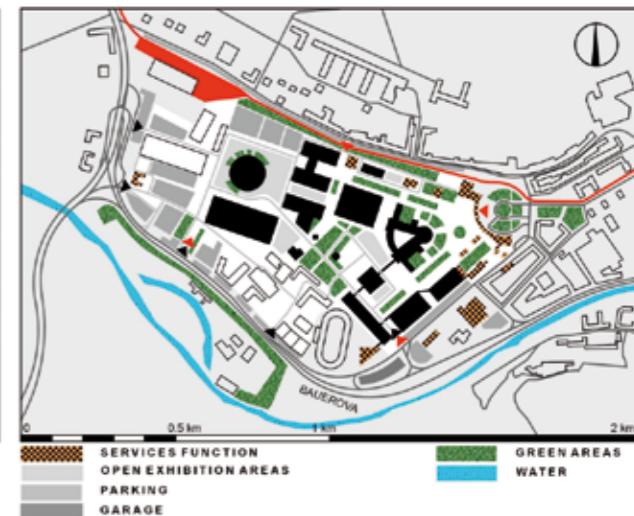
sion of competition. Currently there are approximately 450 active trade fairs centres in Europe. They vary significantly both in size and age. They have also different functional and spatial layout (1).

2. The development of European trade fair centres in the 20th century.

The origins of contemporary trade fair and exhibition centres reach the second half of the 19th century, when the national and European exhibitions began to turn into design fairs. In 1895, in Leipzig, first in Europe Design Fair (Muster-

Pict. 1. Poznań, MTP, venue plan

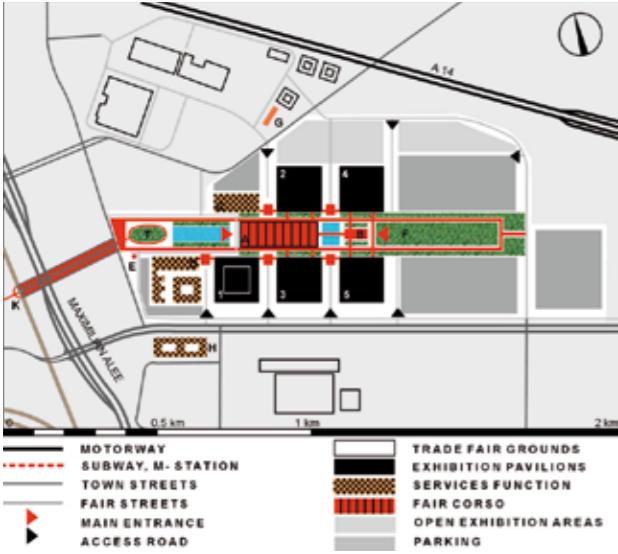

Pict. 2. Veletrhy Brno, venue plan

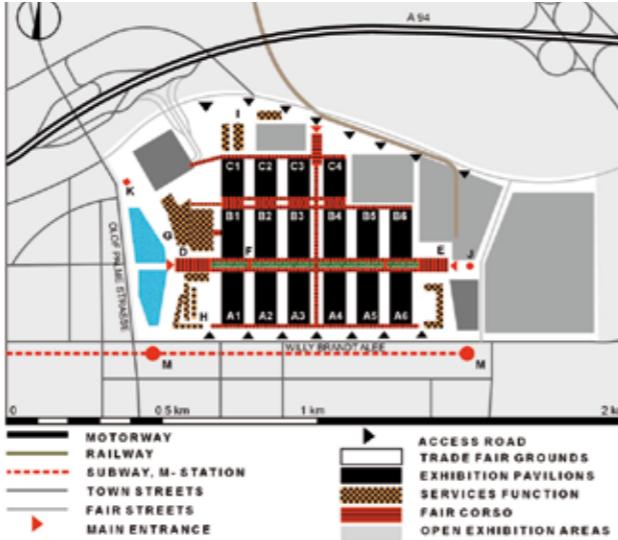
1. Introduction

Trade fair centres currently occupy an important place in the strategies of cities and metropolitan areas, allowing their international impact and inclusion in the global dimen-

messe) was held, being prototype of all current trade fairs in the world. The real development of trade fairs, however, started after the First World War, when many centres were opened: Poznan (1921), Milan and Paris (1923), Berlin

Pict. 3. Leipziger Messe, venue plan

Pict. 5. München Messe, venue plan

Pict. 4. Leipziger Messe, venue view

and Cologne (1924), Brno (1928), Bari (1930), Barcelona (1932). Space solutions of these were often set on stellar or radial layouts, borrowed from the urban or park plans.

After the Second World War trade fair activity was quickly re-established.

In the period since the end of war to the year 1990 new centres were founded in Hanover (1947), Frankfurt (1948), Bologna (1965), Nuremberg (1974), Paris Villepinte (1982), Essen (1983), Düsseldorf (1971), Lyons

Pict. 6. München Messe, venue view

(1984), Parma (1985) with various spatial and functional layouts. Existing centres were modernized and expanded.

Multiple reconstruction and expansion of existing centres to areas in excess of 100 000 square meters of indoor exhibition space caused the layouts have become unclear, giving impression of randomly stacked objects. Also, despite the increasing area, no clear, adaptable to potential permanent changes, model was developed during 40 years.

Pict. 7. Fiera Milano, venue plan

Pict. 8. Fiera Milano, venue view

3. New European trade fair centres

During last twenty years, since the beginning of political and economical changes in Europe, there has been a very clear trend towards building great trade fairs centres in a single stage and in a very short time. Recently, there has been a significant development in this field also in Poland. New centres have been founded in Kielce and Sosnowiec.

3.1 LEIPZIGER MESSE, Germany

After Germany reunification, the trade fairs near Leipzig city centre were decided to be closed. Building of the new venue began in 1993. It was opened in 1996. The authors were Von Gerkan, Marg und Partner architects and Ian Ritchie Architects London (2). New trade fair was located in the northern part of the city, about 7 kilometres from the centre of Leipzig, by the A14 motorway. The area of the venue is 95 hectares with future development reserve to the east. Their exhibition area reaches 102 500 square meters of indoor space and 69 900 square meters outside buildings. There are 7000 parking places for visitors and 1000 for exhibitors. The number of visitors reached 1.6 million in 2009.

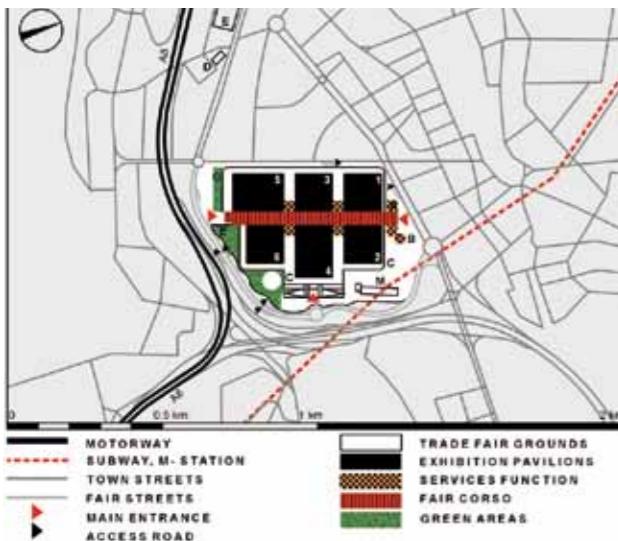
General layout of the establishment is orthogonal, east-west axial plan. The composition axis starts in the west with entrance square and tram station. Next, there is

a long pond as a foreground for almost a quarter kilometre long west entrance hall made of glass. The east entrance pavilion has a fore square with a long stripe of park, on the sides of which car parking areas are located. The visitors' access to the exhibition is very clear. The west entrance is provided to those arriving in public transport, the east, on the other hand, to arriving by car. Exhibition pavilions are arranged on both sides of the main axis and connected to each other and to entrance pavilions with over ground galleries. In the east part, next to the entrance square, the fair tower, conference centre and administration offices are located. Outdoor exhibition areas are located, as a separate space, on the north side of the layout.

3.2 MÜNCHEN MESSE, Germany

Until the 90s of the 20th century trade fairs in Munich were held in the area of Theresienhohe, west of downtown. The new location was in the area of airfield built in the 30's in Reim. The authors were Kaup, Scholz, Jesse und Partner München, Obermayer Planen und Beraten München, and BBP Architekten Copenhagen (3). The opened in 1998 venue is bordered to the north with A94 motorway exit, in the east part of the city, 9 kilometres to the city centre.

It covers the area of 101 hectares with future extension reserve to the east. Their exhibition area reaches 180 000 square meters of indoor space and 253 000 square meters

Pict. 9. Bilbao, BEC, venue plan

Pict. 10. Bilbao, BEC, venue view

outside buildings. There are 13 000 parking places in multi-level garages. München Messe was visited by 2 million people in 2009.

General layout of the establishment is orthogonal, east-west axial plan. The composition axis starts in the west with an entrance square and a large pond. There is a conference centre to the north and offices to the south of the entrance square. The main axis consists of a park with long green promenades and covered galleries on both sides – main pedestrian routes on the venue. On east and west ends the axis is closed with entrance pavilions. There is a tower located in front of the east pavilion. The main axis is supported by transversal axis with north entrance. Almost identical exhibition halls are regularly arranged on both sides of green axis of the park and connected to each other with galleries and flyovers.

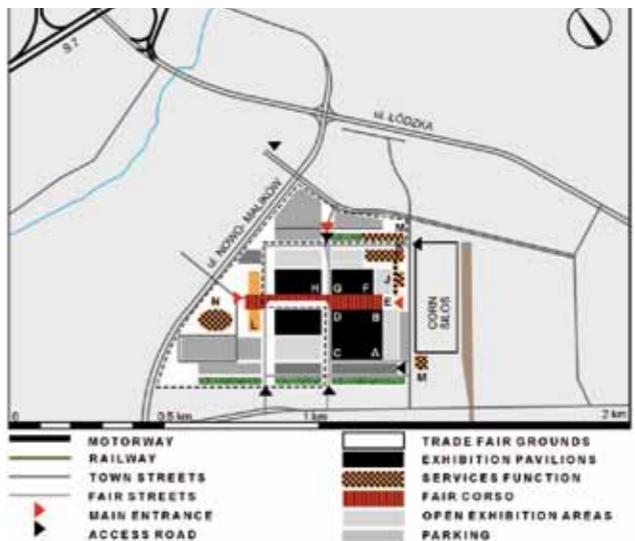
3.3 FIERA MILANO RHO, Italy

The new exhibition centre in Milan was opened in 2005. The lead designer was Massimiliano Fuksas (4). The new venue is located in the district of Rho in the north-western part of the city, 10 kilometres to the city centre. It covers the area of 90 hectares and has 345 000 square metres of indoor, about 60 000 square metres of outdoor exhibition space and 14 200 parking places. There were 5.67 million visitors (together with Fiera Milano City).

The general layout of the venue is orthogonal, axial, slightly twisted in relation to east – west direction. The east side begins with an entrance square and a subway station. The main axis consists of a two level pedestrian corso with gastronomic facilities and recreation areas. Eight exhibition pavilions, accessible from both levels of the corso, are arranged symmetrically – four on each side of the main axis. In the middle of the axis, on the south side there is a conference building with service facilities and a hotel in front of it. The axis ends in the west side with west entrance hall. Inner ring road of the venue provides access both to exhibition pavilions and multi-level garages in the south, east and west side. The north – east part of the complex, where railway and motorway connector intersect at the moment, is planned to be used as part of Expo 2015 and for building of multifunction mall with railway station, integrating the venue with future Expo areas.

3.4 BEC-BILBAO EXHIBITION CENTRE, Spain

Bilbao Exhibition Centre is one of the essential elements of long-term city restructuring. It is also one of urban landscape and functional elements of main city axis revitalization – 15 kilometres along the river Nervion from the city centre to the harbour. The authors of the project were architects Cesar Azcarate and Esteban Rodriguez. The new opened in 2004 venue is located on the flat terrain in the

Pict. 11. Targi Kielce, venue plan

Pict. 12. Targi Kielce, venue view

valley of river Nervion mouth, about 6 kilometres from centre of Bilbao and 7 kilometres from the harbour. From the south, the resort is adjacent to the A8 motorway. Area of the venue area is 28 hectares. It has 150 000 square meters of indoor, 20 000 square metres of outdoor exhibition space and 4,000 car parking spaces. Number of visitors every year (2009) is amounted to 1.23 million.

The general layout of the venue is orthogonal, axial, slightly twisted in relation to the north – south direction. The north – eastern side begins with entrance square with subway station pavilion. The square is dominated by the block of an office tower and a conference centre. The entrance to the complex is located in its arcade. This location enables the conference centre to function independently. Longitudinal axis of the complex is a pavilion – gallery, over 500 meters long and 42 meters wide, illuminated through roof lights. Entrances to the venue are on the north and south ends of gallery and one independent, from east, to no. 4 exhibition pavilion – Bizkaia Arena. Six exhibition pavilions are located symmetrically on sides of the gallery. Supply, delivery to the exhibition pavilions and the access to the underground parking is provided with the inner ring road of the complex. Outdoor exhibition areas are located as a separate space on the east and south side of the centre.

3.5 TARGI KIELCE, Poland

Targi Kielce exhibition centre was founded in 1992 as a small trade fair of regional importance, based on former warehouse facilities from the 70s. The centre was gradually extended by adaptation of subsequently acquired warehouses. For last 5 years, design work on the spatial development plan and gradual building work has been undertaken with the support of EU funds. Targi Kielce is currently the second largest trade fair centre in Poland. The authors of the project are the architects Barbara and Piotr Średniawa (5). The exhibition centre is located in the north – western part of city, on a flat terrain, in a distance of 5 kilometres from the city centre, near the junction of expressway S7 Krakow – Warsaw, which bypasses Kielce. Area of the venue is currently 15 hectares (planned target – 40 hectares). The centre has 35 000 square metres of indoor exhibition space (planned target – 47000 square metres), 19 000 square metres of outdoor exhibition space and 2000 parking spaces. Annual number of visitors is amounted to 170 thousand (2009).

The general plan had to take into account the need for inclusion of existing exhibition pavilions into the target venue layout and staged, spread in time process of extending the centre. The first stage of the project was an orthogonal layout of the venue, in which existing and planned exhibi-

tion pavilions are adjacent to the central 'spine' of the fair – the long entrance and exhibition pavilion 'E' with its individual elliptical architectural form. This pavilion also serves as the main pedestrian route of the venue. The axial layout principle is consequently continued in the next stages of the project. Around the pavilions outdoor exhibition areas are located. From there also delivery of exhibits and road access to pavilion is provided. Conference centre and multi-level garages are located at the edge of the venue, accessible from outer roads. Future extension and development is expected to the west.

4. Summary

Discussed, using selected examples, characteristics and properties of exhibition centres established in the last two decades show development of new trends. One stage, short term investments are undertaken, covering up areas comparable with large fragments of the central areas of cities. The role of trade fairs has changed in the city structure. As completely independent complexes, they have been located in distant suburbs, and their relationship with the traditional area of urban investment is maintained only thanks to efficient means of mass transport. The size of centres, a very diverse range of goods displayed, problems with logistics and support for both exhibitors and visitors has led to the emergence of a very clear functional and spatial pattern by which these centres are designed and built. This very clear and a disciplined schedule, modified if needed, in an optimal way ensures the existence of modern trade fair centres.

Literature:

- Średniawa Piotr „Współczesne tendencje kształtuowania ośrodków targowych w strukturach miejskich” Archivolta nr 2 2009 r.
- Bachmann Wolfgang „Neue Messe Leipzig“ Baumeister 4 1996 r. Georg D. W. Callwey München
- Habermann Karl J „Zentrale Glasshalle Messe Leipzig“ Detail 5, 1996 r. Institut für internationale Architektur - Dokumentation GmbH München
- Parker Dorothea „Neuplanung Flughafengelände München – Riem“ Baumeister 7 1997 r. Callwey Verlag München
- Klüver Henning „Neues Mailänder Messezentrum“ Baumeister 6 2005 r. Georg D. W. Callwey München
- Średniawa Piotr, Barbara „Hala wystawowo- recepcyjna, I etap rozbudowy Targów Kielce” Świat Architektury 1 (8) 2011 r.

mgr inż. arch. Piotr Średniawa
ul. Nasyp 6 p. 10
Gliwice 44-100
phone (48) 32 335 11 09
mobile (48) 602 342 201
e-mail:bsp.architekt@poczta.onet.pl
www.bsp-architekt.com

AIRPORT CITY – A NEW URBAN DEVELOPMENT PHENOMENON AND POTENTIAL PERSPECTIVES FOR SILESIA

Michał Stangel

ABSTRACT

Transportation nodes have always been places of intense contacts and interchange, and thus centers of economic growth and development. A similar process may be observed in the case of airports worldwide, and with the growth of passenger and cargo traffic, there is a growing tendency to attract additional aeronautical and non-aeronautical activities. As a consequence airport zones attract urban central functions, and the process is described by several researchers as the emergence of "airport cities". While this is primarily happening around Worlds largest airports, this tendency is also beginning in Central Europe, such as e.g. airports in Warsaw, Katowice or Ostrava. These spatial phenomena can be described at various levels and scales. The paper presents the theoretical context, and discusses the cases of airport areas in Warsaw and Katowice.

1. INTRODUCTION

Urban areas located in proximity to transportation nodes, as privileged locations, have attracted investment and have become subject to intensified spatial development. A similar process may be observed in the case of airports, and with the growth of passenger and cargo traffic, there is a growing tendency to attract additional aeronautical and non-aeronautical activities. The passenger terminal becomes surrounded by a range of additional functions, such as commerce, dining, specialized services, conference centers, hotels, as well as zones of commercial activity. Small scale examples of new functions may include a hairdressing salon or the chapel in the Katowice airport terminal B,

or parking lots which have appeared on private plots in close proximity to the airport. Examples of additional functions in the worlds largest airports include cinemas, fitness centers, and a tropical butterfly park at the Singapore Changi Airport, a casino and Rijksmuseum art gallery at Amsterdam Airport Schiphol, a spa at the Hong Kong International Airport, or Frankfurts airport clinic. Güller and Güller propose classifying these activities into three categories, according to their relation to the airports core business: Core aeronautical activities are part of the technical operation of the airport, directly supporting the air traffic function, Airport-related activities have a direct relation to air-freight or air-passenger movements (e.g., logistics and distribution activities, terminal retail and hotels, or conference centers). Their competitiveness and/or business revenues are closely tied to the scale of air traffic, and airport-oriented activities choose the airport area because of the image of the airport and its typically excellent ground accessibility. In the last group the price of land and surface connectivity, rather than relation to air traffic, are the key factors in determining those activities locating in the airport area.

Civilian aviation is the fastest growing branch of transportation in several Central European countries. This trend started with the political transformation in the late 1980s, and was further catalyzed after the enlargement of the European Union in 2004, which resulted in the intensification of international contacts. Another catalyzing effect comes from the rapid growth of the low cost airlines, which made air flights available to the general public, and increased competitiveness between both the air operators and the

airports. In Poland, with the growth in air transportation, the airports are being developed. Current investment in the infrastructure of the eight existing airports in the Trans-European Transport Networks (TEN-T) is valued at over 4,7m złoty (with 1.27m EU funding). Building a few new airports in the near future is planned or discussed, including a major Central Polish Airport between Warsaw and Łódź. Along with the growth of airports importance, surrounding areas, airport – related commercial and spatial development takes place both in the immediate surroundings of the airport, as well as sites located further away linked to the airport by high roads and railway. These include facilities both for the passengers (hotels, parking, dining, etc.) and aviation – related businesses (offices, catering, service, etc.), as well as industrial zones and logistic centers. These developments have spatial implications at various levels and scales, and the airport is an important element of the potential, image and competitive position of cities.

2. AIRPORT CITY AND AEROTROPOLIS

While the spatial configuration of the commercial functions surrounding the airport terminal first resembled those of a large shopping mall, with several freestanding objects separated by parking lots, the airport cities currently designed are envisioned as dense, multifunctional urban neighborhoods, with the placemaking qualities such as landscaping, carefully designed open spaces resembling urban squares and avenues, iconic architecture and public art. The “airport city” model emphasizes the dense development, resembling in many ways the central business district, or even a modern urban centre. In most cases the ‘Airport City’ is an integrated real estate development planned by an airport authority or another planning institution related to the airport, and variations of the term are used for marketing and branding; e.g. Air City, Aeropolis, Aeropark, Aviopolis, Avioport, Flight Forum, Sky City or Airpark. European examples of Airport Cities include Frankfurt Airport City, Amsterdam - Schiphol, Dublin, Dusseldorf, Riga or Warsaw (Chopin Airport City).

In the metropolitan region scale, airports have a growing importance for urbanized regions, and several metropo-

litan functions are benefitting from good airport connections. This leads to new spatial development models in the zones between main cities and the airports. Researchers proposed several models to explain this trend. While the ‘Airport Corridor’ model (Maurits Schaafsma, 2003) explains the gravity of development along main roads connecting the city and the airport, John Kasarda envisions a comprehensive model of a whole new city emerging around the terminal. In his recent book (2011) he described the new phenomenon of an “Aerotropolis” extending up to 30 km around the airport terminal and incorporating a broad range of municipal functions. As Kasarda observes, while the airport attracts the airport-related functions first, in the next phases those functions attract other further functions too, which may not be directly linked to the airport itself. An “Aerotropolis” includes services, aviation related businesses, office complexes, cargo, and even residential zones, organized along the transportation corridors.

3. KATOWICE AIRPORT RELATED DEVELOPMENT ZONE

Katowice Airport, located in the northern part of the Upper Silesian Agglomeration covers an area of over 570 ha. The facilities include one runway, a cargo terminal, two passenger terminal buildings of a total surface of 22 000 sq m and a capacity of 4 million passengers per year. In 2009 it served 2.5m passengers (a third place after Warsaw and Kraków). As the airport has grown in the amount of air operations in the last few years and further growth is estimated, the airport infrastructure has been modernized and developed according to a masterplan developed first by a team from Silesian Technical University (2001), and later by an international consortium (2008). The airport masterplan envisions a general development scheme of the airport, both airside infrastructure and landside facilities, such as improvement of vehicular access and circulation, improvement of car parking; a new multi level parking, new railway connection and station, linked with the terminals, new terminal building, hotel and conference center and commercial buildings.

A refined vision of the possible development based on the masterplan was prepared in 2010 by the Chair of Urban and Spatial Planning of the Architecture Faculty, Silesian University of Technology. The concept included a proposal of detailing elements of the masterplan. Transportation facilities included refining main road access and internal circulation, multi level car parks, a railway station and a skywalk connecting the station with the terminals. An architectural massing proposal of the new Terminal C proposed a dynamic form with waving roof, which could be developed in three stages. An alternative design proposal included details resembling the Katowice railway station. The new terminal functions are split into two levels, with the departures hall on upper floor and arrivals hall below. Additional functions include a hotel with a conference centre, office complex, new administration buildings, as well as catering, industrial/cargo zone, and a new general aviation terminal. The design also included an evaluation of current conditions of the space in front of the terminal, and a range of landscaping improvements, such as planting, urban furniture, paving and lighting [10].

Katowice Airport has a growing impact on the region, and several existing or planned developments may be seen as hints of the future direction of the intensified development in the zone surrounding the airport. These elements of development include traffic improvements (A1 highway, railway link with Katowice and Bytom), a significant amount of small private developments around the airport, such as parking lots, restaurants and accommodation, and the provision of industrial and commercial areas in the local strategic and planning documents of the neighboring villages, as well as in the updated Spatial Development Plan of the Silesian Voivodship [11].

4. ENVISIONING THE SILESIAN AEROTROPOLIS?

Looking at the early existing developments, as well as the prepared planning provisions and remembering the overall aviation growth prognosis and global trend-setting developments, one may discuss the hypothesis of future growth in the areas related to the airport. It seems that the developments and strengthening of synergic relations

between the airport and its surroundings may be happening in three areas:

1. An “airport city” - the immediate surroundings of the terminal, as envisioned in the Airport Development Masterplan, with new aviation-related commercial developments, such as offices, hotel, multi level parking, cargo, logistics, light industry. The construction of Terminal C would increase the amount of retail and further passenger-oriented services. The construction of the new rail and highway links will catalyze this growth, and enable the airport to become an easily accessible destination, with amenities not directly related to aviation.

2. An “airport-related economic zone”, comprising of the several large commercial sites provided in the regional and municipal spatial development plans, as well as individual businesses around the airport. The improvement of infrastructure and the emergence of the first big investors can result in clustering of further aviation related enterprises, as well as those seeking simply good connectivity (air/road/rail) and a general good business environment. The growth of businesses shall result in a synergic “snowball effect” and benefit local inhabitants (employment) and businesses (more clients for restaurants, hotels, etc.). On the other hand intensified development is likely to result in several nuisances (environmental impacts, traffic, noise, etc.) and potential conflicts.

3. Increasing importance of the airport for the main cities – Katowice and Gliwice. Katowice as the administrative and commercial centre of the region will continue to benefit from the airport connections, and new airport-related activities may result from new meeting and cultural venues featuring events of national and international importance: modernized Silesian Stadium, new congress center, new Silesian Museum. Furthermore, air-traffic may increase if Katowice is successful in becoming the European Capital of Culture in 2016. Gliwice on the other hand has the growing Special Economic Zone, a major regional logistics centre, as well the Technical University with the aspiring Civil Aviation Education Centre for Central and Eastern Europe. In the near future the completion

of the A1 highway will link the city directly to the airport within a 20 minutes drive. Furthermore, both Katowice and Gliwice have small airports which are planned to be improved for general aviation and air taxis, and in the future may take over some of smaller and regional air traffic. This synergic relation of the airport and the cities may further result in "airport-corridors" along the express road S1/86 and the new A1 highway.

Similarly, the areas near Ostrava Airport constitute attractive land for investment, and are planned to be developed in the municipal strategy. The investment area in Mošnov is located next to Leoš Janáček Ostrava International Airport include a Strategic Industrial Zone of 200ha, Multi-modal Logistics Centre, as well as an Administrative and Shopping Centre [12]. Planned transportation improvements include a railroad link and further roads. The Highway south links the airport with the Polish Border, and which the completion of the A1 Highway on Poland will be about an hour drive to Katowice. The presence of an airport is an important element of cities potential, image and competitive position. Recent airport-related development in several places, including Poland and Czech Republic include new functions, which can be seen as traces of the emergent airport cities. Given the proximity of Katowice and Ostrava, and the soon to be completed direct highway link, perhaps there might be some possibilities of cooperation and development connectivity, which this may give ground for the emergence of a "Silesian aerotropolis" in the future.

REFERENCES

- 1) Conceptual design of the spatial development of landside area at Katowice International Airport, Politechnika Śląska, Wydział Architektury (2010)
- 2) Güller, Mathis, Güller, Michael: From airport to airport city, Editorial Gustavo Gili SA, Barcelona 2003
- 3) International Airport Katowice In Pyrzowice Development Masterplan, Egis Avia & Egis Poland & Polconsult, 2008
- 4) Kasadra, John: Airport Cities and the Aerotropolis: The Way Forward in Global Airport Cities edited by John D. Kasadra, London 2010
- 5) Knippenberger, Ute, Wall, Alex [ed.]: Airports in cities and regions: research and practice, Karlsruhe 2010
- 6) Mošnov Development Area folder, www.ostrava.cz
- 7) Polish National Airport Network and Aviation Ground Facilities Development Programme (2007)
- 8) Change of spatial development plan of the Silesian Voivodship, www.slaskie.pl (2010)

ARCHITEKTURA JAKO MÍSTO PRO ČLOVĚKA

Michał Stangel, dr inz architect

Faculty of Architecture, Silesian University of Technology,
ul. Akademicka 7, 44-Gliwice, Poland
tel.: +322371318,
email: michal.stangel@polsl.pl

PROSTOROVÉ UTVÁŘENÍ SOUDOBÉHO ŘÍMSKOKATOLICKÉHO KOSTELA

Jiří Pometlo

Prostor křesťanského chrámu prošel v průběhu věků mnoha proměnami. My se nyní zaměříme na situaci, která předcházela liturgickým úpravám II. vatikánského koncilu, tedy na úpravy spojené s Tridentským koncilem.

Prostor římskokatolického kostela po Tridentském koncilu

Předposlední úpravy římskokatolické liturgie iniciovali koncilní otcové na Tridentském koncilu (1545–63), svoleném „dominikánským“ papežem Piem V. a vedeném v duchu katolické reformace, tedy mimo jiné snahou o vymezení se vůči teologii a liturgii reformačních církví.

Novou liturgickou koncepcí kodifikoval Římský breviář a Římský misál, autorizovaný papežem Piem V.

Velmi zjednodušeně můžeme říci, že při této liturgii – ne zcela přesně označované jako *Tridentská mše* – vede celebrant bohoslužbu obrácen zády ke shromáždění věřících. Klíčové části liturgie musí kněz pronášet polohlasem až šepcem, a to výhradně v latinském jazyce.

Ideální prostor pro mše tohoto typu představuje prostor longitudinálního typu s dominující střední osou, na kterou se kolmo orientují kostelní lavice. Na západní straně této pomyslné osy bývá situován kůr s varhanami, zatímco na východní straně se nachází poměrně plytký a široký presbytář. Tento typ sakrálního prostoru vychází z zásadě z raně křesťanské baziliky s tím, že boční lodě se člení do samostatných kaplí s obrazy světic a světců, neboť závěry Tridentského koncilu předpokládají zesílení kultu jednotlivých světců, ke kterým mají věřící nalézat niternější vztah.

Na rozdíl od středověku, kdy se chápala eucharistie především jako posvátné tajemství, neodděluje již vizuálně

presbytář od lodi vestavba nazývaná Lectorium, nicméně stále přechod mezi chrámovým prostorem a kněžištěm přehrazuje nižší chórová přepážka, ke které věřící přiklejají při svatém přijímaní.

Závěry Tridentského koncilu předpokládají posílení kultu Těla Páně, což se v architektonickém prostoru projevuje tak, že se hostie ukládají do pozlaceného *tabernáku* (z lat. *tabernaculum*) v zorné ose věřících.

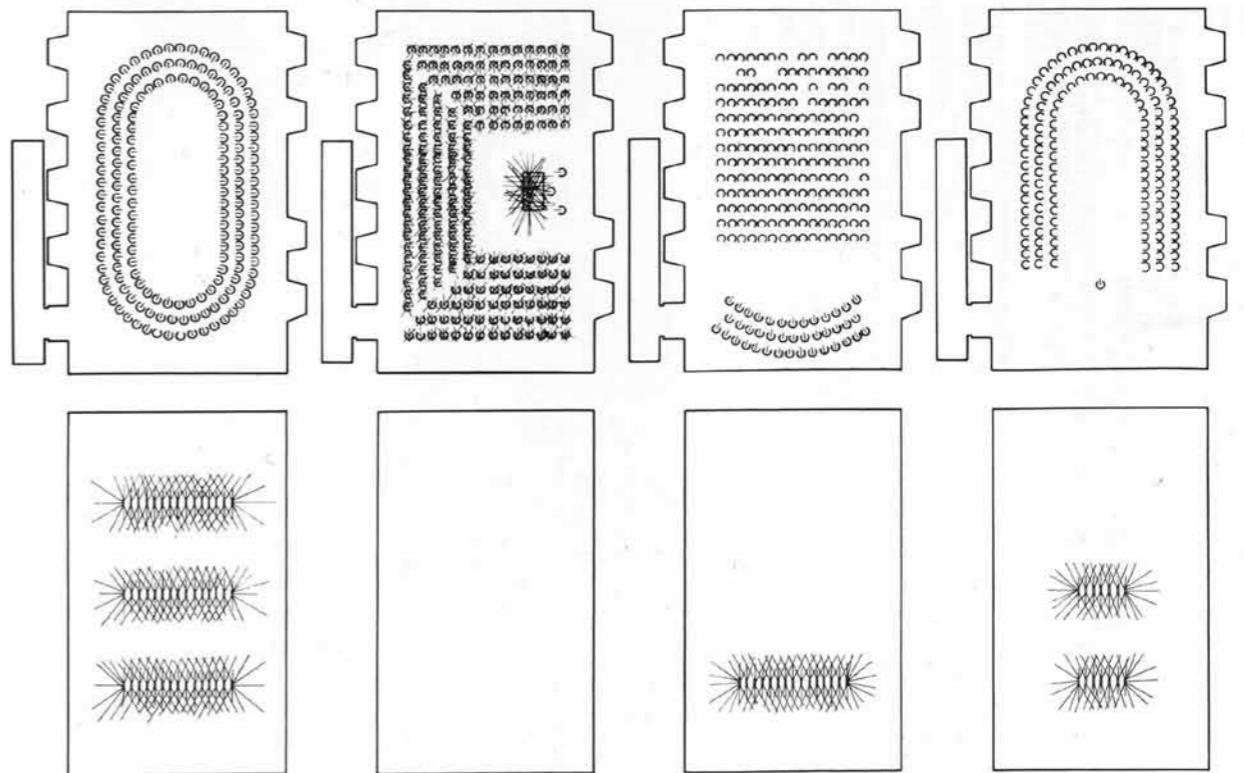
Tabernakulum se tedy umísťuje nad oltářní menzu, přiléhající k východní stěně kostela, a nad ní se nachází obraz nebo socha patronky či patrona daného chrámu. Tyto tři liturgické objekty tak v podstatě splývají v jeden umělecký artefakt – typický oltář baroka a následujících uměleckých epoch.

Architektonickou manifestaci liturgických principů „tridentské mše“ vyprojektoval Giacomo Barozzi da Vignola v návrhu římského kostela II. Gesù¹⁾, jehož výstavbu iniciovala Societas Jesu, a právě společně s jezuity se tento typ kostela, nejčastěji nazývaný jako *typ II. Gesù*, šířil do mnoha zemí Evropy, ale také Asie a Jižní Ameriky.

Liturgické hnutí

První snahy o reformy nyní již tradiční „tridentské“ liturgie se objevují již na konci 18. století, mimo jiné v souvislosti s myšlenkami osvícenství. Následný romantismus se zálibou v historických formách a s nekritickou idealizací středověké zbožnosti však podobným úvahám příliš nepřál, což se přirozeně projevilo také v architektuře, kdy se preferovaly především „středověké“ neogotické a neorománské typy sakrálních staveb.

1) Výstavba započala v roce 1568 a po Vignolově smrti (1573) stavbu dokončil Giacomo della Porta.

Obr. 1. Rudolf Schwarz (konz. R. Guardini): Hrad Rothenfels am Main (možnosti uspořádání Rytířského sálu pro bohoslužby 20. let 20. stol.)

O liturgickém hnutí v užším slova smyslu tak můžeme hovořit až na počátku 20. století. Zlomový okamžik představuje tzv. *událost v Mechelen*, tedy projev benediktýna Lambertina Beauduina na tamějším katolickém dni v roce 1909.²⁾ Významný posun (v přeneseném i doslovém významu slova) provedl opat v Maria Lach Hidelfons Herweger o Velikonocích v roce 1913, když nechal vysunout oltářní mensu do prostoru chrámové lodi a mše tak mohl sloužit obrácen *versus populum*, tedy „čelem k lidu“.³⁾

Případné reformy také podporoval později kanonizovaný papež Pius X., po jehož úmrtí v předevečer 1. světové války hnutí poněkud ztratilo na intenzitě.

Mezi klíčové, diskutované problémy především patřil princip *participatio actuosa*, tedy činné (aktivní) účasti věřících na bohoslužebném ději. S touto otázkou úzce sou-

visí problematika „rozumění“, tedy možnost případného užití národních jazyků při sloužení mše.⁴⁾

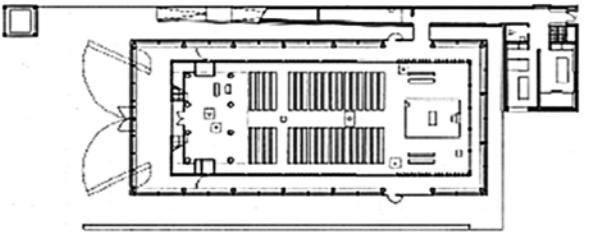
Na počátku 20. let dostaly tyto snahy také architektoniku formu vyjádřenou, ideálními projekty kostelů, s jejichž realizací se ani příliš nepočítalo a patrně bychom tak na ně měli nahlížet jako na jisté „programové teze“ liturgického hnutí v architektuře. V roce 1922 navrhli architekti Dominikus Böhm a Martin Weber ideální návrh kostela, který nazvali *Circumstantes*. Tento kostel na oválném půdorysu předpokládal, že se zde věřící shromáždí kolem kruhového presbytáře, vysunutého do prostoru, jehož umístění měl na exteriéru stavby zdůrazňovat sanktuárium s motivem spirály. S centrálním půdorysem a lomenými, expresivními tvary pracoval architekt Otto Bartning ve svém projektu kostela-hvězdy (*Sternkirche*), který vznikl ve stejném roce.

Opravdovou „laboratoř“ pro zkoumání jednotlivých uspořádání sakrálního prostoru představoval hrad Rothfels, kde se sešly významné osobnosti dobové teologie a architektury. Vzniklo zde trvalé přátelství mezi liturgem Romanem Guardinem a architektem Rudolfem Schwartzem. Na tomto

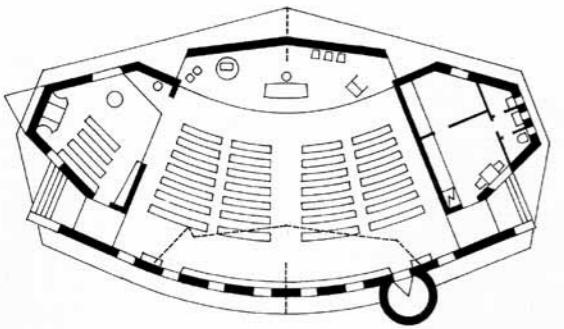
2) Pokorný, Ladislav, Obnovená liturgie. Praha 1976, s. 21.

3) Pavel Kopeček, Teologie a současná architektura. Studia Theologica, r. V, č. 3., 2003, s. 16–23 (zde cit. s. 17).

4) Otto Hermann Pesch, Druhý Vatikánský koncil 1962–1965, příprava, průběh, odkaz. Praha 1996, s. 114–115.

Obr. 2. Příklad uspořádání Longitudinálního typu: Markus Allmann, Amandus Sattler, Ludwig Wappner: kostel Srdce Ježíšova, München-Neuhausen, 1998-2000

Obr. 3. Příklad výsečového prostoru: Lubomír Šlapeta: kostel sv. Mikuláše, Tichá u Frenštátu p. R., 1967-76

případě můžeme vidět, že kvalitní řešení sakrálního prostoru může vzniknout v prvé řadě především díky úzké spolupráci mezi kvalifikovanými odborníky, kteří bez zbytku respektují své kompetence.

Na hradě Rothfels na Mohanu sídlilo mládežnické hnutí Quickborn (Živý pramen), v jehož aktivitách se Romano Guardini velice angažoval, a v roce 1924 tento profesor katolické teologie, který také pozorně sledoval dění v soudobé avantgardní architektuře, přizval Rudolfa Schwarze, aby provedl úpravy zdejšího rytířského sálu pro bohoslužebné potřeby. Rudolf Schwarz po četných konzultacích přistoupil ke svému úkolu velice neortodoxně, nechal sál radikálně „očistit“ od pozdějších barokních doplňků, navrhul sedadla ve formě černých kostek, se kterými se dalo manipulovat, a použil osvětlovací tělesa, pomocí nichž mohl světelně akcentovat jednotlivá místa tohoto

minimalistického sakrálního prostoru. Díky tomuto flexibilnímu prostoru tak mohli „testovat“ nejrůznější varianty uspořádání. Později Rudolf Schwarz zaznamenal své pocty z tohoto počínání: „Je krásné, když posvátný prostor má základ ve společenství věřících a v jeho chování, je budován z liturgie a spolu s ní opět zaniká, a když se vzdáváme vší architektonické úpravy, když na začátku tu není nic než vesmírný prostor a poté nezůstane nic než vesmírný prostor: Pán tudy prošel.“⁵⁾

Liturgické reformy II. vatikánského koncilu

Koncil, ohlášený roku 1959, zasedal ve Vatikánu v letech 1962–65 a vytkl si za cíl provést tzv. *aggiornamento* (což bychom mohli křečovitě doslově přeložit jako „zdnešení“), tedy přiblížit římskokatolickou církev požadavkům doby. Z mnoha úprav v nejrůznějších oblastech teologie a církevního života nás nyní zajímá především reforma liturgická.

Jako první dokument koncilu schválili koncilní otcové držitou většinou hlasů *Sacrosantum Concilium* (Konstituci o posvátné liturgii), která obsahuje mnoho změn ve všech oblastech katolické mše.⁶⁾

V prvé řadě zde musíme zmínit rozdelení mše na dvě části, na bohoslužbu slova a samotné slavení eucharistie. Mše může celebrant sloužit v národním, obci srozumitelném jazyce.

K samotnému uměleckému výrazu konstituce říká, že církev si nikdy nepřisvojovala žádný umělecký sloh či směr. Architektura sakrální stavby má logicky dobře odpovídat novému pojetí mše a má tedy odpovídat principům *participatio actuosa*. Dále se sakrální stavby mají vyznačovat „uměřeností“, a nikoli tedy přílišným přepychem nebo lacinými efekty. Nad zaváděním uvádění principů liturgických reforem bdí podle konstituce příslušné liturgické komise, zřizované pod jednotlivými diecézemi.

Reformu formulují další dokumenty, které se na konstituci odvolávají. Jde především o *Institutio Generalis Missalis Romani* (Všeobecné pokyny k Římskému misálu, zkr. IGMR) z roku 1970. K právním aspektům církevní stavby – problematika svěcení, odsvěcení a podobně – se

v příslušných paragrafech vyjadřuje *Codex Iuris Canonici* (Kodex kanonického práva, zkr. CIC) v právně závazné verzi z roku 1983.

Ze Všeobecných pokynů k Římskému misálu nás nyní zajímá především pátá kapitola: „Uspořádání a vybavení kostelů ke slavení eucharistie“, která hovoří o vznešené prostotě, důstojnosti a pravdivosti sakrálního prostoru s tím, že by se umělci měli vystříhat přílišné okázlosti.

Bohoslužebný prostor mají architekti vyprojektovat tak, aby zde mohli věřící dobře vidět a slyšet, pokyny zakazují vytvářet nějaká specifická místa pro soukromé osoby. Jinými slovy bychom tedy mohli říci, že prostor by měli projektanti uspořádat funkčně a „demokraticky“.

Pokud jde o členění prostoru, pak presbytář již nemá členit prostor, ale měl by být pouze odlišen, a to „*bud' částečným vyvýšením, anebo úpravou a výzdobou*“.

Oltář „*má být postaven odděleně od stěny, aby se kolmě něho mohlo snadno obcházet a mohla se na něm slavit mše tváří k lidu*“ a „*má být na takovém místě, aby byl skutečně středem, takže se k němu přirozeně obrací pozornost celého shromáždění*“. Z toho vyplývá, že sakrální stavby mají umožňovat mše tváří k lidu, nicméně explicitně zde tento požadavek jako závaznou normu Všeobecné pokyny neuvádí.

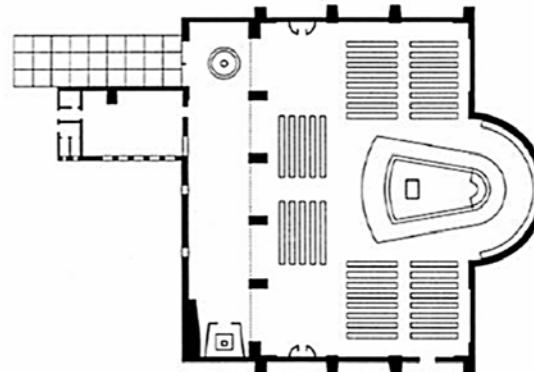
V této studii se zabýváme především celkovou prostorovou koncepcí moderních římskokatolických kostelů, požadavky na vybavení sakrálního prostoru zmíníme tedy pouze stručně.

Slavení eucharistie vyžaduje oltářní **menzu** nejlépe z jediného kusu kamene, do které se vkládají ostatky svatých, umístěnou v prostoru. Nahrazuje tak mnoho oltářů „potridentské“ liturgie.

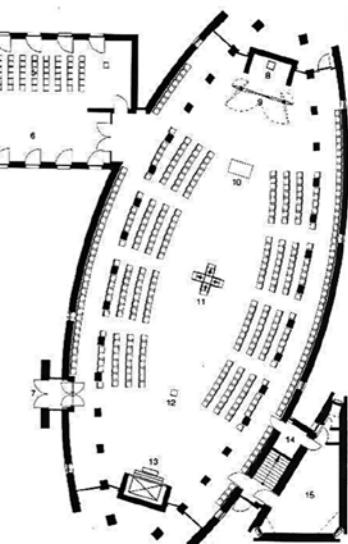
Bohoslužbu slova umožňuje **ambon** – pevně umístěný čtecí pult nahrazující dřívější vyvýšenou kazatelnu, v praxi musí architekti často využívat moderní ozvučovací techniku, aby kázání dobře slyšeli všichni účastníci mše.

Solitérní **svatostánek** se nyní odděluje od oltáře (IGMR,315) a doporučuje se jeho situování buď do presbytáře, nebo do samostatné adorační kaple.

Na dobré viditelném místě prostoru se má nacházet **sedes**, tedy sedadlo pro kněze a přisluhující, s tím, že při

Obr. 4. Příklad prostoru ve tvaru písma U: Emil Steffann: kostel sv. Vavřince, München-Gern, 1955

Obr. 5. Příklad bifokálního uspořádání: Dieter G. Baumewerd: kostel sv. Kryštofa, Westerland am Sylt, 1999

jeho uměleckém koncipování se musí projektanti „vystříhat jakéhokoli náznaku trůnu“ (IGMR,310).

Pokud jde o **místa pro zpěváky** či sbor (IGMR,312), pak Všeobecné pokyny nemají žádné specifické požadavky s tím, že logicky předpokládají, že půjde o akusticky výhodné místo.

Možnosti uspořádání liturgického prostoru

Výše zmíněné požadavky vytýčují základní parametry, ze kterých vychází jednotlivé typy prostorového uspořádání. Nejde o nějaké striktní členění, jako spíše o určitou

5) Walter Zahner, Umění v životě a díle Romana Guardiniho, In: Romano Guardini, O podstatě uměleckého díla. Praha 2009. s. 7–27 (zde cit. s. 15)

6) Konstituce byla schválena 4. 10. 1963 s tím, že pro se vyslovilo 2147, zatímco proti stálý 4 hlasy. Konstituci, jakož i ostatní klíčové dokumenty liturgické reformy publikoval: František Kunetka (eds.), Dokumenty liturgické obnovy. Olomouc 1994.

pomocnou škálu, podle které můžeme jednotlivé prostorové typy rozlišovat. S mnohými z nich se můžeme setkat již v dobách před II. vatikánským koncilem. A prakticky se všemi se můžeme setkat při pohledu na varianty upořádání prostoru na hradě Rothfels.

Pracovně bychom mohli typy uspořádání římskokatolického kostela rozdělit na následující typy: jde o prostor longitudinálního typu, prostor, jehož koncepce vychází z kruhu, prostor ve tvaru písmene U a konečně kostel se dvěma ohnisky.⁷⁾

1. Longitudinální prostor

Tento kostel podélného typu se nejvíce blíží koncepcii barokního, potridentského kostela. V německy hovořících zemích se používá termín „*Wegekirche*“, což bychom mohli přeložit jako kostel-cesta, anglicky psaná odborná literatura používá termín „axial plan“, tedy „osový plán“.

Sakrální prostor se zde orientuje podle jedné osy, na kterou kolmo kladou projektanti jednotlivé kostelní lavice. Ten typ kostela nejvíce připomíná symboliku „vedení“, kdy jako by kostelem procházela osa, vedoucí k Bohu. Celebující kněz se ovšem přirozeně také obrací „čelem k lidu“, nikoli zády.

Limity toho typu prostoru jsou zřejmé, řečeno slovy Ruperta Bergera: „*Protáhlé úzké lodě, které formují obec málem do pochodových kolon, zatemňují skutečnost, že se obec na své pouti ke svaté hostině shromažďuje kolem svého Pána*“⁸⁾, tedy dodejme jednu z klíčových myšlenek liturgických reforem.

Mnoho současných špičkových architektů tento typ používá a v českých zemích můžeme říci, že longitudinální pojed jednoznačně převažuje. Nevýhodu představuje skutečnost, že zde existují značné rozdíly v tom, jakou vzdálenost mají jednotliví věřící k ohnisku dění, a otevřá se tak otázka o výše zmíněné rovnosti.

2. Prostor na kruhové výseči

Samotný kruhový prostor se zajímavým symbolickým obsahem, o kterém ve své době uvažoval Rudolf Schwarz, vykazuje z praktického hlediska značné nevýhody. Jde o to, že v tomto případě by se presbytář ocitl v centru, což by přirozeně nevadilo, nicméně někteří z věřících by se dívali knězi na záda, což by kolidovalo s požadavkem na rovné postavení věřících při mši.

V praxi se tak používají půdorysy o polovině nebo více uzavřeném kruhu. Tento typ půdorysné osnovy kostela vykazuje značné výhody, jednak širší presbytář umožňuje rozvinout bohoslužebné dění a na straně druhé zde odpadá nevýhoda předchozího typu, tedy neexistují zde velké rozdíly mezi tím, jaká vzdálenost odděluje věřící od oltáře.

Kritické námítky k tomuto typu vyjádřil kardinál Josef Ratzinger v roce 2000 ve své knize *Duch liturgie* (Der Geist der Liturgie), když zde kritizuje skutečnost, že pohled na kněze zde nahrazuje dřívější pohled na tabernákl, když říká: „*Není důležitý pohled na kněze, ale společný pohled na Pána*,“ a dále dodává, „*podstatě děje neodpovídá uzavřený kruh, ale společná cesta, jež je vyjádřena společným směrem*.“⁹⁾

V českých zemích se sakrální architektura před rokem 1989 vinou pronásledovaní církvi ze strany vládnoucího komunistického režimu rozhodně nerozvíjela. Také v současnosti preferují zadavatelé a architekti spíše konzervativní chrámový prostor podélného typu. Zajímavou výjimku představuje kostel sv. Mikuláše v Tiché u Frenštátu pod Radhoštěm, při jehož projektování Lubomír Šlapeta již v roce 1967 pracoval s konceptem kostela na kruhové výseči.¹⁰⁾

3. Prostor ve tvaru písmene U

Pokud bychom u prostoru na výseči pomyslně protáhli boční ramena lavic, doslováme k tvaru písmene U, někdy

7) V českém jazyce doposud neexistuje jednotná terminologie moderní sakrální architektury, většinou se používají výrazy z jazyka německého, popř. obraty spíše slangového ražení, rozhodně tedy nemůžeme brát zde uváděné výrazy jako konečné nebo obecně platné.

8) Rupert Berger, Liturgický slovník. Praha 2008. s. 214.

9) Kardinál Josef Ratzinger v době sepsání knihy zastával (od r. 1981) funkci prefekta Kongregace pro nauku víry. Joseph Ratzinger, Duch Liturgie. Brno 2006. s. 71.

10) Soutěž na kostel v Tiché proběhla v roce 1967 a stavbu farníci s mnoha obtížemi realizovali mezi lety 1968–76. Jiří Pometlo, Novostavba římskokatolického kostela sv. Mikuláše v Tiché u Frenštátu p. R. Vlastivědný sborník Novojičínska, sv. 59., 2009, s.123–129.

také v „hranaté“ variantě. S tímto typem se můžeme setkat při úpravách historických kostelů pro potřeby nové liturgie. Zde se naskytá otázka, zda ono uzavření prostoru nepřetírá již zmiňovanou „tridentskou“ osu tabernákl–kůr,¹¹⁾ a neopoznějuje tak architektonickou logiku předeším barokních chrámů.

4. Prostor se dvěma ohnisky

Za „model budoucnosti“ označil Clemens Richter, významný znalec moderních sakrálních staveb a liturgie, typ kostela, kde sedí věřící naproti sobě v lavicích konvexního tvaru.¹²⁾ Pokud bychom lavice na sebe napojili, vznikl by nám tvar elipsy a právě v pomyslných vrcholech tohoto oválu se nachází na jedné straně ambon, zatímco menza elipsu uzavírá na straně druhé.

Tento typ se v němčině nazývá *Communion Räume*, z čehož vychází český pojem komuniální prostor, my zde používáme prostor bifokální – tedy se dvěma ohnisky.

Výhody tohoto prostoru spočívají v tom, že umožňuje zřetelně oddělit bohoslužbu slova od eucharistické mše a uprostřed elipsy vzniká prostor, který umožňuje prostor ve středu využít při nejrůznějších obřadech, křtech, břemování, svatbách apod., kdy mohou hlavní protagonisté oných svatostí vstoupit do středu společenství.

Výhrady ovšem opět zformuloval Josef Ratzinger v již zmiňované knize, kde upozorňuje na to, že tento typ prostoru neumožňuje společnou modlitbu společenství jedním směrem, tedy k východu. A sugestivní otázky spojené s výtkou tedy zní: „*Obrácení k východu, vstříc vycházejícímu slunci, už není možné do liturgie zařadit. Skutečně to nelze? Kosmos se nás už dnes netýká? Jsme dnes opravdu pouze beznadějnými vězni svého ohraničeného životního prostoru?*“¹³⁾

Mohli bychom spekulovat o tom, že bychom mohli využít prvek spojený patrně již s raně křesťanskou bohoslužbou, tedy že při bohoslužbě slova by věřící seděli směrem dovnitř, zatímco při eucharistické modlitbě by se společně s knězem obrátili směrem k východu.

11) S touto připomínkou vstoupil do diskuse na konferenci Liturgický prostor v současné architektuře v roce 2009 Ing. arch. Norbert Schmidt.

12) Clemens Richter, Od „kostela-cesty“ k prostoru křesťanského společenství. Getsemany, duben 2010. <http://www.getsemany.cz/node/2679> (ke dni 10. 5. 2011)

13) Joseph Ratzinger, Duch Liturgie. Brno 2006. s. 72.

Ovšem v praktické rovině by toto řešení způsobovalo značné komplikace.

V českých zemích vznikly dva zajímavé kostely, při jejichž koncipování architekti pracovali s půdorysem elipsy. Jde o komunitní centrum sv. Prokopa v Praze-Nových Butovicích z roku 2001 navržený Michalem Kohoutem a Zdeňkem Jiranem nebo o kostel Sv. Ducha v Ostravě-Zábřehu, který v roce 2007 vyprojektoval Marek Štěpán. Bohužel ani v jednom případě, ačkoliv se to vzhledem k tváru kostela nabízelo, nevyužili projektanti bifokální liturgickou koncepci a v obou případech tak věřící užívají tradiční longitudinální prostor.

Závěrem

Závěry II. vatikánského koncilu přirozeně nevzbudily v celé církvi nadšení, požadavky ekumenismu a právě liturgickou reformu odmítají jisté ultrakonzervativní skupiny, jejichž mluvčím se stal arcibiskup Marcel-François Lefebvre, sami se nazývají „tradicionalisty“, zatímco hanlivě bývají označováni jako „lefebvristé“. Množství různých sdružení spojuje odpor k liturgické reformě coby viditelnému symbolu II. vatikánského koncilu a proměny římskokatolické církve. Pontifikát Benedikta XVI. provází snaha dojít přijatelného modu vivendi mezi těmito skupinami a majoritní církví.

V roce 2007 Benedikt XVI. vydal motu proprio (tj. o vlastní vůli) encykliku *Summorum pontificum*, která usnadňuje návrat k tradiční, tridentské mše.

Mše svatou podle starého „tridentského“ misálu církve nikdy přímo nezakazovala de iure, tento typ mše se mohl celebrovat po schválení příslušnými církevními autoritami, a tak se ve skutečnosti slavení předreformní mše stavěly do cesty četné překážky.

Co znamená rozhodnutí papeže pro budoucnost, kolik věřících si bude přát návrat k latině a nyní již „historickému“ charakteru mše? Poznamená tento případný návrat k „barokním“ formám mše požadavky na formování chrámového prostoru? Půjde pouze o výjimky, potvrzující pravidlo, nebo o hlavní proud v rámci římskokatolické církve

a architekti se tedy navrátí k „tridentské koncepci“ kostela? Navodí tento případný návrat potřebu upravovat kostely, projektované již se zřetelem k požadavkům liturgické reformy? Na tyto a mnohé další otázky spojené s encyklikou Svatého otce odpoví pouze čas.

Použitá literatura:

- Rupert Berger, Liturgický slovník. Praha 2008.
Tomáš Černoušek, Liturgický prostor, Olomouc 1995.
Romano Guardini, O duchu liturgie. Praha 1993.
Romano Guardini, O podstatě uměleckého díla. Praha 2009.
Jan Klípa (eds.), Liturgický prostor v současné architektuře. Praha 2009.
Richard Kieckhefer, Theology in stone. Oxford university press. 2004.
Pavel Kopeček, Teologie a současná sakrální architektura, Studia theologica, 2003, s. 3, s. 16–23.
Lukáš Kratochvíl, Liturgický prostor ve 20. století. Getsemany, 2006, č. 3, s. 54–62.

Mgr. Jiří Pometlo
přednáší dějiny výtvarných umění
a estetiku na katedře výtvarné
výchovy Pedagogické fakulty
Ostravské univerzity,
externě vyučuje dějiny umění
na katedře architektury
Stavební fakulty VŠB - TUO
jiri.pometlo@seznam.cz

František Kunetka (eds.), Dokumenty liturgické obnovy. Olomouc 1994.

Otto Hermann Pesch, Druhý Vatikánský koncil 1962–1965. Praha 1996.

Joseph Ratzinger, Duch Liturgie. Brno 2006.

Klemens Richter, Liturgie a život. Praha 2003.

Klemens Richter, Od „kostela-cesty“ k prostoru křesťanského společenství. Getsemany, duben 2010. <http://www.getsemany.cz/node/2679> (ke dni 10. 5. 2011).

Norbert Schmidt, Fénix sakrální architektury. Era, 2004, č. 4, s. 50–59.

Rudolf Stegers, Sacred Buildings – Design Manuals. Basel, Boston, Berlin, 2008.

OBIEKTY SAKRALNE NOWEJ HUTY – ZAPLANOWANA, A FAKTYCZNA ICH ROLA W PRZESTRZENI MIEJSKIEJ

Urszula Nowacka-Rejzner

Na terenie Nowej Huty zrealizowano w latach 1967-2009 dziesięć nowych kościołów, oraz klasztor oo. Cystersów i Dom Zakonny ss. Służebniczek. Nawet wśród mieszkańców Krakowa w niewielkim stopniu uświadamiane jest istnienie na terenie Nowej Huty tak wielu obiektów sakralnych. Publikowane dane na temat historii powstania i roli jaką odegrały te obiekty w przestrzeni Krakowa są częstokw.

Czas i miejsce powstania-to one w dużym stopniu decydują o roli danego obiektu w przestrzeni miejskiej, szczególnie w odniesieniu do obiektów sakralnych. Na przestrzeni wieków w Europie dla obiektów o funkcji sakralnej wyznaczano zawsze znaczące lokalizacje. Były to wyniesienia terenu, miejsca przy tworzonych placach i rynkach, zamknięcia perspektywiczne ulic. Po dziś dzień bryły oraz wieże kościołów i klasztorów górują ponad historycznymi zespołami miejskimi, na przykład klasztor na Jasnej Górze, czy biała bryła kościoła Sacre-Coeur ponad dachami Paryża. Obiekty te stanowią czytelny i znaczący element w kompozycji ulic i placów miast, a nawet są elementem miastotwórczym. To często u podnóża klasztoru rozwijały się osady, a następnie miasta, stanowiąc dla bryły klasztoru swoistą podbudowę i spójną z nim całość. Zasięg oddziaływania tych obiektów był różny. Lokalny ograniczony do zaspakajania potrzeb religijnych mieszkańców miasta, lub daleko przekraczający jego granice w przypadku sanktuariów, do których przybywali pielgrzymi z bardzo odległych miejsc. Były to także niejednokrotnie ważne miejsca o znaczeniu kulturalnym, społecznym i gospodarczym.

Historyczne obiekty sakralne Nowej Huty

Obiekty sakralne, które były budowane w Polsce po 1945r., powstawały w bardzo specyficznych warunkowaniach społeczno-gospodarczych i politycznych. Przestrzennym wyrazem tych warunkowań, było m.in. powstawanie nowych zespołów mieszkaniowych, różnorodnych obiektów użyteczności publicznej i wyraźny brak współczesnych obiektów sakralnych. Budowane wówczas „nowe miasta” dla „nowych ludzi”, z założenia miały być bowiem przestrzeniami bez Boga, a więc bez obiektów skupiających życie religijne.

Nowa Huta miała być takim właśnie miastem, nadającym nową socjalistyczną treść starym murom Krakowa. Miała przekreślić jak zakładano utożsamiane z Krakowem duchowe i materialne wartości minionych epok. Decyzja o powstaniu miasta, zapadła 24 lutego 1949r. Ostatecznie na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14.12.1950r. „W sprawie zmiany granic miasta Krakowa”, włączono Nową Hutę do Krakowa jako kolejną dzielnicę¹⁾. Docelowo Nowa Huta miała liczyć 100 tys. mieszkańców. Budowę rozpoczęto w odległości 10 km na wschód od Krakowa, na terenach pomiędzy zachowanymi średniowiecznymi układami urbanistycznymi wsi Mogiła, Pleszów,

1) 1 Projekt układu przestrzennego miasta został opracowany w zespole pod kierunkiem arch. Tadeusza Ptaszyckiego. Schemat planu miasta został zatwierdzony 10.02.1950r. i stał się podstawą do rozpoczęcia budowy pierwszych obiektów. Po raz pierwszy całość założenia została zaprezentowana na wystawie Miastoprojekcie w Krakowie w marcu 1951r. W 2005 układ urbanistyczny dzielnicy Nowa Huta w Krakowie został wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-1132..

Bieńczyce, Krzesławice, Mistrzejowice i Czyżyny²⁾. W Mogile istniało wówczas XIII wieczne opactwo oo Cystersów z kościołem klasztornym p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Wacława oraz pochodzący z XV w drewniany kościół p.w. św. Bartłomieja Apostoła, będący kościołem parafialnym dla mieszkańców wsi Mogila. W Czyżynach istniał wybudowany w latach 1936-1939 kościół p.w. św. Judy Tadeusza, w Pleszowie kościół p.w. św. Wincentego i Narodzenia Najświętszej Marii Panny, którego początki sięgały XIV w, natomiast na terenie wsi Bieńczyce istniała kaplica w budynku dworu pochodzącego z początków XIX w, która była filią kościoła w Raciborowicach. Nieco dalej w Ruszczy funkcjonował kościół p.w. św. Grzegorza Wielkiego ufundowany około 1420 r. i drewniany kościół p.w. Wszystkich Świętych w Górcie Kościelnickiej, o istnieniu którego już w 1440r., wspomina Jan Długosz, a także gotycki kościół p.w. św. Grzegorza Wielkiego w Ruszczy. Wszystkie te budowle znalazły się na obrzeżach nowo tworzonych układowych urbanistycznych i powstającego kombinatu metalurgicznego i zgodnie z obowiązującymi dyrektywami, taką marginalną rolę miały spełniać w tej przestrzeni.

Rzeczywistość okazała się jednak inna, wkrótce szczególną rolę w przestrzeni Nowej Huty odegrał kościół klasztorny opactwa oo. Cystersów w Mogile. W 1951r. ta peryferyjnie położona świątynia p.w. Najświętszej Bogurodzicy i św. Wacława, stała się kościołem parafialnym dla liczącej w tym czasie już kilka tysięcy mieszkańców Nowej Huty, mieszkańców, których potrzeby stały się rozbieżne ze stworzoną dla nich wizją miasta.

Zagubiony pozornie wśród zabudowań wsi Mogila zespół klasztorny o prostej surowej w swoim wyrazie architektury, charakterystycznej dla estetyki cysterskich założeń, harmonijnie wpisujący się w otaczający krajobraz był przez

stulecia ważnym miejscem dla Krakowa i polskiej kultury. Do Sanktuarium Krzyża Świętego w Mogile pielgrzymowali królowie, książęta i mieszkańcy Krakowa. Cystersi mogilscy brali czynny udział w życiu duchowym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym Krakowa.³⁾ W sytuacji jaka zaistniała po 1951r. oprócz działalności religijnej, podjęli szeroko rozumianą działalność kulturalną i oświatową, Przekazując ponadczasowe idee i wartości zarówno religijne jak i te dotyczące prawdy o człowieku, sensie jego życia i pracy, a także kształcenia przestrzeni dla człowieka pełnej piękna, harmonii, doskonałości proporcji i prostoty. Również współcześnie założenie klasztorne jest miejscem ważnym nie tylko religijnie dla mieszkańców Krakowa, np. co roku odbywają się tu „Koncerty Mogilskie”, zajmujące istotne miejsce wśród wydarzeń kulturalnych miasta.

Ten piękny architektonicznie zespół, celowo nie został włączony w kompozycję nowo tworzonego układu miejskiego, ale tylko pozornie pozostał na jego uboczu. Układ dwóch głównych ulic nowego założenia projektanci oparli bowiem na kanwie zastanego układu drożnego⁴⁾, zachowując m.in. przebieg: drogi w kierunku Kocmyrzowa i tzw. „traktu mogilskiego”, prowadzącego od wieków z Krakowa w kierunku kościoła i klasztoru mogilskiego, a dalej na Sandomierz. Właśnie przy dawnym „trakte mogilskim” został zaprojektowany główny plac nowego założenia urbanistycznego tzw. Plac Centralny. Wykorzystano również przebieg drogi wiejskiej biegającej wzdłuż młynówki rzeki Dłubni, zamknięcej nowe założenie od strony północno-wschodniej (obecnie ul. Bulwarowa) i także prowadzącej do Mogity, a dalej obok klasztornych zabudowań (obecnie ul. Klasztorna), do przeprawy na Wiśle. Istniała jeszcze jedna droga, której przebieg przez pierwsze lata budowy osiedli Nowej Huty był czytelny w jej przestrzeni i istotny dla mieszkańców. Była to droga

2) Rozplanowanie dawnych wsi podkrakowskich. Zob. Rozwój urbanistyczny Krakowa, Rodzaje rozplanowania dawnych wsi, oprac. J. Bogdanowski, J. W. Rączka [w:] Atlas miasta Krakowa, red. K. Trafas, Instytut Geografii UJ, Wydział Geodezji i Gospodarki Gruntami, Urząd m. Krakowa, PPWK, Kraków-Wrocław 1988,rys.25.

3) Cystersi osiedlili się w Mogile w 1222r. Pełny rozwit klasztoru nastąpił w czasach Kazimierza Wielkiego i Jagiellonów. Cystersi oprócz działalności religijnej prowadzili różnorodną działalność gospodarczą: zakładając młyny i folusze, uprawiali rolę, w 1389r. prowadzili własną hutę ołowiu i odlewnie dachówek ołowianych, od 1469r. hutę miedzi i srebra istniejącą do 1496r. Do klasztoru należało 30 młynów, liczne browary i piekarnie, ponadto kuźnia w Czyżynach, papiernia w Mogile, oraz winnice w Prandocinie i Zabawie. W XVI w przy klasztorze została założona szkoła malarsko-iluminatorska. W XVIII w Mogile istnieje Akademia Filozoficzno-Teologiczna dla cystersów polskiej prowincji, która uzyskała prawa Kolegium św. Bernarda w Paryżu przynależnego do Sorbony.

4) Układ ten jest czytelny na planie katastralnym z 1848r. Archiwum Państwowe, Kraków, sygn. K. krak.322., a także na mapie okolic Krakowa z 1934r.

łącząca wieś Bieńczyce z mogilskim klasztorem, a później najkrótszą drogą, która do niego prowadziła z nowo powstającymi osiedlami na północnych obrzeżach układu. Szczególnie ten zapisany w przestrzeni kierunek drogi był w pewnym sensie symboliczny, „wyrowadził” funkcję sakralną z mogilskiego klasztoru w nowo tworzoną strukturę miasta. Właśnie na terenie wsi Bieńczyce i Mistrzejowice wśród nowych zespołów osiedli mieszkaniowych powstały dwa pierwsze nowe kościoły Nowej Huty.

Nowe budowle sakralne w przestrzeni Nowej Huty

Jeśli nowy kościół to na obrzeżach miasta, takie były wyczne władze. Lokalizacja obiektu miała bowiem obniżać jego znaczenie w przestrzeni miejskiej.

Do 1981 r. w Nowej Hucie wydano zezwolenia na budowę dwóch kościołów⁵⁾. Każdorazowo uzyskanie zezwolenia poprzedzały lata starań, prowadzone zarówno przez mieszkańców Nowej Huty jak i władze kościelne⁶⁾. Szczególnie długo bo, od połowy lat sześćdziesiątych, starano się o wydanie zezwolenia na budowę kościoła na Wzgórzach Krzesławickich, formalnie należących do parafii w Pleszowie, przestrzennie oddzielonych od niej barierą trudną do pokonania, terenem kombinatu. Zgodę uzyskano dopiero w 1982 r.

Budowę obu kościołów poprzedziła budowa lub adaptacja na funkcję sakralną niewielkiego obiektu. Na terenie Bieńczyca taką funkcję pełniła niewielka kaplica w budynku dworu⁷⁾, która mogła jednorazowo pomieścić ok. 150 osób, a w zespole osiedli Mistrzejowice „Zielona budka”, altana w której w 1968 r. zaczął działać punkt katechetyczny.

Podobnie, jak w przypadku założenia klasztornego w Mogile, nie miała znaczenia peryferyjna lokalizacja obu świątyń dla pełnionych przez nie, nie tylko religijnych funkcji. Już samo ich powstanie było wbrew zakładanym planom kształcenia przestrzeni dzielnicy.

5) Kościoła Matki Bożej Królowej Polski tzw. „Arka Pana” (1967-1977), wg. proj. arch. Wojciecha Pietrzyka i kościół św. Maksymiliana Marii Kolbego w Mistrzejowicach (1976-1983), wg. proj. arch. Józefa Dutkiewicza,

6) Działania te dokumentuje m.in. zachowana korespondencja pomiędzy kurią Metropolitalną w Krakowie, a Prezydiem Rady Narodowej m. Krakowa-Wydziałem Spraw Wewnętrznych. Niektóre z tych pism dotyczących problemów związanych z budową kościoła na Mistrzejowicach zamieściła A. Magdziak-Miszewska „Kamień węgielny”, Wyd. Św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1989

7) W budynku dworu od zakończenia II wojny światowej mieszkały siostry ze Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Dębnickich.

8) Dzielnica Nowa Huta liczy wówczas ok. 90 tys. mieszkańców, z czego do erygowanej w 1952r. parafii w Bieńczycach należy ok. 40 tys.

Ryc.1. Kościół „Arka Pana” w Bierczycach (fot. autor, 2011)

Sugerowano również, by bryły kościołów nie miały sakralnego wyrazu. Pierwsze dwa kościoły Nowej Huty charakteryzuje np. brak wież. Kościół „Arka Pana” nie ma wieży, ma natomiast niezwykłe symboliczny maszt-krzyż ze złotą koroną (rys.1), a dzwony zawieszone na poziomej belce przed jednym z siedmiu wejść do kościoła. W przypadku kościoła na Mistrzejowicach dzwonnicę kryje specjalnie ukształtowany dach. Ówczesne władze nie wyraziły także zgody na dobudowanie wieży do zrealizowanego w latach 1936-1939 kościoła w Czyżynach, stało się to możliwe dopiero na początku lat dwudziestolecia XXw.

W kolejnych latach, w związku z postępującą rozbudową dzielnicy i powstawaniem nowych osiedli mieszkaniowych, po północno-zachodniej stronie pierwotnego układu urbanistycznego dzielnicy⁹⁾, perfyjne lokalizacje obiektów

sakralnych, częściowo lub całkowicie jak w przypadku kościoła „Arka Pana”, straciły swój pierwotny charakter. Ta sytuacja nie wpłynęła jednak na zmianę niekorzystnych relacji przestrzennych obiektów sakralnych w stosunku do otaczającej je zabudowy, nadal są one relacjami przypadkowymi.

Zarówno kościół p.w. Matki Bożej Królowej Polski tzw. „Arka Pana” jak i kościół p.w. św. Maksymiliana Marii Kolbego w Mistrzejowicach ze względu na rolę jaką odegrały w przestrzeni najmłodszej dzielnicy Krakowa, znalazły trwałe miejsce, podobnie jak klasztor mogilski w historii Krakowa i Polski. Stały się symbolami patriotyczno-religijnymi, jak je nazywano „oazami wolności”. Z „Arki Pana” co miesiąc 13 grudnia po nabożeństwach za ojczyznę wyruszały antykomunistyczne manifestacje, działał Społeczny Fundusz Pomocy Pracowniczej, zorganizowano pomoc dla internowanych i represjonowanych. Szczególną rolę w okresie stanu wojennego odegrał kościół św. Maksymiliana Marii Kolbego w Mistrzejowicach. W każdy czwartek odprawiano tu msze św. za Ojczyznę, powstała i działała Niezależna Telewizja Mistrzejowice, rozpoczęła działalność Chrześcijański Uniwersytet Robotniczy. W dniach 27 września do 1 października odbył się tu po raz pierwszy po długiej przerwie Festiwal Piosenki Religijnej „Sacrosong”. Międzynarodowe znaczenie miała zorganizowana we wrześniu 1982r., przez ks. K.Jancarza w kościele mistrzejowickim, Międzynarodowa Konferencja Praw Człowieka. Organizowano spotkania z aktorami, artystami, dziennikarzami, poetami i politykami, a także różnorodną pomoc dla internowanych, pozbawionych pracy i represjonowanych.

Lata osiemdziesiąte szczególnie burzliwe i trudne dla Polski ze względów politycznych i społecznych zapisały się w przestrzeni Nowej Huty, rozpoczęciem budowy czterech kościołów¹⁰⁾ i dwóch kaplic i konsekracją w czerw-

cu 1983r. kościoła w Mistrzejowicach przez papieża Jana Pawła II. Realizacja kolejnych czterech obiektów sakralnych miała miejsce w latach 1991-2009¹¹⁾.

Budowle sakralne, które powstały po 1981r. wypełniły miejsca, które z różnych względów pozostały „pustymi miejscami” w zrealizowanym wcześniej zespole zabudowy, a więc i w tym przypadku o wyborze lokalizacji nie decydowały względy kompozycyjne. Taką lokalizację ma m.in.:

-kościół p.w. św. Józefa Oblubieńca NMP na os. Kalinowym, który otaczają 10 i 5 kondygnacyjne bloki z lat 70-tych, zrealizowany częściowo w przestrzeni Plant Bierczyckich. „Puste miejsce” było w pasie zieleni nad Dłubnią, gdzie stanął kościół p.w. Matki Bożej Pocieszenia, i przy pętli tramwajowej na os. Bohaterów Września, gdzie wznieziono kościół p.w. Matki Bożej Nieustającej Pomocy, a także przy pasie startowym dawnego lotniska w Czyżynach, gdzie zbudowano kościół p.w. Matki Bożej Pocieszenia. Szczególną lokalizację dla okresu powstania uzyskał kościół p.w. Matki Bożej Częstochowskiej wraz z zespołem budynków klasztornych opactwa oo Cystersów¹²⁾ na os. Szklane Domy, został on wznieziony w najstarszej części dzielnicy wśród zabudowy z lat 50-tych, w miejscu w którym pierwotnie miał stanąć najwyższy osiemnasto-piętrowy budynek Nowej Huty i trzecie kino¹³⁾. Wyjątkowa i symboliczna była lokalizacja kościoła p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa na os. Teatralnym, zrealizowanego w sąsiedztwie „Krzyża Nowohuckiego”, stanął on na części działki przeznaczonej w 1957r. na lokalizację pierw-

go i, jak twierdziła ówczesna władza, ostatniego kościoła w Nowej Hucie, „Arki Pana”.

We współczesnej przestrzeni Nowej Huty kościoły są nadal obiektami, gdzie obok dominującej funkcji sakralnej jest miejsce na funkcje związane z życiem społecznym i kulturalnym mieszkańców. Obok funkcjonujących szeregu grup i stowarzyszeń katolickich, działają na ich terenie m.in. biblioteki, parafialne kluby sportowe, warsztaty terapii zajęciowej dla niepełnosprawnych, są miejscami organizowania koncertów i spektakli teatralnych. Od 1995r. działa przy klasztorze oo. Cystersów na os. Szklane Domy Męskie Liceum Ogólnokształcące i Kolegium św. Bernarda. W latach dziewięćdziesiątych powstało z inicjatywy ludzi świeckich i nadal działa Centrum Kultury Katolickiej w Mistrzejowicach.

Obiekty sakralne, które powstały na terenie Nowej Huty, reprezentujące różne nurty i tendencje w architekturze, od późnego modernizmu, poprzez postmodernizm do regionalizmu, były czymś więcej niż tylko obiektami o określonej formie i funkcji, były urzeczywistnieniem w materialnym wymiarze szeroko pojętych potrzeb mieszkańców „nowego miasta”, o których chciiano zapomnieć, w tym potrząsającą uwzględnieniu ciągłości kulturowej w nowo tworzonej strukturze przestrzennej.

„Nowa Huta patrzy na królewski Kraków - i dopisuje do jego dziejów nowy rozdział”, powiedział Jan Paweł II w Nowej Hucie – Mistrzejowicach, 22 czerwca 1983r., dokonując konsekracji kościoła p.w. św. Maksymiliana Marii Kolbego.

Dr inż. arch. Urszula Nowacka-Rejner

Politechnika Krakowska,
Instytut Projektowania Miast i Regionów,
Wydział Architektury, ul. Warszawska 24, 31-155 Kraków,
nowacka.rejner@gmail.com

9) Problemy dotyczące przeobrażeń struktury przestrzennej Nowe Huty szeroko omawia w rozprawie doktorskiej: M. Marx-Kozakiewicz, „Przeobrażenia struktury przestrzennej dzielnicy Nowa Huta jako przykład przemiany poglądów na temat kształcania środowiska miejskiego”, Kraków 2001, Biblioteka Politechniki Krakowskiej

10) Powstaje wówczas: kościół Miłosierdzia Bożego na Wzgórzach Krzesławickich (1982-1987), wg. proj. arch. Witolda Cęckiewicza, przy współpracy arch. Andrzeja Lorka, kościół św. Stanisława BM w Kantorowicach (1985-1986), wg. proj. arch. Romana Łomnickiego, kościół Matki Bożej Częstochowskiej na os. Szklane Domy (1984-1994), wg. proj. arch. Krzysztofa Dygi i Andrzeja Nasfetera, Kościół św. Brata Alberta na os. Dywizjonu 303 (1985-1994) wg. proj. arch. Witolda Cęckiewicza,

11) Są to: kościół Matki Bożej Nieustającej Pomocy na os. Bohaterów Września(1991-1993), wg. proj. arch. Marcina Stępniewskiego-Janowskiego, kościół św. Józefa na os. Kalinowym (1991-2002), wg. proj. arch. Jana Kurka i Zofii Łuczyńskiej, kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa na os. Teatralnym (1998-2001),wg. proj. Krzysztofa Ingardenia i Przemysława Gawora przy współpracy Jacka Ewy, kościół Matki Bożej Pocieszenia przy ul. Bulwarowej (2001-2010), wg. proj. arch. Witolda Cęckiewicza.

12) Zbudowany w latach 1988-1994, wg. projektu architektów Krzysztofa Dygi i Andrzeja Nasfetera, jest drugim klasztorem oo. Cystersów na terenie Nowej Huty.

13) Plan osiedla Szklane Domy z widocznym zarysem tych obiektów znajduje się w „Przewodniku po Nowej Hucie z 1959r.”

HLÍNA V ARCHITEKTUŘE

Hana Urbášková

V minulosti byla nepálená hlína velmi oblíbeným materiálem pro svoji tvárnost, relativní pevnost a pro dobré tepelně izolační a bioklimatické vlastnosti. Na venkově se dochovalo mnoho hliněných staveb, které dodnes dobře plní svoji funkci. Na druhé straně se mnohé hliněné stavby nacházejí v dezolátním stavu a často dochází i k jejich demolici, protože informovanost stavebníků o možnosti rekonstrukce a použitelnosti hliněných technologií je velmi malá.

V obci Rostěnice na Vyškovsku, která je vyhlášená venkovskou památkovou zónou, byla provedena rekonstrukce nevyužívaného devastovaného objektu z nepálené hlíny k šetrným turistickým aktivitám.

Obr. 1. Rekonstrukce objektu v obci Rostěnice na Vyškovsku

Na projektu rekonstrukce spolupracovala Fakulta architektury VUT v Brně. Dům byl rekonstruován v souladu s podmínkami památkové zóny, se snahou o zachování původního architektonického členění a vzhledu uliční fasády a se zachováním výšky střešního hřebene. Dvorní fasáda má již novou tvář, reflekující vnitřní uspořádání domu. Prosklení fasády vysokými okny umožňuje nejen propojení

interiéru s exteriérem, ale využívá i pasivní solární zisky.

Objekt je využíván jako veřejná stavba s možností ubytování, která bude plnit funkci turisticko-informačního centra, centra ekologických aktivit a může sloužit jako vzor pro rekonstrukce tradičních staveb i k inspiraci tvorby nových venkovských staveb.

Lze předpokládat, že obliba hliněných staveb bude znova obnovena, pokud se rozšíří znalost hliněných technologií u stavebních firem, protože ve stavebnictví roste zájem o tradiční, ekologické materiály, ke kterým nepálená hlína bezesporu patří. Řešení hliněných staveb může také velmi dobře aplikovat principy „ekologické“, tj. šetrné a zároveň pro uživatele zdravé výstavby. Nepálená hlína snadno při-

Obr. 2. Devastovaný objekt v obci Rostěnice na Vyškovsku – původní stav.

jímá vlhkost a pomalu ji vydává. Tím udržuje příznivé mikroklima interiéru a pozitivně se projevuje na zdravotním i psychickém stavu uživatelů stavby. Hliněná „ekologická“ stavba využívá místní síly a zdroje, má malé investiční náklady, malou energetickou náročnost výroby a může dobře využívat pasivní solární energii.

Obr. 5. Mateřská škola v obci Deutsch Wagram u Vídně, arch. G. Reinber

tom nastříkány dvě vrstvy hrubé hliněné omítky a po jejich dokonalém vyschnutí byla provedena finální vrstva jemnou hliněnou omítkou. Kvůli zvýšení prosvětlení interiérů byly všechny vnitřní omítky natřeny bílou kaseinovou barvou.

Školka má standard pasivního domu. Roční měrná potřeba tepla na vytápění je $14,7 \text{ kWh/m}^2\text{a}$. Vnější stěny izoluje minerální vlna tloušťky 30 cm a kryje provětrávaná fasáda z modrínových prken. Podlaha je izolovaná extrudovaným polystyrénem tloušťky 14 cm pod základovou deskou a pěnovým polystyrénem tloušťky 10 cm nad deskou. Objekt je vytápěn systémem teplovzdušného vytápění a větrání s rekuperací tepla. Integrovaný zásobník tepla je napojen na solární systém a tepelné čerpadlo, které lze v letním období přepínat do režimu chlazení. Dodávku energie zajišťují fotovoltaické články napojené na veřejnou elektrickou síť. Jsou umístěny na pergole a slouží k letnímu zastínění prosklené jižní fasády.

Obr. 3., 4. Hliněné omítky a hadice stěnového vytápění. Stav po dokončení.

V zahraničí je hliněná technologie více rozšířena a je předmětem rozsáhlého výzkumu. Firmy zabývající se hlínou jako stavebním materiálem mají velké uplatnění nejen při rekonstrukcích tradičních hliněných staveb, ale i při nové výstavbě.

V Rakousku patří mezi známé stavby využívající nepálenou hlínu domy od architekta George Reinberga.

Mateřská škola v obci Deutsch Wagram u Vídně je realizována jako pasivní dřevostavba s vnitřními hliněnými omítkami. Stavba je provedena z velkoformátových nosných panelů KLH z vrstveného masivního dřeva, příkrovových k betonové základové desce. Z těchto panelů jsou i nosné vnitřní příčky.

Z interiérové strany na ně bylo připevněno rákosové pleťivo a hadice stěnového vytápění a chlazení. Na ně byly po-

Obr. 6. Kaple v Berlíně z dusané hlíny, arch. Reitermann & Sasenroth.

kostela. Místo bohoslužby spočívá v kruhu jako symbolu smíření a převádí tradiční prvky kostela – sbor, hlavní loď a předsíň – do moderního architektonického výrazu.

Stěny vnitřního bohoslužebného prostoru vysokého 7 m jsou vybudovány z 60 cm tlusté samonosné dusané hlíny. Toto pevné jádro má vyjadřovat sílu a pevnost evangelické obce. Pro hliněné stěny a podlahy bylo použito směsi 390 t hliněného materiálu z okolí Berlíně a cihelné drtě ze zbytků zdiva původního kostela. U tak velké a vysoké hliněné zdi hráje kvalita materiálů a její provedení velmi důležitou roli. Během vysychání ztrácí hlína svůj objem a jsou vyvzdvívány velká napětí. Díky vhodné receptuře hliněné směsi, zkušenostem zúčastněných a stálému dohledu mohly být stěny provedeny bez trhlin.

Okolo tohoto pevného jádra je z průhledné konstrukce dřevěných lamel vytvořen druhý „plášt“, který slouží jako krytá galerie a přechod mezi vnějším světem a místem bohoslužby. Kontrastující lehkost tohoto vnějšího pláště umožňuje viditelnost pevného jádra zvenčí a naznačuje křehkost a zranitelnost míru a smíření.

Nový prostý oltář z dusané hlíny určuje hlavní východní

Obr. 7. Kaple Smíření v Berlíně - druhý „plášt“ z dřevěných lamel.

orientaci oválného prostoru. Dlouhá štěrbina v hliněné zdi na konci osy někdejšího kostela poskytuje pohled na vysoký výklenek se zachráněným oltářním obrazem z někdejšího kostela Smíření. Tak je při bohoslužbě v nové kapli upomínka na minulost stále aktuální.

Pod výklenkem se v hliněné podlaze nachází okno, kterým lze vidět základy původní stavby a schody do sklepa, který byl po vybudování nového objektu uzavřen.

Vstup z ulice vede kolem čisté formy dřevěné zvonice se zachráněnými historickými zvony.

Novodobá hliněná stavba uplatňující zkušenosti tradičních historických technologií i soudobý technický vývoj zde dosahuje vysoké estetické i etické hodnoty.

Zdroj:

Urbášková, H., Novák, P.: Hlina v architektuře, projekt FRVŠ 1635/2010/F2/d
Příspěvek je podpořen projektem OP VK - CZ.1.07/2.2.00/15.0485

QUALITY OF ARCHITECTURE IN THE AFFORDABLE HOUSING

Jan Pallado

1. Introduction

A year ago, in a monograph Lidé a prostor v perspektivě, I had the pleasure to present a project of housing estate on Dębowa Street

in Katowice, as an example of color use in architecture in multi-family affordable housing [7]. Since then, the project has been slightly modified, its construction completed and the accomplishment has been repeatedly published [1, 2, 3, 4, 8, 9].

In February this year, a residential complex on Dębowa Street was on the list of 25 accomplishments nominated for WAN Residential Award 2010 [10]. Jury AWARD singled out this project, providing it „Highly Commended“ [5]. It made me to submit this project in the idea's of availability context, presented for the first time in my book in 2007 [6].

2. Dębowa housing estate in Katowice

Dębowa social housing estate is located in the west part of Katowice, in the district Dąb, near the Voivodship Park of Culture and Recreation in Chorzów. The development consists of two buildings; one residential – commercial, complementary to the west frontage of the Dębowa Street (Fig.1) and the other for residential use only, located further back within the plot (Fig.2).

The residential & commercial building is attached to an early 20th century corner town house and honours its building line, but also accommodates itself to the curve of Dębowa Street by creating shape reversals accordingly. The building is raised on the southern side, providing a visual counterbalance to the high attic of the old corner town house. The residential building situated further back within the plot offers similar reversals as the front one, that helps to exhibit a historical villa enclosing an urban cour-

Fig. 1. Front building (view from Dębowa Street)

Fig. 2. Rear building (view from Sportowa Street)

tyard from the south. The housing estate mainly consists of 1-bed flats ranging from 42 to 46 sq m as well as some studio and 2-bed flats. Large 3-bed flats have been located in the raised part of building and it is designed for family with numerous children.

doc. Ing. arch. Hana Urbášková, Ph.D.

FA VUT v Brně,
Poříčí 5, 639 00 Brno,
email: urbaskova@fa.vutbr.cz

A limited budget determined use of simple means in shaping the urban courtyard, dominated by green car parks and formation of new buildings with colourful parts of walls and uninhibited windows - counterbalanced to the monotony of repeatable flats. This composition is supplemented by floral and paper bird motifs on the front facade. Plot area: 0.78 ha, number of flats: 85.

3. WAN Residential Award 2010

World Architecture News Award in the field of residential architecture for the year 2010 was granted in February 2011

the architectural offices C. F. Møller Architects and Christian Carlsen Arkitektfirma for multi-family building in Aarhus, whose name Siloetten / The Sil (o)houette is a combination of words *silhouette* (from expressive body building) and Silo (because the building was made by an adaptation and extension of inactive silo). In addition, the judges Highly Commended Dębowa Housing Estate in Katowice, erected according to the project designed by Biuro Projektów Architektonicznych (BPA)1 from Katowice. Judges wrote: The jury panel felt it was important to recognise this particular design as a step in the right direction for architecture in Poland [5].

Apart from the surprising competences of the international jury WAN Residential Awards for determination the desired direction of polish architecture's development, it may be worthwhile – taking the opinion of this body at face value - to indicate the circumstances of the Dębowa estate's creation and formulate conclusions resulted from this project.

4. Idea of affordability

Complex of residential buildings on Dębowa Street in Katowice was established as an investment of the Municipal Office Katowice, conducted by the TBS (Social Housing Association), designed for people with low incomes. It is contained into formula of affordable housing.

In my book [6] in 2007 I formulated the idea of housing affordability, including aspirations to minimize the construction, operating and maintenance costs of multifamily houses.

This idea consists in the conscious selection of a minimum range of desired residential environment features,

Fig. 3. Idea of affordability according to [6].

conditioned by civilization and culture, while the maximum range of this features is possible

to obtain keeping the intended level of affordability. This idea is shown as diagram (Fig. 3)

Let's try to analyze, how the idea of affordability, that is understood in this way, has been conducted in the project of Dębowa Housing Estate. In particular it relates to the manner and extent of accomplishment presented in the diagram of the quality criteria: comfort, health, safety and adjustment.

4.1. Comfort

The land use plan (Fig.4) pays an attention to the large share car park area, open rubbish sheds and the modest playground. There is no basement in designed building (Fig. 5), therefore there is shortage of common use spaces as stockroom for prams and bicycles, laundry and drying facilities. Thanks that usable area is 90% of the net floor area within the building.

The dwelling plans (Fig.6) show a modest space standard and lack of balconies. They are also very modestly furnished and equipped.

Above-mentioned restrictions resulted in a significant reduction in investment, operating and maintenance costs, satisfying all legal, technical and usable standards and requirements determining the basic level comfort of residential environment.

4.2. Health

As in the case technical and usable standards described above all hygiene and health standards, required by law, have been complied. The land use plan has been pre-

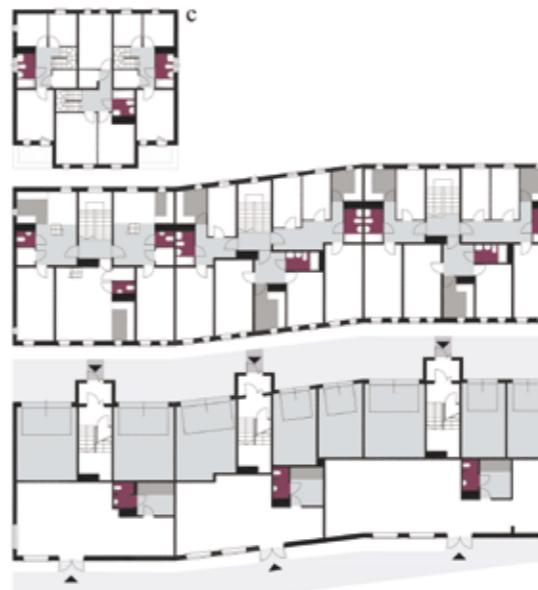

Fig. 5 Floor plans, a) ground floor, b) third floor, c) fourth floor

Fig. 6. Dwelling plans, a) studio ,b) 1-bed apartment,c) 3-bed apartment

served the minimum required distance between buildings, streets, rubbish sheds and playgrounds, in order to minimize their mutual onerousness. In particular, it refers to the distance between the buildings, that guarantees natural lighting in rooms and kitchens and the proper insulation of each dwelling.

Compact and simplicity of building's form, small windows that complied with basic conditions for thermal insulation, in connection with simple but effective thermal wall insulation, are conducive to achieve required room temperature with small heating costs.

Fig. 4: Land use plan, a) residential-commercial building, b) residential building, c) playground, d) rubbish sheds, e) historical corner town house, f) historical villa

Simple system of aided gravity-assisted ventilation provides required airchange.

4.3. Safety

In spite of modest standard of development, basic level of safety within housing estate has been achieved, using almost only psychological safety measures. First of all that includes: a limited volume and the symbolic indication boundaries of housing estate and uniform type of development. Car park located inside development, between buildings, favours cars safety. All site has been evenly illuminated and is clearly visible from the windows, thanks to location of greenery and small architecture elements strictly nearby the site boundaries.

The front building is located on the main street. There are no apartments on the ground floor, but commercial premises. Shop windows are protected by roller shutters. The second building is safer located further back of the development. It contains ground floor apartments, but they are protected by buffer zone consisted of home gardens.

4.4 Adjustment

The main elements of the spatial context of development are: building line of the Dębowa Street and - to a lesser ex-

tent – Sportowa Street building line and historic buildings: corner town house located near intersection of Dębowa and Sportowa Streets and detached house, situated in the depth of its plot.

Detached building has been honored by keeping distance from new buildings. New development arrangement emphasizes and exposes historic building. Relations between new development and corner town house are more direct. These relations are established - on the one hand- aiming at conformity, on the other hand aiming at contrast of the historic building. It concerns particularly the front building, which is directly adjacent to the corner house. It honours the building line and the curved route of the Dębowa Street as well as the flat facades of the corner house , their range of colors and functional structure of historic building. We can distinguish there mainly commercial premises at ground floor and dwellings located on upper floors. Respecting the dominant compositional relevance of the historic building as a corner of the quarter, counterbalance has been created by increasing the height opposite part of new building.Two blocks were contrasted by: roof shape (steep on historic, flat on new building), a composition of the facade (cohesive in the historic, free in the new building) and modern decorative motifs used on new buildings.

It should be emphasized that all of above-mentioned, compositional endeavours were realized with a very modest technical means. Decorative motifs designed by the artist, made by construction workers on the basis of architectural project and reproducible stencils, might be an example.

5. Summary

The idea of housing affordability consists on conscious selection of minimum, but civilizational and culturally acceptable degree of compliance with quality criteria of residential environment such as: comfort, health, safety and adjustment. Housing estate on Dębowa Street in Katowice is an example of this idea. In spite of very modest technical means, satisfactory level of compliance of above-mentioned quality criteria has been achieved. The architecture of this development gained international recognition as the High Recommendation of the WAN Residential Award jury

in London and numerous publications in national and international, traditional and electronic media. This example seems to indicate that limited budget resources of the affordable housing, may not always result in the reduction of its architectural quality.

References

- [1] Debowa Housing Estate in Katowice, Poland.
Top Box Design, Dec. 25, 2010
- [2] Debowa Housing Estate in Katowice, Poland.
Archibase. Planet, 27/12/2010
- [3] Kolorowy i oszczędny blok z Katowic. Gazeta.pl, 06.01.2010
- [4] Living colour. BPA complets new social housing project in Katowice. World Architecture News, 21 Dec. 2011
- [5] Masters of their craft. World Architecture News, 11 Feb. 2011
- [6] Pallado J., Architektura wielorodzinnych domów dostępnych, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2007
- [7] Pallado J., Colour in the architecture of multi-family, affordable houses, Lidé a prostor v perspektívě, Ostrava 2010, s. 61 -65.
- [8] Pallado J., Osiedle komunalne przy ulicach Dębowej i Sportowej
w Katowicach, Archivolta nr 4/2010, s. 57 – 59.
- [9] Sobczyk I., Nowy blok TBS-u. Tani, ale da się na niego patrzeć. Gazeta Wyborcza Katowice, 2009-12-07.
- [10] WAN Residential Award 2010 – long list. World Architecture News, 25 Jan. 2011.

Dr hab. Ing. Arch. Jan Pallado

Associate Professor,
Faculty of Architecture,
The Silesian University
of Technology,
Akademicka 7, 44 – 100 Gliwice,
Poland
Phone number: +48 32 237 24 41
e-mail: jan.pallado@polsl.pl

A CREATIVE TRANSFORMATION OF BLOCK OF FLATS – CHANGEABILITY BASED ON CONSISTANCY

Jerzy Wojewódka

A feeling of limited possibility of dynamic development is more and more noticeable in industrial and post-industrial cities' centres. There is no more possibility for a spectacular dynamic growth. In these spaces there won't arise large urbanised areas for living, because a cost of acquisition a ground is too expensive, as to be accepted by future investors. Though it is worth remembering that a building with a residential character usually is not an investment aimed at magnification of profit. Sale of apartments to the developer usually has a return in personal outlays and a small profit. Profitability of such investments ends in the moment of sale of a flat. This is the reason why investors, who are occupied with housing are forced to seek and acquire grounds on the suburbs of urban complexes. A bigger accessibility derives from lower ground costs and lesser area restrictions. A significant drawback of such investments is the necessity of participation in costs of building an infrastructure /network, media, communication/, however, many factors have an influence on the final trace balance.

One of these is a way of solving housing objects with regard to the functional, constructional, technological way or used materials. A proper way of solving a construction problem, or using a right technology of mounting a dwelling building, allows us to get big savings in realization costs. Contemporary directions of housing development aim, in many respects, to unification of solutions. A conscious architect, working on a humanised field of designing, does not omit a human being. Each recipient is an individuality, having different needs and usage expectations. An insertion of unification in dwelling decisions may cause

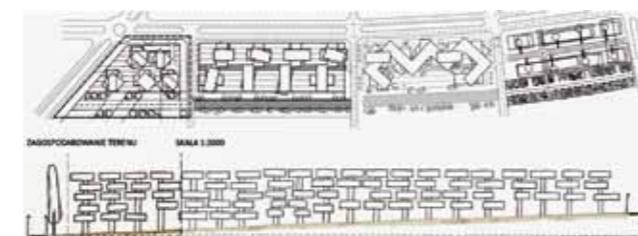

Pict.1. suburb areas maintain a bigger accessibility in respect of the size of the gained ground, often providing a possibility of connecting to yet existing housing estates (a view on a localization of a terrain for presented projects, Gliwice, Bojkowska Street neighborhood) phot. Ewa Zielonka /with author's consent

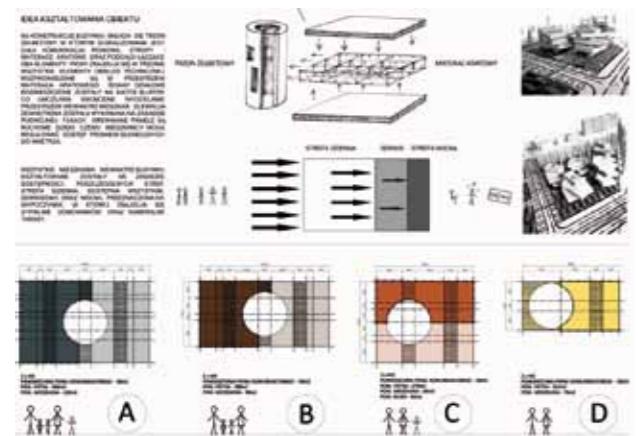
a usable discomfort. One of the most important element in the act of designing is adjusting resolutions to potential expectations of a unknown user, unless a future user is known for the architect. Creating a space according to individual usage-esthetic expectations becomes a goal in the act of planning. Some people care about resolution of functions (e.g. in family detached houses: or a house in a compact nature), while others prefer to live in more organised forms like living in, so called, collective inhabitation. Money isn't always the reason of choosing a living in a block of flats. In the current economic condition, in countries with a market economy system, there isn't a significant distinction in costs of realisation between a single-family house and a flat. Both of them have similar value of a surface standard and equipment. In these days, one can observe an increasing willingness of living in multifamily

Pict. 2. schemes of an ideological creating space terrains designated for future investment as an element of continuity with reference to surrounding buildings (a vision of a housing estate in Gliwice, realised in a group of students supervisor: arch Jerzy Wojewodka, PhD.)

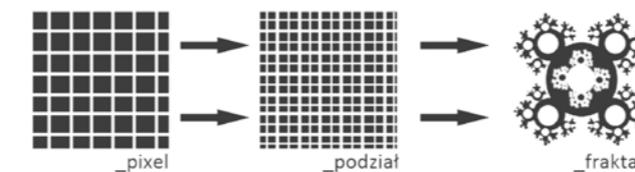
Pict. 4. schemes of an ideological creating a building space showing a freedom and coherence of assumptions between each district, as an element of continuity of a dwelling complex in Gliwice /designed by a group of students under the supervision of arch. Jerzy Wojewodka, PhD

Pict. 3. an unimpeded layout of flats with various utilitarian space localised on platforms. Author: Ewa Zielonka, Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, supervisor: arch. Jerzy Wojewodka, PhD.

building. This is due to the fact that the character of spacial resolutions and a comfort of usage becomes close to the level granted by a detached house, however, it does not require a daily care, which in this case is in developer's or administrator's interest. At present active life, living in an organised structure happens to be the only one reasonable choice. It is much more often that a contemporary flat does not offer expanding an existing utilitarian living space, but managing it, allowing us to create a function without the need of construction changes or walls setting. The need to

¹⁾ presented and discussed projects have been done by students of Department of Architectural Design of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology in Gliwice, Małgorzata Czora and Ewa Zielonka, on "designing a multifamily complex" subject in, Department of Architecture, in the academic year 2010/2011. Under direction of arch. Jerzy Wojewódka PhD. conducting object: arch. Grzegorz Nawrot. PhD.

Pict. 5. seemingly schematic assumptions of the configuration has a range of possibilities in creating housing building, service building as well as on flats themselves. Author: Małgorzata Czora, a student of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology in Gliwice, supervisor: arch. Jerzy Wojewodka, PhD.

Pict. 6. a repetitive arrangement allows for a diversity and dynamic in reaching not only a form of each of the buildings but also entire complexes. Author: Małgorzata Czora, a student of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology in Gliwice, supervisor: arch. Jerzy Wojewodka, PhD.

standardization of each dwelling structure, which make a whole, yet each significantly distinguished in its resolution of functions. The aim of individualisation is to satisfy the most sophisticated expectations of potential users. Simultaneously multidiversity of flats, from small bachelor flats to studios, for the purpose of showing practically endless possibilities in creating a space in these flats, still maintaining a high standard and unification of other integral elements of a dwelling, such as spaces for vertical communication (lifts, staircases, platforms) or horizontal communications (interior corridors, galleries, communication-recreational terraces).

Presented project in their ideological variety maintains a basic designing and conceptual rule: as little modifications in technology, construction and structure as possible, and as many variants in functional-spacial configuration as possible.

An example for this is a way of creating a dwelling district in Gliwice in the neighborhood of Bojkowska Street, where maintaining a uniform construction-solid scheme does not limit alternative spacial resolutions. Each of the authors in a given district had a complete freedom of creating confi-

Pict. 7. a transverse cross-section of one of the housing buildings in Gliwice with a loose arrangement of flats with a diverse usage surface. In the building there are applied technologies which help its usage, such as elements of passive energy collectors, like solar collectors, photovoltaic cells, or air recuperation and recovery of rainwater and usable. Author: Małgorzata Czora, a student of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology in Gliwice, supervisor: arch. Jerzy Wojewodka, PhD.

Pict. 8. space between the buildings significantly lessen the feeling of the technological character of the buildings. Author: Małgorzata Czora, a student of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology in Gliwice, supervisor: arch. Jerzy Wojewodka, PhD.

gurations and types of flats. Subject only to the principle of limiting their locations on platforms cantilevered design combined with solid core of communication.

Factors, having an influence on the character of designed dwelling objects, should take into consideration not only economic values, where a developer and his finances decide about the value of designed flats. Presented projects show innovative and interesting ways of seeking for a resolution, which will cope not only with challenges of today's technic or dwellers' expectations, but also will not be a financial boundary for investors, cities, commune

Pict. 9. examples of possible locations of fractal dwelling buildings in any space, which do not cause utilitarian restrictions. Author: Małgorzata Czora, a student of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology in Gliwice, supervisor: arch. Jerzy Wojewódka, PhD.

and developers. An example for this would be a project of a dwelling building, called by an author "building fractal".²⁾ A basic idea for creating flats was a rule of arising fractal systems.³⁾

The innovation of proposed resolutions consists of creating an interior of individual rooms and auxiliary facilities. Equipment and furniture were placed in walls and ceilings, relieving interior room space. It is helpful in changing functions of the rest of rooms and arranging them with mobile equipment. Advanced technology, helping with technical

arch. Jerzy Wojewódka, PhD.
44-100 Gliwice, 18 Mazowiecka str.
Poland
phone: +48 501 866 578
e-mail:
architektwojewodka@gmail.com

1) presented and discussed project was done by Małgorzata Czora, a student of Faculty of Architecture, Silesian University of Technology in Gliwice, on "designing a multifamily complex", subject in, Department of Architecture, in the academic year 2010/2011. Under direction of arch. Jerzy Wojewódka PhD. conducting object: arch. Grzegorz Nawrot. PhD.

2) Fractals, a kind of geometrical figure, or a flat space, characterized by the property of self similarity, where small fragments of larger fractal seen look like the original object.

service, were programmed in a way that does not cause a discomfort for dwellers. In this building, collecting solar energy and electric energy was forsaken by using passive technologies: solar collectors, photovoltaic cells, rainwater recovery and recuperation technology as a system of ventilation and air exchange in the building. These technologies do not hamper a daily use, because their structure were introduced into seemingly "dead" areas, which come out of the adopted trumpet solid configuration.

Moulding of the object allows for a flexibility of its location, regardless of place and time. An austere industrial form harmonises with a natural scenery.

Moulding of the object allows for a flexibility of its location, regardless of place and time. An austere industrial form harmonises with a natural scenery.

The aim of these project consideration, was a trial of showing needs and possibilities of redefining a definition of a multifamily dwelling complex.

Presented projects are not the only forms of seeking in terms of dwelling building resolutions. As a teaching stuff they are going to be updated in order to keep up with resolutions of modern housing architecture and future users' expectations.

STRUCTURAL HOUSING SETTLEMENTS IN STUDIES OF ARCHITECTURE SILESIAN TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS

Jakub Czarnecki

Pict. 1. Konin - housing estate

Most basic and most difficult problem when we try to teach new adepts of architecture is method or strategy how to find solutions to complex architectural problems. We well remember our first steps in our department when sitting over empty piece of tracing paper we ordered to give 3 reasonable solutions to some complicated architectural problem. At that time we were just solving peculiar entity generating one best possible solution. That type of thinking and persistent search of perfection could lead to false conviction that we actually received best possible solution to a given problem and cause us to multiple that solution into excessive amount duplicates. That was among many many others cause of well known problem of housing estates from years 1960-1980. Build

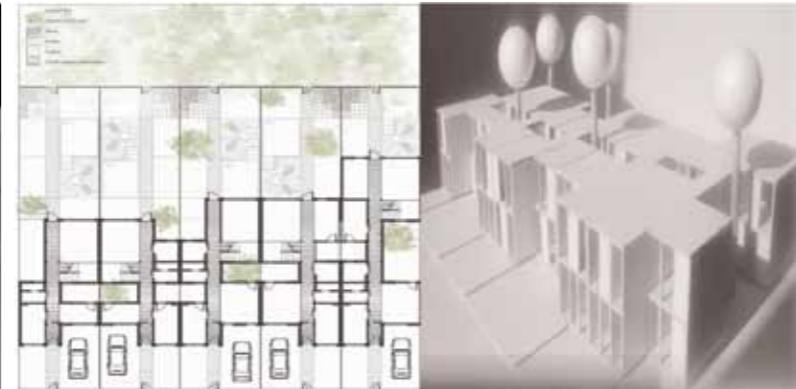
Pict. 2. Set of residential and business buildings at Mikołowska street in Gliwice

environment become dull predictable, repeatable, and human unfriendly.(pict.1)

At the ending of our students career short period of "Post Modern Architecture" came to live. In many cases it was pinnacle of that type of attitude towards receiving architec-

Pict. 3. Initial model (Karolina Szalbót)

Pict. 4. final design and model (Anna Ziemińska)

tural solution. Unfortunately with a junction to search for extraordinary solution and lack of deeper reflection about where are origins of where historic styles come from our cities become populated with odd, strange looking buildings (pict. 2) that we can only hope to collapse soon as they were build in pauper period of time.

For a years of experience and many discussions over our designs we are coming to some conclusions about our role in teaching process and attitude toward our projects.

Most important conclusion is; that final result is not as much important as process which leads to a given solution. This is consequence of accepting fact, that we are not teaching students to deal with architectural problems at current time (bitter lesson from Post Modern Period), but they should learn how to create independent solutions of their own in their future professional live. Received solution should be just illustration of how their method works in action.

Another conclusion is that perfect solution is not possible. We can only approach to some, but never can get it and as so if we valuate received design we should appreciate more consistency in conducting with our method and clarity of principals even if it leads to some insignificant faults.

As so quest for a concept/method become most important thread in our a activity. Sometimes its hard to keep students pace down as they have natural tendency of drawing walls, rooms, buildings etc. and not answering simple question: Why?

One of possible strategies to receive such a method is acknowledging that build environment can be recognized as "structure" that is build of multilayer space of mutual dependencies. Housing settlements are especially well predestined to be treated this way. Here are why:

- Housing settlement is made of many groups of similar entities (families) that have similar requirements varying on number of family members.
- Housing settlements have well limited number of layers of different relations that could be discussed in reasonable time
- Dependencies in that type of structure are quite easy to be pronounced and explained
- That type of environment is constructed from many relatively small cells and we might have better results (more interesting) when cells to organism ratio is relatively small.

As we in our department have two types of housing divided in one-family housing at first year and multifamily housing on third year we try to start using this strategy in both designs. Of course students on first year are much less experienced but somehow sometimes its much easier to explain them how strategy works and encourage them to do some virtual design experiment and that final result is sometimes hard to be predicted at the beginning of the way.

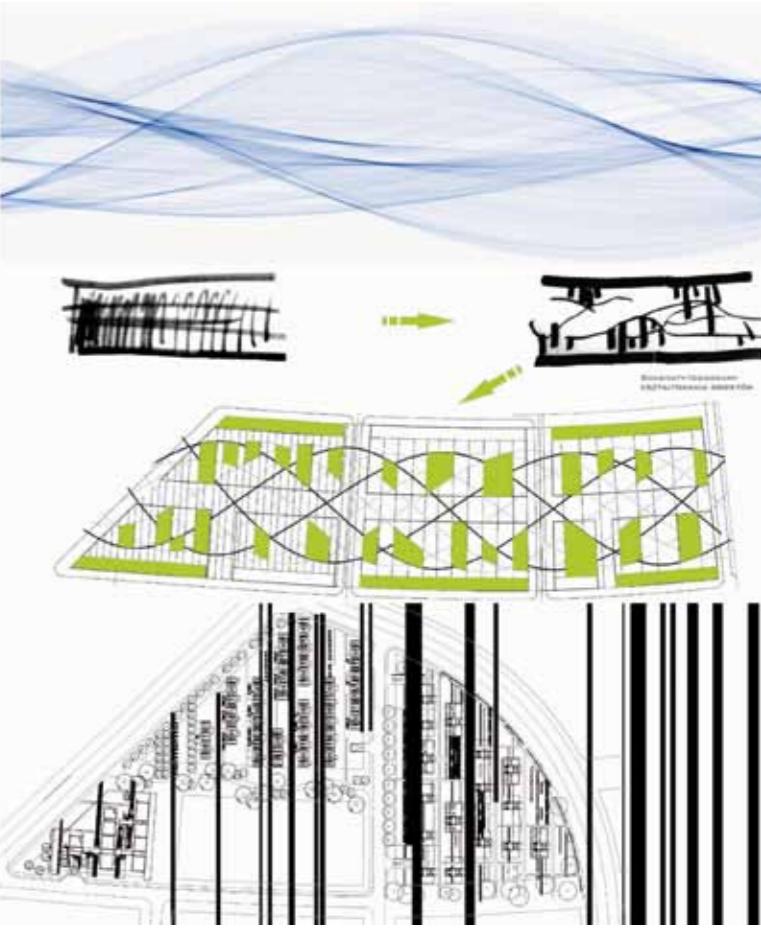
First step for them is to take cold analysis of family space requirement based on processes that are happening at home eg, what are dimensions needed in space to set up dining table. Then they have to try to quantify that requirements trying to find best sizes of cells from which they will

build their homes. Above all they should recognize home as a system of mutual relationships, such as, that every activity needs to have basic operation area, communication area and support area.

Next step for them is to make simple spacial experiment that have some resemblance to evaluational method of development: they cut from PCV sponge or make other 3D representations of those cells and make multiple permutations of home space area. (Pict. 3) Making many permutations of same problem at single time let students make comparative analysis how the system could work and what could be relations between many houses. First step is to make really quick and as accidental as possible arrangement. Then they should make analysis of mutual relations inside every home to be and decide which is better and why and which are worse and those have to be replaced with new that are created similar to those that emerged from first step. We can start now to make some corrections in blocks itself finding those which are causing more problems than others. Process of eliminating worse solutions should be circular and after some rounds we can be getting closer to understand what are real relationships and how system should work properly to receive final solution. Final design is just simple presentation of how system works in action: (Pict. 4)

Making structural design of multifamily complex on third

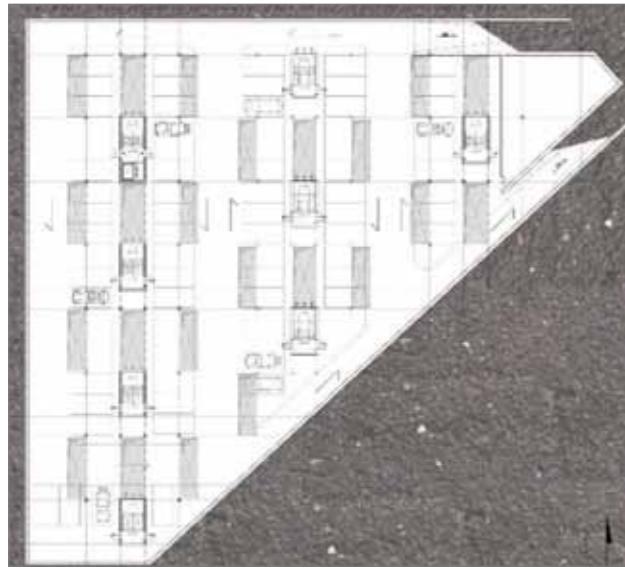
Pict. 5. patterns (Dudek Paweł Gajny)

year is much more complicated due to bigger complexity of mutual relations that are to be solved inside it. Process of forming such a structure begins with incoming data about basic parameters of size of location, density of development, demographic structure and what is important factor proportion of cars per family that should be parked in the site.

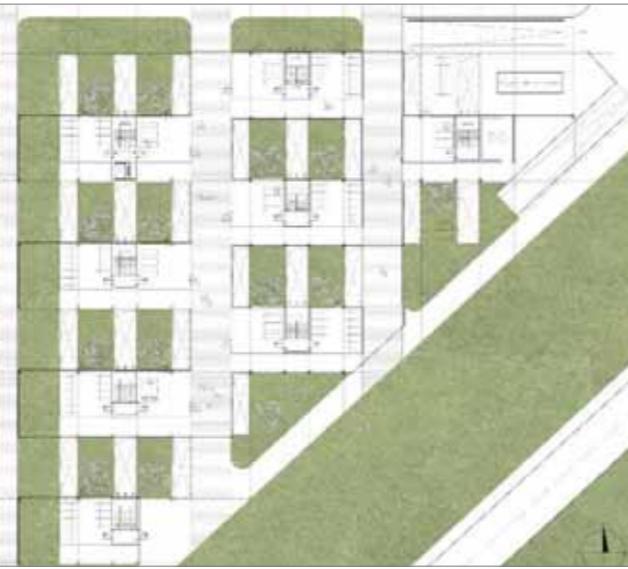
Commonly we doing some presumptions that we should have:

- density of development at 450 inhabitants per Ha
- demographic spread is 40% family with 1 child, 30% family with 2 children, 20% family with 3 children, and 10% other types of families¹⁾

1) Actual demographic spread in 2004 was 46,9% 1 child, 36,2% 2 children, 16,9% more than 3 children. After report from conference "Polska Rodzina - wyzwania, działania, perspektywy" (Polish Family- challenges, performance, perspectives") UNIC Warsaw 2004

Pict. 6. impact of parking space at housing pattern (Krystian Szczepk)

Pict. 9. thread apartments (Anna Ślimak)

Pict. 7. volumetric cut (Natalia Gembalczyk)

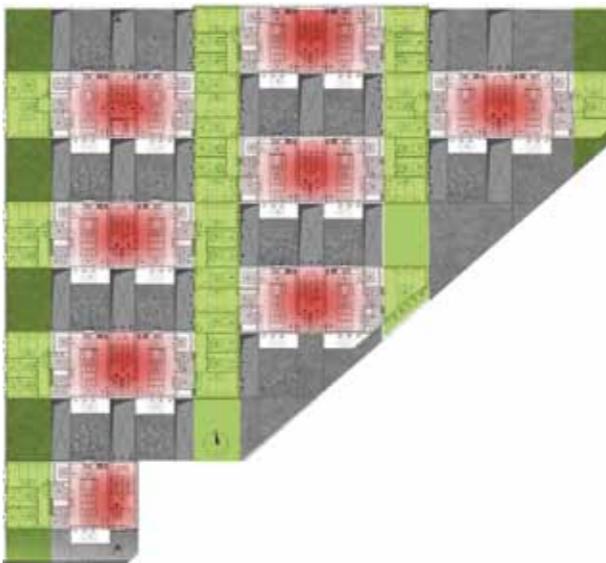

Pict. 8. thread structure (Anna Ślimak)

- we assuming that 1,5²⁾ car place should be designed in the site(that is critical as space-consumption of transportation is well known problem)
- we assume that we will need about 20 m² of living space per inhabitant.
- We assume that we should create multifamily complex that should create good neighbor relations at really small level by creating small "contact zones"³⁾

²⁾ CHMIELEWSKI Jan Maciej, MIRECKA Małgorzata „Modernizacja osiedli mieszkaniowych” (Modernization of housing estates) Oficyna wydawnicza Politechniki Warszawskiej 2001 page 31 „Opracowana w 1998r prognoza motoryzacyjna dla Warszawy na rok 2015 zakładała 500 samochodów /1000 mieszkańców” --> po przeliczeniu na mieszkani M3 1.5/M3 (it states that worked out prognosis in 1998 year for transportation for city of Warsaw assumes 500 cars per 1000 inhabitants)

³⁾ PETERS Paulhans ROSNER Rolf Wohn-Häuser Einfamilienhäuser und Wohnungen in kleinen Siedlungen 1977 Verlag Georg D.W. Callwey, München

Pict.10. settlement structure (Krystian Szczepk)

Pict. 11. visualization of multifamily complex (Anna Ślimak)

chosen. Further analysis of properties, geometry, logic relationships of that pattern ill have influence of impact of that pattern at current design.

First and maybe major problem while dealing with such patterns is that amount of vehicles which are suppose to have their parking place inside site require vast amount of space. And if we want to have some biological environment that is available to inhabitants there is perhaps no other way than to make underground parking or multilevel parking. Structure of such parking space, as it is to be rational and economical, rules itself with really stiff parameters. We can acknowledge structure of parking as a pattern as well, tracing all possible support points. Finding common points of intersection of both patterns is first step in creating housing structure:(Pic.7)

Building simple patterns is first step in applying some order to future structure to be. Patterns should be simple as they should be easy to understand for future inhabitants. They should be flexible as at the beginning we really can't foreseen their final impact at design. Somehow from the beginning it really doesn't matter what pattern currently is

Next step of analyzing presumed pattern is how to use its natural geometrical diversity to create wide spectrum of

living spaces that is one of our presumed goals. We can achieve this using 2 types of tessellation of given pattern.

If we tessellate it perpendicularly we receive volumetric diversity (Pic.7) that generate enough space to create whole different apartments.

Inside such a structure all flats are ruled by same principals and have similar space dispositions based on relations between common and private living area. Further search inside that structure is concentrated on solving system of coherent apartment solutions that could fill variety of received in previous step sizes. To that solution we can presume that we should have one dimension common to all apartments best if that dimension have some resemblance to parking support span.

Second type of tessellation is collinear tessellation. Using this we are receiving thread structure(Pic.8). To do so we need to estimate basic widths that are needed to create various activities such as sleeping, movement, eating, storing, work, play etc. Such system creates open, easy to modify environment of living space:(Pic.9)

Another type of using given pattern we could call as a settlement structure. Basic vertical communication is created and we infuse inhabitants into the structure:

Here all basic apartment elements are crated in key locations leaving rest available space to fulfill variable family requirements.

Summary:

Presented strategy of design has of course weak and strong sides.

Strong sides are:

- We can create really dense multifamily settlements
 - We can create variable system of different apartments.
 - System gives us open flexible space that can be adapted easily to different needs.
 - We can keep buildings at low heights so we can get better relations with surrounding space and could create better relations with neighbors
 - As we transfer ideas of system into third dimension we will receive rich variable environment that could give interesting build space: (pic.11)

Weak sides:

- High density can cause problems with daylight illumination
Sometimes we might get problems with foot communication inside the system
Sometimes we might have to go through a lot of compromises while creating apartments.

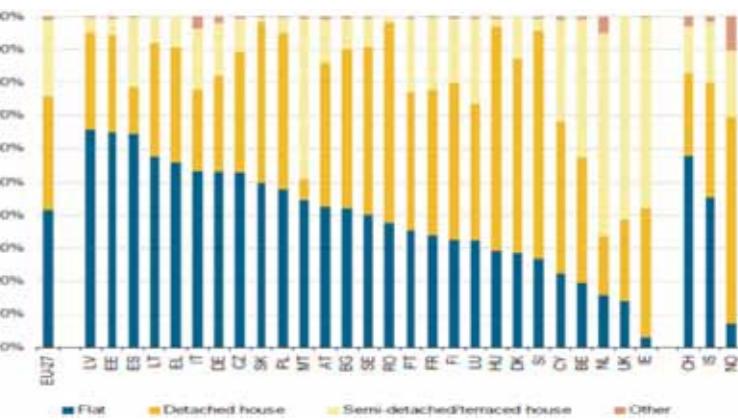
Presented strategy is one among many other we are using to create multifamily environment and gives students opportunity to find their own path in their future professional way.

REDEFINITION OF A RESIDENTIAL BLOCK

Adam Myczkowski
Tutor Jerzy Wojewódka

From the beginnings of human history one of the most important elements of his life is to meet the needs of residence. Initially it was crudely secured natural cave, with the development of settlements appeared dugout made of tamped clay, hut or leather tent. Mental and physical need for temporary isolation is the basis for the proper functioning of the human being. Despite that fact, we were not equipped with a portable shield, armor or capsule. Human beings are sensitive for variable environmental conditions so they began to transform their closest surroundings and adjust them to their needs. In this way the first cottages and settlements were built.

Today the basic needs of the place of residence remained unchanged, and the manner in which they are imple-

Pict.1. Percentage of population living in different types of residential buildings in countries of the European Union. Source: EU-ROSTAT

Jakub Czarnecki PhD arch.
Silesian Technical University Gliwice
Architecture Department

mented is affected by many factors. People who prefer individual way of indwelling live in houses, while others that opt for more organized forms of buildings such as semi-detached/terraced house and the most organized form - blocks of flats. According to EUROSTAT data in 2009 in

◀ ▲ Pict. 2. Unité d'Habitation in Marseille, France; a-view of Le Corbusier housing unit, b-public space on the roof (pool, clubhouse, playground for children.) Illustration a source: <http://www.forresters.pl/wp-content/uploads/2010/04/Unite-d-habitation.jpg>; Illustration b source: <http://bryla.gazetadom.pl/bryla/51, 8 5298.6596754.html?i=10>

Pict. 3. Estates, built in large-panel technology in Bratislava. Illustration source: http://farm1.static.flickr.com/138/373752308_fb455d6b81_b.jpg

the European Union 41.7% of the population lived in flats, 34.3% in private houses, and 23.0% in terraced and semi-detached houses. In Poland, the percentage of people living in flats is higher and is about 48%.

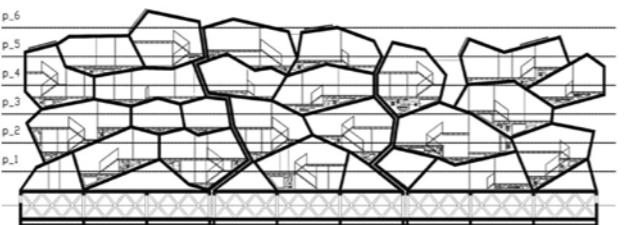
Block of flats is a multi-family residential building, designed to meet the basic needs of a residence. The construction of large multi-family units was initiated by the French architect Le Corbusier in modernism. He wanted to provide the poor segments of society a decent place to live and has created a „machine for living“. Self-contained object with a two-storey shopping avenue, a roof garden with public spaces (swimming pool, playground for children), and functional flats.

The ideas of Le Corbusier's unfortunately did not find reflected in the subsequent embodiments of the residential blocks in which the economic aspect was the most important. As a result arise multi-storey and multi-staircase buildings, built in large-panel technology, forming huge residential estates. Dwellings quality were low and did not fulfill requirements of the functional and free life. Lack of common public spaces and high density resulted in anonymity and the inability to produce a neighborhood unit, and contributed to the creation of new, negative, cultural and social phenomena.

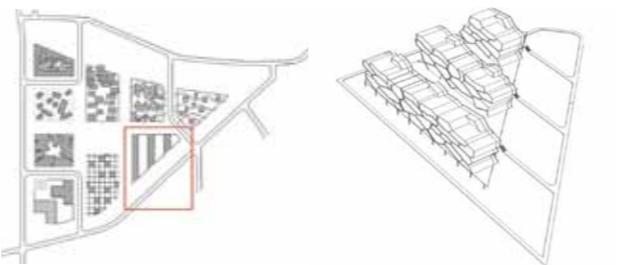
For a long time house was seen as a luxury and the apartment block as the residence for the poorer parts of society. In the current economic conditions, costs of a detached house and apartment of a similar standards and surfaces are similar. Currently, we observe that many people again want to live in multifamily housing, since de-

Pict. 4. Visualization of a housing estate in Ruda Śląska, walking space between the residential blocks. Author: Adam Myczkowski, Student of the Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, Tutor: dr inż. Arch. Jerzy Wojewódka.

Pict. 5. Vision / longitudinal section / through the one of the residential buildings in Ruda Śląska with lax dwelling structure and different floor areas located on the single and multi-level platforms. Author: Adam Myczkowski, Student of the Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, Tutor: dr inż. arch. Jerzy Wojewódka.

Pict. 6. A - a vision of a housing estate in Ruda Śląska executed in a group of students under the supervision of dr inż. arch. Jerzy Wojewódka, B - a vision of housing estate consisting of several „building blocks“ in the linear-band model. Author: Adam Myczkowski, Student of the Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, Tutor: dr inż. arch. Jerzy Wojewódka.

signers and users has redefined the process of housing development in terms of comfort and surface standards.

How should modern multi-family buildings look like, and what are the expectations of its members?

Optimal accommodation for people has to respond to their expectations in a simple, easy, and very individual way (in terms of space, functional solutions and surface standards). Modern apartment should be flexible and allow for varied usage. Changes in function take place without intervention in the construction of the building or partitions between the rooms. The task of the architect is to design a universal solution, corresponding to a very precise and narrow expectations of future users. Strong need to emphasize individuality in modern society poses new and difficult task for designers. Modern apartment is a product of the newest technical, spatial and functional solutions.

It is important to find flexible ways of making the living space inside the object, but also the surrounding environment. The creation of recreational areas, public spaces and green zones of varying degrees of privacy, significantly affects the life quality of residents. Appropriate zoning of space and designating public spaces, semiprivate spaces and those available only for block residents, gives an opportunity to create a properly functioned neighborhood unit. Examples of innovative solutions for a multi-family housing are projects of residential complexes made in the course on the fifth semester by a group of students under the supervision of dr inż. arch. Jerzy Wojewódka.

In this project the structure of dwellings in the building is lax, variable and even unpredictable. Each cell of „modified honeycomb“ is an independent apartment, in which not only the surface is changing, but also a way of organizing the interior space (solutions on platforms and mezzanines). Arrangement of functional zones in the building is similar to the external system, which is “linear-band”.

Diversity of outer space from the „yard“ was underlined by a method of forming an elevation texture. In living zone maximum transparency with access to the light and air were applied, in contrast to the opposition curtain wall, which is an acoustic shield. Horizontal communication, service spaces and „sleeping-boxes“ for parents are in the zone of silence, behind the curtain wall.

MODERN RESIDENTIAL BLOCK

Modern apartment block is not multi-family residential building, designed to meet the basic need of a residence. Modern apartment block is a „living machine“, designed to satisfy all housing needs of its users. The architect has to create appropriate standards, searching for additional possibilities of the individual, sometimes very specific expectations of future residents. So that modern block of flats and dwellings were the products of the best technical, spatial and functional solutions.

Adam Myczkowski

student of the Faculty of Architecture,
Silesian University of Technology,
ul. Armii Krajowej 283/7
40-750 Katowice
tel: +48608632675
e-mail: adam.myczkowski@gmail.com

NON-STANDARD ARCHITECTURE – TECHNICAL AND MATERIAL POSSIBILITIES AND LIMITATIONS IN IMPLEMENTATION OF ARCHITECTURAL OBJECTS

Krzysztof Zalewski
Adam Gil

Introduction - non-standard architecture as a new type of architecture

„Space, (...) is an expression of society. It is not its photocopy, but an expression of society. Spatial forms are modeled by social structures. Hence, new structures and new technologies form new spatial forms”¹⁾. Nowadays new technologies relating to architecture are mainly computer and IT technologies. They are involved in various phases of „life” of architectural object (in the phases of designing, manufacturing and use of space). They result in creation of architecture that defies already known formal and technical categories - it is not the continuation of any previous styles, trends, patterns and rules. It is described as non-standard architecture. The most significant changes in architecture are:

- anti-anthropocentrism – expressed by departure from the classical concept of the structure of building and proportions of architectural components referring to human scale and proportions (Renaissance, modernism) and therefore also to the human world, and replacing them with amorphous and / or dynamic structure and a form generated by computer programs;
- humanocentrism – expressed in the activity of the building (through various building systems) to ensure comfort and communication and interaction with the man. The object acts as a partner of a man.

The above features are related to the discussed briefly below changes apparent in different phases of life of the object:

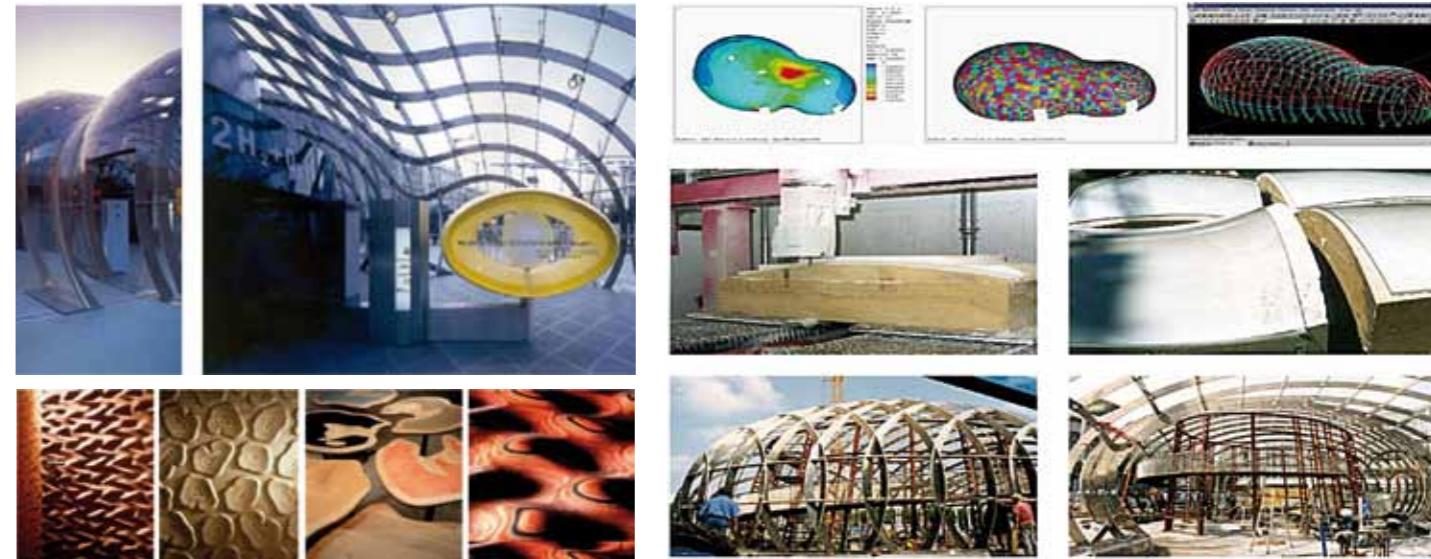
Designing

The impact of IT on the formal and artistic expression of architecture cannot be denied. “Computers created a direct link between imagination and what we can build by expanding the both (areas).”²⁾ Architectural tools (CAAD) have a direct impact on designing methods which is reflected in the form of architectural space of a building. The architecture takes more and more organic forms. The result is the phenomenon of liquidity and „deformation” of architecture^{3).}

Modern design tools let you design an object based on a three-dimensional parametric model which means that traditional hierarchy of building elements, typology, modularity does not apply to it any longer. The object is created simultaneously as a whole - as a single block, and any sub-elements (structural elements, building and finishing parts) are result of design procedures - and therefore very likely are different. In a new building there are no two identical building elements.

Manufacturing

Design methods are supported with computerized manufacturing methods (CAM) that allow any formation of construction and enable production of some finishing

Pict 1. Bernard Cache –Objectiles. Objects and elements modeled with CNC method. “Serial original’s - spatial sculpture, lining panels, acoustic panels for doors or articles of everyday use can be unique and tailored to the specific requirements in spite of their industrial (mass) process of production.

Source: Archilab, <http://www.archilab.org>

materials. The essential characteristic of modern manufacturing CAM⁴⁾ is a phenomenon known as mass customization, or systematic customization that can be defined as the mass production of individually designed unique components.

Use

The space is now overloaded with the use of electronic media that are both spectacular (e.g. multimedia projections in architectural environment or interactive installations) and invisible (e.g. due to the propagation of mobile phones or wireless Internet) and change the use of the space. There is also „digitalization“ of buildings themselves so-called „information architecture“ deriving from the idea of intelligent buildings. Social space is determined by architecture and so it is transformed mainly by application of digital technologies.

The issue of influence of space and the media is in the interest of a growing number of architects. Integrated design

Pict 2. Bernard Franken – Solar Cloud
The object and its components are designed entirely by using CAD technology. CAM technology allowed manufacturing of various elements of the object, structure and coverage directly from a digital version of the project using CNC devices. In rows from the top there are illustrations of CAD design, CNC manufacturing of components, construction assembly, final views of a ready building.
Source: Luca, F. De; Nardini, M. (2004)

can create a new quality of space by allowing the user to feel the real immaterial character of the media:

“In traditional understanding of architectural design and architecture a material is considered as the base of a form and a leading parameter of its creation. Information Technology (IT) in conjunction with a physical material may be considered as a new material (...). Designing does not lead any longer to creation of physically finite static art, but to dynamic artifacts and spatial structures and their formation takes place by the use.”⁵⁾.

Like most new techniques also CAD-CAM methods struggle with a number of startup problems. New design methods and associated with them new requirements for construction and materials pose new tasks for manufacturing systems and material technologies that are not always so easy to solve and execute.

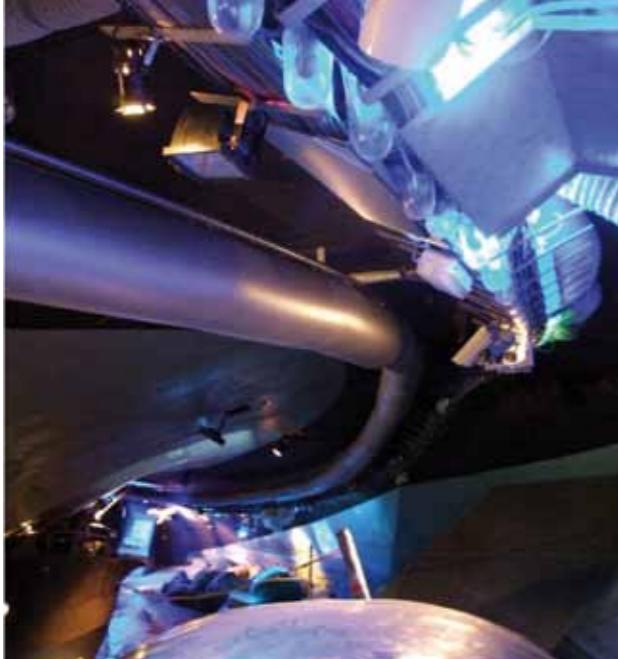
1) Goban-Klas T. (a)

2) Novak, M. (a)

3) Computer Aided Architectural Design

4) Computer Aided Manufacturing

5) Grønbæk, K. (2001)

▲ ► Pict 3. NOX (Lars Spuybroek). Fresh Water Pavilion. Interactive interior of the pavilion includes projections, visual and sound effects that and intensity is dependent on users behavior. Different media – electronic and natural (water) – are applied in the object it is totally electronically controlled. It interacts with a user by means of various media effects: sound, projections. Unfortunately, interactive installations are visible, wiring loom and variety of devices are visible under the ceiling. This spoils the impression and makes interactive effects less reliable. Proper implementation of instalations and elements of projection in walls would be desirable. Source: Author's photo

▲ ►► Pict 4. ONL Web of North Holland. Experimental multimedia pavilion - designed and implemented by means of a computer as a steel frame covered with aluminum hulls. Unfortunately, the details show typical faults of non-standard architecture: steel sheets do not form a tight shell, they are attached to the frame with aluminum liners and rivet . Thermal insulation made by filling parts of frame with linen and material bag. Thermal insulation comprises of foam filling the bag. Source: Author's photo

Possibilities and limitations – requirements for the structure and materials

As it was already mentioned new techniques pose new design requirements for construction components, their preparation and properties.

The structure and components of a building

In terms of basic components occurring now in the building process of the object they do not differ substanti-

Pict. 5. International Triennale of Architecture – MTA 2009: „50 high-rise buildings for Cracow” Krzysztof Zalewski, Adam Gil, Grzegorz Ziębik, Paweł Zalewski, Alicja Chola
The interior of the interactive space - interactive walls display multimedia information, and simultaneously create a temporary variable architectural space.
Source: Autor

ally from the traditional ones. There are elements such as:

- Construction,
- External and internal lining,
- Thermal and anti-water insulations,
- Mechanical, sanitary and electrical installations,
- Media installation - if the object is equipped with them.

The main difference is the method of manufacturing particular and individual elements of construction, lining, etc. That are CAM methods.

At the same time it is difficult not to get the impression of a growing dissonance between concepts of objects produced by a computer and current methods of execution. After reviewing the details closer, it occurs that insulating and finishing materials in particular presents rather low technical level in terms of aesthetics, durability and technical parameters. A decent technical level present only simple construction components and lining (glass, brass elements). It is an acceptable standard to a certain extent in terms of experimental and temporary facilities. However, it is not sufficient in terms of application of these techniques on a larger scale. Examples are presented on the pictures below.

▲ ▲ Pict. 6. NOX /ONL. Fresh/Salt Water Pavilion.
Due to the unusual shape of the object some non-standard material were used: foil based on neoprene, rubber, concrete. Unfortunately, after several years there are visible signs of aging and damage of the materials.
Source: Author's photo

▲ ► Pict. 8. International Triennale of Architecture – MTA 2009: „50 high-rise buildings for Cracow” Krzysztof Zalewski, Adam Gil, Grzegorz Ziębik, Paweł Zalewski, Alicja Chola
Symbolic towers consisting of interactive „pillows”, floating in the space. Pillows measuring 5x5m act as symbolic prestigious „apartments” or „offices” for rent. “Tenants” can use them for advertising purposes (information display) or may look at the city of Krakow (thanks to cameras installed on them, by the Internet.) Application of pillows require advanced technical systems and materials: filling them with gas lighter than air, coordination of position using GPS and duct engines. Pillow coating can display information and has a photovoltaic layer acting as power system.

Source: Author

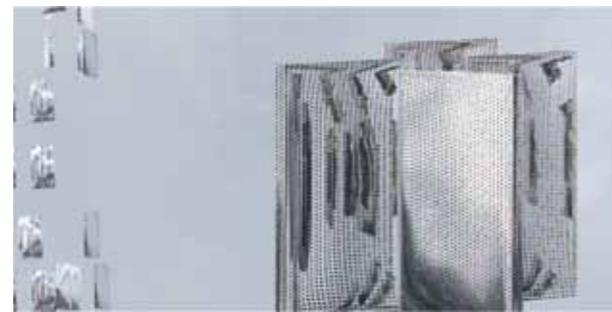
At the same time, in the current state of development of vanguard computer technology in construction engineering there can be observed progressive convergences of designing, manufacturing and utilization process. Theoretically, the ideal state would be to reach continuity, in other words develop technique and technology that would allow implementation of buildings thanks to materials fulfilling few functions (e.g. design, finishing, multimedia) of the building simultaneously. For obvious reasons, it is extremely difficult, but at least to some extent still possible.

Building materials

New form, building techniques and new functions (building as a display of information) pose new requirements also for the building materials. In addition to factors discussed above they should comply with requirements related to new: form, possibilities, functions of the building:

- Diverse applications e.g. as a component of both roof and wall

6) Intille, S.S. (2002)

Pict. 7. International Triennale of Architecture – MTA 2009: „50 high-rise buildings for Cracow” Krzysztof Zalewski, Adam Gil, Grzegorz Ziębik, Paweł Zalewski, Alicja Chola
Symbolic towers consisting of interactive „pillows”, floating in the space. Pillows measuring 5x5m act as symbolic prestigious „apartments” or „offices” for rent. “Tenants” can use them for advertising purposes (information display) or may look at the city of Krakow (thanks to cameras installed on them, by the Internet.) Application of pillows require advanced technical systems and materials: filling them with gas lighter than air, coordination of position using GPS and duct engines. Pillow coating can display information and has a photovoltaic layer acting as power system.

Source: Author

- Adaptation to changes of shape,
- Transmission of information by means of sound, image, etc.
- Monitoring the state of the object and people in it.

Some of the requirements are currently possible to fulfill, for example, prefabrication of ready elements containing pre-installed computer device⁶⁾ and execution of building structure vulnerable to physical transformation through

electronic control (e.g. using a digitally controlled actuators)⁷⁾. If electronic interference does not mean a fundamental change in approach to designing, then geometry variability is a radical vision of forming the space. Assuming that interaction between a user and an object will be reflected in building’s behavior it seems obvious to redefine the views about building structure that should be vulnerable to dynamic changes resulting of this interaction⁸⁾. In consequence the need to design new building elements and new building materials will appear – flexible coatings, media displays, etc., which will be integral parts of the spatial structure. Non-standard architecture requires also a new approach to technical and material issues - production and application of non-standard materials.

Literature:
Goban-Klas, T. (1999): Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.

Kipniss [w:] Pongratz, Ch.; Perbellini, M.R. Pongratz, Ch.; Perbellini, M.R. (1999): Natural born CAAD designers: Young American Architects,

Grønbæk, K., Krogh, P. (2001): Roomware and Intelligent Buildings - buildings and objects become computer interfaces. [w:] Konference om Arkitekturforskning og IT 2001, Aarhus

Intille, S.S. (2002): Designing a Home of the Future [w:] Pervasive Computing IEEE, April–June 2002 s.80-86

Oosterhuis, K. (1999) (a): Vectorial Bodies, [w:] Archis, 06/1999

Krzysztof Zalewski
Silesian University of Technology
krzysztof.zalewski@zalewskiaag.com
ZALEWSKI ARCHITECTURE GROUP
ul. Kościuszki 30/9
44-100 Gliwice

Adam Gil
Silesian University of Technology
adam.gil@zalewskiaag.com
ZALEWSKI ARCHITECTURE GROUP
ul. Kościuszki 30/9
44-100 Gliwice

7) ie. TransPORTS2001 pavilion by Kas Oosterhuis

8) Oosterhuis, K. (1999) : “Using new techniques like streaming calculus, we can now build constructions that change shape themselves in real-time. The direct link to real-time calculus makes it possible to take readings from the construction a number of times per second and to adapt its computer-driven parts. The construction constantly changes shape, the engineer’s job is not finished once the calculations for the building have been completed. The engineer becomes a process manager.”

LOW - COST KONCEPTY V BÝVANÍ

Dagmar Mikušková

Problematika low - cost bývania patrí medzi výrazné spoločenské problémy. Ide o aktuálnu problematiku, socio-ekonomickú a socio-kultúrnu, ktorá má aj významnú priestorovú dimenziu v sídelnom kontexte (oscuľuje medzi sociológiou a architektúrou). Problematika chudoby a sociálnej exklúzie je zložitým javom na ktorý vplýva množstvo faktorov, napríklad aj vplyv priestoru na správanie a kvalitu života ľudí, či sociálnych skupín. Možno povedať, že celkom je nedostatok primeraných a cenovo dostupných bytov /domov/ a celkove vysoká úroveň bývania je sprevádzaná zhoršovaním bytovej a tým aj sociálnej situácie najchudobejších domácností, medzi ktoré patria nezamestnaní, neúplné rodiny, príslušníci rôznych minorít, prisťahovalci a pod. S prehľbjujúcim sa sociálnou nerovnosťou a s rozširovaním chudoby dochádza k čoraz výraznejším prejavom sociálneho vylúčenia. Sociálna diferenciácia spoločnosti býva často sprevádzaná diferenciáciou bytového fondu, ktorého „sociálna“ časť chátra a mení sa v geto.

Bývanie je výrazne zviazané s vývojovými zmenami spoločnosti. Ktorá má spätnú väzbu aj na životný štýl a bývanie. Otázka tvorby minimálnych životných štandardov je v centre pozornosti výskumov chudoby a evaluačných analýz sociálnej politiky (snaha o identifikáciu rôznych úrovni minimálnych životných štandardov diferencovaných pre rôzne typy domácností i rôzne životné úrovne – „minimum living standard“, „low-cost but acceptable“, „social vitality minimum“).

Cieľom low-cost konceptov by malo byť ulahčenie prístupu k bývaniu pre rodiny s nižšími až strednými príjmami v progresívnych, cenovo dostupných riešeniach bývania. Životné minimum je spoločensky uznanou hranicou príjmov, malo by teda odrážať určitý spoločenský konsenzus.

Ako dosiahnuť, aby bývanie pre túto úzko špecifickú sku-

Obr. 1. - 2.

Sand-bag houses, MMA Architects 3

Design Indaba 10 x 10, Cape Town, Cape Town's Freedom Park in Mitchell's Plain, South Africa /1/

Iacné, nekonvenčné riešenie a zároveň dosiahnutá aj architektonická kvalita a komfort pre ľudí
víťaz, ocenený na Bienále Architektúry v Benátkach 2008 za priekopnický dizajn, cenovo prístupný systém bývania

pinu ľudí bolo nízkorozpočtové? Predovšetkým treba brať do úvahy determinanty klimatické, teritoriálne a aj sociálne.

► Obr. 3 - 4

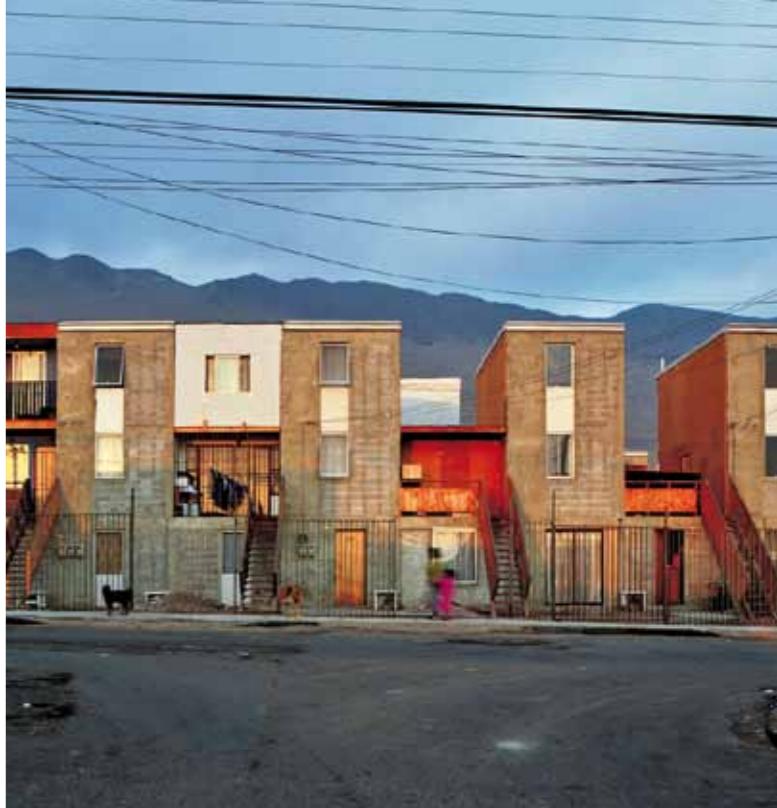
Quinta Monroy, Iquique, Chile, Architects: Alejandro Aravena, Alfonso Montero, Tomás Cortese, Emilio de la Cerdá

Lacné riešenie bolo dosiahnuté vyššou hustotou zástavby. Prieskory sú členené na súkromné, verejné a kolektívne /spoločné vlastníctvo 20 rodín s obmedzeným prístupom/- je to stredná úroveň združenia, ktorá umožňuje prežitie v krehkých sociálnych podmienkach/. Konštrukčné aj statické sú domy navrhnuté na možnú dostavbu s vedomím, že zvyčajne ľudia, ktorí žijú v osadách majú tendenciu budovať svoje domovy oportunistickou modernizáciou - projekt predpokladal budúce úpravy navrhnutím flexibilných priestorových a štrukturálnych rámcov, ktoré sú schopné pojať expanziu.

Z architektonicko-urbanistického hľadiska je dôležité:

- Stavebno-konštrukčné a materiálové riešenie
- Úspornosť riešenia, racionalizácia
- Urbanistický koncept
- Architektonické riešenie / Môže limit finančných prostriedkov ovplyvniť kvalitu návrhu?/
- Možnosť postupného dokončovania stavebných prác

Pri skúmaní problematiky low-cost konceptov v bývaní si možno položiť aj otázku, či „kontajnery“ môžu byť low-cost budovy 3. tisícročia??? Súčasné zmeny v životnom štýle, v novom poňatí miesta vedú aj k tendenciám chápania architektúry ako stavbu kontajnerov. Budova – kontajner má špecifickú, vlastnú formu so schopnosťou prijať ľubovoľný obsah a prispôsobiť sa rôznym podmienkam. Vyznačuje sa jednoduchou montážou, transportabilitou, nízkymi rozpočtovými nákladmi, variabilitou (apartmán môže tvoriť 1 kontajner, alebo spojenie viacerých). Treba sa však zamyslieť, či bývanie v „kontajneroch“ bude vyhovať spôsobu života rôznych komunit a v neposlednom rade ako zapadne do prostredia, či dokáže vystihnúť „ducha miesta“. Je

to predsa prostredie pre ľudí, ktorí by sa v ňom mali cítiť dobre a hľavne by malo vystihnúť ich sociálne cítenie, aby sa vedeli so svojim domovom stotožniť a vytvoriť komunitu.

Zníženie stavebných nákladov sa dá nielen jednoduchou aplikáciou „kontajnerov“, ale aj efektívnym zostavením rozpočtu, racionálnym /úsporným/ dispozičným, architektonickým a konštrukčným riešením; využitím miestne dostupných materiálov v inovatívnej podobe; dobrou logistikou / časový plán/, šetrením mzdových nákladov; možnosťou postupného dokončovania stavebných prác /aby ekonómia nešla na úkor kvality/. Vyššie uvedené návrhy na zníženie stavebných nákladov sú všeobecnej povahy, vždy treba brať do úvahy charakter stavby, rozpočet, zemepisnú polohu miesta stavby.

Záverom možno povedať, že pre podpriemerne situovaných ľudí dnes bývanie predstavuje stále väčší problém. Zložitosť riešenia životných situácií komplikuje aj absencia účinných nástrojov sociálnej politiky štátu, nedostatok tzv. sociálnych bytov v majetku obcí či štátu, ako aj nejasné definovanie pojmu „sociálneho bývania“. Aktuálnosť problematicy je aj v tom, že na svete je čoraz viac chudobejších ľudí /bohatstvo, sice väčšie, sa koncentruje v rukách čoraz menšieho počtu ľudí/. A práve príprava low-costových projektov má zabezpečiť základné právo na adekvát-

ne bývanie. Trh low-costu má budúcnosť, rozdielom oproti minulosti je prezentácia – developer sa nehanbí od začiatku priznať, že predáva najnižší segment. Je to zároveň aj urbánna výzva - aby sa predalo vzniku „gét“ a okrajových štvrtí s vysokou kriminalitou. Jednou z cest je aj zapájanie sociálne slabších obyvateľov do tvorby ich životného prostredia, aby sa vytvárala spoluzodpovednosť.

Hlavný dôvod, prečo sa zaoberať problematikou low-cost konceptov v bývaní je veľmi pragmatický, a tým je ľudská dôstojnosť.

-
- ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV
- /1/ <http://www.archiafrika.org/en/node/238>, 30.03.2011
 - /2/ <http://www.dictuc.cl/geotecnia/images/DSC01496.JPG>, 30.03.2011
 - /3/ <http://2.bp.blogspot.com>, 30.03.2011
 - /4/ Day, Christopher: Duch a miesto, ERA group, spol. s r.o., 2004, ISBN 80-86517-95-0
 - /5/ Sociopolis, Project for a City of the Future, MVRDV, Toyo Ito, Actar Arquitectura, FOA, Actar 2004, ISBN/ISSN: 8495951835
 - /6/ Keller, Jan: Úvod do sociologie, Slon – sociologické nakladatelstvá 2005, ISBN: 8086429393

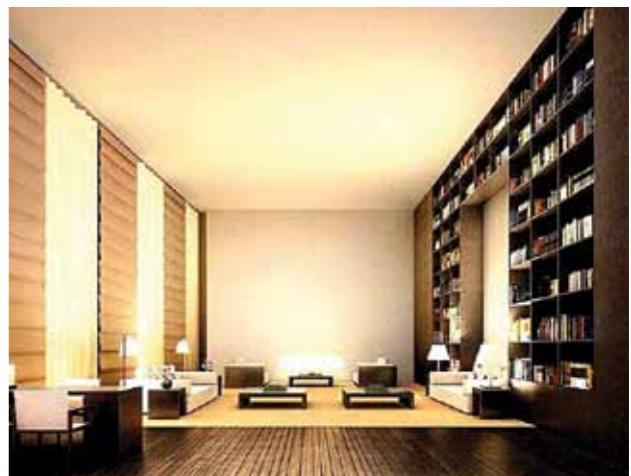
Ing. arch. Dagmar Mikusková, PhD.
Fakulta architektúry STU
Nám. Slobody 19
812 45 Bratislava 1
Slovenská republika
Tel.: +421903206949
e-mail: dagmar.mikuskova@stuba.sk

KONVERZIA ADMINISTRATÍVNYCH BUDOV NA ŠPECIFICKÉ FORMY BÝVANIA

Peter Lovich

Typickou pre obdobie posledných rokov na Slovensku až do príchodu tzv. „globálnej finančnej krízy“, bola masívna výstavba administratívnych objektov a centier. Ich výstavba bola založená na ekonomickej prognózach sústavného a dlhodobého rastu, ktoré sa žiaľ nevyplnili v plnej mieri. Dôsledkom stagnácie v ekomickej sfére je zvyšovanie počtu neobsadených prípadne v nízkej mierre obsadených administratívnych budov, či celých administratívnych komplexov. Je možné predpokladať, či už na základe dlhodobých ekonomických prognóz a alebo aj ďalších ukazovateľov, že sa tieto objekty v budúcnosti môžu stať problémovými bodmi v rámci štruktúry mesta. Tieto budú v budúcnosti potrebovať premyslené a účinné formy riešení, podporované štátnym ako aj súkromným sektorom.

Jednou z metód ako vyriešiť tento problém a umožniť opäťovné zatraktívnenie opustených administratívnych budov je zmena ich funkcie, nazývaná aj ako konverzia na novú funkciu. V zahraničí ide o bežnú, rokmi overenú metódu, ktorou sa podarilo v niektorých krajinách vyriešiť problematické zóny miest, ktoré stratili atraktivitu pre investorov aj potenciálnych obyvateľov. V anglicky hovoriacich krajinách sa v súvislosti s touto metódou stretávame s pojmom „adaptive reuse“, ktorý je tu definovaný ako „adaptácia budovy na nový účel“. V súvislosti s konverziou objektov na obytnú funkciu sa stretneme s pojmom „adaptive reuse for housing“, ktorý je v zahraničných zdrojoch vysvetľovaný ako konverzia starších štruktúr postavených na iné účely na obytnú funkciu. Je potrebné zdôrazniť, že konverzia nemusí zachovávať historické hodnoty a preto je dôležité nenahliadať na ňu ako na metódu ob-

Obr. 1. Interiér obytnej jednotky v „konvertovanom“ objekte Pine Street 20, NY, USA, Zdroj: [http://www.spnewyork.com/New-York-City-Furnished-Suites-Photos-20-Pine-Street/New-York-City-Furnished-Suites-20-Pine-St-Library-Lounge.jpg](http://www.spnewyork.com/New-York-City-Furnished-Suites-Photo-Gallery/New-York-City-Furnished-Suites-Photos-20-Pine-Street/New-York-City-Furnished-Suites-20-Pine-St-Library-Lounge.jpg)

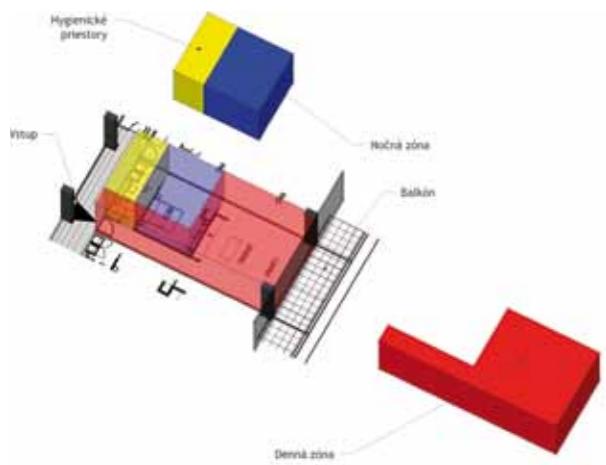
novy pamiatok. Jej hlavným cieľom je obnova samotnej funkcie nefunkčného objektu.

Konverzie administratívnych budov na obytné formy nie sú nerealizovateľným teoretickým konceptom, v zahraničí ide o rokmi overenú metódu so stovkami úspešných realizácií. Najväčšiu koncentráciu úspešných konverzií tohto typu nájdeme v USA a Austrálii (Obr. 1). V týchto krajinách prebehlo niekoľko období rýchleho rastu a expanzie ekonomiky, nasledovaných stagnáciemi až krízami. Dôsledkom týchto období bolo veľké množstvo nefunkčných administratívnych budov, neschopných sa prispôsobiť spoločensko-ekonomickej zmenám. Analýzou ich stavu došli odborníci k poznatku, že jednou z vhodných funkcií,

Obr. 2. Objekt The Air Apartments – stav pred a po konverzii

Zdroj: 3d model autora Petra Lovicha, fotografia pôvodného stavu: Tectvs Design, vedúci projektu Tony Giannone

Obr. 3. The Air Apartments – obytná jednotka – dispozičná schéma, Zdroj: 3D Model autora

na ktorú by bolo možné tento typ objektov konvertovať, je práve bývanie. Administratívne budovy majú často ideálnu polohu v centrálnych mestských zónach s dobrou dopravou dostupnosťou a nadváznosťou na existujúce mestské zóny. Ich univerzálny, obvykle skeletový konštrukčný systém s dostatočnou konštrukčnou výškou je veľmi výhodný pre proces zmeny funkcie na obytnú. Administratívne budovy majú taktiež veľkoryso dimenzované komunikačné a inštalačné jadrá, ako aj dostatočné kapacity parkovacích stánia v podzemných, či nadzemných garážach, obvykle si tuvovalých v základni objektu. Devíziou administratívnych

objektov sú taktiež moderné fasádne systémy, ktoré siedajú aktuálne trendy v tejto oblasti. Mnohé z fasádnych systémov v aktuálnej ponuke na trhu umožňujú výmenu častí fasádnych panelov zabezpečiť aspekty potrebné pre obytné budovy a to otvárovosť, čiastočnú nepriehľadnosť (parapetné panely) a dostatočný tepelný odpor. Spomínané aspekty predstavujú vstupné pozitíva pre zmenu funkcie z administratívnej na obytnú. Treba vnímať však aj negatíva, medzi ktoré môžeme zaradiť vyšie náklady na samotnú konverziu a špecifické problémy technického, konštrukčného a na Slovensku hlavne legislatívneho charakteru. Naša momentálne platná legislatíva brzdí, ba až bráni realizovaniu projektov tohto typu. Pri posudzovaní výsledkov konverzie, teda samotných obytných jednotiek je potrebné si uvedomiť, že ide o zmenu objektu navrhnutého primárne pre potreby administratívy na obytný objekt. Preto je evidentné, že pri tvorbe obytných jednotiek v „konvertovanom“ objekte budeme musieť pristúpiť ku čiastočným kompromisom a obmedzeniam. Typickým problémom môže byť nie úplne ideálna orientácia objektu na svetové strany a taktiež veľká hĺbka konštrukčných traktov skeletového konštrukčného systému, ktorá sa môže odraziť na dispozičnom riešení. V zahraničí nájdeme množstvo príkladov, kedy projektanti konverzií umiestnili napr. spálňu do hĺbky dispozície, čím táto miestnosť stratila možnosť priameho prevetrania a presvetlenia. Príkladom takého riešenia je projekt Air Apartments z Adelaide v Austrálii (Obr. 2, Obr. 3). Na Slovensku by takéto riešenie nebolo možné, ani v projektoch tzv. „sociálneho“ bývania. V Aus-

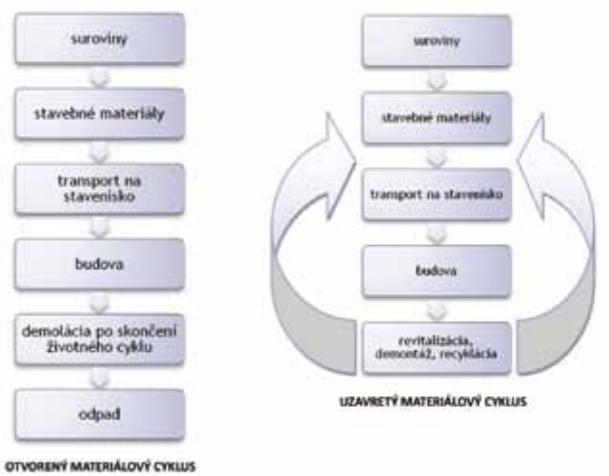
trálii naopak nie je tento princíp chápaný ako zníženie kvality bývania a objekt Air Apartments predstavuje jeden z najluxusnejších obytných objektov v rámci celého mesta Adelaide (Obr. 4).

Na výsledky konverzie je preto potrebné nazerať ako na špecifické formy bývania, ktoré nie sú určené pre každého. V USA sú „konvertované“ obytné jednotky ponúkané obvykle ako nájomné byty, s dôrazom na pritiahnutie nájomníkov z iných mestských zón, prevažne mladých ľudí a prvonájomníkov. Tito dokážu akceptovať isté „zníženie“ komfortu výmenou za bývanie v centrálnych mestských zónach s dobrou dostupnosťou služieb, práce, športových a kultúrnych aktivít. Ďalšou skupinou, ktorá si v USA obľubila túto formu bývania sú seniori, ktorých deti už dospeli a opustili rodinné hniezdo (preto sú v USA nazývaní aj ako empty-nesters. Empty-prázdný, Nest- hniezdo pozn autora). Táto skupina obyvateľstva odišla z centier miest do satelitných mesteciek, podobných aké sú budované vo veľkej mieri aj na Slovensku v poslednom období. Po osamostatnení detí a ich odchode od rodičov, tito už nemali záujem bývať na periferii, ďaleko od služieb a iných možností. Ďalším dôvodom je v prípade seniorov aj nedostatok energie a chuti starať sa o rozsiahly dom a pozemok k nemu príľahlý. Preto začala v USA táto skupina ľudí hľadať možnosť návratu do centrálnych mestských zón. Jednu z vhodných možností našli práve v „konvertovaných“ administratívnych objektoch.

Okrem legislatívy sú významnou prekážkou realizácie konverzií na Slovensku aj vyšie finančné náklady na ich realizáciu, ktoré sa častokrát blížia celkovým nákladom na asanáciu objektu a výstavbu nového. Preto vyvstáva otázka, prečo míňať peniaze a čas na konverziu nefungujúcich administratívnych budov, keď môžu byť asanované a na ich mieste postavené nové bytové domy? Tento postup má však množstvo nedostatkov a je dlhodobo neudržateľný. Pri demolácii vzniká veľké množstvo stavebného odpadu. Väčšina z tohto „odpadu“ nie je opäťovne využiteľná. Monolitické železobetónové konštrukcie, ktoré sú v dnešnej dobe najčastejšie využívané pre administratívne objekty, nie je možné rozobrať, odviezť a využiť na inej stavbe. Stane sa z nich sut, ktorá je prevezená na skládku.

Obr. 4. The Air Apartments – obytná jednotka – fotografia interiéru, Zdroj: Tectvs Design, vedúci projektu Tony Giannone

Obr. 5. Systém „otvoreného“ a „uzavretého“ materiálového cyklu, Zdroj: autor

Stavebný priemysel, ktorý je zodpovedný za veľké množstvá odpadu, musí začať hľadať spôsoby opäťovného využívania nefunkčných budov, nie len ich asanácie. Dôsledkami tvorby stavebného odpadu a zbytočného plynania surovinami sa zaobrá myšlienka tzv. „otvoreného“ a „uzavretého“ materiálového cyklu. Systém otvoreného cyklu zahŕňa vytáženie surovín na stavebné materiály, ich spracovanie na výsledný produkt s využitím energie, transport na stavenisko, ich samotnú aplikáciu na stavbu a nakoniec

po skončení životného cyklu objektu zlikvidované na odpad. Naproti tomu v systéme otvoreného cyklu sa energia investovaná do stavebných materiálov nestratí na konci života budovy, tým že sa z nich stane odpad. V systéme otvoreného cyklu, s ktorým sa stretávame najčastejšie aj na Slovensku, je potrebné nekonečné množstvo energie a prostriedkov, keďže pri novom dopyte po stavebných prvkoch, je nutné spustiť celý výrobný proces od začiatku. Na rozdiel od neho v systéme uzavretého cyklu sa využívajú pri výrobe recyklované materiály a tým sa šetria prírodné zdroje surovín. Tento systém môžeme pripojiť k ekologickému systému v prírode, kde „skutočný“ odpad neexistuje, pretože sa všetko opäťovne využije. Tak tomu je aj v uzavretom cykle, kde je odpad využívaný ako surovina pre nový výrobný cyklus. Keďže nerastné suroviny našej planéty nie sú neobmedzené, systém otvoreného cyklu nie je dlhodobo udržateľný.

Na Slovensku je zaužívaným postupom práve spomínaná asanácia nefunkčného objektu, aj v prípade že má vhodný „zdravý“ konštrukčný systém a ostatné predpoklady pre úspešnú konverziu. Jednou z odpovedí na otázku, ako by bolo možné motivovať investorov k realizácii konverzie namiesto asanácie a výstavby nového objektu sú štátne podporné programy a plány rozvoja miest rátajúce s využitím koverzie pre vybrané mestské zóny. Tak je tomu v USA, kde sa štát snaží motivovať investorov poskytovaním výrazných daňových úľav a podpory financovania týchto projektov. Okrem štátnych programov podpory sú v USA vypracované aj smernice pre obnovu miest, ktoré má vypracované každé väčšie mesto v USA. Tam sa nachádzajú regulatívy pre jednotlivé mestské zóny s vy-

značením oblastí, kde je vyžadovaná konverzia, aby sa zabránilo nežiaducim asanáciám. Množstvo realizovaných konverzií v tejto oblasti je také výrazné, že sa začína meniť charakter celej zóny z administratívno-obchodnej na zónu s prevládajúcou funkciu bývania. Táto zmena sa dotkla do konca aj svetoznámeho centra bankovníctva a finančníctva ulice Wall Street, ktorá získava v 21. storočí stále viac charakter obytnej zóny (Obr. 5).

Rýchlosť a frekvencia zmien v oblasti ekonomiky a spoľahlivosť sú príčinami vzniku potrieb konverzií budov, prípadne celých zón na novú funkciu. Zmeny v oblasti ekonomiky sa premietajú aj do oblasti administraívnych budov a dovolíme si tvrdiť, že je momentálne veľmi ľahké dosiahnuť, aby administratívna budova slúžila po celý životný cyklus iba svojej primárnej funkcií. Tento trend je možné pozorovať aj na významných obchodných centrách vo svete, akým je napr. spomínaná Wall Street v New Yorku, USA a iné.

Bolo by preto vhodné aj na Slovensku zaujať k fondu nefunkčných administratívnych budov aj iný postoj, ako snahu o ich asanáciu. Mohli by konverziou získať nový potenciál, využiteľný pre špecifické skupiny obyvateľstva, aké predstavujú napr. mladí ľudia, bezdetné páry, kariérne orientovaní jedinci a pod... Títo by boli schopní akceptovať isté „zníženie“ komfortu bývania spôsobené využitím špecifických konštrukčných a modulových systémov pôvodných administratívnych objektov, za cenu možnosti obývať centrálne mestské zóny s mnohými výhodami, ktoré k tomu patria.

KONVERZIA PANELOVÉHO BYTU NA INTELIGENTNÝ

Branislav Puškár

Spájanie problematiky intelligentných budov s problematikou obnovy panelových bytových domov, sa zrejme čitateľovi javí ako nemožná vizia. Koncept intelligentnej budovy si väčšina verejnosti spája s nadstandardným riešením rodinného domu alebo vily. Integrácia intelligentných technológií do paneláku sa preto asi javí ako úplne nereálna.

Je ale možné, že vzhľadom k znižujúcim sa cenám technológií a stále rastúcim cenám energií sa aj táto vizia stať realitu. Kto by napríklad v časoch masovej výstavby panelových domov predpokladal, že aj po vyšše polstoročí budú stále funkčné, a mnohé z nich podstúpia komplexnú obnovu. Práve nedostatočnosť „komplexnej obnovy“, respektíve nenaplnenie očakávaní obyvateľov sa stali motívaciou pre vízu „intelligentného paneláku“. Mnohí majitelia bytov ani po zateplení, výmene okien a rekonštrukcii strechy, nenaplnili svoje očakávania, v podobe slabovaných benefitov. Úspora energie bola nižšia ako očakávaná a komfort, respektíve diskomfort bývania v paneláku sa ani po rekonštrukcii nezmenil. Obyvatelia panelového bytového domu požadujú od bývania vlastnosti, ktoré im už bežný bytový dom nie je schopný efektívne poskytnúť. Jedná sa najmä o vyššiu efektívitu narábania s energiami, možnosť obsluhovať a riadiť jednotlivé elektronické zariadenia, riadiť osvetlenie a tienenie a systémy umožňujúce ochranu bytov. Súčasný trend znižovania cien hardwerových komponentov integrovaných riadiacich systémov, robí tieto zariadenia dostupnejšimi širšiemu okruhu užívateľov. Spolu s rastúcimi cenami energií je reálne, že implementácia intelligentných zariadení do bytov bude bežná.

Koncept intelligentnej budovy je v tomto momente jedinečný. Dobre navrhnutá intelligentná budova je schopná zvýšiť komfort jej obyvateľov, pri nižších prevádzkových

Obr. 1. Návrh riešenia komplexnej obnovy pre panelový bytový dom P1.14 v Petržalke (výsledok projektu INTERREG 3A, Bacová,A.-Puškár,B.)

nákladoch. V bytovom dome sa tento paradox prejaví zvýšením štandardu bývania pri nižších nákladoch na energie. Práve v tomto na prvý pohľad parodoxe, sa skrýva inteligencia budovy. Takáto výhoda je pri konvenčnom riešení nedosiahnuteľná.

Podstatu tvorby intelligentných obytných budov tvorí koncept integrovaného plánovania. Koncept umožňuje vytvorenie intelligentnej obytnej budovy, ktorá rešpektuje optimálnu mieru inteligencie, nespôsobuje užívateľovi nežiadúci diskomfort a reaguje na vonkajšie prostredie. Tvorba kvalitného obytného prostredia v intelligentných obytných budovách má byť orientovaná na uspokojenie potrieb užívateľa a na vytvorenie atmosféry bez stresových stimulov pre obyvateľov. Inteligencia implementovaná do budovy, musí na jednej strane pokrývať požiadavky na komfort a bezpečnosť, na strane druhej nesmie prekračovať individuálnu mieru, aby nespôsobovala nežiadúci diskomfort.

Ak chceme do panelového domu integrovať iba intelligentné technológie, ktoré budú skutočne využiteľné a budú mať rýchlu návratnosť, musíme dokonale analyzovať potreby a požiadavky užívateľov. Podľa popredného slovenského odborníka na intelligentné budovy P. Ehrenwalda: „Elementárnou psychologickej črtou existencie človeka je možnosť uspokojovať svoje životné potreby.“

Pri pochopení potrieb užívateľa môže do značnej miery napomôcť hongkongská definícia intelligentnej budovy, ktorá ako jediná dvojurovňová definícia abstrahuje neobmedzené množstvo potrieb užívateľa do ôsmych modulov kvality vnútorného prostredia v intelligentnej budove. Takže

Ing. arch. Peter Lovich PhD.
Fakulta architektúry STU
Námestie Slobody 19
812 45 Bratislava 1
Slovenská republika
tel.: 00 421 903 197 156
email: peterlov@gmail.com

Obr. 2. Výber vhodných modulov kvality prostredia pre konkrétné riešenie

potreby užívateľa je možné rozvíť a konkretizovať, a následne zoradiť do ôsmich modulov (1. Environmentálne priaznivé zachovanie zdravia a energie, 2. Využitie a pružnosť priestorov, 3. Náklady na prevádzku a údržbu po dobu životnosti budovy, 4. Komfort pre ľudí, 5. Výkonnosť práce, 6. Odolnosť voči požiaru., 7. Kultúra., 8. Imidž špičkovej technológie).

Toto riešenie umožní užívateľovi aj projektantovi s modulmi ďalej pracovať pri návrhu inteligentnej budovy, umožní ich hierarchizovať a vylučovať a podľa toho formovať reálne riešenie konkrétnej inteligentnej obytnej budovy pri dodržaní optimálnej miery inteligencie.

Inteligentný panelový dom by mal byť navrhnutý a realizovaný tak, aby v maximálnej možnej miere naplnil očakávania užívateľa. Tvorba obytného prostredia by mala byť individuálne koncipovaná podľa konkrétnych požiadaviek každého obyvateľa. Pri komplexnej obnove bytového domu je potrebné definovať najvhodnejšie moduly kvality prostredia, ktoré sú vyjadrené v hongkongskej definícii inteligentnej budovy. Z ôsmich modulov kvality prostredia sú iba niektoré aplikovateľné pre bytový dom v procese komplexnej obnovy. Článok popisuje, ktoré z modulov a akou

formou je možné aplikovať pri komplexnej obnove panelového bytového domu.

Modul 1 - Environmentálne priaznivé zachovanie zdravia a energie

V rámci modulu Environmentálne priaznivé zachovanie zdravia a energie sa pri rekonštrukcii uplatňujú nasledovné riešenia a technológie:

• Reakcia inteligentnej budovy na okolie

Podľa C.I. Colemana: „Vhodná integrácia budovy do prostredia ju nerobí len viac efektívnu, ale znížuje aj náklady na prevádzku, ak budova a prostredie spolu kooperujú.“ Architektonický koncept inteligentnej obytnej budovy by mal rešpektovať charakter okolitého prostredia.

Vonkajšie prostredie racionálne formovalo výraz architektúry tak, aby umožnilo architektúre byť čo najefektívnejšia. Kvalitu vnútorného prostredia je možné zabezpečiť aj prostredníctvom zariadení inteligentnej budovy. Potenciál technologických zariadení inteligentnej budovy by mal byť využitý až vo fáze, keď na zabezpečenie vnútornej pohody nedostačujú dispozície samotného konceptu. Návrh inteligentnej obytnej budovy by mal byť orientovaný na komplexný návrh vnútorného prostredia v budove tak, aby sa budova stala vhodnou na dlhodobý pobyt a prácu obyvateľov.

• Nízkoenergetické zariadenia pre vykurovanie a chladienie

Systém vykurovania v inteligentných budovách je zameraný na efektívne dosiahnutie tepelnej pohody pri eliminovaní nákladov na teplo. Ako zdôrazňuje odborník na vykurovanie G.J. Moreno zo Stavebnej fakulty, Univerzity Autónoma de Querétaro v Mexiku: „Jeden z hlavných problémov inteligentných budov je poskytnutie komfortu obyvateľov, spolu so zvýšením ich výkonnosti pri nízkych nákladoch na energie.“

Jednou z cest je dosiahnutie energetickej úspory prostredníctvom pasívnych a nízkoenergetických systémov, udržujúcich tepelnú pohodu v budove. Najpoužívanejšie aktívne solárne systémy v inteligentných obytných budovách sú solárne kolektory, ktoré aktívne využívajú slnečnú energiu a premieňajú ju na teplo. Architektonický návrh budovy je ovplyvnený najmä tvarom, veľkosťou a polohou kolektorov.

Medzi ďalšie systémy šetriace energiu používané na vykurovanie inteligentných budov patria tepelné čerpadlá. Využívajú nízkopotencionálne zemské teplo. Je možné ich kombinovať s vyššie uvedenými systémami. Podľa V. Havelského z STU KTT Bratislava: „Tepelné čerpadlá môžu za určitých podmienok dosiahnuť v porovnaní s klasickou konvenčnou výrobou tepelnej energie výrazné úspory primárnej energie - teda tepelnej energie získanej spaľovaním fosilných palív a môžu byť v mnohých praktických aplikáciach súčasne tiež najefektívnejšou formou zabezpečovania ohrevacích, ale aj chladiacich procesov v priemysle aj v komunálnej sfére.“

Frekventovnou oblasťou automatizácie pri inteligentných budovách je práve vykurovanie. Podľa P. Ehrenwalda: „Ide o automatizáciu vykurovania (v celom reťazci výroba-rozvod-využitie), vetrania a klimatizácie, prípravy teplej vody a chladu pre klimatizáciu.“ Atraktívnu možnosťou regulácie pre inteligentné obytné budovy je Individual room control (IRC). Tento systém umožňuje aj individuálne korektúry teploty prostredia jednotlivých miestností. Systém vykurovania zohľadňuje aj vonkajšiu teplotu, dennú alebo nočnú dobu, prítomnosť užívateľov.

• Nízkoenergetické zariadenia pre vetranie a klimatizáciu

Pri realizácii inteligentných obytných budov je potrebné nezanedbávať možnosť prirodzeného vetrania. Súčasný trend jasne určuje obrat od plne klimatizovaných priestorov k prirodzenému vetraniu, preto by tento trend mal byť s určitosťou rešpektovaný aj v budovách na bývanie.

Podľa M. Bieleká: „Využívanie plne klimatizovaných budov odhalilo viaceré ekologicke nedostatky – ľažko čistiteľné aj kontrolovatelné klimatizačné a vetracie potrubia a neschopnosť prepojenia architektonického životného prostredia s vonkajšou klímom, ktorá nepriaznivo vplýva na psychický stav veľkého množstva ľudí.“

Pri realizácii inteligentných obytných budov je vhodné využiť systémy vetrania s rekuperáciou. Ako spomína P. Morávek: „V Západnej Európe sa na vetranie budov používajú systémy núteného vetrania s vysoko účinnou rekuperáciou tepla, ako celkom štandardné a energeticky najúčinnejšie riešenie. Pochopenie psychického hľadiska

Obr. 3. Výber vhodných riešení a zariadení pre modul - Environmentálne priaznivé zachovanie zdravia a energie, pri rekonštrukcii bytového domu

Obr. 4. Výber zariadení pre modul - Environmentálne priaznivé zachovanie zdravia a energie, pri rekonštrukcii bytového domu

nutnosti prirodzene vetať súvisí s potrebou človeka cítiť sa prirodzene a voľne v obytnom prostredí tým, že môže voľne manipulovať s okenným otvorom, voľne vníma hluk z exteriéru, zvuk ulice.

Modul 2 - Využitie a pružnosť priestorov

Využitie a pružnosť priestorov, ako modul kvality vnútorného prostredia je možné realizovať pri komplexnej obno-

ve bytového domu zmenami v dispozičnom riešení budovy tak, aby sa stali adaptabilnými.

Pod pojmom adaptabilita rozumieme vo všeobecnosti všetky možnosti prispôsobivosti priestorov, konštrukčných a technických prvkov budovy. Dom by mal byť schopný predvídavo pokryť naplnenie funkcií, ktoré ešte len v budúcnosti prídu a budú realizované. Sociálnymi a kulturnymi zmenami je determinovaná aj funkčná náplň budov.

Budovy by mali byť schopné týmto zmenám čeliť, mali by byť navrhnuté tak, aby bola možnosť ich architektonickej, dispozičnej alebo konštrukčnej zmeny.

Podľa stupňa adaptability budov je možné hovoriť o flexibilite, variabilite a elasticite. Tieto vlastnosti architektonického konceptu je možné považovať za inteligentné, predstavujú prejav reakcie budovy na zmeny.

Adaptabilitu (schopnosť prispôsobiť sa alebo prispôsobiť niečomu inému implikujúc vhodnosť alebo spôsobilosť pomocou prispôsobenia modifikácií) by intelligentná obytná budova mala zvládnúť pokryť na úrovniach:

- **Flexibilita intelligentnej obytnej budovy** umožňuje pružné funkčné prispôsobenie celého priestoru. Dispozícia môže byť riešená ako voľný, otvorený, flexibilný priestor alebo pozostáva zo sústavy priestorovo ohraničených jednotiek. Je charakteristická pohotovou schopnosťou modifikácie alebo zmeny pomocou plasticity (zmeny tváru), ohýbatelnosťou (poddajnosťou), variabilitou a často schopnosťou prispôsobiť sa na nové situácie.

- **Variabilita intelligentnej obytnej budovy** – predstavuje taký adaptabilný systém, ktorý na danej nemeniteľnej ploche umožňuje v priebehu užívania ľahko meniť dispozičné riešenie bytu pomocou prestaviteľných alebo nemeniteľných prvkov, podľa meniacich sa potrieb rodinného cyklu.

- **Elasticita intelligentnej obytnej budovy** – predstavuje taký adaptabilný systém, v ktorom zmeny sa uskutočňujú na premenlivej ploche. Pridávaním identických jednotiek nedochádza len k objemovým zmenám bytu, ale aj k novým dispozično – prevádzkovým väzbám.

Modul 3 - Náklady na prevádzku a údržbu po dobu životnosti budovy

Tretí modul kvality vnútorného priestoru - Náklady na prevádzku a údržbu po dobu životnosti budovy, v sebe

integraruje veľa súčastí z prvého modulu. Jedná sa o kvalitu architektonického konceptu, ktorý by mal spĺňať kritériá návrhu šetriaceho energiu podľa LEED (Leadership in Energy and Environmental Design). Takýto koncept intelligentného domu je schopný racionálne využívať zdroje energie. Okrem systémov vykurovania, chladenia, klimatizovania a vetrania spomínaných pri prvom module (pasívne a aktívne solárne systémy, tepelné čerpadlá, systémy vetrania s rekuperáciou, systém hygroregulovateľného vetrania, a.i.) je riešenie znižujúce náklady na prevádzku charakteristické implementáciou intelligentných fasád, systémov energeticky nenáročného umelého osvetlenia, systémom automatickej údržby, a.i.

- **Intelligentná fasáda** - Fasáda zabezpečuje a udržuje v budove optimálne vnútornú pohodu, ovplyvňuje parametre mikroklimy vnútorného prostredia. Problémom bežných fasád je neschopnosť reagovať na zmeny vonkajších podmienok. Severná fasáda je v zimnom období tepelne expónovaná, čo spôsobuje ochladzovanie vnútorných priestorov a vyššie nároky na vykurovanie. V letných mesiacoch naopak profituje z tejto nevyhody, prostredníctvom nižších energetických nárokov na produkciu chladu potrebného na klimatizovanie severných miestností. Ak by fasáda dokázala aktívne reagovať na zmeny ročného obdobia a počasia, znížila by nároky na vykurovanie a chladenie budov. Niekoľko systémov intelligentných fasád umožňuje fasáde reagovať na zmenu vonkajších podmienok:

- **Fotovoltaická fasáda** - Umožňuje integráciu fotovoltaických článkov do sklenenej fasády. Z fasády sa týmto riešením stáva producent elektrickej energie. Podľa M. Sala, odborníka na nové fasádne technológie z univerzity vo Florencii: „Solárne prvky integrované do plášťa intelligentnej budovy môžu zabezpečiť dôležitý podiel z využitia obnoviteľných zdrojov pre klimatizovanie vnútorného priestoru budov, ak sú navrhované dostatočne účinne, s primeranou kontrolou ich prevádzkových parametrov.“

Modul 4 - Komfort pre ľudí

Štvrtý modul - komfort pre ľudí, v sebe integruje kvalitu architektonického riešenia spolu s aplikáciou vhodnej mieru inteligencie, podľa standardu obytnej budovy a požiadaviek užívateľov. Pocit komfortu pre užívateľov vzniká vo

veľkej miere v závislosti od kvality dispozičného riešenia, plochy miestnosti, zvládnutia mierky a proporcie, preslenenia a presvetlenia obytných miestností a iných komplexných kvalít architektonického konceptu. Ak sa tieto bazálne kvality architektonického riešenia nepodarí naplniť, návrh nie je schopný saturovať požiadavky užívateľa, a tzv. „intelligentné riešenie“ tento nedostatok nedokáže kompenzovať. Pre komfort užívateľa je potrebné odhadnúť optimálnu mieru inteligencie, ktorá je závislá od konkrétneho riešenia, štandardu obytnej budovy, požiadaviek užívateľov. Ako sekundárny, podporný element, vytvárajúci pocit komfortu v obytných budovách sa uplatňujú zariadenia intelligentného domu, ako audio-vizuálne centrum, elektronické nákupovanie (E-shopping), intelligentná elektroinstalácia.

Moduly číslo: 5-Výkonnosť práce, 6 - Odolnosť voči požiaru, 7- Kultúra, Modul 8 – Imidž špičkovej technológie, sú pri obnove bytových domov menej frekventované, lebo nedosahujú dostačnú prioritu.

Socioekonomický vývoj krajín, ktoré riešia revitalizáciu panelových sídlisk určí, akou formou a na akej úrovni sa bude obnova panelových bytových domov realizovať. Vzhľadom k nedostatočným výsledkom v súčasnosti aplikovaných metód komplexnej obnovy „panelákov“, je možné že jedna z cest vývoja rekonštrukčných postupov bude aplikácia konceptu intelligentnej budovy. Aj napriek súčasnej nedostupnosti, pre väčšinu užívateľov panelových bytov sú perspektívy jej využitia nádejné. Intelligentné technológie dokážu maximalizovať efektivitu využitia energií v bytovom dome a zároveň zvýšiť komfort obyvateľov, čo je bez ich implementácie takmer nemožné. Realizácia intelligentnej budovy by sa mala orientovať na hlavný cieľ – spokojného užívateľa.

Literatúra:

- [1]BIELEK, M.: Prirodzené vetranie inteligentných vysokých budov. In: Konferencia: Inteligentné budovy, 1998, str.11
- [2]BUDKEOVÁ, B. - PUŠKÁR, B.: Prvky tieniacej techniky v architektúre obytných budov. In: Stavba, 2005, č.9, str.20, ISBN 1335 - 5406
- [3]COLEMAN, C.I.: Integrating Tall Building Systems and the Surrounding Environment. North Carolina: North Carolina A&T State University, 2004
- [4]DANIELS, K: Technika budov. Bratislava: Jaga, 2003, ISBN 80-88905-60-5
- [5]EHRENWALD, P.: Je automatické riadenie zárukou vzniku intelligentnej budovy? In: AT&P Journal, 2000, č.3, str.15
- [6]EHRENWALD, P.: Intelligentné budovy. Konferencia. Bratislava, 1995
- [7]JAHN, A.: Flexibilita v bývaní. Bratislava 2004, str.8
- [8]HABELSKÝ, V.: O tepelných čerpadlach, Bratislava, 2008, Dostupné na: http://www.euroweb.sk/szchkt/tepene_cerpadla/tepelne_cerpadla.htm, 16.5.2007
- [9]MASLOW, A.H.: Toward a psychology, Chicago: John Wiley & Sons, 1998, ISBN 0471293091
- [10]MORÁVEK, P.: Vetranie obytných budov. In: Stavba 2005, č.9, str. 56
- [11]OMER, A.M.: Renewable building energy systems and passive human comfort solutions. In: Renewable and Sustainable Energy Reviews. ISBN 0-13-095246-X, Dostupné na <http://www.sciencedirect.com/science>, 2.10. 2006
- [12]RÍOS-MORENO, G.J. : Modelling temperature in intelligent buildings by means of autoregressive models. In: Automation in Construction, 2007, č.5, str. 118
- [13]SALA, M.: New facade technologies: AIW - Active intelligent window. In: Renewable Energy, 1997, č.10, str.186, ISBN 0960-1481

Ing. arch. Branislav Puškár, PhD.

Fakulta architektúry STU Bratislava,

Nám.Slobody 19, 812 45 Bratislava, tel:0905815324

e-mail:puskarbrano@yahoo.com

VPLYV NEMOCNÍČNEJ IZBY NA LIEČBU

Stanislav Majcher

Psychika [1] zohráva dôležitú úlohu pri začiatku choroby a zásadne ovplyvňuje jej priebeh a liečenie. Dôvodom je centrálny nervový systém, ktorý môže byť irritovaný zlyhaním psychologickej obrany človeka a spôsobiť neadekvátné správanie imúnneho systému.

Vedecké štúdie poukazujú nato, že pocit psychickej pohody môže výrazne znižovať množstvo užívaných liekov proti bolesti, a rovnako aj skracovať čas celkovej liečby pacienta.

„Architektúra ako taká nemôže pacienta liečiť, ale môže svojim riešením redukovať jeho stres a depresiu, a tak priamo vplyvá na priebeh liečebného procesu“^[2].

Nemocnicu musíme chápať ako komplex systémov a oddelení, kde nie je možné izolovať vplyv jednotlivých faktorov od systémového riešenia architektonického konceptu. Existujú však niektoré vedecky podložené teórie, ktoré poukazujú na smerovanie architektúry v tomto procese.

Pickerov inštitút^[3] v roku 1999 publikoval niekoľko ročný výskum, ktorého cieľom bolo identifikovať a zhodnotiť základné požiadavky pacientov v nemocničnom prostredí. Pacienti diskutovali o faktoroch, ktoré pre nich zohrávajú najdôležitejšiu úlohu pri zlepšovaní ich psychickej pohody. Pickerov inštitút ich potom rozdelil do ôsmich základných požiadaviek:

Obr. 1. Prostredie viaclôžkovej izby fakultnej nemocnice v Bratislavе.

Obr. 2. Prostredie jednolôžkovej izby s príjemným výhľadom do prírody. zdroj. [4]

1) Antje Monz pre Zumtobel kol (2004). Svetlo pre zdravotníctvo, publikované Zumtobel Staff GmbH, Dombirn, Rakúsko, s. 4

2) Wagenaar, C., (2003), pre „Evidence Based Design: Architecture as medicine“ Medzinárodné sympózium, Univerzitné liečebné centrum, Groningen, Holandsko, s. 20

3) The Picker Institute (1999) Assessing the built environment from the patient and family perspective. Health Care Design Action Kit. The Center for Health Design, Walnut Creek, CA.

4) Medzinárodné sympózium- Architecture of Hospitals, Univerzitné liečebné centrum Groningen 2005, prednáška Ed Hoekstra : Room for the Patient, evaluation of the instrument.

-Prostredie umožňujúce priamy a vizuálny kontakt s vonkajším svetom

- Prostredie umožňujúce bezprostredný kontakt s personálom

- Prostredie nerušivé a nehlučné, poskytujúce dôveru a súkromie

- Prostredie podporujúce pocit priestorovej orientácie

- Prostredie poskytujúce možnosti pozitívneho rozptýlenia

- Prostredie umožňujúce pobyt rodinným príslušníkom a piateľom

- Prostredie ohľaduplné a bezbariérové

- Prostredie bezpečné

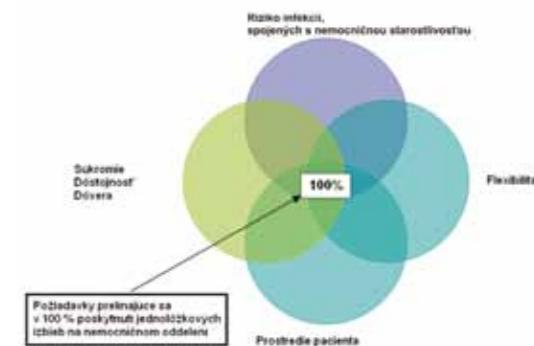
V závere autor konštatuje, že zmysel vlastnej identity pacienta je najťažšie udržateľný vo viaclôžkových nemocničných izbách, kde hrozí častokrát veľké riziko vzájomnej nekompatibility pacientov.

Fenomén jednolôžkovej izby

Z hľadiska architektonického riešenia nemocníc je otázka ubytovania pacientov jedným z klúčových faktorov, ktorý zásadne ovplyvňuje hmotovo-kompozične a prevádzkovo dispozičné vzťahy v nemocnici. Spomenuté teórie smerujú k tomu, že najvhodnejším typom ubytovania pacienta v nemocnici je jednolôžková izba. Poskytnutím jednolôžkových izieb pacientom, by sa do veľkej miery vyriešili požiadavky

Obr. 3. Osem hlavných potrieb zohrávajúcich kľúčovú úlohu v procese nenarušenia zmyslu vlastnej identity pacienta v nemocničnom prostredí. zdroj. [5]

Obr. 4. Prelínanie faktorov ovplyvňujúcich pomer zastúpenia jednolôžkovej izieb. zdroj [6].

na nemocničné prostredie, spomínané v týchto bodoch:

- Zredukovanie rušivých vplyvov prostredia
- Umožnenie kontroly pacienta nad prostredím
- Umožnenie blízkym byť súčasťou liečebného procesu
- Poskytnutie súkromia
- Zvýšenie bezpečnosti (redukovanie šírenia nemocničných infekcií)

Flexibilita a ekonomické aspekty jednolôžkovej izby

Technologický vývoj prináša so sebou výrazné zmeny aj v nemocničnej liečbe. Liečebné pomôcky a nástroje už nepotrebuju také priestorové požiadavky ako v minulosti a je ich možné ľahko presúvať. Trhový mechanizmus, kto-

Výskum E.Hoekstra^[5] skúmal na holandských nemocničiach vzťah medzi správaním pacientov, vzhľadom na špecifické vlastnosti nemocničného prostredia. Zistením tohto výskumu bolo, že ak sa pacientovi počas liečby v nemocnici nenaruší jeho pocit vlastnej identity a schopnosti ovplyvňovať dianie týkajúce sa jeho osoby, tak dokáže lepšie odolávať negatívnym faktorom spojeným s nemocničným pobytom, ako je napríklad stres a depresia. Požiadavky na udržanie pocitu vlastnej identity pacienta, autor rozdelil do 8 bodov, ktoré zohrávajú v tomto procese najvýznamnejšiu úlohu.

1) Hoekstra, EK and Liempd, HMJA (eds) (2001), Pruijte voor Patienten. Bouwen aan ziekenhuizen vanuit patientenperspectief. STAGG, The Netherlands

2) Sellars, P., (2004), Hospital Ward Configuration, Determinants Influencing Single Room Provision, European Health Property Network, NHS Estates

rý preniká do zdravotnej starostlivosti má za následok, že všetky aktivity spojené s liečebným pobytom (diagnostika, liečba, zotavovanie) sa vykonávajú čo najefektívnejšie. Prihliada sa pritom na skracovanie času pobytu pacienta v nemocnici, aby sa náklady na liečbu pacienta nepredražovali. Na druhej strane sa však počet pacientov v nemocnici každým rokom zvyšuje. V súčasnej dobe je viac chorých ľudí, vyžadujúcich stále kvalitnejšiu zdravotnú starostlosť, ako kedykoľvek predtým^[7].

Odpoveďou na tieto trendy a požiadavky sa zdá byť riešenie jednolôžkových izieb, ktoré poskytujú vyšší štandard, flexibilitu a možnosti decentralizácie liečebných úkonov priamo do jednotlivých izieb. Vhodné priestorové danosti, ale hlavne výhoda súkromia, umožňujú vykonávanie rutiných klinických testov, jednoduchých liečebných zákrokov, ako aj väčšiny administratívnych úkonov (70% všetkého servisu) lokálne vedľa posteľí^[8], bez potreby presúvania pacienta a s tým spojených rizík liečebných omylov.

Multifunkčnosť jednolôžkovej izby môžeme rovnako chápať aj z hľadiska flexibilného prispôsobovania sa rôznorodým požiadavkám pacientov. A to hlavne vďaka jej izolačnému potenciálu, kde nie je nutné zohľadňovať charakteristiku z hľadiska veku, diagnózy a vážnosti stavu. Táto nekompatibilita sa naopak stáva najčastejším problémom pri umiestňovaní pacienta na nemocničnú izbu viaclôžkovú. Z ekonomickejho hľadiska je zaujímavé aj zistenie percentuálneho obsadenia postelí na oddelení. Kým pri viaclôžkovom riešení je možné dosiahnuť zhruba 70% obsadenie lôžok, pri riešení jednolôžkovom je obsadenosť lôžok v priemere až 92% (teoretický je tu však možné dosiahnuť obsadenosť až 100%)^[9].

Ing.arch Stanislav Majcher, PhD.

Fakulta architektúry STU Bratislava

Ústav architektúry občianskych budov

Nám. Slobody 19 , 812 45 Bratislava , Slovensko

Tel.: +421 908 710041

e-mail: majcher@fa.stuba.sk

7) In-patient admissions and bed management in NHS Acute Hospitals. National Audit Office, The Stationery Office, 2000

8) Jones, JW (1993) Hospitals of the future. In Architecture, 82, March, s. 93.

8) Martin,M.,(1991)"The need for single rooms in the care of general acute patients"Unpublished MA Dissertation at MARU,South Bank University, UK

10) Majcher,S.,(2006)"Humanizácia nemocničného prostredia", Dizertačná práca, Fakulta architektúry STU v Bratislave

Vysoké požiadavky flexibility vytvárajú nový model liečebnej starostlivosti, ktorý sústredí svoje aktivity priamo do nemocničnej izby, bez potreby presúvania pacienta.

Záver

Väčšina humanizačných faktorov sa opiera o jeden spoľochný cieľ a tým je dosiahnutie psychickej pohody a udržanie pocitu vlastnej identity pacienta v inštitucionálnom modeli nemocničnej liečby.

JEDEN PACIENT JEDNA IZBA

Jedným z najdôležitejších nástrojov na dosiahnutie tejto metódy z pohľadu architekta je poskytnutie jednolôžkových izieb v maximálnej možnej miere. Jednolôžková izba sa javí ako hlavný humanizačný činitel', ktorý najlepšie zabezpečí redukovanie stresu pacienta, a to z nasledujúcich dôvodov: zníženie hladiny hluku v izbe, lepšia možnosť prispôsobenia si izby podľa vlastných potrieb, poskytnutie súkromia, lepšia komunikácia pacienta s lekárom, lepšie podmienky na ubytovanie členov rodiny s pacientom, lepšia možnosť predchádzania a šíreniu nemocničných infekcií, výrazne zníženie počtu nutných presunov pacienta a s tým súvisiacich liečebných omylov a v konečnom dôsledku aj celkové zvýšenie spokojnosti pacienta so zdravotnou starostlivosťou.

Jednolôžkové riešenie napriek týmto výhodám, vyvoláva dojem pomerne vyšších plošných nárokov na pôdorys a ekonomickú náročnosť na prevádzku. Komparáciou^[10] však bolo preukázané, že kompletný jednolôžkový modul nenavyšuje výrazným spôsobom plošné nároky a vzhľadom na všetky svoje výhody, ho môžeme považovať za najvhodnejší modul ubytovania pacienta v „Univerzálnej ošetrovacej lôžkovej jednotke“.

PREFERENCIE VNÍMANIA FARBY NA OBJEKTOCH PRECHODNÉHO UBYTOVANIA

Edita Vráblová

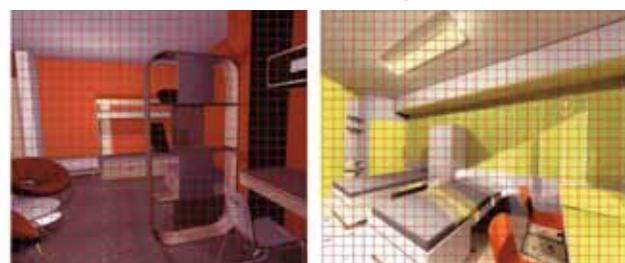
Farebné a materiálové riešenie objektov určených pre prechodné ubytovanie / ako napríklad hotelov, stredoskolských či vysokoškolských domovov / vnímajú nielen ich obyvateľa, ale pôsobí i na širokú verejnosť užívajúcu prilahlý urbanistickej priestor.

Taktiež v interiéroch jednotlivých objektov má na pocit spokojnosti s užívaným priestorom vplyv nielen správne dispozično - prevádzkové riešenie a optimálne zvolené dimenzie miestností, ale nezanedbateľným faktorom je i účinok pôsobenia farieb a materiálového prevedenia interiéru spomínaných priestorov.

Problematika navrhovania objektov určených na bývanie študentov / -vysokoškolských domovov / je téma dotýkajúca sa nielen architektúry, ale aj sociológie a psychológie. Architektonické a urbanisticke prostredie má veľký vplyv na úspešné zvládnutie náročného vysokoškolského štúdia, môže podporiť, stimulovať k aktivite, ale i utlmit' schopnosti človeka v ňom žijúceho. Farebné riešenie priestoru má vysoký psychologický účinok na človeka žijúceho v danom prostredí, ovplyvňuje jeho psychologickú pohodu a dokonca zdravie.^[1] Architekt ako tvorca priestoru by mal na jednej strane zohľadňovať pri interpretácii farebného a materiálového riešenia priestoru preferencie charakteristickej spoločenskej skupiny / užívateľov stavby /: v danom prípade homogénnej sociálnej skupiny študentov vysokých škôl, na druhej strane by mal poznať účinky farieb a povrchov materiálov a ich spolupôsobenia na ľudskú psychiku.

S cieľom zistiť preferované farebné a materiálové kombinácie v interiéroch vysokoškolských domovov u ich samot-

ných obyvateľov boli analyzované návrhy obytných buniek realizované samotnými študentmi. Selektovaná skupina študentov Fakulty architektúry STU v Bratislave na základe identických vstupných podmienok / zhodná výkresová dokumentácia súčasného stavu objektu konkrétneho študentského domova v areáli Mlynskej doliny v Bratislave / vypracovala vlastné návrhy nového riešenia / prestavby / ubytovacieho úseku daného internátu. Hľadali riešenie podliehajúce ich potrebám a predstavám ako potencionálnych budúcich užívateľov daných objektov.

Analýza vizualizácie návrhu respondenta č. 1

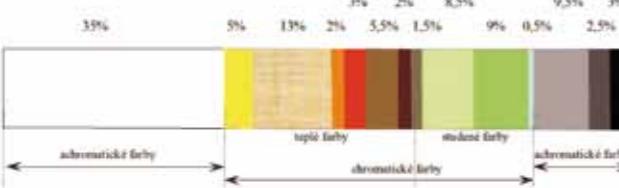
Obr. 1. Príklady rozborov farebných kombinácií na vizualizáciach návrhov študentských izieb . (Zdroj: autor, návrhy študentov FA STU)

Následne boli spracované analýzy študentských návrhov: vizualizácií a farebných pohľadov interiérov riešených obytných buniek študentského domova. Prostredníctvom štvorcovej siete / o 900 jednotkách / aplikovanej na selektované vizualizácie a výkresy pohľadov u respondentov je

1) PILE, John: Color in interior design. New York: McGraw-Hill, 1997, s. 136.

možné na základe určitej kvantifikateľnosti zovšeobecniť najfrekventovanejšie farebné modifikácie uprednostňované riešiteľmi zadania.

Kvantifikateľnosť farebnosti polí štvorcovej siete určila výsledné hodnoty pre jednotlivé farebné odtiene a následne bola u každého návrhu respondenta spriemerovaná s ohľadom na počet analyzovaných výkresov. Celkový súčet totožných polí siete slúžil na vytvorenie fragmentov farebných schém preferovaných u respondentov / študentov / v riešených interiéroch.

Obr. 2. Komplexná schéma preferovaných farebných modifikácií v študentmi navrhovaných obytných bunkách vysokoškolského domova. (Zdroj: autor)

„Farbou je možné ovplyvniť a podporiť želané správanie sa ľudí v určitom prostredí alebo kompenzovať či oslabiť vplyv zaťažujúcich negatívnych faktorov“, ako uvádza Urlandová a zároveň „najdôležitejším kritériom na individuálne uspokojenie užívateľa je osobná kontrola a účasť na priestorových, organizačných a spoločenských podmienkach.“²⁾

Študentmi navrhnuté riešenie farebnosti ako súčasti priestoru obytnej bunky internátu odráža cítenie mledej generácie, jasná progresívna farebnosť vytvára inšpiratívne prostredie pre štúdium. Farebnosť novovkladaných prvkov interiéru bola vo výraznej miere zvolená odlišná od pôvodnej strohej schémy. Prevládajúcimi farbami na stenách študentských izieb v analyzovaných návrhoch boli okrem bez emócií pôsobiacej bielej najmä chromatické farby aktivizujúcich a oživujúcich odtieňov žltej, oranžovej a červenej farby. Tieto farebné palety pôsobia povzbudzujúco a aktívne, oranžová symbolicky pôsobí ako farba energie a priateľstva. Spomínané teplé farebné odtiene často v študentských návrhoch polarizujú s nerušivými odtieňmi

achromatickej šedej farby, ktorá danú kompozíciu ukladňuje a harmonizuje.

Oproti pôvodnému stavu / kde v interéri študentského domova prevládala achromatická monotoná farbnosť / sa v študentských návrhoch objavujú sýte farby a nové odtiene prevládajúcich polychromatických farieb. Zo studených odtieňov študenti favorizujú odtiene svetlej zelenej farby, avšak vo väčšine návrhov je vyvážená aktívnymi odtieňmi žltej, prípadne umocnená podkladom nerušivej šedej farby. Zelená farebnosť pôsobí na psychiku študentov obývajúcich obytnú miestnosť ukladňujúco a vyrovnanie. Podľa štúdie A. Urlandovej symbolizuje zelená farba mladosť, bezpečnosť a istotu.

Vzhľadom na spoločenský účel objektu vysokoškolského domova a s ohľadom na psychologické potreby jeho užívateľov - študentov tvorí nastolená farebnosť priestorov a ich vzájomné vzťahy vhodnú kombináciu podporujúcu aktivitu pri štúdiu / odtiene žltej a oranžovej farby /, prostredie pre nadväzovanie priateľstiev / oranžová / a zároveň vhodné pre odpočinok / odtiene svetlej zelenej /.

Vzťah vnemového zážitku z farby fasád objektu k funkcií priestoru a podanie informácie o jeho vnútornom obsahu môže byť v konkrétnych príkladoch vysokoškolských domovov tiež zodpovedaný v rôznej mieri.

Aké asociácie / podvedomé / vyvolávajú farebné kombinácie aplikované na fasádach objektov vysokoškolských domovov realizovaných architektmi? Spájajú sa s predstavou študentského života, symbolizujú mládež, energiu, priateľstvo?

Analýzou konkrétnych realizácií vysokoškolských študentských domovov v zahraničí - lokalizovaných v európskych krajinách / - realizácií objektov z posledného desaťročia navrhnutých renomovanými architektonickými ateliérmi / je možné podmieňovať získanie spektra uprednostňovaných farebných kombinácií exteriérových fasád daných objektov v súčasnosti. Výsledné spektrum farieb je hodnotiteľné z psychologického a symbolického hľadiska - vo vzťahu k funkcií objektu vysokoškolského domova.

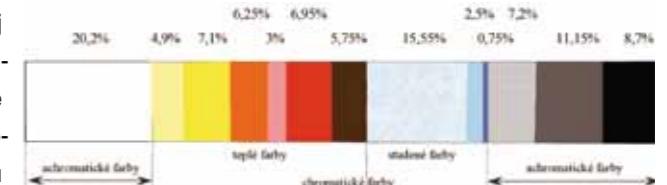
▲ ► Obr. 3. Príklady analyzovaných vysokoškolských domovov: Študentský domov Bikuben a domov Tietgen, Copenhagen, Dán-sko. (Zdroj: PER, A. F.: Dbook.. Victoria-Gasteiz: a + t ediciones, 2007; Arkitektur dk, 2007, č. 7)

Biela - čistá, svetlá farba / priemerne až v 20,2% plošnej výmery fasád návrhov / bez emočného prejavu, pôsobí neškodne a otvorene, v analyzovaných objektoch najčastejšie na fasádach kombinovaná s teplými odtieňmi žltej, oranžovej / 13,35 % návrhov / a sýtočervenej, ktoré prázdnotu bielej farby ožívajú žiaricou svetlosťou v prejave nabitou energiou, pohybom a povzbudením.³⁾ Symbolizujú energiu a priateľstvo, dynamiku a revolučnosť - tak príznačné pre mladú generáciu študentov.

Odlišným prístupom v riešení fasád sa vyznačujú vo veľkej mieri zastúpené realizácie s aplikáciou achromatických odtieňov šedej farby, v súčasnosti u architektonickej obce značne oblúbenej, ktorá sa však svojou charakteristikou nestotožňuje s pulzujúcim prejavom študentského života, pôsobí kludne, nerušivo a jednotvárne. Kolorit dáných realizácií je ovplyvnený farebnými preferenciami súčasného spoločenského vývoja odrážajúceho sa v tvorbe neutrálnych opakujúcich sa vnemových schém a nekopíruje farebnú symboliku zosobňujúcu charakter života vysokoškolských študentov.

Oproti minulosti sa v architektúre študentských domovov realizovaných v ostatnom období aplikujú vo väčšej mieri veľké presklené plochy na fasádach / až 15,55 % plôch

Obr. 4. Komplexná schéma preferovaných farebných modifikácií exteriérových povrchov / fasád / analyzovaných študentských domovov. (Zdroj: autor)

analyzovaných fasád internátov /, ktoré u pozorovateľa evokujú farebný vnem vzhľadom podobný modrej farbe. Daná farebnosť je charakteristická pasivitou, vážnosťou, synteticky účinkuje studeno, chladne a v priestore pôsobí ustupujúco. Podľa A. Urlandovej modrý farebný odtieň uprednostňujú zádumčivé, vážne typy jedincov, nie je v obľube u energických ľudí, ku ktorým môžeme zaradiť i drív v väčšinu študentov univerzít.

Používanie konkrétnych farebných tónov je podmienené aj ich symbolickým významom⁴⁾. Analýza farebného riešenia priestorov vysokoškolských domovov je opodstatnená výrazným psychologickým účinkom farieb na človeka žijúceho v danom prostredí, ktoré ovplyvňuje jeho psychologic-kú pohodu i zdravie. V študentských návrhoch sa objavujú

3) Symbolika a psychológia farby na základe: URLANDOVÁ, A.: Farba v urbanistickom priestore. Bratislava: Fakulta architektúry STU, 2003.

4) PILE, John F.: Color in interior design. New York: Mc Graw - Hill, 1997.

sýte farby a nové odtiene prevládajúcich polychromatických farieb, sfarbenie priestorov pôsobí povzbudzujúco a aktivizujúco

Kolorit realizácií vysokoškolských domovov navrhnutých architektmi je ovplyvnený farebnými preferenciami súčasného spoločenského vývoja odrážajúceho sa v tvorbe neutrálnych opakujúcich sa vnemových schém a nekopíruje farebnú symboliku zosobňujúcu charakter života vysokoškolských študentov.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- /1/ PER, Aurora Fernández - MOZAS, Javier: Dbook: Density, Data, Diagrams, Dwellings. Victoria-Gasteiz: a + t ediciones, 2007.
ISBN 978-84-611-5900-0.
- /2/ PILE, John F.: Color in interior design. New York: McGraw-Hill, 1997. ISBN 0-07-050165-3.
- /3/ URLANDOVÁ, Andrea: Farba v urbanistickom priestore. Bratislava: Fakulta architektúry STU, 2003.
- /4/ Arkitektur DK, november 2007, č. 7. ISSN 0004-2013.
Fakulta architektúry STU, 2003.

Ing. arch. Edita Vráblová, PhD.,
Fakulta architektúry STU / ÚAOOB /
Námestie Slobody 19
812 45 Bratislava
Slovenská republika
tel.: +421905 832320
evrablova@yahoo.com

GLASS PARTITIONS IN ARCHITECTURE – SELECTED ISSUES.

Beata Majerska-Pałubicka

1. Introduction

The use of glass, both as an elevation and constructional element, is one of the most interesting trends in modern architecture.

The ideas of „glass houses“ were born at the beginning of the 20th century, and one of their forerunners was Le Corbusier, the author of “transparent” pavilions with a frame structure enabling external walls to be completely glazed. The goal was to blur the boundary between the interior and external space so as to create an impression of an open space and architecture integrated into the environment. As a result, natural light and sunshine was let into the interiors of buildings without any limitations. Thanks to the use of glass elevations, building interiors have very good illumination and the play of light and shadows gives very interesting effects, emphasizing the architectural and constructional values.

Since that time designers have been experimenting with material and form so as to achieve a light, dynamic and modern shape of a building, while not forgetting about new challenges with regard to strength, safety and the comfort of use as well as reduced energy consumption and CO₂ emissions.

Freeing the projections and the external coating of buildings from traditional elements of construction and changing them for glass requires knowledge in the areas of constructional glass application, high technologies and energy solutions.

2. The effect of glass partitions on the natural environment.

The basic task of the external coating of a building is to ensure proper protection of the interior and guarantee the

Fig. 1 Glass façade. Tokyo (Author's phot.)

comfort of use. Owing to adequate construction, the influence of external conditions is regulated and adjusted to internal needs. For this reason, the external coating of a building is sometimes compared to human skin. According to the idea created by Hundertwasser, it is the third skin of the man, following the biological skin and clothes (fig. 3).

The construction, technology and thermal properties of the building external coating affect the built environment similarly to the natural one.

Proper conditions of internal comfort may be achieved by using conventional systems: gravity or mechanical ventilation, air-conditioning, heating, cooling, lighting etc. Such solutions use considerable amounts of energy, which results in high costs and natural environment degradation.

An alternative is provided by solutions in which elevation is an integrated, active system, adjusting to changeable conditions. Such systems may shape the internal environment's parameters as well as the comfort of users, while basing on renewable energy, without interference in the natural environment. They generate electrical energy, protect buildings from overheating, ensure good illumination of building interiors and, what is particularly important, reduce the emission of greenhouse gases produced when energy from non-renewable sources is used.

3. The effect of glass partitions on the thermal comfort of rooms.

The construction of external partitions, their thermal capacity, mean radiant temperature, thermal insulation etc. (apart from other factors, such as: interior temperature,

Fig. 2 Kyoto Station (Author's phot.)

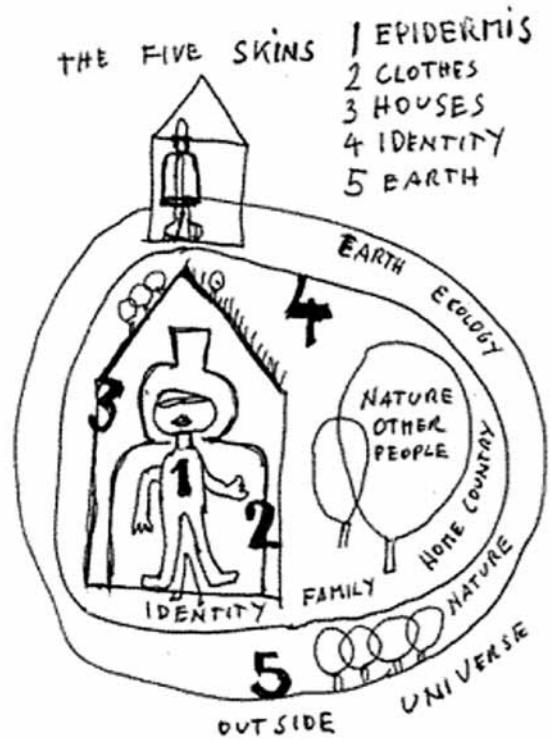

Fig. 3. Five skins of the man according to Hundertwasser's idea [6].

type of heating, movement and humidity of the air, lighting) influences the thermal comfort of rooms. This is particularly important when designing big glass surfaces which do not have thermal capacity. Among others this leads to a reduced mean temperature of partition radiation, resulting in a lower thermal comfort of rooms¹⁾. The structure of partitions should be selected so that a similar temperature can be maintained over the whole surface – the admissible difference of temperatures between particular partition sections should not exceed 4°C [1].

Research shows that if the value of heat transfer coefficient of glass partitions meets the legal requirements, it does not have much influence on the feeling of thermal comfort in occupied zones – the PMV indicator in different places of the room is similar [2]. On the other hand, from the point of view of heat losses, which grow with the value of heat transfer coefficient, the size of glass partitions' surface is a very important element. For this reason, heat losses through the surfaces of building partitions are frequently considered more important than the thermal comfort of rooms. In a way, this creates a threat to the quality of the comfort of use.

4. The effect of glass partitions on the energy quality of buildings.

Thermal insulating power of transparent partitions, their surface area and thermal bridges on the connection of a full building partition with a transparent one influence the amount of thermal energy flowing through the whole partition, and in consequence, have an effect on the building energy quality. The calculations indicate that when transparent partitions meet legal requirements, they transmit ca 10-15% of energy, and the amount of energy escaping through glass partitions (window and door frames) equals the amount of energy escaping through full partitions – the walls and roof [5].

1) The sense of thermal comfort is a state of contentment with the room microclimate parameters. A person experiences thermal comfort in a room when the amount of heat produced by the organism equals the amount of heat given back to the environment, i.e. when the energy balance is maintained. The evaluation of thermal comfort is based on PMV (Predicted Mean Vote) and PPD (Predicted Percentage of Dissatisfied) indicators. Polish norms specify the requirements regarding the values of thermal comfort indicators for three categories of rooms characterized by different levels of comfort requirements – A – high, B – average, C – moderate.

Current Polish requirements for building joinery, specified in art. 5.1 of the Building Law, are more general [3]. More detailed requirements have been presented in §57 of the order - Technical Requirements to be met by buildings and their location [4]. The attachment to the order specifies maximum transparent surfaces in residential one-family buildings as well as in public, production, commercial buildings etc. Also, a limiting coefficient of total energy transmission for transparent partitions has been defined, which refers to all types of buildings. The value of optimal total energy transmission coefficient depends on the size of transparent partitions' surfaces in relation to the wall surface. Fulfilling the energy transmission requirements is supposed to prevent particular rooms and buildings from overheating.

From the point of view of overheating threat, the most unfavourable location of glass partitions is the one from the south-west due to intense sun exposure and the changeable incidence angle of solar radiation, causing increased temperature (in summer) and deeper penetration into the rooms (especially in autumn).

There are continuing searches for more effective solutions which would provide protection from overheating. Optimal assumptions mean a possibility of using and accumulating thermal energy in the heating period (winter) as well as reduction of solar exposure in rooms and protection against overheating in the summer period. Such solutions should be characterized by changeable parameters, adjusted to a specific situation. Polish standard PN-EN 13790:2008 enables calculating the effect of different kinds of screens on the building energy quality.

The effectiveness of solutions is determined by very many material, technical, technological and human factors. Building elevations should be integrated with the remaining elements of the building already at the stage of initial concepts. The technologically advanced skin of a building should react to external stimuli, aiming to achieve optimal parameters. The role of building users is not irrelevant to the effectiveness of such solutions. They have to be appropriately prepared and aware of their behaviours.

Depending on the advancement of a building construction technology, economic possibilities and the intended

Fig. 4 Odaiba Tokio. Glass Facade (Author's phot.)

use of a building, there are different solutions and systems, which more and more frequently aim at implementing the idea of sustainable development.

5.The effect of glass partitions on buildings' technological solutions.

Glass facades are systems of mutually compiled load-bearing elements, 2- or 3-pane glazed surfaces characterized by high thermal insulating power as well as sun shutters and ventilation solutions. Thermal systems with optimized middle seal allow considerable energy savings and ensure a comfortable microclimate of interiors. Such solutions prevent energy losses and influence the aesthetics of buildings.

- The elements and solutions most frequently used in glass systems of external partitions include:
 - windowpanes regulating the transmission of solar radiation depending on external temperature, with internal temperature sensor control,
 - external shutters the efficiency of which depends on the location of a transparent partition in relation to the directions of the world, its surface area and the properties of the windowpane with regard to solar energy transmission,
 - mobile shading elements (sun shields), which enable the use of solar energy in winter and provide protection against overheating of rooms in summer. A good solu-

tion is to use external or reflexol shutters, whose work is regulated by external temperature sensors,

- multi-pane systems. The use of 2-pane systems having the coefficient $U_w=1,3 - 1,2 \text{ W/m}^2\text{K}$ gives a 10% lower value of primary energy (EP) than that required by law, so it is a very advantageous solution involving low costs.

Compared with 2-pane ones, window and door frames with 3 glass panes have little effect on primary energy improvement, and generate increased costs. Moreover, they create an overheating threat [5].

"Low-energy" frames, characterized by a lower U_w coefficient, e.g. passive frames, due to high costs, require cost-effectiveness analyses to be carried out, especially in heated buildings. In cooled buildings such solutions are more justified.

- double-skin systems, complex, advanced technologies of integrated glass coatings with ventilation spaces, shading elements and mobile internal shutters are advantageous solutions to be applied in designed buildings as well as in buildings subjected to thermal modernisation.

In buildings with big surfaces of external glazed partitions, they are used as places for fitting elements which obtain solar energy. These are BiPV technologies, which integrate solar elements with the external glass coating of a building. The elements of such coatings may be photovoltaic modules, producing pure electrical energy from renewable sources.

6. Summary

Investments in energy-efficient technologies are a burden for the budget in the first stage of project completion. Expenditure pays for itself in a form of lower maintenance costs. However, balancing the costs of construction and re-

duced maintenance costs due to the use of energy-efficient technologies still poses a problem.

Public benefit facilities serve the society for many years, so taking decisions on implementing the idea of sustainable development despite higher initial costs is justified. Comfort and user-friendly buildings, being a part of environmentally friendly architecture, have a chance for generating an income.

Literature

- 1) Celadyn W.: Przegrody przeszklone w architekturze energooszczędnnej, Politechnika Krakowska, Kraków, 2004;
- 2) Machowska D., Lechowska A.: Wpływ rodzaju przeszkleń na lokalne warunki wskaźników komfortu cieplnego PMV i PPD, w: Świat Szkła 1/11, s.46-48;
- 3) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo Budowlane z późniejszymi zmianami;
- 4) Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, z późniejszymi zmianami;
- 5) Żurawski J.: Wpływ przegród przezroczystych na jakość energetyczną budynku, w: Świat Szkła 1/11, s.49-54;
- 6) www.ideapete.com/Hundertwasser.html.

Beata Majerska-Pałubicka, Ph.D. Eng. Arch.,
The Faculty of Architecture,
Silesian University of Technology, Gliwice.
e-mail: beata.majerska-palubicka@polsl.pl

THE COLOUR OF POOL WATER

Zbyszko Bujniewicz

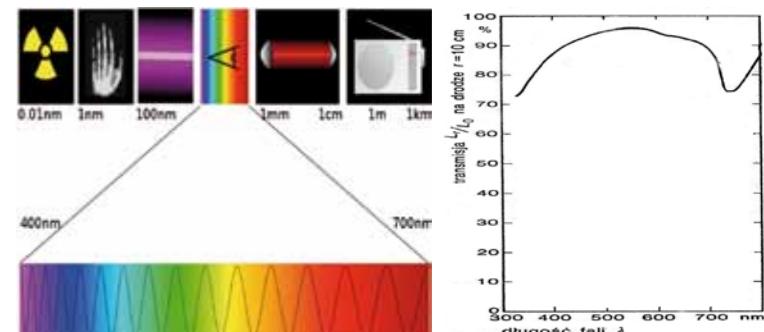
ABSTRACT

As water plays a significant part in designing interior and exterior spaces in modern architecture, it is essential to define the colour of water surfaces. Water exists on our planet in many different forms and can be perceived in various colours. It is caused by the absorption and diffusion of light, its intensity and frequency. Red and orange are the first colours to disappear, blue disappears last, which is why shallow water is greenish, whereas deeper water is turquoise and blue. The same phenomenon can be observed in pools, where it occurs proportionally to depth. The change in the light spectrum, which takes place when light penetrates water distorts the colours of pool finishes. This effect intensifies with depth.

1. Introduction

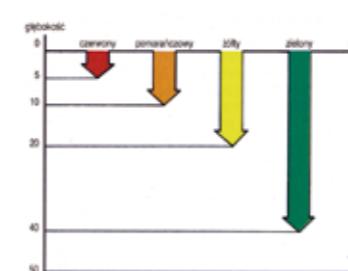
In modern architecture water is a crucial element in designing interior and exterior spaces. Water coexists with architecture in many different ways. Most frequently there are pools, which are used for different purposes and have different depths.

However, such water bodies as lakes, ponds or seas are also an important part of architecture. Big surfaces of water elements affect the perception of architectural space. It is crucial to define the colour of such surfaces. We can find numerous terms describing the colour of water in various publications and discussions. It is said that water is blue or green, that its colour depends on the kind of algae, that the sky is reflected in it, its colour depends on the salt content and so on. Indeed, the colour of water surfaces depends on a lot of different factors such as lighting, organic and chemical compounds or suspensions. However, even if we look at so called "clear water"

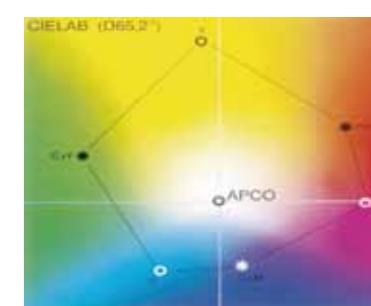
▲ Fig. 1. Visible light spectrum.[7]

► Fig. 2. Light transmission through water depending on wavelength.

▲ Fig. 3. Colour of light range in water [4]

► Fig. 4. Exemplary colour chart [7]

without any admixtures or suspensions we can still see different colours.

Water, the most common chemical compound on our planet, is defined as a colourless liquid. The question arises why it is perceived in so many colours. Why is clear water in a glass colourless, and why does it seem coloured in bigger containers such as baths or pools? Pools with standard, neutral colour finishes are used for research purposes.

Fig. 5. Live Oak Community Center Cal. USA phot. Luthringer [6]

Fig. 6. Private house in La Jolla. [1]

Fig. 7. Dominique Perrault Olimpic pool in Berlin, phot. Fessy [6]

Fig. 8. Ritz-Carlton Sharm El Sheikh author Di Leonardo International. phot Shain [6]

2.Aim of Paper

The aim of this paper is to define the phenomena affecting the perception of water colour in pools.

3.Water Perception

Water, a colourless liquid, is perceived as a result of the reflection and penetration of the rays of light. Part of solar radiation is reflected from outer surfaces. Another part is refracted and penetrates liquid until it meets an obstacle from which it is reflected and goes back towards the surface. When the angle of incidence is bigger than the angle of interior reflection, the light comes out of water and lets us see underwater objects. During this penetration part of the light spectrum is absorbed.

Light spectrum (visible electromagnetic radiation) is contained between 400 and

700 nanometres. Below and above these values there are ionizing radiation, ultraviolet radiation, X-radiation, infrared and radio radiation (Fig.1). The electromagnetic radiation is absorbed and scattered. These processes occur with different intensity depending on wavelength. The parameter, which defines water permeability for electromagnetic radiation including visible radiation, is so called transmission. It is specified as a percentage of length unit. The diagram of water transmission depending on wavelength is nonlinear and includes significantly lower values in the red and violet areas (Fig.2). The research carried out by physicists revealed that the spectra of fresh and sea water transmission are practically the same [5]. So we can say that the salt content up to 3% does not affect the colour of water.

The maximum transmission is around 470-550 nanometres. The absorption of the light spectrum in the violet area

Fig. 9. The pool in Cadiz Spain. [3]

Fig. 10. University Taiwan [6]

is the result of molecular scattering (Raleigh). It contributes to the dark blue colour of big masses of water. It is worth mentioning that the same happens in the atmosphere, where the sunlight is diffused on water molecules in the air. In the red area the drop in transmission is caused by the absorption of light by molecules. Light energy induces atomic vibration and molecule rotation. The red and especially infrared light is absorbed in the top, few-centimetre layer of water [5]. The side effect of the absorption of these wavelengths is the increase in temperature. Strong absorption results in a serious temperature rise in the top layer of water

It is assumed approximately that red disappears at a depth of 5 metres, orange at 10, yellow at 20 and green at 40. At a depth of 50 the intensity of blue light decreases too [4]. These phenomena also occur in pools, however with less intensity, as they are proportional to the depth of water.

4.Water Colour in Pools

In shallow water bodies such as pools, the loss of colour is not as noticeable as in other water bodies like for example the sea. The subtle but noticeable change in water colour in pools is the result of the same physical laws. You can imagine that certain colours are eliminated from the full range of colours (Fig.4). Because of the early loss of red, orange and yellow colours from the light spectrum penetrating water, the colours of pool water change. The resulting colour perceived by observers is initially green and then blue. If you look at pools where no coloured

finishes have been used, you will easily notice that the colour of water changes with depth. The change in colour does not only refer to the intensity of one colour, there is also a colour shift.

Shallower water takes a greenish colour, deeper water is turquoise, blueish and blue. In bright lighting it would be possible to see violet in very deep pools. Because of the absorption of part of the spectrum, the colours of the pool walls and bottom differ from the colours of their finishes. This effect can either boost our perception of colour or distort the colour of pool finishes. Most pools are not more than 5 metres deep. As the diagram of transmission shows, red, orange and yellow colours are distorted most. It must be taken into consideration while choosing the finishing colours, for example popular white walls and a blue bottom. The shift in the spectrum of colours towards green and blue causes the colouring of large water surfaces in pools. These elements constitute an essential part of the colour scheme of such interiors, introducing the dominance of greenish-blue colours. These colours are described as cold, so if you want to create warm interiors, you should use warm colours in surrounding areas. The perception of water colour as cold gives us the impression of cold, even if the water itself is warm. In order to eliminate such impression, it may be helpful to use warm colour underwater lighting.

In figures 5, 6, 7, 8 and 9 you can see the change of water shades depending on the depth of water. Note that the change concerns the colour, not only its intensity. Figure 10 proves that shallow water is perceived as colourless.

5.Conclusions

1.The visible colour of clear pool water is the result of the absorption and diffusion of part of the light spectrum by water molecules.

2.All the colours of materials used to finish walls and bottoms of pools are distorted proportionally to depth.

3.Red, orange and yellow are absorbed most. This is why water takes greenish colour in shallow areas, turquoise and blue in deeper parts of pools.

References

Baldon,C.,Melchior,I. *Reflections on the Pool* .Rizzoli
New York 1997 p.63

Czerni,S.(ed.) *Leksykon Naukowo-Techniczny* .WNT
Warszawa 1984 p.1079

Faierabend, P. *Pools*.Faierabend Ferlag 2003 p.45

Macke,J.,Kuszewski,K.,Zieleniec,G. *Nurkowanie*. Alma-
press Warszawa 2001p.100

Wroblewski,A.(ed.) *Encyklopedia Fizyki Wspolczesnej*.
PWN.Warszawa 1983 p.875

Water Spaces of the World vol.3.The Images Publishing
Group Pty Ltd.Melbourne p.57,104,118,132

Internet sources

Ing. arch. Zbyszko Bujniewicz, PhD

*Silesian University of Technology, Faculty of Architecture,
Department of Architectural Design
44-100 Gliwice, ul. Akademicka 7
e-mail:zbyszko.b@wp.pl
+48 603 93 12 12*

CONCLUSION

doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.

The meeting of specialists in Ostrava brought many unique experiences, which as a result have become the basis of additional scientific research work by the participants. Also important is the fact that the event had abundant, active and passive, participation of practitioners and students. The intention of the organizers was to create linkages and confrontations between the spheres of science and practice, requirements of quality work in both areas. The experience and newly-acquired knowledge benefitted the whole audience whose large participation numbers really show the demand for lifelong education.

The monograph illustrates the level of scholarship and research in the field of architecture at the institutions of the participating specialists and has great importance for their further development. We hope that the published material will become a part of and the basis for further research projects. In any case, the publication does present significant new findings, experiences, and conclusions. It is also important that many of the texts can contribute significantly to the development of the city of Ostrava, the region, and the quality of university education in the Czech Republic.

ZÁVĚR

doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.

Setkání odborníků v Ostravě přineslo mnoho jedinečných zkušeností, které se v konečném důsledku stávají podklady pro další vědecko-výzkumnou práci zúčastněných. Důležitá je ovšem také skutečnost, že pro tuto akci je charakteristická hojná aktivní či pasivní účast odborníků z praxe a studentů. Je totiž záměrem pořadatelů, aby docházelo k provázání a konfrontaci sfér vědy a praxe, což je jednou z podmínek kvality obou. Zkušenosti a nově nabité poznatky jsou přínosné pro všechny posluchače, kteří právě svou početnou účastí projevují požadavek na celoživotní vzdělávání.

Monografie má vypovídací schopnost o úrovni vědy a výzkumu v oblasti architektury na vědeckých pracovištích zúčastněných odborníků a má velký význam pro její další rozvoj. Publikovaný materiál se, jak doufáme, stane součástí a podkladem pro další výzkumné projekty. V každém případě se jedná o publikaci přinášející významné nové poznatky, zkušenosti a závěry. Důležité také je, že mnohé z nich mohou významně přispět rozvoji města Ostravy, regionu a kvality vysokoškolského vzdělávání v Česku.

Rejstřík jmenný a věcný

A

adaptive reuse 203
administrativné objekty 203
administrativné budovy 203, 205, 206
aerotropolis 158, 159, 160
affordable housing 177–180
airport city 158, 159
ambon 165, 167
Analýza farebného riešenia 217
Arendt 23
archetypy 33, 38
Architectural Competition 130
architectural object 194
Ateliérová tvorba 140

B

barokních kostelů 141
Bauman 19, 20, 24
Bentham 19
Bilbao Exhibition Centre 154
Breda&Weinstein 133
Broumov 140
Broumovského kláštera 141, 142
Broumovského regionu 140
byrokratický 19

C

CAD-CAM method 195
centrálné mestské zóny 204
colour 223–226
complex architectural problems 185
constructional glass application 219
context 57
criteria 126
Crozier 19, 24

D

design 126, 128
developerské projekty 133
development 181, 187
development strategy 130
dojmy 30, 33, 35, 36

E

economics standatisation 121

energy solutions 219
exhibition area 153, 154, 155, 156

F

Fakulta architektury VUT v Brně 174
Farebné riešenie 215
feudalismus 20
Fiera Milano 154, 156
flat 181–184
Flexibility 28
Foucault 9, 10, 20, 24, 106
funkčno-priestorové regulácie 145–149

G

glass 219
glass houses 219
gnosticismus 22

H

Hamburg 130, 132
high technologies 219
historická zeleň 64, 67, 68
hlína 174–176
home space area 187
hongkongská definícia 207
horský park 67, 68
housing complex 126, 127, 128
housing development 181
housing settlements 186

Ch

Chandigarh 53, 56

I

impression 25
innovative approach 182
inteligentné budovy 207, 208, 209
inteligentné obytné budovy 207, 209
inteligentné technológie 207
intelligent building 195, 199
iracionální 31, 32, 34, 35

J

Jasna Góra 169
Jiří Kroha 58, 59, 60

K

Katowice 157–160
kláštorné záhrady 64
komfortu bývania 206
komunismus 21
koncept 58, 59, 61, 62
kontext 40
konverze 140
konverzia 203–206
kultura amerykańska 40
kultura europejska 40

L

Le Corbusier 55, 56, 57
Leipziger Messe 153, 156
liečba 213
Lippayova záhrada 66
LOW – COST 200–202

M

menza 165
městotvorné prvky 135
městská zástavba 46
městské centrum 46
městská památková zóna 47
misál 162, 164, 167
Modern apartment 193
modern housing 184
modernism 53, 55
moduly kvality prostredia 208
multifamily building 121, 181, 182, 186, 192
München Messe 153, 154, 156

N

nacismus 21
nacistický 21, 22
nemocičné prostredie 213
nepálená hlína 174
nevědomí 30, 35
new functions 127, 157
nízkorozpočtové 200
non-standard architecture 194
nowe budowle sakralne 171
Nowej Huty 169–173

O

obchodní centra 133
objekty sakralne 169–173

obytné formy 203
obytné jednotky 205
obytné zóny 206
one-family housing 186

P

pacient 213
Pálfyho záhrada 65
památková péče 49
panelový dom 207
parky 64, 66, 68
parter 40
pauper period 186
Pickerov inštitút 212
polycentrism 29
polycentrism 25
private space 110, 122, 193
propaganda 19, 20, 24
Prostějov 46, 47, 48, 50
Prostějovsko 51, 52
prvoplán 58, 59, 60, 62
public space 110, 123, 127, 192

Q

quality criteria 178, 180

R

racionální 33, 34
reconstruction 126, 127
Residential Award 177, 178, 180
Residential Block 191–193
restoration 125, 126, 127, 128, 129
revitalizace 140

S

Sacrosantum Concilium 164
sanační návrhy 133, 134
satelitné mestečka 205
sedes 165
semiprivate spaces 193
sídelná zeleň 145
Silesia 157–160
single-family house 181
Slezanka 134, 135
social diversity 121
social housing 177, 178, 180
Social space 195
Strategy 127
Suprematismus 58, 62, 63

symbol 21
systém sídelnej zelene 146, 147

T

Targi Kielce 155, 156
teaching students 186
totalitní 20, 21, 23
totalitní režimy 19–20
trade fair centres 151, 153, 156
types of housing 186

U

urbanistická štruktúra 64, 67
utopie 58, 62
územný systém ekologickej stability 145, 146, 147

V

vatikánský koncil 162, 164, 167
vědomí 33, 34
vize rozvoje 133
Voegelin 20, 23, 24
vysokoškolské domovy 215

W

water 223–226
workshop 140, 141, 144

Z

Zaha Hadid 58, 62, 63
záhrady 64, 65, 66, 67
Zero 40
zvyklost 31

Jmenný seznam autorů:

Petra Ambrušová Oldřich Ševčík
Lucie Augustinková Piotr Średniawa
Ondřej Beneš Hana Urbášková
Tomáš Bindr Edita Vráblová
Rafał Blazy Tomasz Wagner
Zbyszko Bujniewicz Aleksandra Witeczek
Jakub Czarnecki Jerzy Wojewódka
Adam Gil Marie Wolfová
Jan Hrnčárek Daniel Zádrapa
Petr Hušek Krzysztof Zalewski
Anna Kossak-Jagodzińska Jan Zelinka
Jan Kovář
Katarína Kristiánová
Veronika Kvardová
Mojmír Kyselka
Peter Lovich
Beata Majerska-Pałubicka
Stanislav Majcher
Paweł Maryńczuk
Dagmar Mikušková
Beáta Molnárová
Adam Myczkowski
Martin Náhlovský
Grzegorz Nawrot
Martin Nedvěd
Urszula Nowacka-Rejzner
Jan Pallado
Anna Pawlak
Martina Peřinková
Jiří Pometlo
Magdalena Preisner
Branislav Puškár
Damian Radwański
Tamara Reháčková
Vlastimil Rudolf
Joanna Serdyńska
Marcin Spyra
Michał Stangel
Vendula Šafářová
Josef Šamánek

generální partneri:

**GLOBAL
NETWORKS**

hlavní partner:

partneri:

sponzor:

Vydavatel:
Stavební fakulta,
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava
Nakladatel:
Gasset, Mlýnská 60/2, 160 00 Praha 6
Ostrava 2011
Vydání první, 236 stran

ISBN: 978-80-87079-17-8

ISBN: 978-80-87079-17-8